

CONFERENCE BOOK

ICSAS 2. ULUSLARARASI İLAHİYAT ARAŞTIRMALARI KONGRESİ

7 - 9 Mart 2025
İzmir
YÜZYÜZE ve ONLINE

ICSAS ACADEMY www.icsasconferences.org

IJAS JOURNAL
ijasjournal.com

www.artdergi.com

IJMHSS
INTERNATIONAL JOURNAL OF
MEDICAL, HEALTH AND SPORT
SCIENCES

ESTD 2022
JOURNAL OF ADVANCES IN ENGINEERING,
ARCHITECTURE AND MATHEMATICS
www.mmmjournal.com

ULUSLARARASI İLAHİYAT
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
www.uluslararasi.org

ISBN: 978-625-5962-37-9

**ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON THEOLOGY
MARCH 7 - 9, 2025
İZMİR**

Edited By
Prof. Dr. Dwi Sulisworo

ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

**TURKEY – Chile – Egypt- Saudi Arabia- Pakistan- Iran- Morocco – Bahrain-
Uzbekistan- Kazakhstan- Netherlands- Argentina- Philippines – Switzerland- Romania-
Thailand- Georgia- Ghana-**

PRESENTATION

Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION

**More than 50 % of paper are presented by participants from maintained countries.
16 papers from Turkey and 22 paper from other countries.**

**Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"**

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. Başak Hanedan
Prof. Dr. Hajar Huseynova
Prof. Dr. Dwi Sulisworo
Prof. Zain Musa
Prof. Dr. Sameer Jain
Prof Yakup Babayev
Prof. Dr. Suyatno
Prof. Dr. Hasan Akan
Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi
Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli
Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak
Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran
Assoc. Prof. Dr. Abdülkadir Aydın
Assoc. Prof. Dody Hartanto
Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn
Assoc. Prof. Nazile Abdullazade
Assoc Prof. Dr. Feran Aşur
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti
Assoc. Prof. Ivaylo Staykov
Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari
Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş
Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova
Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık
Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz
Assoc. Prof. Dr. Sevrə Firincioğulları
Assist. Prof. İhwan Ghazali
Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərifxan oğlu
Assist. Prof. Dr. Məhruki Dövlətzadə
Assist. Prof. Dr. Naci Bütükqaracıyan
Assist. Prof. Dr. Songül ATAĞ
Lecturer Mehmet Nuri Ödük
Dr. Fatih İ. Kuşunmaden
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Dr. Dadash Mehravari
Dr. Gültekin Gürçay
Dr. Aynur Əliyeva
Dr. Amaneh Manafidizaji

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
 Without permission can't be duplicate or copied.
 Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
 Academy Conference–2025 ©

Issued: 25.03.2025
 ISBN: 978-625-5962-37-9

Scientific & Review Committee

- Prof. Dr. Hülya Çiçek – Türkiye
Prof. Dr. Emine Koca – Türkiye
Prof. Dr. Fatma Koç – Türkiye
Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye
Prof. Dr. Ali Bilgili - Türkiye
Prof. Dr. Naile Bilgili - Türkiye
Prof. Dr. Başak Hanedan – Türkiye
Prof. Dr. Aysel Güven - Türkiye
Prof. Dr. Bülent Kurtişoğlu – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia
Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina
Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia
Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan
Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India
Prof. Dr. İzzet Gümüş – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Bayram – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan
Prof. Dr. Suyatno – Indonesia
Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia
Prof. Dr. Sameer Jain – India
Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran
Prof. Dr. Hasan Akan – Türkiye
Prof. Dr. Ika Maryani - Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Feran Aşur – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sevrâ Fırıncıoğulları - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Özbekistan
Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – İran
Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaristan
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azərbaycan
Assoc. Prof. Ali Vandshoari - İran
Assist. Prof. Dr. Göksel Ulay – Türkiye
Assist. Prof. K. R. Padma – India
Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania
Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – İran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Özbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam
Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye
Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunaliyeva - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Mahrux Dovlatzade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines
Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam
Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Türkiye
Dr. Mehmet Nuri Ödük – Türkiye
Dr. Ayşe Baran - Türkiye
Dr. Dadash Mehravari – Iran
Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Dr. Sonali Malhotra – India
Dr. Amaneh Manafidizaji - Iran

Azərbaycan Respublikası

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Beynəlxalq Əlaqələr üzrə prorektoru

Sayı: 1

Tarih: 02/10/2023

Mövzu: Təşkilat Komitəsi üzvü olmaq haqqında

Məktub

"Təşkilat komitəsi üzvlüyü" mövzusunda məktub

Bildirirəm ki, prof. Dr. Həcər Hüseynovanın "Akademi Global Conference & Journals" Dərnəyi tərəfindən təşkil edilən konfranslarda təşkilat komitəsi üzvü olaraq təyin edilmişdir.

Prof. Dr. Mahirə Nağı qızı Hüseynova

ADPU, Beynəlxalq Əlaqələr Üzrə Prorektor

Filologiya Və Sosial Elmlər Bölməsi

Rəhbərliyinə

ICSAS ACADEMY CONFERENCES
March 7 – 9, 2025
IZMİR

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

ICSAS 1st International Conference on Biochemistry and Molecular Biology March 7 – 9, 2025 IZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Öğr. Üyesi Özge ÖZCAN	1	COMPARISON OF R PROGRAM AND CHATGPT IN PHYLOGENETIC TREE CONSTRUCTION: PROBLEMS AND SOLUTIONS	Undergraduate, ÜMMÜHAN ŞAŞ Professor Doctor, YUSUF KURT
		2	Türkiye’deki <i>Anatololacerta anatolica</i> (Werner, 1900) Türünün Genom-Çaplı Belirteçlere Dayalı Filocoğrafyası	Araş. Gör. Ahmet Gökay KORKMAZ Prof. Dr. Çetin ILGAZ Prof. Dr. Yusuf KUMLUTAŞ Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kürşat ŞAHİN Prof. Dr. Serkan GÜL Doç. Dr. Elif YILDIRIM CAYNAK Doç. Dr. Kamil CANDAN
		3	ARONYA (<i>Aronia melanocarpa</i>) MEYVESİNİN METANOL EKSTRESİNİN ANTİOKSİDAN ETKİSİNİN BELİRLENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Özge ÖZCAN Öğr. Gör. Elif GEZER ASLAN
		4	GÜVEM MEYVESİNİN (<i>PRUNUS SPINOSA</i> L.) ANTİOKSİDAN, ANTİMİKROBİYAL VE SİTOTOKSİK ETKİSİNİN BELİRLENMESİ	Mehmet Halim KAHRAMAN Prof. Dr. Figen ERTAN Dr. Öğr. Üyesi Özge ÖZCAN
		5	<i>Escherichia coli</i> ’DE NAKAVT OLMASI İLE FERULİK ASİTE KARŞI DUYARLILIĞI ARTIRAN BAZI GENLER	PhD Student Hatice ÖZTÜRKEL KABAKAŞ PhD Student Kadriye Aslıhan Onat Taşdelen Dr. Öğr. Gör. Merve SEZER KÜRKÇÜ Doç. Dr. Bekir ÇÖL
		6	FERULİK ASİTİN BİYİYARARLANIMINI ANLAMADA MOLEKÜLER VE MİKROBİYOLOJİK ÇALIŞMALAR	PhD Student Hatice ÖZTÜRKEL KABAKAŞ Dr. Öğr. Gör. Merve SEZER KÜRKÇÜ Doç. Dr. Bekir ÇÖL
		7	<i>Escherichia coli</i> ’DE p-KUMARİK ASİT TOLERANSINI AZALTAN BAZI GENLER: <i>pgpB</i> , <i>fadL</i> , <i>ydeU</i>	KADRIYE ASLIHAN ONAT TAŞDELEN HATİCE ÖZTÜRKEL KABAKAŞ Dr. Öğr. Gör. MERVE SEZER KÜRKÇÜ Doç. Dr. BEKİR ÇÖL

ICSAS 1st International Conference on Biochemistry and Molecular Biology March 7 – 9, 2025 IZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Hasan Ekim	1	The Place of Salt and Iodine in Our Health	Doç. Dr. Meral Ekim Prof. Dr. Hasan Ekim
		2	HYPERTENSION IN ELDERLY PEOPLE	Doç. Dr. Meral Ekim Prof. Dr. Hasan Ekim
		3	MOR LAHANA'DAN (<i>Brassica oleracea</i> var. <i>capitata</i> f. <i>rubra</i>) İZOLE EDİLEN POLİFENOL OKSİDAZ ENZİMİNİN BİYOKİMYASAL KARAKTERİZASYONU	Y. Lisans Öğrencisi, Çiğdem ULAMAN Dr. Öğr. Üyesi Elif Duygu KAYA
		4	DİYABETİK HASTALARDA LAKTAT/ALBUMİN (L/A) ve SİSTEMİK İMMÜN İNFLAMATUVAR İNDEKS (SII) DEĞERLERİNİN DİYABETİK KRONİK BÖBREK HASTALIĞI İLE İLİŞKİSİ	Dr. Öğretim Üyesi Murat ARI Dr. Hakan CENGİZ Dr. Öğretim Üyesi Ayça TUZCU
		5	ANTIMICROBIAL POTENTIAL ACTIVITIES OF VARIOUS SOLVENT EXTRACTS OF <i>Hyocymus aureus</i> (SOLANACEAE)	Elanur DEMİR Alevcan KAPLAN Emine ÇELİKOĞLU Mehmet BOĞA
		6	TIROID UYARICI HORMON TRIYODOTIRONİN VE TIROKSİN HORMONLARININ EŞ ZAMANLI ÖLÇÜLMESİNDE ÇİFT KATLI NANOPARTİKÜL TABANLI İMMÜNOSENSÖR GELİŞTİRİLMESİ	Dr. Öğretim Üyesi ÜMİT YAŞAR Dr. Öğretim Üyesi UMUT KÖKBİŞ Dr. Öğretim Üyesi ZEHRİ GÜL YAŞAR Ar. Gör. Dr. BAŞAK GÜNAŞTI MSc. YASEMİN ÖZKÜÇÜK Prof. Dr. ABDULLAH TULİ

ICSAS 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON EDUCATION March 7 – 9, 2025 IZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Öğr. Gör. Dr. OKAN DEDE	1	EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ÇOCUKLARIN DİJİTAL HAKLARINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ	DOÇ. DR. AYŞEGÜL AYYILDIZ ASİL ÖĞRETMEN, ABDURRAHMAN ASİL
		2	EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN PAYLAŞAN EBEVEYNLİK (SHARENTING) HAKKINDAKİ FARKINDALIKLARININ İNCELENMESİ	DOÇ. DR. AYŞEGÜL AYYILDIZ ASİL ÖĞRETMEN, ABDURRAHMAN ASİL
		3	INTERDISCIPLINARY LEARNING THROUGH STEM AND MAKER ACTIVITIES: AN APPLICATION AT THE PRIMARY SCHOOL LEVEL	Uzm. NESRİN ÖZBABA ULUĞ AYŞEGÜL İLİKÇİ
		4	EĞİTİM PROGRAMLARINDA OYUNLAŞTIRMA YAKLAŞIMLARI: TEORİK TEMELLER VE UYGULAMA ALANLARI	Öğr. Gör. Dr. OKAN DEDE
		5	YAPAY ZEKA DESTEKLİ ÖĞRENME ORTAMLARININ EĞİTİM PROGRAMLARINA ENTEGRASYONU: FIRSATLAR VE ZORLUKLAR	Öğr. Gör. Dr. OKAN DEDE
		6	MAVİ BİLYE ENSTİTÜSÜ YAZ BİLİM KAMPININ ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRESEL DUYGU VE DÜŞÜNCELERİNE ETKİSİ	Uzman Öğretmen GÜLHANIM YAĞMUR Doç.Dr. ÖNDER ŞENSOY Doç.Dr. SEDA ÇAVUŞ GÜNGÖREN Prof.Dr. NAİM UZUN
		7	7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SİSTEM DÜŞÜNME BECERİLERİNİ ÖLÇMEYE YÖNELİK AÇIK UÇLU ANKET GELİŞTİRME ÇALIŞMASI	Öğretmen AYŞEGÜL ÇİNKİZ Prof. Dr. CANSU FİLİK İŞÇEN

ICSAS 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON EDUCATION March 7 – 9, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Öğr. Üyesi, Fadile AYDIN	1	EXAMINING TEACHERS' PROFESSIONAL BURNOUT, MOTIVATION AND STRESS LEVELS	Dr. Öğr. Üyesi, Fadile AYDIN
		2	INVESTIGATION OF TEACHERS' PROFESSIONAL COMMITMENT, JOB SATISFACTION AND LIFELONG LEARNING LEVELS ACCORDING TO THEIR DESIRES FOR GRADUATE EDUCATION	Dr. Öğr. Üyesi, Fadile AYDIN
		3	Öğretmen Adaylarının Yaratıcı Öğretmen Kavramına İlişkin Metaforları	Fatmanur Eren Doç. Dr. Gülbin Zeren Nalinci
		4	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SANATSAL YARATICILIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ	Burcu ÖZTAŞ Doç. Dr. Gülbin Zeren NALİNCİ
		5	ALGILANAN ÖRGÜTSEL DESTEK VE ÖĞRETMEN MUTLULUĞU ARASINDAKİ İLİŞKİ	Dr. Öğr. Üyesi Erdal MERİÇ Öğretmen Fatma BAŞDAĞ Okul Müdürü Kadir BAŞDAĞ
		6	EĞİTİMDE SANAL EVREN (METAVERSE): YENİ UFUKLAR	Öğr. Gör. Dr. Mustafa AKSOĞAN
		7	EĞİTİMDE SANAL ve ARTIRILMIŞ GERÇEKLİĞİN KULLANIMI: GELECEĞİN ÖĞRENME ORTAMLARI	Öğr. Gör. Dr. Mustafa AKSOĞAN
		8	TÜRKİYE'DE ORTAOKUL BİNALARI ÖĞRETİM PROGRAMLARINA NE KADAR UYGUN?	İngilizce Öğretmeni, SİBEL SARAN YILDIZ Doç. Dr. ŞABAN BERK

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON PHILOSOPHY March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Mikail BATU	1	ETHICAL LITERACY: A CONCEPTUAL DISCUSSION	Prof. Dr. Emet GÜREL Prof. Dr. Mikail BATU
		2	MOBBING AS AN ETHICAL VIOLATION	Prof. Dr. Emet GÜREL Prof. Dr. Mikail BATU
		3	AİLE DANIŞMANLIĞI AÇISINDAN AİLE FONKSİYONLARINA YÖNELİK FELSEFİ BİR YAKLAŞIM: P4C	Aile Danışmanı, ZEYNEP KORKMAZ
		4	GARETH B. MATTHEWS'İN ÇOCUKLUK FELSEFESİ VE P4C YAKLAŞIMI	Bilim Uzmanı, ZEYNEP KORKMAZ
		5	M.S. DAWKINS'DE HAYVANLARA YÖNELİK İNSANBİÇİMCİ DİLİN ELEŞTİRİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi GÜLŞAH ERTÜRK Prof.Dr. HASAN AYDIN
		6	ON NERMI UYGUR'S LANGUAGE-CULTURE RELATIONSHIP AS A POSSIBILITY OF TURKISH PHILOSOPHY	Arş. Gör. Faruk YORGUN

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON FINANCE and BANKING ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON BUSINESS MANAGEMENT March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Öğr. Üyesi HİLAL OK ERGÜN	1	SECTORAL EXAMINATION OF DIGITAL-BASED PAYMENTS: AN EMPIRICAL ANALYSIS	Dr. Öğr. Üyesi HİLAL OK ERGÜN
		2	ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TRANSPORTATION SECTOR INDEXES: ARDL BOUNDS TEST APPROACH	Dr. Öğr. Üyesi, ERCÜMENT DOĞRU
		3	BANKACILIK SEKTÖRÜNDE FİNANSAL ESNEKLİK: KATILIM BANKALARI VE GELENEKSEL BANKALARIN KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğr. Gör. Dr. Sevim Ezgi İSLAH Dr. Öğr. Üyesi İsmet BOLAT
		4	TÜRKİYE'DEKİ REASÜRANS ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL ETKİNLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	Dr.Öğr.Üyesi İsmet BOLAT Öğr.Gör.Dr. Sevim Ezgi İSLAH
		5	THE ROLE OF INTEGRATED MARKETING COMMUNICATION ACTIVITIES IN INDIVIDUALS' ATTITUDES AND BEHAVIORS TOWARDS HEDONIC CONSUMPTION	Dr. Öğr. Üyesi Musa ÇAKIR
		6	THE MODERATING ROLE OF SELF-EFFICACY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL COMMUNICATION AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT	Dr., ALAADDIN MOHAMMEDHASSAN

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON NURSING, MIDWIFERY AND HEALTH SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Prof. Dr. Aynur AYTEKİN ÖZDEMİR	1	PEDİATRİK HASTALARDA TIBBİ GİRİŞİMLERDE NONFARMAKOLOJİK AĞRI YÖNETİMİNDE MEKANİK VİBRASYONUN KULLANIMI	Prof. Dr. Aynur AYTEKİN ÖZDEMİR Araş. Gör. Büşra KÜTÜK
		2	GELİŞİM DÖNEMLERİNE GÖRE HASTA ÇOCUKLA İLETİŞİM	Prof. Dr. Aynur AYTEKİN ÖZDEMİR Araş. Gör. Büşra KÜTÜK
		3	OKUL ÇAĞI ÇOCUKLARINA VERİLEN ORAL HİJYEN EĞİTİMİNİN ETKİNLİĞİNİN BELİRLENMESİ	Araş. Gör. Büşra KÜTÜK Prof. Dr. Aynur AYTEKİN ÖZDEMİR Erdoğan YILDIZ
		4	DİYABETİK YARALAR VE TEDAVİLER ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK ANALİZ	Dr. Öğr. Üyesi Elif AYDIN Doç. Dr. Ayşe KOÇAK SEZGİN
		5	HELICOBACTER PYLORI INFECTION: PREVALENCE, TRANSMISSION, AND PHYTOTHERAPY-BASED TREATMENT APPROACHES	Dr. Öğr. Üyesi Elif AYDIN Doç. Dr. Ayşe KOÇAK SEZGİN
		6	MALE NURSES' EXPERIENCES TOWARDS NURSING PROFESSION FROM THE PERSPECTIVE OF GENDER ROLES: A PHENOMENOLOGICAL STUDY	Student, BİRCAN YILMAZ Res. Assistant Dr., BEDİA TARSUSLU
		7	PLACENTA RETENTION AND CURRENT APPROACHES	Fatma Nur YILMAZ Araş. Gör. Dr., Fatma YILDIRIM Prof. Dr., Nuriye BÜYÜKKAYACI DUMAN

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON NURSING, MIDWIFERY AND HEALTH SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Öğr. Gör. Dr. Emine ERSÖZLÜ	1	ADVANTAGES, ETHICAL PRINCIPLES, AND CHALLENGES OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PERIOPERATIVE NURSING	Öğr. Gör. Dr. Emine ERSÖZLÜ Öğr. Gör. Ümit Topcuoğlu
		2	ROBOTİK CERRAHİDE PERIOPERATİF HEMŞİRELİK ROLÜ VE KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR	Öğr. Gör. Dr. Emine ERSÖZLÜ Öğr. Gör. Ümit Topcuoğlu
		3	BELIEFS ABOUT MIDWIFERY IN PREHISTORY AND ANTIQUITY: GOD AND GODDESSES	Dr. Ebe, SEZİN GÜRSU Prof. Dr., BİRSEN KARACA SAYDAM
		4	EBELERİN SERVİKS KANSERİ KONUSUNDAKİ AKADEMİK FAALİYETLERİ	Dr. Ebe, SEZİN K. GÜRSU Uzman Ebe, SİNEM GÜLÜMSER Uzman Ebe, DENİZ SELÇUK Prof. Dr., BİRSEN KARACA SAYDAM
		5	CHALLENGES FACED BY PATIENT RELATIVES CARING FOR PATIENTS WITH STOMA	Assistant Professor, Melike DURMAZ Research Assistant Dr., Tuğba GÖZÜTOK KONUK
		6	GAMIFICATION AND GAME-BASED LEARNING IN NURSING EDUCATION: INNOVATIVE APPROACHES AND THEIR EFFECTS	Research Assistant Dr. TUĞBA GÖZÜTOK KONUK Assistant Professor, MELİKE DURMAZ
		7	HİPOTİROİDİ HASTALARINDA SEMPTOM ŞİDDETİ VE SEMPTOM YÖNETİMİ: ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI	Öğr. Gör., ŞEYMA TRABZON Doç. Dr., HAVVA SERT Doç. Dr., TANER DEMİRCİ
		8	AĞIZ VE DİŞ SAĞLIĞI HASTANESİNDE GÖREV YAPAN SAĞLIK PERSONELİNİN HEPATİT B, HEPATİT C VE HIV BULAŞ VE KORUNMA BİLGİ, TUTUM VE DAVRANIŞLARI	Öğr. Gör., ŞEYMA TRABZON Dr. Öğr. Üyesi, GÜLSÜM KAYA Hemşire, RASİME ÖZNUR HALICI

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON PHILOSOPHY March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Doç Dr. Müslüm Arpacı	1	FOSTERING NATIONAL ADVANCEMENT: THE PIVOTAL INFLUENCE OF PHILOSOPHY AND EDUCATION IN THE POST-PANDEMIC LANDSCAPE	Dr. Emre Yılmaz Taha Bilen
		2	EMPOWERING STUDENTS THROUGH SUSTAINABLE LIVING: MOTIVATION AND ECONOMIC SELF-SUFFICIENCY AMONG UNDERGRADUATES IN KENYA	Dr. Öğr. Gör. Ayşe Demir Doç. Dr. Arslan Yavuzoğlu
		3	A PHILOSOPHICAL INQUIRY INTO ABSURDISM AND EXISTENTIALISM IN CONTEMPORARY THEATRE	Dr. Mehmet Kaya
		4	EXPLORING THE SYMBOLISM AND PHILOSOPHY IN HINDU TEMPLE ARCHITECTURE	Araş. Gör. Dr. Elif Öztürk
		5	YALIN İLKELER KULLANILARAK BAKIM PROGRAMI VERİMLİLİĞİNİN OPTİMİZE EDİLMESİ: LIBYA PETROL VE GAZ SEKTÖRÜNDE BİR VAKA ÇALIŞMASI	Doç Dr. Müslüm Arpacı
		6	INTEGRATION OF EASTERN PHILOSOPHIES AND ETHICAL PRINCIPLES IN BUSINESS MANAGEMENT	Cheng Liwei
		7	CORE PRINCIPLES OF THE THEORY OF CONSTRAINTS: A NEW PERSPECTIVE	Dr. Can Aydın
		8		

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON FINANCE and BANKING ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON BUSINESS MANAGEMENT March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Doç .Dr. Hakan Aydın	1	BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİSİ İLE MERKEZİYETSİZ FİNANS: ETKİLERİ, ZORLUKLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Dr. Öğretim Üyesi . Gökhan Bütün, Yl. Öğrencisi Gülcan Durmaz.
		2	API GÜVENLİĞİ: GÖMÜLÜ VE AÇIK FİNANS UYGULAMALAR	Nimet Şahin , Dr. Esra Yücel
		3	KIRSAL ALANLARDA KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN FİNANSA ERİŞİMİ: ENDONEZYA VE TAYLAND ÖRNEĞİ	Buket Oran, Dr. Öğr. Üyesi Fatma Fındık
		4	KOBİ'LERİN FİNANSA ERİŞİMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ – MODEL YAKLAŞIMI	Nimet Demirci. Doç . Dr. Sevil Doğan
		5	FINANSAL KARAR VERME: TÜRKİYE'DEN FİNANS ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA	Doç .Dr. Hakan Aydın
		6	ETİK FİNANS VE İSLAMİ FİNANS: ÖZELLİKLER, OLASI YAKINSAMALAR VE POTANSİYEL GELİŞİM	Dr. Öğr. Gör. Burak Uzal
		7	FINANS ÖĞRENCİLERİNİN FİNANSAL OKURYAZARLIĞI: TÜRKİYE'DEN BİR AMPİRİK ÇALIŞMA	Dr. Feyza Hacılaroğlu.

ICSAS 1st International Conference on Biochemistry and Molecular Biology March 7 – 9, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assoc. Prof. Dr. Sékou Traoré	1	DEVELOPMENT OF AN INTERDISCIPLINARY UNDERGRADUATE COURSE COMBINING BIOLOGY AND CHEMISTRY	Emily J. Carter
		2	ENHANCED PRODUCTION OF EICOSAPENTAENOIC ACID AND FUcoxanthin IN COLD-ADAPTED DIATOM SPECIES	Minh Hoang Nguyen, Linh Thi Mai,
		3	BIOPROPHYLLACTIC POTENTIAL OF PYOCYANIN FROM PSEUDOMONAS AERUGINOSA AGAINST SAPROLEGNIASIS IN INCUBATED AFRICAN CATFISH EGGS	A. O. Adeyemi, B. K. Oladipo, C. M. Eze, D. F. Onifade
		4	MONITORING WILDFIRE IMPACT AND ECOSYSTEM RECOVERY USING REMOTE SENSING TECHNIQUES	Assis. Prof. Dr. R. S. Deshmukh
		5	UTILIZATION OF DRONE TECHNOLOGY IN WILDFIRE MANAGEMENT: IGNITION DETECTION AND 3D FUEL LOAD ASSESSMENT"	Ahmed Al-Mansoori, Fatima Al-Haddad
		6	ASSESSMENT OF MICROBIAL CONTAMINANTS IN DRINKING WATER FROM VARIOUS REGIONS OF JORDAN	Ahmed Al-Mansoori, Fatima Al-Haddad
		7	MAPPING RESEARCH TRENDS IN WILDFIRE MANAGEMENT IN MEDITERRANEAN ECOSYSTEMS	Amara Diallo, Assoc. Prof. Dr. Sékou Traoré
		8	Epigenetic Impact of Alpha-Particle Radiation on Drosophila melanogaster: A Short-Term Experimental Study	Muhammed Al-Shehhi

ICSAS 1st International Conference on Biochemistry and Molecular Biology March 7 – 9, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Nino Dolidze	1	DIVERSITY AND CONSERVATION OF USEFUL PLANT FAMILIES IN THE CAUCASUS REGION: A FOCUS ON ENDEMIC AND ETHNOBOTANICAL RESOURCES	Giorgi Ivanidze, Dr. Mariam Svanidze, Dr. Nino Dolidze
		2	ECONOMIC EVALUATION, GROWTH, AND PRODUCTIVITY OF GRAFTED TOMATO VARIETIES USING SOLANUM TORVUM AS ROOTSTOCK	Amina Hassan, Assis. Prof. Dr. Fatima Ahmed, Mohamed El-Sayed
		3	DIFFERENTIAL RESPONSES OF LEAF CARBON, NITROGEN, AND PHOSPHORUS TO CLIMATIC VARIABLES ACROSS BIOMES AND PLANT FUNCTIONAL TYPES	Zhang Wei, Dr. Liu Mei
		4	PHYTOCHEMICAL PROFILING AND FTIR ANALYSIS OF SAPONINS IN THREE NIGERIAN RUELLIA SPECIES: RUELLIA PROSTRATA, RUELLIA LINEARI-BRACTEOLATA, AND RUELLIA BIGNONIIFLORA	Amina O. Adeyemi, Chinedu P. Okeke, Fatima B. Musa, Ibrahim S. Eze, Grace N. Okafor
		5	IMPACT OF PHYSICAL ACTIVITY ON REPRODUCTIVE PERFORMANCE AND SEMEN CHARACTERISTICS OF JERSEY BULLS	James O. Thompson, Michael A. Richardson
		6	EXPERT EVALUATION AND CLASSIFICATION OF HERITAGE TREES: A SOUTHEAST ASIAN APPROACH	R. Sari, D. W. Putra, L. H. Wijaya
		7	FUNGAL PATHOGENS ASSOCIATED WITH THE DECLINE OF ACACIA NILOTICA AND EUCALYPTUS CAMALDULENSIS IN PUNJAB, PAKISTAN	S. Khan, Dr. R. Ali, Assis. Prof. Dr. A. Rehman
		8	EVALUATING THE CURRENT STATE AND FARMERS' PERSPECTIVES ON AGROFORESTRY IN PUNJAB, INDIA :	P. Verma, A. Singh, M. Yadav
		9	ENGAGING LOCAL YOUTH IN THE PRESERVATION OF FORESTS AND PROTECTED AREAS IN NEPAL	Rajesh Thapa, Dr. Sunita Gurung

ICSAS 1st International Conference on Biochemistry and Molecular Biology March 7 – 9, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. Aibek Nursultanov	1	ASSESSING WILDFIRE SUSCEPTIBILITY IN THE BIA FOREST REGION OF GHANA: AN INTEGRATED GEOSPATIAL APPROACH	Samuel Osei, Kwame Asante
		2	SEASONAL INFLUENCE OF MINING OPERATIONS ON WATER QUALITY IN THE MFOLOZI RIVER, KWAZULU-NATAL, SOUTH AFRICA	Thabo M. Dlamini, Nomvula S. Khumalo, Sipho N. Mthembu
		3	ASSESSING TREE GROWTH FACTORS IMPACTING CARBON STORAGE IN RESPONSE TO CLIMATE VARIABILITY	A. O. Mensah, K. A. Boateng
		4	ASSESSING SOIL HEALTH AND CONTAMINATION TRENDS IN A MAJOR URBAN CENTER OVER TWO DECADES	Dr. John Mwangi, Assoc. Prof. Dr. Grace Wambui
		5	EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF MECHANIZED WEED CONTROL IN THE RESTORATION OF DEGRADED OAK FORESTS	Ahmed Al-Mansoori, Fatima Al-Harthy
		6	SEASONAL IMPACT ON TERMITE INFESTATION OF WOODEN BEEHIVES IN ENUGU, NIGERIA	Eze Nwankwo, P. U. Okeke
		7	A MATHEMATICAL FRAMEWORK FOR ANALYZING FOREST RESOURCE DEPLETION: IMPACT OF SYNTHETIC PRODUCT INDUSTRIES	Priya Sharma, Rajesh Kumar, Anjali Mehta
		7	ENHANCING CREATIVITY IN TECHNICAL DRAWING EDUCATION: AN ASSESSMENT APPROACH	João R. Almeida, Camila S. Ferreira, Lucas M. Costa, Beatriz L. Oliveira
		8	AGRICULTURAL GOVERNANCE AND RURAL DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN	Prof. Dr. Aibek Nursultanov

ICSAS 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON EDUCATION March 7 – 9, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Kenji Yamamoto,	1	REVOLUTIONIZING TEACHING METHODS WITH ADVANCED DIGITAL SOLUTIONS	Ling Chen, Haruto Sato, Kwame Boateng
		2	IMPROVING ENGINEERING EDUCATION STANDARDS THROUGH QUALITY ASSURANCE AND SELF-ASSESSMENT	Wei Li, Yuki Nakamura,
		3	BOOSTING HISTORY EDUCATION WITH MULTIMEDIA TOOLS: A CROSS-CULTURAL ANALYSIS	Dr. Samuel Owusu, Dr. Grace Wambui, Dr. Amina Diallo
		4	TRANSFORMING SCIENCE EDUCATION: CUTTING-EDGE APPROACHES TO TEACHING NUCLEAR CONCEPTS	Lin Zhang, Ahmed El-Sayed
		5	EVALUATING MENTAL HEALTH SUPPORT FOR ENGINEERING STUDENTS: THE ROLE OF THERAPIST CHARACTERISTICS	Prof. Dr. Kenji Yamamoto,
		6	OVERCOMING CHALLENGES IN CONSTRUCTION MEASUREMENT EDUCATION	Jamal Mwangi
		7	CHANGING BEHAVIORS THROUGH EDUCATIONAL GAMES: A FOCUS ON ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS	Sakura Yamamoto, Assoc. Prof. Dr. Ochieng Mwangi
		8	TRANSFORMING LEARNING THROUGH HYBRID EDUCATION: THE IMPACT OF DIGITAL TOOLS	Haruto Tanaka

ICSAS 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON EDUCATION March 7 – 9, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Aoi Yamamoto	1	ADVANCING ROBOTIC SYSTEMS EDUCATION THROUGH INNOVATIVE LEARNING METHODS: A CASE STUDY AT SHANGHAI INSTITUTE OF TECHNOLOGY, CHINA	Wang Lei, Sun Jing, Li Min
		2	INVESTIGATING UNDERGRADUATE STUDENTS' UNDERSTANDING OF MATHEMATICAL CONCEPTS IN RATE OF CHANGE	Haruto Suzuki, Dr. Aoi Yamamoto
		3	EXAMINING THE ROLE OF MATHEMATICAL CONFIDENCE, ENGAGEMENT, AND IDENTITY IN STUDENT ACHIEVEMENT	Wei Liu, Assis. Prof. Tunde Ojo
		4	REVOLUTIONIZING MEDICAL EDUCATION THROUGH AUGMENTED REALITY: A NEW FRONTIER IN EMBRYOLOGY TEACHING	Yuki Sato, Chen Li, Fatima Ali, Haruto Nakamura, Kwame Asante, Nurul Hasanah
		5	A STUDY OF CAREER GOALS AMONG FINAL-YEAR STUDENTS IN THE SCHOOL OF MEDICINE, UNIVERSITY OF LAGOS, NIGERIA	E. Okonkwo, F. Balogun, P. Eze, S. Ahmed, B. Okafor, T. Adeyemi, G. Oladipo, H. Suleiman
		6	IMPROVING EMPLOYEE PERFORMANCE ANALYSIS IN CORPORATE TRAINING USING XAPI: INSIGHTS INTO BEHAVIORAL TRENDS AND PREDICTIVE MODELING	Taro Suzuki, Fatima Ibrahim,
		7	EXPLORING ACTIVE LEARNING PRACTICES AMONG ONLINE GRADUATE STUDENTS: A CASE STUDY IN SOUTH ASIA	Yuki K. Sato, Sipho Dlamini
		8	BOOSTING ONLINE GRADUATE STUDENT PARTICIPATION THROUGH EFFECTIVE TEACHING STRATEGIES IN SOUTH ASIA	Assoc. Prof. Dr. Kwame O. Asante
		9	ASSESSING INTERACTIVE ENGAGEMENT IN BLENDED LEARNING SETTINGS: A FOCUS ON DATA SYNCHRONIZATION AND FEEDBACK LOOPS	Fatima Al-Hassan, Kwame Osei

ICSAS 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON EDUCATION March 7 – 9, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assis. Prof. Dr. Aiko Nakamura	1	EMPOWERING PEDAGOGY STUDENTS WITH LEARNING DISABILITIES: CAREER PATHWAYS AND CHALLENGES IN THAILAND	Somchai Ratanakul Ananya Sirisom
		2	BOOSTING COMPUTATIONAL THINKING IN STEM EDUCATION THROUGH PHYSICAL COMPUTING INNOVATIONS	Dr. Maria Gonzalez
		3	FOSTERING CREATIVITY IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION: THE IMPACT OF GRAPHIC ACTIVITIES IN ZAMBIA	Lindiwe Nkosi Tafadzwa Moyo
		4	TRANSFORMING TEACHER TRAINING WITH TECHNOLOGY-DRIVEN KNOWLEDGE BUILDING: INSIGHTS FROM SECONDARY EDUCATION	Kenji Yamamoto Amina Sani
		5	ASSESSING COGNITIVE LOAD IN PILOT TRAINING: A STUDY ON MODERN RECREATIONAL AIRCRAFT	Chinedu Okeke Youssef Ahmed
		6	INNOVATING STEM EDUCATION WITH NEUROCOGNITIVE LEARNING STRATEGIES	Assis. Prof. Dr. Aiko Nakamura
		7	ENHANCING METACOGNITIVE SKILLS THROUGH MOBILE LEARNING APPS: A STUDY ON HIGH-ACHIEVING STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Haruto Tanaka Sofia Martinez

ICSAS 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON EDUCATION March 7 – 9, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Sofia Martinez	1	ADOPTING EDUCATION 4.0 PRINCIPLES IN MODERN LANGUAGE TEACHING	Dr. Sofia Martinez
		2	THE IMPACT OF SOCIAL SKILLS AND COMMUNICATION TRAINING IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION: PATHWAYS TO FUTURE SUCCESS	Mei Lin, Nadia Ahmed
		3	BUILDING INTERCULTURAL AWARENESS AMONG DIVERSE STUDENT GROUPS IN ISRAELI HIGHER EDUCATION	Rachel Cohen, David Levy
		4	IMPROVING MATHEMATICAL ABILITIES IN CHILDREN WITH AUTISM USING THE PROJECT MIND FRAMEWORK: A PRELIMINARY STUDY:	Dr. James Carter, Maria Gonzalez, Emma Wilson, Michael Brown, Olivia Davis
		5	REDESIGNING CLASSROOM SPACES: A COLLABORATIVE WORKSHOP WITH CHINESE DESIGN STUDENTS	P. J. Anderson, S. T. Nguyen,
		6	ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF THE VARK LEARNING MODEL IN HIGHER EDUCATION SETTINGS	Assoc. Prof. Dr. Emma Harris, Dr. Daniel White
		7	BOOSTING STUDENT PARTICIPATION AND ACADEMIC PERFORMANCE THROUGH INTERACTIVE DIGITAL TOOLS	Fatoumata Diallo
		8	THE ROLE OF EDUCATIONAL MEDIA IN SHAPING THE CREATIVE DEVELOPMENT OF CHILDREN: A CASE STUDY ANALYSIS	Aiko Sato, Li Chen
		9	ADVANCING WRITING SKILLS THROUGH TARGETED TEACHING METHODS: LESSONS FROM A SOUTHEAST ASIAN PROGRAM:	K. Sato, J. Park, A. Ochieng, S. Lee

ICSAS 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON EDUCATION March 7 – 9, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Assis. Prof. Dr. Olivia Carter	1	IMPROVING LANGUAGE SKILLS AND CROSS-CULTURAL AWARENESS: A PILOT INITIATIVE FOR UNIVERSITY STUDENTS FROM A TEACHER TRAINING COLLEGE IN ATEQUIZA, MEXICO	Dr. Sofia M. González, Dr. Carlos A. Martínez, Dr. Isabel T. López
		2	INVESTIGATING ACADEMIC STRESS LEVELS AMONG UNIVERSITY STUDENTS WITH DYSLEXIA	Assis. Prof. Dr. Olivia Carter
		3	REVOLUTIONIZING MEDICAL TRAINING IN BRAZIL THROUGH ADVANCED SIMULATION TECHNIQUES: KEY FINDINGS AND RECOMMENDATIONS	Dr. Ana J. Santos
		4	CURRICULUM REFORM IN CHILEAN UNIVERSITIES: A COMPREHENSIVE EXAMINATION OF POLICY CHANGES	Dr. Camila R. Fernández
		5	USING CHILDREN'S ARTWORK TO GAIN INSIGHTS INTO THEIR EXPERIENCES WITH EQUINE-ASSISTED THERAPY	Dr. Sophia Johnson
		6	THE EFFECTS OF COMMERCIALIZATION ON HIGHER EDUCATION: SHIFTING FOCUS IN TEACHING AND LEARNING PRIORITIES	Emma Thompson, Prof.Dr. Michael Richards
		7	THE ROLE OF COLLABORATIVE WORK ENVIRONMENTS IN SHAPING MIDDLE SCHOOL TEACHERS' PRACTICES	Olivia Carter
		8	EVALUATING THE USE OF CHATBOTS IN UNIVERSITY EDUCATION: FINDINGS FROM AN INITIAL PILOT STUDY	John Smith, L. Williams

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON PHILOSOPHY March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Sofia Oliveira Dr. Hiroshi Tanaka	1	PHILOSOPHICAL HERMENEUTICS AND ITS IMPACT ON JUDICIAL IMPARTIALITY IN BRAZIL	Gabriel M. Costa, Sofia P. Fernandes
		2	A COMPARATIVE STUDY OF SPIRITUAL IMPACTS ON ARCHITECTURAL DESIGN: ISLAMIC AND GOTHIC TRADITIONS	R. Almeida, Y. Chen
		3	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGION AND DEVELOPMENT: A FOCUS ON ISLAMIC PERSPECTIVES	Leila Marais, Haruto Nakamura
		4	BRIDGING ANCIENT WISDOM AND MODERN SOCIETY: LESSONS FROM SUFI AND ISLAMIC PHILOSOPHY	Dr. Sofia Oliveira Dr. Hiroshi Tanaka
		5	RECONCILING EFFICIENCY AND COMPASSION IN OPEN KNOWLEDGE SYSTEMS: AN EDUCATIONAL APPROACH	Fatima Bakare, Hoang Nguyen, Nurul Hasanah, Kwame Asante, Li Jianyu
		6	THE DEVELOPMENT OF DEMOCRATIC PRINCIPLES IN PAKISTAN: ISLAMIC THOUGHT AND COMPARATIVE POLITICAL THEORY	: Dr. Ali Malik
		7	THE INFLUENCE OF RELIGIOUS AND MORAL VALUES ON NATIONAL SECURITY: INSIGHTS FROM KAZAKHSTAN	A. K. Nurzhanov, B. T. Serikbayev, C. A. Tulegenov, D. S. Askarova, E. M. Kenzhebekov
		8	CRITICAL ANALYSIS OF SERVANT LEADERSHIP: A REVIEW OF EXISTING LITERATURE	Aisha Diallo, Mohamed Kone, Kenji Suzuki

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON PHILOSOPHY March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Aibek Toktogulov	1	UNVEILING SYMBOLISM IN HINDU TEMPLE ARCHITECTURE: A PHILOSOPHICAL PERSPECTIVE	Ali Hassan Aisha Khan
		2	INTEGRATING ETHICAL FRAMEWORKS: A COMPARATIVE STUDY OF ASIAN AND AFRICAN PERSPECTIVES ON BUSINESS ETHICS	Fatima Ahmed Nurzhan Bekov
		3	INNOVATIONS IN OPEN SCIENCE: TRANSFORMING RESEARCH PARADIGMS	PHD Student Zainab Abbas Dr. Aibek Toktogulov
		4	REEVALUATING CONSTRUCTIVIST PARADIGMS: AN EXISTENTIAL AND PHENOMENOLOGICAL PERSPECTIVE	Dr. Ahmed Al-Mansoori
		5	RECONSTRUCTING SELF THROUGH TEMPORAL DYNAMICS: ANALYZING ZHAO TAO'S ROLE IN JIA ZHANGKE'S CINEMATIC UNIVERSE)	Gulnara Iskakova Asim Raza
		6	ENHANCING CONSTRUCTION EFFICIENCY: A STUDY ON THE ADOPTION OF LEAN PRACTICES	Karim Nurpeisov Aisha Malik
		7	ANALYZING AESTHETIC DIMENSIONS IN MUSEUM ARCHITECTURE	Rana Ahmed Aizhan Dr. Abdyrakhmanova
		8	INTEGRATING PHILOSOPHICAL PERSPECTIVES INTO INTERDISCIPLINARY PHYSICAL EDUCATION PROGRAMS	Assis. Prof. Dr. Amina Khamis Dr. Jibril Adamu

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON PHILOSOPHY March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Dr. Aibek Toktogulov	1	THE INFLUENCE OF CULTURAL PHILOSOPHY ON INDIVIDUAL IDENTITY IN TURKIC TRADITIONS	Prof.Dr. M. Adebayo
		2	TRADITIONAL EASTERN PRACTICES IN CONTEMPORARY SUSTAINABLE ARCHITECTURE	L. Tanaka N. Ndungu
		3	EXPLORING POSTMODERN TRAGI-COMEDY: AN ANALYSIS OF TOM STOPPARD'S 'ROSENCRANTZ AND GUILDENSTERN ARE DEAD'	Mei-Ling Chen Dr. Carlos Silva
		4	THE ROLE OF ISLAM IN SHAPING CULTURAL VALUES IN KAZAKHSTAN	Kofi Agyeman Amina El-Omari Assoc. Prof .Fatoumata Diallo
		5	ARTISTIC RESPONSES TO CLIMATE CRISIS: EXPLORING INNOVATIVE APPROACHES TO SUSTAINABLE FUTURES THROUGH INTERDISCIPLINARY ART PRACTICE	Amina Bello Mikhail Ndumba
		6	UNVEILING DARKNESS: EXPLORING EXISTENTIAL THEMES AND MUSICAL NARRATIVES IN "TRUE DETECTIVE"	Assis. Prof. Dr. Aiko Tanaka
		7	RETHINKING ABSENCE: THE ROLE OF SILENCE AND PAUSE IN SAMUEL BECKETT'S WAITING FOR GODOT	Jun-Ho Kim Meilin Xu
		8	ADVANCEMENTS IN CONSTRAINT MANAGEMENT THEORY: A COMPREHENSIVE REVIEW	Mei-Ling Chen Hiroshi Takahashi Samuel Nkrumah

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON ECONOMICS March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÇELİK	1	TESTING THE ENVIRONMENTAL PHILLIPS CURVE HYPOTHESIS in TURKIYE	Esma ERDOĞAN Müge MANGA
		2	THE LINKAGES BETWEEN ENVIRONMENTAL POLLUTION, HUMAN CAPITAL and GLOBALIZATION: A STUDY ON TURKIYE	Müge MANGA Esma ERDOĞAN
		3	HANEHALKI TÜKETİMİ, ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: GLOBAL KANITLAR	Dr. Öğr. Üyesi Serhat ALPAĞUT
		4	THE RELATIONSHIP BETWEEN CORRUPTION CONTROL AND ECONOMIC GROWTH: AN ANALYSIS BY INCOME GROUPS	Asst. Prof. Dr. Fatih AKIN
		5	UNEMPLOYMENT AND JOB SEARCH PROCESSES IN TÜRKİYE: OCCUPATIONAL GROUPS, JOB SEARCH CHANNELS AND LABOR FORCE PARTICIPATION DYNAMICS	Dr. Öğr. Üyesi Gülferah ERTÜRKMEN Dr. Tuğba KONUK
		6	YOUTH UNEMPLOYMENT IN LABOR MARKETS: CAUSES, CONSEQUENCES AND SOLUTION STRATEGIES	Dr. Öğr. Üyesi Gülferah ERTÜRKMEN
		7	UNEMPLOYMENT HYSTERESIS IN CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES: EVIDENCE FROM FOURIER UNIT ROOT TESTS WITH SHARP AND SMOOTH BREAKS	Dr. Ayşe Nur ŞAHİNLER
		8	THE IMPACT OF REMITTANCES ON DOMESTIC SAVINGS: EVIDENCE FROM TURKIYE	Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÇELİK

ICSAS 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTELLIGENCE AND INTERNATIONAL RELATIONS March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER	1	NÖROBİLİM VE İSTİHBARAT: GELECEĞİN OPERASYONEL TEKNİKLERİ	Prof. Dr. Ramazan BİÇER Dr. Eda ALEMDAR
		2	REASONS FOR RELIGIOUS THEMED TERRORISM	Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER
		3	DIGITAL DISINFORMATION AND INTERNATIONAL RELATIONS: THE 2024 US PRESIDENTIAL ELECTIONS AND THE DIMENSIONS OF POLITICAL MANIPULATION	Dr. Öğretim Üyesi Gül Seda ACET İNCE
		4	ÇIKARLARIN AYRIŞMASI MI , MEDENİYETLERİN ÇATIŞMASI MI ?	Dr. Seda Gözde TOKATLI
		5	GÖÇ KRİZİ VE MÜLTECİ SORUNUNUN İNSANİ BOYUTTA ANALİZİ	Dr. Seda Gözde TOKATLI
		6	REALISATION OF A BOLD DREAM AT GUNPOINT : UNDERGROUND JEWISH ORGANIZATIONS	Yüksek Lisans Öğrencisi, İREM TABİRLİOĞLU
		7	EUROPEAN ARMY: A BELATED NECESSITY?	Arş. Gör., Özgür YILMAZ
		8	ANALYSING THE AFGHAN PEACE PROCESS IN THE FRAMEWORK OF RIPENESS THEORY	Arş. Gör., Özgür YILMAZ
		9	İNGİLİZ OKULU PERSPEKTİFİNDEN ULUSLARARASI SİSTEM, ULUSLARARASI TOPLUM VE DÜNYA TOPLUMU	Doç.Dr. ABDULLAH TORUN
		10	SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKAYA GEÇİŞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	Doç Dr. ABDULLAH TORUN

ICSAS 1st International Conference on Public Administration, Politics and Local Government March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Av. Furkan ÇAPOĞLU	1	ADMINISTRATIVE FUNCTIONS OF THE PROVINCIAL COUNCIL AND ITS CONTRIBUTION TO LOCAL GOVERNMENTS	Bilim Uzm. Mehmet YILDIZ Prof. Dr. Erhan GÜMÜŞ Prof. Dr. Ahmet TUNÇ
		2	İDARİ İŞLEM KURAMINDA YOKLUK	AHMET KEMAL KANAT
		3	TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE YÖNETİM PSİKOLOJİSİNİN ETKİNLİĞİ	Av. Furkan ÇAPOĞLU Psk. Mustafa BIYIKOĞLU
		4	TARİHTEN GÜNÜMÜZE YÖNETİM PSİKOLOJİSİ	Av. Furkan ÇAPOĞLU Psk. Mustafa BIYIKOĞLU
		5	Kimlik ve İdeoloji Serüveninde Milli Türk Talebe Birliği	Dr. Öğr. Üyesi İlhan BİLİCİ Sena YILDIRIM
		6	Siyasal Şiddet, Meşrulaştırma ve 1970'ler Türkiye'sinden Yansımalar	Dr. Öğr. Üyesi İlhan BİLİCİ Mustafa Kemal ENTERİLİ

ICSAS 1st International Conference on Public Administration, Politics and Local Government March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Öğr. Gör. Ümit TOPCUOĞLU	1	THE DEMOCRATIC CRISIS CAUSED BY MIGRATION MOBILITY IN ACCESS TO PUBLIC SERVICES IN THE CITY	Lisans Öğrencisi, Zehra DURUKAN Araştırma Görevlisi, Mustafa Gökberk ERTAN
		2	Türkiye’de Acil Sağlık Hizmetlerinin Tarihçesi ve Gelişimi: Dünya ile Kıyaslama	Öğr. Gör. Ümit TOPCUOĞLU
		3	Afet Eğitiminin Toplumsal Faydaları	Öğr. Gör. Ümit TOPCUOĞLU
		4	BEHAVIOR-FOCUSED ENERGY EFFICIENCY FOR SUSTAINABLE CITIES: THE SOCIAL DIMENSION OF URBAN TRANSFORMATION	Doktora Öğrencisi, Melike ÇİÇEK
		5	KENT PARKLARININ KENTSEL FIRSAT EŞİTSİZLİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: ERZİNCAN ÖRNEĞİ	Dr. UĞUR GÜLCÜ Doç. Dr. AHMET YAZAR

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATIC March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Doç. Dr. TUĞBA MERT	1	EXAMINING ROUGH IDEALS AND A SURVEY ON EXISTENCE OF LOCAL ROUGH IDEALS	M. Mustafa BEYDAĞI Prof. Dr. İlhan İÇEN Prof. Dr. A. Fatih ÖZCAN
		2	KINEMATICAL APPROACH TO HELICAL TYPE CURVES	Asst. Prof. Dr. ÇAĞLA RAMİS İLGÜZ ESRA ORMAN
		3	AN ALGORITHM FOR THE RECTIFYING CURVES	Asst. Prof. Dr. ÇAĞLA RAMİS İLGÜZ MUSTAFA VARİLCİ
		4	ANALYSIS OF SOLVING AND APPLICATIONS OF SINGULARLY PERTURBED PROBLEMS	Dr. ZELAL TEMEL
		5	PARA-SASAKIAN MANIFOLDS ADMITTING CONFORMAL RICCI SOLITONS	Prof. Dr. MEHMET ATÇEKEN Doç. Dr. TUĞBA MERT
		6	THE LINEARITY OF THE RELATIONSHIP BETWEEN MATHEMATICS AND ART: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH	Yüksek Lisans Öğrencisi, Büşra ÖZÇELİK Doç. Dr. Ezgi TOKDİL
		7	Uniqueness Theorem For Inverse Nodal Problem	Dr. Öğr. Üyesi Merve ARSLANTAŞ
		8	GRAY MAP IN THE RING	Master's student, HABIBE RANA KASDAS Asist. Prof. Dr. MUSTAFA OZKAN
		9	FORMATION OF A 32-ELEMENT RING WITH COEFFICIENTS IN AND CYCLIC CODES OVER THE RING	Asist. Prof. Dr. MUSTAFA OZKAN Master's student, HABIBE RANA KASDAS

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON ARCHITECTURE, LANDSCAPE ARCHITECTURE AND URBAN March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. TUBA NUR OLGÜN	1	AN EVALUATION OF THE CONSERVATION-TOURISM RELATIONSHIP IN THE CONTEXT OF TUNCELİ/PERTEK CASTLE	Assoc. Prof. Dr. TUBA NUR OLGÜN
		2	THE FICTIONAL BALANCE BETWEEN LEED CERTIFICATION SYSTEM AND LANDSCAPE ARCHITECTURE	Asist.Prof. Dr., Makbulenur ONUR Research Assistant, Dr., Demet Ulku GULPINAR SEKBAN
		3	LEED SCORECARD ANALYSIS FROM A LANDSCAPE ARCHITECTURE PERSPECTIVE	Asist.Prof. Dr., Makbulenur ONUR Research Assistant, Dr., Demet Ulku GULPINAR SEKBAN
		4	EFFECTIVE WEED MANAGEMENT AND SUSTAINABILITY IN LANDSCAPES	Research Assistant, RIDVAN TİK Assoc. Prof. Dr., RAMAZAN GÜRBÜZ Assoc. Prof. Dr., TUNCAY KAYA
		5	RENEWABLE ENERGY SOLUTIONS IN LANDSCAPING 'AGROVOLTAIC SYSTEMS AND THEIR POTENTIAL'	Research Assistant, RIDVAN TİK Assoc. Prof. Dr., TUNCAY KAYA
		6	ANALYZING THE SPATIAL STRUCTURE OF TRADITIONAL RİZE HOUSES WITHIN THE SCOPE OF PROTECTION OF RURAL ARCHITECTURAL HERITAGE	M. Arch. Sedanur BİRİNCİ Prof. Dr. Çiğdem Belgin DİKMEN
		7	EVALUATION OF TRADITIONAL RURAL HOUSES IN RİZE WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABILITY	M. Arch. Sedanur BİRİNCİ Prof. Dr. Çiğdem Belgin DİKMEN

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON PRESCHOOL EDUCATION AND EARLY CHILD DEVELOPMENT March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Öğretim Görevlisi, Betül Kübra ŞAHİN YONCA	1	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ BAKIŞ AÇISINDAN OKUL ÖNCESİ EĞİTİM SINIFLARINDA SINIF YÖNETİMİ	Öğretim Görevlisi, Betül Kübra ŞAHİN YONCA
		2	OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE GELİŞİME UYGUN UYGULAMALAR: OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ GÖRÜŞLERİ	Öğretim Görevlisi, Betül Kübra ŞAHİN YONCA
		3	FARKLI YAŞ GRUBUNDAN ÇOCUKLARIN AYNI SINIFTA EĞİTİM ALMALARINA İLİŞKİN EBEVEYN GÖRÜŞLERİ	Okul Öncesi Öğretmeni, Mizgin AYKUT Prof. Dr., İkbāl Tuba ŞAHİN SAK
		4	EFFECT OF PROSOCIAL BEHAVIOR PSYCHOEDUCATION PROGRAM ON PROBLEM BEHAVIORS AND SELF-REGULATION SKILLS OF 5-6-YEAR-OLD CHILDREN	Dr., Burcu BAĞCI ÇETİN
		5	OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARIN ÇOCUK HAKLARINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. Dervişe AMCA TOKLU Prof. Dr. Filiz ERBAY Prof. Dr. Umut AKÇİL
		6	Investigation of the Relationship Between Adolescents' Popularity Perceptions and Their Interactions with Strangers on the Internet	Yüksek Lisans Öğrencisi Çiğdem SABUNCU Doç. Dr. Yaşar BARUT Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		7	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN CHILD DEVELOPMENT CANDIDATES' IDENTITY CONSTRUCTION IN SOCIAL MEDIA AND THEIR PERSONAL RESPONSIBILITY LEVELS	Yüksek Lisans Öğrencisi Kübra AKDENİZ Doç. Dr. Yaşar BARUT Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		8	INVESTIGATING THE REALATIONSHIP BETWEEN ARTIFICIAL INTELLIGENCE LEVELS AND ARTIFİCİAL INTELLIGENCE ANXIETY OF PRESCHOOL TEACHER CANDIDATES	Yüksek Lisans Öğrencisi Kübra KELEŞ Doç. Dr. Yaşar BARUT Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		9	THE RELATIONSHIP BETWEEN THE DIGITAL AWARENESS OF MOTHERS WITH CHILDREN AGED 3-6 AND THE PSYCHOSOCIAL BEHAVIOR OF THE CHILD	Yüksek Lisans Öğrencisi Rabia ASLANTAŞ Doç. Dr. Yaşar BARUT Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		10	THE RELATIONSHIP BETWEEN MATERNAL EMPLOYMENT GUILT AND PARENTAL SELF-EFFICACY	Yüksek Lisans Öğrencisi Saime Nur Tomrukçu Doç. Dr. Yaşar BARUT Prof. Dr. Soner ÇANKAYA

ICSAS 2nd International Conference on Psychological Counseling and Guidance March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Doç. Dr. ÇAĞLA GİRGİN BÜYÜKBAYRAKTAR Öğr. Gör. Dr. EDA KÖKLÜ BAYRAKCI	1	AN INVESTIGATION OF THE FACTORS AFFECTING THE RESILIENCE OF PARENTS OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS	Esra Dereobalı Doç. Dr. Türkan Yılmaz İrmak
		2	REFLECTIONS OF ROMANTIC RELATIONSHIP BELIEFS AND MARITAL ROLE EXPECTATIONS ON LIFE SATISFACTION	Doç. Dr. ÇAĞLA GİRGİN BÜYÜKBAYRAKTAR Öğr. Gör. Dr. EDA KÖKLÜ BAYRAKCI
		3	EXAMINING THE RELATIONSHIPS BETWEEN PERFECTIONISM IN ROMANTIC RELATIONSHIPS, IRRATIONAL BELIEFS IN ROMANTIC RELATIONSHIPS, PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AND MARITAL ADJUSTMENT	BERRAK ERSAN ALP Assoc. Prof. FULYA TÜRK
		4	İLİŞKİDE KARAR VERME BECERİSİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	BEGÜM UYGUR DOÇ. DR. SEHER MERVE ERUS
		5	İLİŞKİ DOYUMUNUN ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	BURÇİN HAZAL AĞCA DOÇ. DR. SEHER MERVE ERUS

ICSAS 2nd International Conference on Psychological Counseling and Guidance March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assoc. Prof. Ololade M. Aminu	1	ANALYZING SUCCESS FACTORS OF PLAY-BASED INTERVENTION PROGRAMS FOR CHILDREN WITH DIFFERENT ABILITIES IN TURKEY: A COMPARATIVE EVALUATION	Aylin Yılmaz, Ahmet K. Yıldız, Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Şahin
		2	THE SOCIAL DYNAMICS OF PANDEMICS: A CLINICAL SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF PRECAUTIONS AND RISKS	Dr. Musa Karabulut Mustafa Eryılmaz
		3	TEACHING STRATEGIES AND PREJUDICE TOWARD IMMIGRANT AND DISABLED STUDENTS	Mücahit Yaşar, Dr. Öğr. Gör. Niyazi Gündoğan
		4	STUDENTS' ATTITUDES TOWARD SEEKING PSYCHOLOGICAL HELP	Dr. Öğr. Gör. Nihat Kılıç, YL. Öğr. Nihat Fırat
		5	AN EXPLORATION OF THE QUALITY OF PRIMARY CAREGIVING RELATIONSHIPS BETWEEN ADOLESCENTS ORPHANED THROUGH AIDS AND THEIR GRANDMOTHERS, BASED ON THE NARRATIVES OF STAKEHOLDERS	Dr. Selin Demir, Dr. İsmail Karahan
		6	CHILD ABUSE: EMOTIONAL, PHYSICAL, NEGLECT, SEXUAL AND THE PSYCHOLOGICAL EFFECTS: A CASE SCENARIO IN LAGOS STATE, NIGERIA	Assoc. Prof. Ololade M. Aminu

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON FINANCE and BANKING ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON BUSINESS MANAGEMENT March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assis. Prof. Dr. Azita Rahmani	1	EXPERT SOLUTIONS TO AFFORDABLE HOUSING FINANCE CHALLENGES IN DEVELOPING ECONOMIES	Michael Johnson, Assis. Prof. Dr. Sarah L. Thompson
		2	THE IMPACT OF DIGITAL INCLUSIVE FINANCE ON THE HIGH-QUALITY DEVELOPMENT OF CHINA'S EXPORT TRADE	Dr. Li Zhang, Dr. Ming Chen
		3	ETHEREUM-BASED SMART CONTRACTS FOR TRADE AND FINANCE	Assoc. Prof. Dr. John Carter
		4	FINANCING-SCHEDULING OPTIMIZATION FOR CONSTRUCTION PROJECTS USING GENETIC ALGORITHMS	John A. Thompson Michael B. Harris Laura D. Evans
		5	FACTORS DETERMINING WOMEN EMPOWERMENT THROUGH MICROFINANCE: AN EMPIRICAL STUDY IN SRI LANKA	A. Perera, S. T. Fernando
		6	MARKET ACCEPTANCE OF A MURABAHA-BASED FINANCE STRUCTURE WITHIN A SOCIAL NETWORK OF NON-ISLAMIC SMALL AND MEDIUM ENTERPRISE OWNERS IN AFRICAN PROCUREMENT	Assis. Prof. Dr. Azita Rahmani
		7	Triangle Challenges of Sustainability at the University Level within the Framework of a Knowledge-Driven Economy and Society	Dr. Petr Novák
		8	STATISTICAL ANALYSIS OF THE IMPACT OF MARITIME TRANSPORT GROSS DOMESTIC PRODUCT ON NIGERIA'S ECONOMY	A. T. Johnson, M. L. Adebayo
		9	THE IMPACT OF JOB-RELATED EMOTIONS ON JOB-RELATED HAPPINESS AMONG FRONTLINE EMPLOYEES IN FINANCIAL FIRMS	John A. Thompson, Sarah L. Bennett

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON FINANCE and BANKING ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON BUSINESS MANAGEMENT March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Ghasem Ghorbani Rostam	1	CONCEPTUAL APPROACH FOR FLEXIBLE BUSINESS PROCESS MODELING	Dr. Hannelore Peeters Prof. Dr. Alain Vermeulen
		2	ORGANIZATIONAL DECISION MAKING BASED ON BUSINESS INTELLIGENCE	Pejman Hosseinioun, Dr. Rose Shayeghi, Assoc. Prof. Dr. Ghasem Ghorbani Rostam
		3	ON CULTIVATING INTERDISCIPLINARY BUSINESS INTERPRETING TALENTS BASED ON MARKET DEMAND	Aylar Myradova, Serdar Berdimuhamedov
		4	BUSINESS BUYERS' EXPECTATIONS IN BUYER-SELLER ENCOUNTERS	Fatih Yenilmez , Dr. Öğr. Üyesi Sude Biçer
		5	SOA EMBEDDED IN BPM: A HIGH-LEVEL VIEW OF THE OBJECT-ORIENTED PARADIGM	Phd İmran Güner
		6	A SPECIFICATION-BASED APPROACH FOR RETRIEVAL OF REUSABLE BUSINESS COMPONENTS FOR SOFTWARE REUSE	Y1. Öğrencisi Adnan Akçay , Dr. Abdullah Aydın Hisar
		7	IDENTIFYING BUSINESS INCUBATORS BASED ON THEIR REAL ACTIVITIES: EVIDENCE FROM CHINA	Dr. Ping Deng, Assis. Prof. Dr. Wentao Yu
		8	PROCESS-BASED BUSINESS TRANSFORMATION THROUGH SERVICES COMPUTING	Sinnakkrishnan Perumal, Dr. Nitish Pandey

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON ECONOMICS March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Baatar Enkhbayar	1	POLITICAL FINANCE IN AFRICA: A CASE STUDY OF ETHIOPIA	John A. Smith, Emily R. Johnson
		2	THE ASSESSMENT OF LOW-CARBON ECONOMY IN JIANGSU, CHINA	Michael Thompson, Sarah Lee
		3	DEVELOPMENT STRATEGY AND TREND ANALYSIS IN THE INFORMATION ECONOMY: INSIGHTS FROM GLOBAL EXPERIENCES APPLIED TO AZERBAIJAN	Farid Məmmədov, Leyla Hüseynova, Elnur Qasimov
		4	ENHANCING INTELLECTUAL CAPITAL TO FOSTER INNOVATION, ENTREPRENEURSHIP, AND SUSTAIN THE KNOWLEDGE ECONOMY	Dr. Baatar Enkhbayar
		5	SUFFICIENCY ECONOMY: A CONTRIBUTION TO ECONOMIC DEVELOPMENT	Assoc. Prof. Dr. Ayesha Khalid
		6	UTILITY ANALYSIS OF API ECONOMY BASED ON MULTI-SIDED PLATFORM MARKET'S MODEL	Dr. Claire Moreau
		7	A BALANCED SCORECARD APPROACH FOR EVALUATING STRATEGIC ALIGNMENT OF NATIONAL R&D PROGRAMS IN CREATIVE ECONOMY POLICY	Aylin Əliyeva, Farid Məmmədov, Leyla Hüseynova, Elnur Qasimov, Zəhra Rzayeva
		8	CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR PROMOTING CIRCULAR ECONOMY IN THE CONSTRUCTION SECTOR	I. Petrov, A. Ivanova, D. Sokolov, K. Volkov

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON ECONOMICS March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assis. Prof. Dr. Dupont Vandenberghe	1	DEVELOPING INTELLECTUAL CAPITAL TO ADVANCE INNOVATION AND ENTREPRENEURIAL CAPACITY AND SUSTAIN KNOWLEDGE ECONOMY	Hamid Alalwany, Nabeel A. Koshak Mohammad K. Ibrahim
		2	TERRITORIES' CHALLENGES AND OPPORTUNITIES TO PROMOTE CIRCULAR ECONOMY IN THE BUILDING SECTOR	Cem Güven, Dr. Öğr. Üyesi Beyhan Yiğit, YL. Öğrencisi. Cumhur Ahmedova
		3	BANKING CRISIS AND ECONOMIC EFFECTS OF THE BANKING CRISIS IN NIGERIA	Chinedu Okafor, Amina Bello, Musa Ahmed
		4	TRIANGLE ISSUES OF SUSTAINABILITY AT THE UNIVERSITY LEVEL WITHIN THE CONTEXT OF THE KNOWLEDGE ECONOMY AND SOCIETY	Fariz Aliyev, Assoc. Prof. Dr. Nigar Mammadova
		5	STATISTICAL ANALYSIS OF THE IMPACT OF MARITIME TRANSPORT GROSS DOMESTIC PRODUCT ON BELGIUM'S ECONOMY	Assis. Prof. Dr. Dupont Vandenberghe
		6	A REVIEW ON THE OUTLOOK OF THE CIRCULAR ECONOMY IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY	M. Schneider, L. Weber
		7	THE ROLE OF MULTINATIONAL ENTERPRISES' INVESTMENTS IN ECONOMIC DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF POLAND	M. Kowalski, J. Nowak
		8	ANALYZING THE POTENTIAL OF JOB CREATION BY TAKING THE FIRST STEP TOWARDS CIRCULAR ECONOMY: CASE STUDY OF BRAZIL	M. K. Schmidt, L. Fischer, P. M. Thomas

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON NURSING, MIDWIFERY AND HEALTH SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
7 Mart / March 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Carlos Mendes, Prof. Mariana Costa, Sofia Oliveira	1	ETHICAL CHALLENGES IN ANTI-DOPING POLICIES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TURKEY AND INTERNATIONAL STANDARDS	Aisha Rahman
		2	MORPHOLOGICAL DIFFERENCES AMONG FEMALE SPRINTERS IN NIGERIA	Chinwe Okafor, Ibrahim Adamu, Fatima Suleiman
		3	LONG-TERM PHYSICAL TRAINING AND ITS INFLUENCE ON SKELETAL DEVELOPMENT IN SOUTH AFRICAN WOMEN	Nomvula Dlamini, Thabo Maseko
		4	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN PHYSICAL ACTIVITY, DIET, AND COGNITIVE AGILITY	Ravi Prakash, Dr. Priya Natarajan
		5	PROMOTING COMMUNITY HEALTH THROUGH SPORTS: A HOLISTIC STRATEGY	Dr. Carlos Mendes, Prof. Mariana Costa, Sofia Oliveira
		6	IMPROVING STUDENT PARTICIPATION IN SWIMMING LESSONS: THE ROLE OF STRUCTURED TEACHING MODELS	Gabriela Fernández
		7	THE INFLUENCE OF ATHLETE SATISFACTION ON TEAM PERFORMANCE: A CASE STUDY FROM CAIRO UNIVERSITY	Omar El-Sayed, Hanaa Mahmoud
		8	THE EFFECTS OF LONGITUDINAL FITNESS TRAINING ON BODY COMPOSITION IN EASTERN EUROPEAN ADOLESCENT BOYS	Dmitry Ivanov, Aneta Kovacs

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON NURSING, MIDWIFERY AND HEALTH SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
7 Mart / March 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Ricardo M. Vasquez	1	EXPLORING PHYSICAL ACTIVITY BEHAVIOR CHANGE, MOTIVATION, AND PERCEIVED BARRIERS AMONG MEDICAL STUDENTS IN TANZANIA	Dr. Amani Kibwana, Fatima Njoroge
		2	THE ROLE OF CREATIVE HOBBIES IN MENTAL WELL-BEING AMONG NURSING STUDENTS: A STATISTICAL ANALYSIS	Researcher Sofia Mendes
		3	CLINICAL TRAINING EXPERIENCES IN PEDIATRIC WARDS: PERSPECTIVES FROM NURSING STUDENTS	Beatriz Tavares, João Henrique Costa
		4	EFFECTS OF MINDFULNESS TRAINING ON STRESS MANAGEMENT AMONG FIRST-YEAR NURSING STUDENTS	Dr. Ahmed Oumar
		5	DETECTION OF LEGIONELLA PNEUMOPHILA IN HOSPITAL WATER SYSTEMS IN LAGOS, NIGERIA USING PCR METHODS	Daniel C. Adebayo, Zhang Wei, Farid Al-Rashid
		6	IDENTIFYING COVID-19 STRAINS THROUGH BLOOD BIOMARKER ANALYSIS IN ATHLETES	Assoc. Prof. Dr. Ricardo M. Vasquez
		7	PHYSICAL AND METABOLIC CHARACTERISTICS OF ELITE KENYAN LONG-DISTANCE RUNNERS: A PERFORMANCE STUDY	Leonardo J. Ferreira
		8	INVESTIGATING THE EFFECTS OF COOL-WATER IMMERSION ON POST-EXERCISE RECOVERY IN HUMID CLIMATES	Samuel Chukwuma, Laila Hussain, Xinyi Zhou

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON NURSING, MIDWIFERY AND HEALTH SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
7 Mart / March 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Amina Chikondi	1	FOSTERING PROFESSIONAL IDENTITY DEVELOPMENT IN UNDERGRADUATE NURSING STUDENTS THROUGH EXPERIENTIAL LEARNING	Emma Njeri, Mohammad Faizan, Thandiwe Moyo
		2	ASSESSING DIGITAL HEALTH LITERACY AMONG NURSING STUDENTS: A CASE STUDY FROM UNIVERSITY OF LUSAKA	Kwame Boateng, Assoc. Prof. Dr. Amina Chikondi
		3	PROMOTING PROBLEM-SOLVING AND ADAPTABILITY SKILLS IN NURSING EDUCATION THROUGH CASE-BASED LEARNING	Gabriela Rocha, Carlos Mendes
		4	TRADITIONAL HEALING PRACTICES AND MODERN PAIN MANAGEMENT: IMPLICATIONS FOR PALLIATIVE CARE	Fatima Diallo
		5	THE IMPACT OF SIMULATION-BASED LEARNING ON CLINICAL DECISION-MAKING AMONG NURSING STUDENTS	S. Rahman, J. Wang
		6	INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO NURSING EDUCATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Benjamin Okafor
		7	DEVELOPING MOBILE APPLICATIONS FOR CLINICAL TRAINING IN NURSING: INSIGHTS FROM EDUCATORS	Zhang Min, Halima Yusuf
		8	UTILIZING COMPETENCY-BASED ASSESSMENTS IN MEDICAL-SURGICAL NURSING EDUCATION: A COMPARATIVE ANALYSIS	Sophia Chen, Jin Ho Park, Hassan Idris

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON NURSING, MIDWIFERY AND HEALTH SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
7 Mart / March 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Assist. Prof. Dr. Ahmed Al-Mousa	1	THE ROLE OF CLINICAL PRECEPTORS IN SHAPING UNDERGRADUATE NURSING CURRICULUM	Ayla Pereira, Kofi Mensah
		2	THE IMPACT OF MIDWIFERY EDUCATION ON CLINICAL OUTCOMES	Assis. Prof. Dr. Sara Tan, Dr. James Lee
		3	EFFECTS OF NURSING SERVICES ON THE PHYSICAL WELL-BEING AND BEHAVIORAL PATTERNS OF FEMALE INMATES IN PRISONS	Elena Rodrigues, Fatoumata Diop, Wang Li
		4	TRAITS OF SUCCESSFUL NURSE LEADERSHIP: INSIGHTS FROM WARD NURSES IN SYRIA	Assist. Prof. Dr. Ahmed Al-Mousa
		5	MIDWIFERY AND ITS CONTRIBUTION TO SAFE DELIVERIES IN DEVELOPING COUNTRIES	Lina Zeyad, Khaled Al-Salem
		6	IMPROVING NUTRITIONAL CARE FOR PEDIATRIC CANCER PATIENTS: NURSING INTERVENTIONS	Dr. Laura Oliveira, Dr. Ibrahim Ahmed
		7	IMPACT OF PEER SUPPORT ON PROBLEM-SOLVING SKILLS IN NURSING STUDENTS	Dr. Ahmed Jibril, Prof. Dr. Mei Zhang
		8	EVALUATING NURSING COMPETENCIES IN CLINICAL ENVIRONMENTS: A STUDY OF CAMBODIAN NURSES	Sokha Chea, Nadia Sulaiman

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON NURSING, MIDWIFERY AND HEALTH SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
7 Mart / March 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assoc. Prof. Dr. Eduardo Silva	1	THE PRACTICAL DELIVERY ROOM EXPERIENCE OF NURSING STUDENTS AT DHOFAR UNIVERSITY	Aisha Al-Harathi, Dr.Salim Al-Balushi
		2	RESILIENCE EVALUATION AMONG PATIENTS WITH CHRONIC KIDNEY DISEASE UNDERGOING DIALYSIS TREATMENT	Joana M. Costa, Ricardo Silva, Helena Marques
		3	PHYSICAL PROPERTIES AND RESISTANT STARCH CONTENT IN RICE FLOUR AFTER A-AMYLASE HYDROLYSIS	Carlos Almeida, Mai Linh Nguyen, Fouad Al-Khoury
		4	MIDWIFERY IN URBAN VERSUS RURAL SETTINGS: A COMPARATIVE STUDY	Phd. Candidate Nora Ahmed, Elias Al-Sabah
		5	MIDWIFERY CARE IN HIGH-RISK PREGNANCIES: A GLOBAL PERSPECTIVE	Dr. Maria Oliveira, Assoc. Prof. Dr. Eduardo Silva
		6	THE ROLE OF MIDWIVES IN POSTPARTUM MENTAL HEALTH SUPPORT	Emma Bennett, Mark Turner
		7	EXPLORING THE ROLE OF MIDWIVES IN BIRTH CONTROL EDUCATION	Dr. Maryam Al-Khalifa, Hana Al-Mansoori

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON NURSING, MIDWIFERY AND HEALTH SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
7 Mart / March 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Joseph K. Kamau,	1	KNOWLEDGE AND PERCEPTION OF MATERNAL HEALTH CARE AMONG PREGNANT WOMEN IN PUBLIC HOSPITALS IN MAPUTO, MOZAMBIQUE	Carlos M. Fernandes, Lucia P. Andrade, Isabel R. Tavares
		2	CHALLENGES AND MOTIVATIONS IN ACCESSING IMMUNIZATION SERVICES AMONG REFUGEE CAREGIVERS IN ZIMBABWE: A QUALITATIVE ANALYSIS	Patricia T. Moyo, Kwame K. Asante, Prof. Dr. Emmanuel N. Nkrumah, Dr. Joseph K. Kamau, Alexandre D. Nsengiyumva
		3	ENHANCING COLLABORATION IN PALLIATIVE CARE PROVIDERS: INSIGHTS FROM BOTH URBAN AND RURAL AREAS IN NIGERIA	Chinonso I. Okafor, Yemi A. Olufemi, Ruth O. Alade, Akinwale J. Balogun
		4	EXPLORING THE IMPACT OF STRESS AND COPING STRATEGIES AMONG PATIENTS UNDERGOING HEMODIALYSIS IN KENYA	Grace O. Kinyua, Dr. Martin A. Nyambura
		5	EVALUATION OF EVIDENCE-BASED NURSING PRACTICES IN PEDIATRIC DENTAL CARE IN PUBLIC HEALTH SETTINGS	Dr. Regina S. Osei, Dr. Benjamin E. Okoro
		6	ASSESSING THE IMPACT OF HIGH-FIDELITY SIMULATION ON TEAMWORK AND COMMUNICATION AMONG NURSING STUDENTS IN EAST AFRICA	Koffi J. Dufresne, Zainab O. Ajayi, S. Nambiro, Dr. Sheila M. Nyongo
		7	THE ROLE OF COMPLEMENTARY THERAPIES IN PEDIATRIC ONCOLOGY TREATMENT: A STUDY ON THE INTEGRATION OF YOGA	Dr. Solomon J. Okonkwo

ICSAS 2nd International Conference on Psychological Counseling and Guidance March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Dr. Maria Gallo, Prof. Dr. Luca Bianchi,	1	SOCIO DEMOGRAPHIC CORRELATES OF POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER AMONG YOUTH UNDERGOING DOMESTIC VIOLENCE IN EUROPEAN CONTEXTS	Laurent Dupont, Sofia Hernandez
		2	SOCIOLOGY PERSPECTIVE ON EMOTIONAL MALTREATMENT: RETROSPECTIVE CASE STUDY IN A JAPANESE ELEMENTARY SCHOOL	Dr. Maria Gallo, Prof. Dr. Luca Bianchi,
		3	THE IMPACT OF ERIC TRANSFERENCE ON THE DURABILITY OF PSYCHOANALYTIC TREATMENT: AN EXPLORATORY CASE STUDY	Sara Romano, Dr. Lukas Schmidt
		4	THE IMPACT OF THE BUILT ENVIRONMENT ON CHILDREN: ENVIRONMENTAL PERCEPTIONS OF DEPRIVED CHILDREN IN EUROPEAN SLUMS	Elias Becker, Clara Fernández, Nia Thomsen
		5	ASSOCIATION BETWEEN ADHD MEDICATION, CANNABIS, NICOTINE USE, MENTAL DISTRESS, AND OTHER PSYCHOACTIVE SUBSTANCES	Luca Bergamini, Assoc. Prof. Dr. Maria De Luca, Anna Fischer, Dr. Jeanette Nadeau
		6	ADDRESSING GLOBAL TRAUMA: SOMATIC INTERVENTIONS IN PTSD TREATMENT AND CLINICIAN BURNOUT PREVENTION	Marie Dupont, Johannes Fischer, Lucia Moretti

ICSAS 2nd International Conference on Psychological Counseling and Guidance March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 7 Mart / March 7, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Dr. Zola Moyo	1	CORRELATION BETWEEN MEANING IN LIFE AND ACADEMIC PERFORMANCE IN AFRICAN COLLEGE STUDENTS	Amina N'Diaye, Kwame Agyemang, Dr. Zola Moyo
		2	IMPROVING DECISION SUPPORT FOR ORGAN TRANSPLANT	A. M. Ndlovu, P. L. Dlamini, T. O. Adeyemi, J. C. Mbatha, S. S. Nkosi, B. E. Chukwu
		3	LOVE AND MONEY: SOCIETAL ATTITUDES TOWARD INCOME DISPARITIES IN AGE-GAP RELATIONSHIPS	Kwame A. Asante Ngozi O. Okafor Tendai M. Chirwa
		4	EFFECTS OF GRATITUDE PRACTICE ON RELATIONSHIP SATISFACTION AND THE ROLE OF PERCEIVED SUPERIORITY	Kwame Mensah, Amina Ndlovu, Temba Dube
		5	MINDFULNESS-BASED STRESS REDUCTION FOR ENHANCING SELF-ESTEEM AND WELL-BEING: THE CRITICAL ROLE OF CONTINGENT SELF-ESTEEM IN PREDICTING WELL-BEING COMPARED TO EXPLICIT SELF-ESTEEM	Amina Diouf, Kwame Nkrumah Thandiwe Mbatha
		6	SUICIDE WRONGFUL DEATH: STANDARD OF CARE PROBLEMS INVOLVING THE INACCURATE DISCERNMENT OF LETHAL RISK WHEN FOCUSING ON THE ELICITATION OF SUICIDE IDEATION	Jin Wei Li, Yu Hang Zhang, Aiko Tanaka
		7	EXPERIENCES AND IMPACT OF ATTACHMENT AMONG WOMEN WITH INSECURE ATTACHMENT IN COHABITATION: IMPLICATIONS FOR THERAPEUTIC PRACTICE	Nur Aisyah Sari, Rina Puspitasari, Andi Muhammad Haris
		8	CULTURAL PRACTICES AS A COPING MEASURE FOR WOMEN WHO TERMINATED A PREGNANCY IN ADOLESCENCE: A QUALITATIVE STUDY	Phd. Nina P. Wijaya Prof. Dr. Rina H. Putri
		9	HELPING OTHERS AND YOUTH MENTAL HEALTH: A QUALITATIVE STUDY EXPLORING PERSPECTIVES OF YOUTH ENGAGING IN PROSOCIAL ACTIVITIES	Ayesha Tanaka, Rajiv Kumar, Mei Ling Zhao

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH MANAGEMENT March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Düha KOÇ	1	ÇOCUK SAĞLIĞI POLİTİKALARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Arş. Gör. Osman ŞAHMAN Arş. Gör. Dr. Semih ISLİCİK
		2	The Impact of Electronic Health Records on Nursing Management	Öğr. Gör. Dr. Emine ERSÖZLÜ
		3	Digitalization in Nursing Management: Technological Innovations and Challenges	Öğr. Gör. Dr. Emine ERSÖZLÜ
		4	Türkiye ve Dünya Genelinde Paramedik Eğitimi ve Lisans Programları	Öğr. Gör. Ümit TOPCUOĞLU
		5	TOPLUMDA İLK YARDIM EĞİTİMİNİN FAYDALARI	Öğr. Gör. Ümit TOPCUOĞLU
		6	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA	Prof. Dr. Yunus Emre ÖZTÜRK Birgül Sena IŞIK
		7	DİGİTALİZATİON and ITS EFFECTS ON REDUCİNG CARBON FOOTPRINT	Prof.Dr. YUNUS EMRE ÖZTÜRK Yüksek Lisans Öğrencisi, AYŞE KEMER
		8	COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ (CBS) İLE 112 AMBULANS ROTALAMA VE ACİL MÜDAHALE OPTİMİZASYONU	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Düha KOÇ
		9	SAĞLIK BİLİŞİMİ KULLANARAK ACİL DURUM YÖNETİMİNDE HATA AZALTMA STRATEJİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Düha KOÇ

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL WORK ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIOLOGY March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	PROF. DR. OGUZHAN ZENGİN	1	A BIBLIOGRAPHIC REVIEW OF POSTGRADUATE THESES ON POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER	Doktorant, MAHMUT SAMİ KÖKTAŞ
		2	ENSURING HEALTHY LIVES AND PROMOTING WELL-BEING FOR ALL IN TURKEY: ALIGNING WITH THE 2030 AGENDA FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT	PROF. DR. OGUZHAN ZENGİN
		3	FROM EDUCATION TO EMPLOYMENT: EXPLORING TURKEY'S PROGRESS TOWARD GENDER EQUALITY	PROF. DR. OGUZHAN ZENGİN
		4	MEDICAL SOCIAL SERVICE PRACTICES FOR CANCER PATIENTS AND THEIR RELATIVES ONCOLOGICAL SOCIAL SERVICE	Asst. Prof., İhsan KUTLU Graduate student, Fatma Sude UZUN
		5	THE SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF HONOR AND CUSTOM KILLING IN TURKEY	Dr. ZEYNEP ŞENTÜRK DIZMAN
		6	DARK TOURISM: SOCIOLOGICAL REFLECTIONS OF DEATH AND SUFFERING	Doktora Öğrencisi Ayşe KÖSE ŞİRİN
		7	ORMAN YANGINLARININ KIRSAL YAPIYA ETKİLERİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME	Doktor Öğretim Üyesi, ÜMMÜ BULUT KESKİN
		8	ÜNİVERSİTE-MEKAN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ÜNİVERSİTELERİN DÖNÜŞTÜRDÜĞÜ KIRSAL ALANLAR	Doktor Öğretim Üyesi, ÜMMÜ BULUT KESKİN

ICSAS 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç.Dr., ŞAHİN İNANÇ	1	DEVELOPMENT OF TIME SERIES BASED CALL COUNT PREDICTION MODELS FOR CALL CENTERS OF ELECTRONIC PAYMENT AND MONEY INSTITUTIONS	Hasan Hüseyin Yurdağül Zehra Sude Sarı Şule Yeşilyurt Ceren Ulus M. Fatih Akay
		2	DELIVERY TIME PREDICTION FOR THE E-COMMERCE SECTOR	Batuhan Taşkapı Hasan Hüseyin Yurdağül Zehra Sude Sarı Ceren Ulus M. Fatih Akay
		3	ENERJİ YÖNETİMİNDE PARÇACIK SÜRÜ OPTİMİZASONU UYGULAMASI	Dr.ONUR MESUT ŞENARAS Doç.Dr., ŞAHİN İNANÇ Prof.Dr., ARZU EREN ŞENARAS
		4	LOJİSTİK YÖNETİMİ İÇİN YAPAY ARI KOLONİSİ OPTİMİZASYONU UYGULAMASI	Dr.ONUR MESUT ŞENARAS Doç.Dr., ŞAHİN İNANÇ Prof.Dr., ARZU EREN ŞENARAS
		5	HUMAN RESOURCES IN THE METAVERSE: A QUALITATIVE STUDY ON RECRUITMENT THROUGH VIRTUAL REALITY	J. Tğm. Dr. Ahmet SARNIÇ
		6	ULTRA DÜŞÜK GÜÇLÜ İOT CİHAZLAR İÇİN GERÇEK ZAMANLI İŞLETİM SİSTEMİ TASARIMI VE GELİŞTİRİLMESİ	Mekatronik Mühendisi, ERTAN ARAS Doç. Dr., DİLŞAD ENGİN
		7	Deep Learning for Fracture Detection: Achieving High Precision and Sensitivity Across Multi-Region X-ray Images	Dr. Refika Sultan DOĞAN Dr. Rukiye Nur KAÇMAZ
		8	DEVELOPMENT OF A RULE-BASED SELLER CLUSTERING SYSTEM	Muhammed Kesici Oğuzhan Mangır Tuğçe Dinç Ceren ULUS M. Fatih AKAY
		9	BIST 100 PRICE PREDICTION WITH GRU	Asst. Prof. İlkey Sibel KERVANCI Asst. Prof. Gözde ÖZSERT YİĞİT
		10	ADRESSING IMBALANCE IN DRUG-TARGET INTERACTION PREDICTION WITH HYBRID FEATURE REDUCTION AND DATA AUGMENTATION STRATEGIES	Asst. Prof. Dr., Gözde ÖZSERT YİĞİT Asst. Prof. Dr., İlkey Sibel KERVANCI

ICSAS 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON EDUCATION March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Öğr. Üyesi, EMİNE SEÇİL KARAMUKLU	1	Investigation of The Compatibility of Primary School English Course Learning Outcomes with Other Courses in Terms of Social Emotional Learning	Selver TUNA Doç. Dr. Bahadır KÖKSALAN
		2	İLKOKUL TÜRKÇE, HAYAT BİLGİSİ, SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ SORUMLULUK DEĞERİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, Zekiye ÇAĞIMLAR Uzman Öğretmen, İNCİ YAŞAR
		3	İLKOKUL FEN BİLİMLERİ VE MATEMATİK DERS KİTAPLARININ SORUMLULUK DEĞERİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, Zekiye ÇAĞIMLAR Uzman Öğretmen, İNCİ YAŞAR
		4	ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN ÖZEL EĞİTİM MESLEK LİSELERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	Dr. Öğr. Üyesi, EMİNE SEÇİL KARAMUKLU
		5	PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN KAYNAŞTIRMA/BÜTÜNLEŞTİRME UYGULAMALARINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI	Dr. Öğr. Üyesi, EMİNE SEÇİL KARAMUKLU
		6	THE IMPORTANCE OF R&D AND EDUCATION STUDIES IN INCREASING CLIMATE CHANGE AWARENESS	Expert Ecologist Bedirhan EKER Associate Professor Yasin ÜNAL

ICSAS 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON EDUCATION March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Doç. Dr. SİBEL ADAR CAN	1	ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN MATEMATİK OKURYAZARLIĞI ETKİNLİKLERİNİ GERÇEKLEŞTİRME DURUMLARININ İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, İREM BAŞAĞAÇ Prof. Dr., KÜRŞAT YENİLMEZ
		2	ARCHETYPES: A JOURNEY INTO THE DEPTHS OF THE HUMAN PSYCHE	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade
		3	Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Ortaokul Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri ile Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Mısra Çifteci Dr. Öğr. Üyesi, Çağla Çelimli
		4	HASTA VE YAŞLI BAKIM HİZMETLERİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN EMPATİ BECERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK EĞİTİM PROGRAMI İÇİN BİR İHTİYAÇ ANALİZİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, MUSTAFA ÖZTÜRK Dr. Öğr. Üyesi BURHAN ÜZÜM
		5	A CASE STUDY BASED ON DIGITAL LITERACY LEVELS OF EFL LEARNERS IN TURKEY: WHAT ARE THEIR PERCEPTIONS?	Assist. Prof. HALENUR OCAKTAN ÇELİKTÜRK
		6	YOUR DIFFERENCE/AWARENESS CREATING A SUSTAINABLE WORLD WITH CREATIVE DRAMA	Assist. Prof. Dr., GÜLİZ ŞAHİN Undergraduate Student, ESRA KARAAL Undergraduate Student, AZRA MAÇÇA
		7	AN EVALUATION ON THE COMPETENCIES OF CLASSROOM TEACHER CANDIDATES IN VISUAL ARTS TEACHING COURSE	Doç. Dr. SİBEL ADAR CAN
		8		

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON NURSING, MIDWIFERY AND HEALTH SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Öğr. Üyesi Fatih ŞAHİN	1	Over Kanseri ve Ebelik: Tespit, Danışmanlık ve Bütünsel Destek	AYSEL KURUOĞLU YASEMİN HAMLACI BAŞKAYA
		2	THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES	Ebe (Tezli Yüksek Lisans Öğrenci), Ayşenur YETİM Arş. Gör. Dr., Fatma YILDIRIM Prof. Dr., Nuriye BÜYÜKKAYACI DUMAN
		3	A Solution-Oriented Approach in Psychiatric Nursing	Dr. Öğr. Üyesi Fatih ŞAHİN
		4	SAĞLIK ÇALIŞANLARININ YAŞADIĞI İŞ STRESİNİN SİGARA İÇME ARZUSUNA ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğr. Havvanur GÜNEŞ Yüksek Lisans Öğr. Fatma Nur DALBOY Doç. Dr. Yasemin HAMLACI BAŞKAYA
		5	EBEVEYNLERİN ATEŞ YÖNETİMİ TERCİHLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. Funda KARDAŞ ÖZDEMİR Arş. Gör. Melis Can KESGİN GÜNGÖR
		6	SÜNNET OLAN ÇOCUKLARDA DİKKAT DAĞITMA TEKNİKLERİNİ KULLANAN RANDOMİZE KONTROLLÜ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	Arş. Gör. Melis Can KESGİN GÜNGÖR Doç. Dr. Funda KARDAŞ ÖZDEMİR
		7	INVESTIGATION OF WOMEN'S HEALTH LITERACY AND HEALTH BELIEFS ABOUT HUMAN PAPILLOMA VIRUS AND VACCINE: A CROSS-SECTIONAL DESCRIPTIVE STUDY	Hemşire, JANIL ALANUR HAKİM Dr. Öğretim Üyesi ASLI KARAKUŞ SELÇUK

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON NURSING, MIDWIFERY AND HEALTH SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Doç.Dr.Hafize ÖZDEMİR ALKANAT	1	Maintaining Secure Attachment in Neonatal Intensive Care Unit	Melis İLBASAN Doç. Dr. Handan ÖZCAN
		2	Is Consumption a Risk in Maintaining Fertility?	Melis İLBASAN Doç. Dr. Handan ÖZCAN
		3	SİRKADYEN RİTMİN BOZULMASI VE KRONOTİPİN SAĞLIK ÜZERİNE ETKİLERİ	Doç.Dr.Hafize ÖZDEMİR ALKANAT
		4	SİRKADYEN RİTİM VE KRONOKEMOTERAPİ ÜZERİNE HEMŞİRELİK NOTLARI	Doç.Dr.Hafize ÖZDEMİR ALKANAT
		5	Is Unsafe Sexual Activity a Risk in the Maintenance of Fertility?	Gülbanu GÜMÜŞOK, Doç. Dr. Handan ÖZCAN
		6	Effects of Endocrine Disruptors on Fertility	Gülbanu GÜMÜŞOK, Doç. Dr. Handan ÖZCAN
		7	MASSAGE TECHNIQUES USED TO REDUCE LABOR PAIN	Assistant Professor, Sebahat Hüseyinoğlu Graduate Sudent, Sevda Elkatmış
		8	THE POWER OF ART THERAPY İN PREGNANCY, CHİLDBİRTH AND POSTPARTUM	Dr. Öğr. Üyesi, Sebahat HÜSEYİNOĞLU Arş. Gör. Kübra Nur KILIÇ Arş. Gör. Begüm CAN Doç. Dr. Reyhan AYDIN DOĞAN

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON NURSING, MIDWIFERY AND HEALTH SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Asst. Prof. Dr., LÜTFİYE NUR UZUN	1	THE IMPORTANCE OF FAMILY-CENTERED CARE IN CHILDREN WITH CHRONIC ILLNESS	Hemşire Nihat GÜNEŞ Dr. Öğr. Üyesi Veyssel CAN Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BULDUK
		2	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESES ON STREET CHILDREN	Hemşire Nihat GÜNEŞ Dr. Öğr. Üyesi Veyssel CAN Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BULDUK
		3	Sleep Hygiene During Pregnancy	Nezaket TARHAN Doç. Dr. Handan ÖZCAN
		4	Nursing and Midwifery Interventions in Ovarian Hyperstimulation Syndrome	Nezaket TARHAN Doç. Dr. Handan ÖZCAN
		5	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN NURSING STUDENTS' CAREER CHOICES AND GENDER ROLES PERCEPTIONS	Damla ŞAHİN Assist. Prof. Dr. Bahar ÇOLAK
		6	CODING EMOTIONS: ARTIFICIAL INTELLIGENCE, NURSING AND MASLOW'S PYRAMID OF NEEDS	Asst. Prof. Dr., LÜTFİYE NUR UZUN
		7	The Relationship Between Post Traumas, Psychosocial Difficulties, Quality of Life and Sleep Status of Children Diagnosed with Secondary Enuresis After Earthquake	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin DÜKEN
		8	COMPLICATIONS AND MANAGEMENT OF ABDOMİNAL TRAUMA İN PREGNANCY	Yüksek Lisans Öğrencisi Ebe, Merve KAYA Doç. Dr. Yasemin Hamlacı Başkaya

ICAFVP 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON AGRICULTURE, FOOD, VETERINARY AND PHARMACY SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assist. Prof. Dr. N. MEZİYET DİLEK	1	TARIMSAL ÜRETİMDE ENERJİ YÖNETİMİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİ TEKNOLOJİLERİNİN ÖNEMİ	Prof.Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK Dr. Hasan Kaan KÜÇÜKERDEM
		2	SERA İKLİMLENDİRME İÇİN GÜNEŞ ENERJİSİ DESTEKLİ ISI POMPASI KULLANIMI	Prof.Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK Dr. Hasan Kaan KÜÇÜKERDEM
		3	ÇİLEK YETİŞTİRİCİLİĞİNDE RİZOBAKTERİ VE VİNAS UYGULAMALARININ GELİŞME VE VERİM ÜZERİNE ETKİLERİ	Neslihan TOPAL Prof. Dr. Ahmet EŞİTKEN
		4	CEVİZ KABUĞUNUN KOH VE İLE KİMYASAL AKTİVASYONU SONUCU ELDE EDİLEN AKTİF KARBONUN KARAKTERİZASYONU	Prof. Dr. ESRA ALTINTIĞ Dr. BİRSEN SARICI
		5	METİLEN MAVİSİNİN MANYETİK AKTİF KARBON İLE GİDERİMİNİN İNCELENMESİ	Prof. Dr. ESRA ALTINTIĞ Dr. BİRSEN SARICI
			İĞDIR OVASI'NDA BULUNAN ARAZİLERİN SULAMA SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ ve KAPALI SULAMA SİSTEMİNE GEÇİLMESİ İMKANLARININ ARAŞTIRILMASI	Ziraat Mühendisi, Mehmet Fatih ÇELEBİ
		6	ANTHOCYANNINS AND THE USE OF ANTHOCYANNINS AS FOOD COLOURANTS	Dr. Fatmagül Hamzaoğlu
		7	USE OF COLD PLASMA TECHNIQUE IN FOOD TECHNOLOGY	Assoc. Prof. KUBRA UNAL Assist. Prof. Dr. N. MEZİYET DİLEK
		8	MARINATION PROCESS IN MEAT TECHNOLOGY: OBJECTIVES AND EFFECTS	Assist. Prof. Dr. N. MEZİYET DİLEK
		9	GIDA İŞLEMEDE 3D BASKI TEKNOLOJİSİNE GENEL BAKIŞ	Doç. Dr. Emine NAKİLCİOĞLU Gizem TİRYAKİ
		8	KAHVE TELVESİNİN GIDA SANAYİSİ ALANINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	Gizem TİRYAKİ Doç. Dr. Emine NAKİLCİOĞLU

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIOLOGY March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Carolina Reyes Assoc. Prof. Dr. Jeanette Mbala	1	THE EVOLUTION OF MIDWIFERY PRACTICES: CULTURAL AND MEDICAL PERSPECTIVES FROM TURKEY AND SOUTH AFRICA	Dr. Aylin Demir
		2	INTEGRATING TRADITIONAL AND MODERN MIDWIFERY: A COMPARATIVE STUDY IN INDONESIA AND KENYA	Dr. Siti Rahmawati Dr. Akinyi Njoroge
		3	ASSESSING THE IMPACT OF MIDWIFERY EDUCATION ON MATERNAL AND NEONATAL OUTCOMES IN BANGLADESH AND GHANA	Dr. Farida Chowdhury Dr. Kwame Boateng
		4	THE ROLE OF MIDWIVES IN COMBATING MATERNAL MORTALITY: LESSONS FROM BRAZIL AND UGANDA	Dr. Maria Oliveira Dr. Grace Nakato
		5	MIDWIFERY AND COMMUNITY HEALTH: EMPOWERING WOMEN THROUGH HOLISTIC CARE IN VIETNAM AND ETHIOPIA	Mekdes Tesfaye Linh Tran
		6	TECHNOLOGICAL ADVANCEMENTS IN MIDWIFERY: THE IMPACT OF TELEHEALTH IN RURAL AREAS OF THE PHILIPPINES AND TANZANIA	Dr. Angelica Dela Cruz Dr. Juma Mwinyi
		7	EXPLORING MIDWIFERY POLICY AND PRACTICE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN MALAYSIA AND ZAMBIA	Noor Hidayah Dr. Bwalya Chisanga
		8	MIDWIFERY INTERVENTIONS FOR HIGH-RISK PREGNANCIES: STRATEGIES FROM MOROCCO AND INDIA	Dr. Salma El Idrissi
		9	THE IMPACT OF MIDWIFERY-LED BIRTH CENTERS ON MATERNAL SATISFACTION: CASE STUDIES FROM MEXICO AND CAMEROON	Dr. Carolina Reyes Assoc. Prof. Dr. Jeanette Mbala

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL WORK March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assoc. Prof. Dr. Natasha Ivanova	1	IMPROVING MATERNAL HEALTH THROUGH MIDWIFERY-LED CARE MODELS: A GLOBAL PERSPECTIVE	Aisha Al-Harthy Dr. Fatima Ibrahim Dr. Elena Petrova
		2	THE ROLE OF MIDWIVES IN PREVENTING POSTPARTUM DEPRESSION: A QUALITATIVE STUDY	Dr. Nawal Al-Mazroui Assis. Prof. Dr. Layla Abdullahi
		3	INTEGRATING TRADITIONAL MIDWIFERY PRACTICES INTO MODERN MATERNAL CARE IN SUB-SAHARAN AFRICA	Esther Mwangi Dr. Safiya Hassan
		4	MIDWIFERY EDUCATION AND SKILL DEVELOPMENT: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN THE MIDDLE EAST	Dr. Laila Al-Kindi Mohammed Al-Farsi
		5	TECHNOLOGY-ASSISTED MIDWIFERY: TELEHEALTH SOLUTIONS FOR REMOTE MATERNAL CARE	Assoc. Prof. Dr. Natasha Ivanova
		6	MATERNAL HEALTH DISPARITIES AMONG MIGRANT WOMEN: THE ROLE OF MIDWIFERY SERVICES	Phd. Candidate Maria Fernández
		7	THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF INTERVENTION RESEARCH IN SOCIAL WORK	Prof. Dr. João Henrique Silva
		8	MIDWIFERY INTERVENTIONS IN REDUCING CESAREAN SECTION RATES: A SYSTEMATIC REVIEW	Msc. Sara Abdulwahab

ICSAS 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTELLIGENCE AND INTERNATIONAL RELATIONS March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. Anna Dubois, Dr. Sofia Rossi	1	FEDERALISM AND INTERNATIONAL AFFAIRS: THE ROLE OF SUB-STATE GOVERNMENTS IN EUROPEAN COUNTRIES	Olivier Durand Jan Kowalski
		2	KOREA AND JAPAN ECONOMIC RELATIONS: AN ANALYSIS THROUGH THE WORLD TRADE ORGANIZATION	Emilie L. Dufresne, Matteo P. Costa
		3	SELF-PERCEIVED EMPLOYABILITY OF INTERNATIONAL RELATIONS STUDENTS IN EUROPEAN UNIVERSITIES	Dr. Julian Andersson, Prof. Dr. Claire Dubois
		4	THE ROLE OF EUROPEAN COUNTRIES IN RESOLVING THE RELIGIOUS CONFLICTS IN CENTRAL ASIA	Prof. Dr. Anna Dubois, Dr. Sofia Rossi
		5	PUBLIC RELATIONS FOR THE FACULTY OF MANAGEMENT SCIENCE IN AFRICAN UNIVERSITIES	Adebayo Olumide, Chipo Ndlovu, Kwame Amankwah
		6	CHILEAN BUSINESS ORIENTALISM: THE ROLE OF NON-STATE ACTORS IN THE FRAME OF ASYMMETRIC BILATERAL RELATIONS	Kwame Osei Amina N'Diaye
		7	ECONOMIC GROWTH RELATIONS TO DOMESTIC AND INTERNATIONAL AIR PASSENGER TRANSPORT IN AFRICA	Kwame Nkrumah, Amina Binta, Julius Ochieng, Zanele Moyo
		8	HORIZONTAL DIMENSION OF CONSTITUTIONAL SOCIAL RIGHTS	Amina Oumarou, Thabo Mokoena, Nana Adomah
		9		

ICSAS 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTELLIGENCE AND INTERNATIONAL RELATIONS March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Fatima Zohra Benkhedda	1	OPERATION STRATEGY AND PUBLIC RELATIONS TRENDS FOR PUBLIC RELATIONS STRATEGIES DEVELOPMENT IN AFRICA	Kwame O. Adom, Nia A. Kwesi
		2	APPLICATION ASPECTS OF PUBLIC RELATIONS BY NONPROFIT ORGANIZATIONS: A CASE STUDY OF THE MIDDLE EAST	Omar Al-Mansouri, Leila Kassem, Tariq Abdullah
		3	APPLICATION'S ASPECTS OF PUBLIC RELATIONS BY NONPROFIT ORGANIZATIONS. CASE STUDY MIDDLE EAST	Omar Al-Sabah, Layla Al-Dosari, Khaled Al-Farouq
		4	THE IDEA OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE IN THE FUNCTION OF PROSECUTION OF INTERNATIONAL CRIMES	Omar Al-Mansoori, Aisha Al-Hashimi
		5	AN EFFICIENT MULTI JOIN ALGORITHM UTILIZING A LATTICE OF DOUBLE INDICES	D. Ahmad R. Al-Hassan, Assis. Prof. Dr. Nadia B. Al-Sayed
		6	EXPLORING THE PROFESSIONAL COMPETENCY CONTENTS FOR INTERNATIONAL MARKETERS IN THE MIDDLE EAST	Mohammad Al-Fahad, Dr. Ali Al-Hassan
		7	THE ROLE OF MIDDLE EASTERN COUNTRIES IN THE UNIFICATION OF COLLISION OF LAW IN INTERNATIONAL TRADE	A. Al-Mansouri, N. Al-Jaber
		8	EXTENDING THE CONCEPTUAL NEIGHBORHOOD GRAPH OF THE RELATIONS FOR THE SEMANTIC ADAPTATION OF MULTIMEDIA DOCUMENTS	Ahmed Al-Mansouri, Assoc. Prof. Dr. Fatima Zohra Benkhedda

ICSAS 1st International Conference on Public Administration, Politics and Local Government March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Kwame Ndlovu	1	PUBLIC SERVICE ETHICS IN THE MIDDLE EAST: AN EMPIRICAL STUDY	Omar Al-Mansouri Leila Al-Farsi Tariq Al-Hashmi
		2	DISTINCTIVE FEATURES OF LEGAL RELATIONS IN THE AREA OF SUBSOIL USE, RENEWAL AND PROTECTION IN THE MIDDLE EAST :	F. Al-Mohammad, L. Al-Saleh, R. Al-Hassan
		3	THE CONCEPT AND PRACTICE OF GOOD GOVERNANCE IN AFRICA	Assoc. Prof. Dr. Kwame Ndlovu Dr. Fatima Diallo
		4	A FRAMEWORK FOR KNOWLEDGE MANAGEMENT APPLICATION IN PUBLIC ORGANIZATIONS IN AFRICA	Dr. Kwame Mensah, Dr. Amina Ouedraogo
		5	E-GOVERNMENT, DIGITAL TRANSFORMATION, AND THE ONE BELT ONE ROAD INITIATIVE: AFRICA'S OPPORTUNITY	Dr. Amina Coulibaly
		6	CONCEPTUALIZING PRIORITIES IN THE DYNAMICS OF PUBLIC ADMINISTRATION CONTEMPORARY REFORMS	Kwame Osei Fatima Mbatha Amina Diallo Thabo Ndlovu
		7	THE IMPLEMENTATION OF MANDATORY ELECTRONIC DOCUMENT EXCHANGE IN PUBLIC ADMINISTRATION: EXPECTATIONS VERSUS REALITY	Dr. Samuel Njoroge Dr. Amina Diallo
		8	UTILIZING KNOWLEDGE MANAGEMENT TO FOSTER A KNOWLEDGE SOCIETY THROUGH E-GOVERNMENT SERVICES IN AFRICAN NATIONS	Dr. Samuel Njoroge Dr. Aisha Abubakar

ICSAS 1st International Conference on Public Administration, Politics and Local Government March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Adebayo Okonkwo	1	ANALYSIS OF THE EVOLUTION OF IN-SERVICE TRAINING IN PUBLIC ADMINISTRATION: FROM PERSONNEL MANAGEMENT TO HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT	Dr. Wei-Lun Zhang Dr. Noriko Tanaka
		2	ENHANCING ACCOUNTABILITY IN THE PUBLIC SECTOR: LESSONS FROM A CORRUPTION CASE IN NIGERIA	Adebayo Okonkwo
		3	EVALUATION OF MEDICATION ADMINISTRATION PROCESS IN A PAEDIATRIC WARD	Hiroshi Takahashi Mei Lin Zhang Joon-Soo Park Nguyen Thanh Binh
		4	IMPLEMENTING COLLABORATIVE BUSINESS PROCESSES TO MITIGATE INFORMATION LOSS IN PUBLIC ADMINISTRATION	H. Nakamura S. Liang, K. Tham
		5	A LEGAL OPINION ON MITIGATION AND ADAPTATION AIR POLLUTION STRATEGIES FOR LOCAL GOVERNMENTS IN EAST ASIA	Hiroshi Tanaka Mei Lin Zhang
		6	FROM SEPARATISM TO COALITION: VARIANTS IN LANGUAGE POLITICS AND LEADERSHIP PATTERN IN DRAVIDIAN MOVEMENT	Takeshi Yamamoto Li Wei Min Ji
		7	HOW DO POLITICIANS RECOVER THEIR COSTS? THE POLITICAL ECONOMY OF REPRESENTATIVE DEMOCRACY IN ASIAN POLITICS	Mei Ling Zhao Rajiv Kumar
		8	THE ROLE OF REGIONAL CONCEPTS IN PUBLIC POLICY: A STUDY ON THE SOUTH ASIAN CONTEXT	Rajeev Kumar Mei Li Zhang, Amira K. Sulaiman
		9	CONTROLLING YOUTHS' PARTICIPATION IN POLITICS IN YANGON: A CONSTRUCTIVE INCLUSIVENESS FOR GOOD GOVERNANCE IN MYANMAR	Aung Kyaw Zin Mai Thein Lwin

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATIC March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assis .Prof. Dr. Yumi Tanaka	1	FINITE-SUM OPTIMIZATION: ADAPTIVITY TO SMOOTHNESS AND LOOPLESS VARIANCE REDUCTION	Sungmin Park Dr. Jiawei Zhang
		2	A MODEL OF A NON-EXPANDING UNIVERSE DRIVEN BY THE VACUUM SPACE PROPERTIES	Ryuji Takahashi Ahmed Al-Farsi Zhang Wei
		3	GENERALIZATION OF TSALLIS ENTROPY THROUGH Q-DEFORMED ARITHMETIC	A. P. Kundu R. J. Singh S. M. Patel T. H. Zhou
		4	ESTIMATION OF FUNCTIONAL RESPONSE MODEL USING SUPERVISED FUNCTIONAL PRINCIPAL COMPONENT ANALYSIS	Haruto Kobayashi Assis .Prof. Dr. Yumi Tanaka
		5	CLOSED-FORM SOLUTION OF SECOND ORDER LINEAR ORDINARY DIFFERENTIAL EQUATIONS	Ahmed Hassan Assoc. Prof. Dr. Layla Abdallah
		6	ECONOMIC FORECASTING MODEL IN PRACTICE USING REGRESSION ANALYSIS: THE RELATIONSHIP BETWEEN PRICE, DOMESTIC OUTPUT, GROSS NATIONAL PRODUCT, AND TREND VARIABLES IN OIL PRODUCTION	Kwame Adom, Amina Osei, Dr. Kofi Baidoo
		7	OPTIMIZING SPATIAL INTERPOLATION USING A MULTI-LAYER INVERSE DISTANCE WEIGHTING MODEL FOR ADVANCED REGRESSION AND CLASSIFICATION TASKS IN SPATIAL DATA ANALYSIS	Kwame Adebayo, Chipso Mutasa, Samuel Okello, Nia Ncube

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATIC March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Jomo Kenyatta	1	APPLICATION OF LEGENDRE TRANSFORMATION TO PORTFOLIO OPTIMIZATION	Kwame Adom, Amina Bello, Chijioke N. Okoye
		2	ON DECOMPOSITION OF MAXIMAL PREFIX CODES IN DATA CLASSIFICATION	Chijioke Okafor, Amina Boukari
		3	APPROXIMATION TO THE HARDY OPERATOR IN TOPOLOGICAL SPACES	Amina K. Ndong, Ibrahim A. Mohammed
		4	LOCALIZED MESHFREE METHODS FOR SOLVING 3D HELMHOLTZ EQUATION	Ahmed S. Alim, John M. Nkrumah
		5	IDENTIFYING ENVIRONMENTAL FACTORS AFFECTING THE SPREAD OF MALARIA IN AFRICA: A REGRESSION APPROACH	Kwame Nkrumah Amina Kofi
		6	THE ANALOGUE OF PISOT NUMBERS IN FORMAL POWER SERIES FIELDS OVER FINITE FIELDS	Assis.Prof. Dr.Thierno S. Diallo Dr. Amina F. Kone
			ARTIFICIAL NEURAL NETWORK FOR OPTIMAL INVENTORY MANAGEMENT IN AFRICAN MARKETS	Amina B. N'Diaye, Samuel T. Akoua
		7	IDENTIFYING ENVIRONMENTAL AND SOCIOECONOMIC DETERMINANTS OF TYPHOID FEVER SPREAD IN EAST AFRICA: A REGRESSION ANALYSIS	Jomo Kenyatta Nia Akinyi

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATIC March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assis. Prof. Dr. Jean-Michel Diop	1	A BIOLOGICAL MODEL FOR THREE SPECIES WITH CROWLEY–MARTIN FUNCTIONAL RESPONSE	Dr. Amina Zelikovic Prof. Dr. Roberto Martinho
		2	OPTIMIZING RELAXATION PARAMETERS FOR EFFICIENT ITERATIVE SOLUTIONS TO ELECTROMAGNETIC SCATTERING PROBLEMS	Prof. Dr. Li Zhao Dr. Amir Rahimi
		3	A COMPARATIVE ANALYSIS OF BAYESIAN AND REGRESSION MODELS FOR PUBLIC HEALTH SERVICE MODELING	Ana García Dr. Yuto Sato
		4	PURE SCALAR EQUILIBRIA IN NORMAL-FORM STRATEGIC GAMES”?	Dr. Mahir Khamidov Jasmine Ugo
		5	QUANTITATIVE ANALYSIS OF STOCK PRICE FORECASTING IN FINANCIAL MARKETS USING THE GEOMETRIC BROWNIAN MOTION MODEL	Milena Tang Assis. Prof. Dr. Jean-Michel Diop
		6	ENHANCED TRIPLE INTEGRAL INEQUALITIES OF HERMITE-HADAMARD TYPE	Lucas Araujo Nabila Riahi
		7	A COMPREHENSIVE REVIEW OF HIGHER-ORDER SPLINE METHODS FOR SOLVING THE BURGERS EQUATION WITH B-SPLINE TECHNIQUES AND THEIR VARIATIONS	Dr. José Pereira Carlos García
		8	A CONJECTURE ON THE ADAM OPTIMIZER	Chijioke Onuoha Sofia Rivera Alhaji Diop Dr. Saeed Hosseini

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON ARCHITECTURE, LANDSCAPE ARCHITECTURE AND URBAN March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Assoc. Prof. Dr. Amadou Toure	1	DEVELOPING A STRATEGY FOR ZERO ENERGY BUILDINGS: A STUDY ON CONVERTING AN OLD OFFICE BUILDING INTO A NET ZERO ENERGY BUILDING FOR HOT-HUMID CLIMATES	Marat K. Tuleubayev, Dr. Amina B. Khairullina
		2	THE FUTURE OF MEDICAL FACILITIES: A SYSTEMATIC REVIEW OF ARCHITECTURAL DESIGN WITH AN INNOVATIVE RESEARCH AND DEVELOPMENT PERSPECTIVE	Akilbek Toktogulov, Aizada Ibragimova, Yerbolat Saduov, Gulzhanat Mukhtarova, Nurlan Esenov
		3	THE EVOLVING IMPACT OF BUILDING FAÇADES IN URBAN SPACES: A COMPARATIVE STUDY OF BAKU	Assis. Prof. Dr. Elvin Mammadov Dr. Leyla Farzalieva
		4	ENERGY CONSERVATION THROUGH ADAPTABLE ARCHITECTURE	Sibusiso Dlamini Thabo Mokoena Amina K. Nguvama, Kwame Adom
		5	DEVELOPING A COMPREHENSIVE APPROACH FOR SUSTAINABILITY ASSESSMENT OF BUILDING ELEMENTS	Dr. Kwame Asante, Lecture Femi Alabi, Dr. Imani Ndlovu
		6	AMBITIOUS ARCHITECTURE: A FRAMEWORK FOR FLOOD RISK MITIGATION	Ibrahim B. Ndlovu, Fatima K. Moyo
		7	BETWEEN ALEXIS NOSSITER AND SAID ALI: AN 'AFFINITARIAN' ARCHITECTURAL EXPLORATION	Mariama Doumbia, Assoc. Prof. Dr. Amadou Toure
		8	A PROPOSAL FOR TEMPORARY SHELTERS FOR DISPLACED COMMUNITIES	L. Dupont, M. Faure, T. Charpentier,

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON ARCHITECTURE, LANDSCAPE ARCHITECTURE AND URBAN March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assis .Prof. Dr. Klooster Wouters	1	EXPERT SOLUTIONS TO AFFORDABLE HOUSING FINANCE CHALLENGES IN DEVELOPING ECONOMIES	Lukas Müller, Sophie Vandenberg
		2	ARCHITECTURAL INNOVATION IN THE FACE OF THE CLIMATE CRISIS	Sophia Dubois, Assoc. Prof. Dr. Lucas Martin
		3	DESIGNING ACCESSIBLE HOUSING TO IMPROVE LIVING CONDITIONS FOR PEOPLE WITH DIVERSE NEEDS	Van den Broeck, Assis .Prof. Dr. Klooster Wouters
		4	ASSESSMENT OF FIRE RISKS ASSOCIATED WITH FUEL STATIONS IN THE CITY OF ANTWERP AND EVALUATING RISK MANAGEMENT IN URBAN PLANNING	J. Meier L. Vandenbroeck
		5	THE ROLE OF PERSPECTIVE IN RENAISSANCE ART AND ARCHITECTURE IN EUROPE	Sophie Dupont Marc Lefevre
		6	ACCURACY OF PEAK DEMAND ESTIMATES IN OFFICE BUILDINGS USING ENERGY PLUS SIMULATOR	Lukas Vermeulen, Anna Janssen, Peter De Smet, Michel Van der Velde

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON ARCHITECTURE, LANDSCAPE ARCHITECTURE AND URBAN March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Assis .Prof. Dr. Akhmetzhanov Dauren,	1	DIGITAL TWINS IN THE BUILT ENVIRONMENT: A FRAMEWORK FOR INTEGRATION AND DEVELOPMENT	Henrik Jansen Anna Vandereycken Tom Duval Laura Casteleyn
		2	FACTORS INFLUENCING THE ADOPTION OF SUSTAINABLE CONSTRUCTION PRACTICES IN EUROPEAN RESIDENTIAL BUILDINGS	Luca Rossi Maria Gonzalez Benjamin Schmidt Sophie Laurent
		3	ADAPTING SPACES TO PANDEMIC CONDITIONS: A FIVE-SCALE DESIGN APPROACH TO PREPARE AND RESPOND	Laura Schmidt Andreas Meier
		4	THE RISE OF CONSTRUCTION MAFIAS IN CENTRAL ASIA: IMPACTS ON THE CONSTRUCTION SECTOR	Timurbek Aslanov Alimzhan Akhmetov Dastan Bekzhanov
		5	A STRATEGY FOR ACHIEVING ENERGY SUSTAINABILITY IN ENTERPRISES	Zhanarbek Toleubekov, Aslanbek Bekzhanov Dr. Alina Syzdykova Ms. Timur Nuraliev
		6	CULTURAL SUSTAINABILITY IN MODERN ARCHITECTURAL DESIGN: CASE STUDY OF ALMATY INTERNATIONAL AIRPORT	A. Tursunov, Dr. R. Dzhumabayev
		7	CROWDINIG FOR SUSTAINABLE ENERGY INITIATIVES IN SOUTHERN AFRICAN COUNTRIES	Themba Moyo Lerato Nkosi Sipho Dlamini Nandi Mthembu
		8	A QUANTITATIVE APPROACH TO ASSESSING THE AREA OF CORE AND STRUCTURAL SYSTEM ELEMENTS IN TALL OFFICE BUILDINGS	Assis .Prof. Dr. Akhmetzhanov Dauren, Zhanibekova Altynai

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON PRESCHOOL EDUCATION AND EARLY CHILD DEVELOPMENT March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Dr. Adebayo Olumide,	1	THE APPLICATION OF DRAMA EDUCATION METHODS AMONG EARLY CHILDHOOD EDUCATORS IN CENTRAL ASIA	Nurzhanov Akylbek Aygul Zhanat, Bolatbek Toktarov, Dastan Asanov
		2	THE ROLE OF DRAMA EDUCATION IN ENHANCING CREATIVITY IN PRESCHOOLERS	Aibek Akhmetov, Gulnar Ibraeva
		3	THE SIGNIFICANCE OF MANDATORY EARLY CHILDHOOD EDUCATION FROM THE PARENTS' PERSPECTIVE IN KENYA	Peter Njoroge, Alice Mwangi
		4	PARENTS' PERSPECTIVES ON MANDATORY PRESCHOOL ATTENDANCE IN KENYA	James Mwangi, Faith Njeri
		5	THE ROLE OF PARENTAL ENGAGEMENT IN THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN WITH DISABILITIES	Dr. Adebayo Olumide, Sarah N'Dri
		6	ASSESSMENT OF PSYCHOMOTOR DEVELOPMENT IN PRESCHOOL CHILDREN: A REVIEW OF DEVELOPMENTAL TOOLS	Kwame Amoah, Amina Osei, Kwabena Asante
		7	COMPARING TWO MATH INTERVENTIONS FOR PRESCHOOLERS WITH AUTISM	Assoc. Prof. Dr. Thabo Modise, Assis. Prof. Dr. Amina Sekou
		8	INTERACTIVE ROBOTIC TOOL FOR EARLY LEARNING OF MATHEMATICAL AND COLOUR CONCEPTS IN PRESCHOOLERS	David O. Okafor, Grace O. Omoregie,
		9	DEVELOPING A MORAL EDUCATION MODULE FOR PRESCHOOL TEACHERS USING A MODIFIED DELPHI TECHNIQUE	Amina Diallo Dr. Kwame Mensah

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON PRESCHOOL EDUCATION AND EARLY CHILD DEVELOPMENT March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Dr. Julia Jansen	1	THE CURRICULUM OF ETHICAL EDUCATION IN POLAND	Jan Kowalski Agnieszka Nowak
		2	HOME EDUCATION IN THE EUROPEAN CONTEXT	M. Dubois, L. Mertens
		3	THE ROLE OF EARLY EDUCATION IN DEVELOPING COMMUNICATION AND SOCIAL SKILLS: A FOCUS ON PRESCHOOLERS AND THEIR IMPACT ON CAREERS AND HIGHER EDUCATION	Lukas Janssens Dr. Isabelle Dupont
		4	CASE STUDY: INTEGRATING CAREER EDUCATION WITH UNIVERSITY EDUCATION IN GERMANY	Matthias Fischer Anna Schmidt
		5	COMPUTER-ASSISTED EVALUATION OF INDIVIDUAL EDUCATION PLANS IN SPECIAL EDUCATION SETTINGS	Laura De Bruyn Pieter Janssens
		6	FROM MONOLINGUALISM TO MULTILINGUALISM IN EUROPEAN HIGHER EDUCATION	Lucas P. Jansen Sofia M. De Vries
		7	ESTABLISHING A NEW EDUCATION STRATEGY IN A DIGITAL AGE: THE ROLE OF STUDENT FEEDBACK	Maria Dubois Asssi. Prof. Dr. Jean Dupont
		8	THE ROLE OF ART AND PUBLIC COMMUNICATION IN SOCIAL EDUCATION	Luca D'Amico Sofia Moretti
		9	MODELING CHILD DEVELOPMENT FACTORS FOR THE EARLY INTRODUCTION OF ICTs IN SCHOOLS	M. T. Gossens L. P. Sevens
		10	ETIQUETTE LEARNING AND PUBLIC SPEAKING: IMPACT OF EARLY TRAINING ON HIGHER EDUCATION AND PROFESSIONAL SUCCESS	Anna Van der Meer, Dr. Julia Jansen
		11	MODELING CHILD DEVELOPMENT FACTORS FOR THE EARLY INTRODUCTION OF ICTs IN SCHOOLS	M. L. Dupont, F. H. Garcia

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON THEOLOGY March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER	1	HIRİSTİYAN TEOLJİSİNİN TEŞEKKÜLÜNDE PAVLOS'UN YERİ VE ÖNEMİ	Prof. Dr., RECEP ÖNAL YL Öğrencisi, Muhammed Berad ÇULHA
		2	ACADEMIC STUDIES IN NORWAY ON ISLAMOPHOBIA AND INTERRELIGIOUS DIALOGUE	Prof. Dr., RECEP ÖNAL
		3	GÜNÜMÜZ TEFSİR MESELELERİ HAKKINDA BAZI TEZLER	Dr. Araştırma Görevlisi Hasan Can ATEŞ
		4	LİBERAL İNSAN HAKLARI KURAMININ ÇÖKÜŞÜ: GAZZE SONRASI DÜNYADA "EVRENSEL" BEYANNAMEYİ SORGULAMAK	Dr. Araştırma Görevlisi Hasan Can ATEŞ
		5	PLANT INTELLIGENCE IN THE CONTEXT OF THE VERSE "THERE IS A GREAT LESSON TO BE LEARNED IN PLANTS" (QUR'AN 26/8)	Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER
		6	NEW ACROPOLIS, A NEW AGE RELIGIOUS MOVEMENT	Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER
		7	THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGION AND SCIENCE IN THE PRIMARY EDUCATION RELIGIOUS CULTURE AND MORAL KNOWLEDGE CURRICULUM OF THE CENTURY OF TURKIYE MAARİF MODEL	Sümeyye Özdoğan Asst. Prof. Dr. Mehmet Yıldız
		8	AN EXAMINATION OF THE PROBLEM OF BELONGING IN WORDS ATTRIBUTED TO SUFIS ON SOCIAL MEDIA	Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ulu

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON THEOLOGY March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doç. Dr., Sezai ENGİN	1	Kur'an'ın Mucizeleri ve Onun Hukuk, Ahlak ve Toplum Üzerindeki Etkisi	Azhar Khudhair Abbas AL-AZZAWI Dr. Öğr. Üyesi, Vedat YETKİN
		2	Abese Suresi'nin İniş Sebepleri ve Ayetlerin Anlamına Etkisi: Analitik Bir İnceleme	Mohamad ALDAHER Dr. Öğr. Üyesi, Vedat YETKİN
		3	HUKUK FAKÜLTELERİNDE İSLAM HUKUKU EĞİTİMİ: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi, Meryem CİHANGİR
		4	İSLÂM HUKUKUNUN TÜRK AİLE HUKUKUNA ETKİSİ: NİKÂH, TALÂK VE NAFAKA ÜZERİNE BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi, Meryem CİHANGİR
		5	İmam Mâtürîdî'nin Kudret-İrâde Anlayışı ve Toplumsal Kaderle İlişkisi	RAMAZAN SEZER
		6	Memlûk Dönemi Hadis Şerh Yazıcılığı ve Literatüründe İbn Mülakkın (ö. 804/1401)	Doç. Dr., Sezai ENGİN
		7	İMAM MÂTÜRİDÎ's UNDERSTANDING of GREAT SIN and INTERCESSION	KÜBRA AKTİ
		8	Kur'an'daki "Ey İman Edenler" Hitabının Psikolojik Tefsir Çerçevesinde Analizi	Sedat ÖZMEN Dr. Öğr. Üyesi, Vedat YETKİN

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Nihal TAŞ	1	TEACHING MATHEMATICS: COMBINING TRADITIONAL AND MODERN APPROACHES	Nuride ORUCOVA Elgayid ALÍZADE
		2	SOME PROPERTIES OF GENERALIZED b -KANNAN TYPE MAPPINGS	Assoc. Prof. Dr. Nihal TAŞ Asst. Prof. Elif KAPLAN
		3	SOME INTEGRAL TYPE FIXED-CIRCLE RESULTS ON G-METRIC SPACES	Assoc. Prof. Dr. Nihal TAŞ
		4	BANACH CONTRACTION THEOREM IN TRIPLE CONTROLLED S-METRIC TYPE SPACES	Asst. Prof. Dr. ELİF KAPLAN Assoc. Prof. Dr. NİHAL TAŞ
		5	A NEW PRECONDITIONING REFLECTED FORWARD-BACKWARD-FORWARD ALGORITHM FOR MONOTONE INCLUSION PROBLEM AND ITS APPLICATION	Asst. Prof. Ebru ALTIPARMAK
		6	ON CONTROLLED PARTIAL METRIC SPACES	Assist. Prof. Dr. Elif GÜNER Prof. Dr. Halis AYGÜN
		7	NOVEL ENTROPY-BASED TOPSIS METHOD FOR DECISION-MAKING PROBLEMS IN LINEAR DIOPHANTINE SPHERICAL FUZZY ENVIRONMENT	Assist. Prof. Dr. Elif GÜNER Prof. Dr. Halis AYGÜN
		8	DİL EVRİM TEORİSİ İÇİN MATEMATİKSEL BİR YAKLAŞIM	Dr, EMİLE F. DOUNGMO GOUFO Dr, M KHUMALO Dr, IGNACE TCHANGOU TOUDJEU Dr, AHMET YILDIRIM

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON ARCHITECTURE, LANDSCAPE ARCHITECTURE AND URBAN March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Nilgün GÜNEROĞLU	1	Typomorphology of Green Spaces: Plants Role in Creating Cultural and Ecological identity on University Campuses	Prof. Dr., CENGİZ ACAR Landscape Architect, LAYA MOSTOFI
		2	EVALUATION OF URBAN AGRICULTURE STUDIES AND PRACTICES IN THE CONTEXT OF LANDSCAPE ARCHITECTURE	Prof. Dr. Habibe ACAR Prof. Dr. Nilgün GÜNEROĞLU
		3	THE USE OF RENEWABLE ENERGY SOURCES IN LANDSCAPE DESIGN	Prof. Dr. Nilgün GÜNEROĞLU Prof. Dr. Habibe ACAR
		4	ZAMANIN GÖLGESİNDE BİR SİLÜET; VAN İSKELE YATILI İLKÖĞRETİM BÖLGE OKULU (YİBO)	Dr. Öğr. Üyesi Yaşar SUBAŞI DİREK
		5	ANTİK ÇAĞDAN İTİBAREN KENT FORMU ANLATISININ SİLİFKE ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğr. Gör. Dr., MELTEM AKYÜREK ALGIN

ACADEMY 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON LAW AND FORENSIC SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Öğretim Üyesi SELCEN NUR KIŞLA	1	MERMİ ÇEKİRDEKLERİ ÜZERİNDEKİ BALİSTİK KARAKTERİSTİK İZLERE TOPRAK ETKİSİNİN ZAMANA BAĞLI OLARAK İNCELENMESİ	Prof. Dr. AYLİN YALÇIN SARİBEY EZGİ KARACA
		2	GÖÇMEN İŞÇİNİN HUKUKİ STATÜSÜNE İLİŞKİN AVRUPA SÖZLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE GÖÇMEN İŞÇİLERİN HAKLARININ KORUNMASI	Dr. Öğretim Üyesi SELCEN NUR KIŞLA
		3	THE ROLE OF THE UN SECURITY COUNCIL IN THE IMPLEMENTATION OF THE PROVISIONAL MEASURES OF THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE	Dr. Öğretim Üyesi SEHER ÇAKAN
		4	9 MM ÇAPINDA TABANCAYLA YAPILAN ATIŞLARDA KUMAŞ YÜZEYLER ÜZERİNDEKİ ATIŞ ARTIKLARININ ZAMANA BAĞLI DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ	PROF. DR. AYLİN YALÇIN SARİBEY RUMEYSANUR SAVAŞ
		5	ISIYA MARUZ KALMIŞ BULGULAR ÜZERİNDEKİ PARMAK İZLERİNİN İNCELENMESİ	PROF. DR. AYLİN YALÇIN SARİBEY SIDAL KAYA
		6	TOPRAK YÜZEYLER ÜZERİNDE KAN LEKESİ MODEL ANALİZİ VE FOURIER DÖNÜŞÜMLÜ KIZILÖTESİ SPEKTROSKOPİSİ (FTIR) İLE İNCELENMESİ	PROF. DR. AYLİN YALÇIN SARİBEY DİLEK KIZILBOĞA
		7	6390 SAYILI KANUNUN KÖY ORTA MALLARININ HUKUKİ STATÜSÜ VE USUL HUKUKUNA ETKİSİ	Dr. Öğretim Üyesi, İlker KARAÖNDER
		8	SUYA EL ATMANIN ÖNLENMESİ DAVALARINDA GENEL SU-ÖZEL SU AYRIMININ SONUÇLARI	Dr. Öğretim Üyesi, İlker KARAÖNDER

ICAFPV 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON AGRICULTURE, FOOD, VETERINARY AND PHARMACY SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Ali BİLGİLİ	1	A Case of Toxidermia Associated with Metronidazole and Terbinafine Use	Saadi Fatima Zohra
		2	The Impact of Early Detection on Acetaminophen Toxicity : A Case Study Analysis	BESSAID Kamilia, TOUAMI Fadila, MILOUD ABID Dalila, KRID Meriem, ABOUREJAL Nesrine,
		3	Pediatric Tebufenpyrad Toxicity: A Case Report of Accidental Ingestion	TOUAMI Fadila, BESSAID Kamilia, MILOUD ABID Dalila, KRID Meriem, ABOUREJAL Nesrine
		4	TREATMENT OF ARTICULATIO CUBITI LUXATION WITH LINEAR TYPE IA EXTERNAL FIXATION IN A CAT: A CASE REPORT	Dr. Öğr. Üyesi, Kerem YENER Doç. Dr., Ünal YAVUZ
		5	Walnut Green Husk Extract as a Sustainable Feed Additive in Ruminant Nutrition	Res. Asst. Atakan BUNDUR Prof. Dr. Özge SIZMAZ,
		6	Ammonia Emissions in Poultry: Environmental Impacts and Mitigation Strategies	Res. Asst. Atakan BUNDUR Prof. Dr. Özge SIZMAZ,
		7	ANTIFUNGAL POTENTIAL OF RICINUS COMMUNIS EXTRACTS AGAINST SOIL-BORNE PATHOGENS	Dr. Öğr. Üyesi RAZİYE KOÇAK Dr. Öğr. Üyesi ÖZDEN SALMAN
		8	MEDICINES USED IN IRREGULAR HEART RHYTHMS IN CATS AND DOGS	PhD Student Bülent Burak DOĞAN Prof. Dr. Ali BİLGİLİ

ACADEMY 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON LAW AND FORENSIC SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. İtir ERKAN	1	ASSESSMENT OF BIOLOGICAL AND ENVIRONMENTAL FACTORS AFFECTING VIOLENCE BEHAVIOUR IN FORENSIC SCIENCES	Assoc. Prof. İtir ERKAN
		2	Vital Security Interests of States in International Law	Assist. Prof. Heidar Piri
		3	ABUSE OF DUTY IN THE PUBLIC SECTOR: A COMPARATIVE ANALYSIS ACROSS HEALTHCARE, EDUCATION, AND LAW ENFORCEMENT IN EUROPE	İlma Bici Adrian Gashi
		4	TÜRK HUKUK SİSTEMİNE UYGUN YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ HUKUKİ KARAR DESTEK SİSTEMİ: KURAMSAL ÇERÇEVE VE MİMARİ ÖNERİ	Öğr. Gör. Dr. MUHAMMED BURAK GÖRENTAŞ
		5	GENDER CHANGE IN ACCORDANCE WITH CREATION ACCORDING TO ISLAMIC LAW	Arş. Gör. Dr. MUSTAFA ÜNAL
		6	SUÇ EĞİLİMLERİNİN NLP İLE TESPİTİ: KRİMİNAL DÜŞÜNCE VERİ SETİNİN OLUŞTURULMASI VE ROBERTA MODELİNİN EĞİTİLMESİ	Arş. Gör. Adli Psikolog HAKKI HALİL BABACAN Avukat, Yls Öğr., SERHAT KAAN SEVSAY

ACADEMY 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON LAW AND FORENSIC SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Doç. Dr. Fatih GÜLER	1	The Sources of Inheritance Laws in the Facilitation Treatise by Muhammad ibn Abi Bakr al-Mar'ashi, Sajqili Zadeh (1150 h.)	Doktora Öğrencisi Shahinah Hameed Abdullah Prof. Dr. Ali Rıza Gül
		2	RELEASE IN THE PRACTICE OF KASÂME IN OTTOMAN CRIMINAL LAW	Dr. Öğr. Üyesi Abdsussamed ATASOY
		3	FUNCTIONS OF COLLECTION ENDORSEMENT IN BILLS OF EXCHANGE AND THE SITUATION PRESENTED BY PERSONAL DEFENSES	Dr. Öğr. Üyesi, BUKET ÇATAKOĞLU AYDIN
		4	EXAMINATION OF THE IMPACT OF DATA COLLECTED THROUGH THE INTERNET ON STATE SOVEREIGNTY FROM THE PERSPECTIVE OF INTERNATIONAL LAW	Assoc. Prof. Dr. Süleyman DOST Habibe Betül YAVUZ
		5	THE IMPACT OF THE CONSTITUTIONAL COURT ON CONDOMINIUM LAW	Doç. Dr. Fatih GÜLER
		6	ANAYASAL BİR ORGAN OLARAK MAHALLİ İDARELERİN SEÇİMLERİNDE MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ADAYLIK VE SEÇİLME ORANLARI	Rabia GÜLER Doç. Dr. Fatih GÜLER
		7	TÜKETİCİ HUKUKU KAPSAMINDA AVUKATLIK SÖZLEŞMELERİNDEN KAYNAKLANAN UYUŞMAZLIKLARDA ARABULUCULUK	Dr. Öğr. Üyesi Gaye TUĞ LEVENT

ACADEMY 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON LAW AND FORENSIC SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. arlos Eduardo Martins	1	THE RISE OF CYBER FRAUD IN FINANCIAL REPORTING: A CALL FOR FORENSIC ACCOUNTING SOLUTIONS	M. Ahmed Farooq,
		2	INTEGRATING KNOWLEDGE MANAGEMENT INTO FORENSIC SCIENCE PRACTICE	Laila Hossain,
		3	THE IMPACT OF INEFFICIENT DATA STORAGE ON MEMORY UTILIZATION	Tan Kien Hwa, Siti Nabilah Ahmad,
		4	MANAGING FORENSIC INVESTIGATIONS IN THE AFTERMATH OF A STRUCTURAL DISASTER: THE COLLAPSE OF THE SÃO PAULO SHOPPING MALL	Dr. arlos Eduardo Martins
		5	OVERCOMING BARRIERS IN DIGITAL EVIDENCE COLLECTION: THE PATH TO ADMISSIBILITY	Chia Su Ling,
		6	FORENSIC SCIENCE IN GHANA'S LEGAL FRAMEWORK: A STUDY ON PATHOLOGICAL TRUTHS	Assoc. Prof. Dr. Kwame Nkrumah Owusu
		7	LEVERAGING HEURISTIC MODELS FOR DETECTING MONEY LAUNDERING ACTIVITIES IN FINANCIAL INSTITUTIONS	Vincent Tano,
		8	THE ROLE OF ARMED GROUPS IN INTERNAL CONFLICTS: A STUDY OF THE SYRIAN CIVIL WAR	Dr. Zainab Khalil,
		9	AUTOMATING DIGITAL FORENSICS INVESTIGATIONS: THE ROLE OF ONTOLOGY FRAMEWORKS IN ENHANCING EFFICIENCY	Ramesh Natarajan,

ACADEMY 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON LAW AND FORENSIC SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Assis. Prof. Dr. Ayesha Karim	1	RELATIONSHIP BETWEEN CRIMINAL BEHAVIOR AND MENTAL ILLNESS IN TEENAGERS	S. Rahman, A. Sayed, M. Hassan, K. Abdullah
		2	RIMINAL LAW INSTRUMENTS TO COUNTER CORPORATE CRIMES IN SOUTH AFRICA	Thando Mhlongo
		3	SEXUAL AND GENDER BASED CRIMES IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW: MOVING FORWARDS OR BACKWARDS?	Assis. Prof. Dr. Ayesha Karim
		4	THE NATURE OF ORIGIN OF NEW CRIMINAL OCCURRENCES IN THE WEST BANK REGION: CULTURAL AND CRIMINOLOGICAL “INTERSECTION” IN 2010-2020	Lecture Dr. Sami Al-Najjar
		5	SMUGGLING OF MIGRANTS AS AN INFLUENTIAL FACTOR ON NATIONAL SECURITY, ECONOMIC AND SOCIAL LIFE IN TURKEY	Samuel Kibaki
		6	CYBER SECURITY IN KENYA: A COLLABORATION BETWEEN COMMUNITIES AND PROFESSIONALS	Esther Muthoni, Juma Njoroge,
		7	Psychopathic Disorders and Judges Sentencing: Can Neurosciences Change This Aggravating Factor in a Mitigating Factor?	Dr. Ahmed Fathi
		8	THE CONDUCT OF LAUNDERING MONEY THROUGH TRANSPORT OF CASH IN THE MIDDLE EAST AND NORTH AFRICA REGION	Ali Mansour

ACADEMY 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON LAW AND FORENSIC SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Prof. Dr. Mariana Fernández	1	THE ROLE OF LEGAL INTERPRETATION IN SHAPING A HIGHLY QUALIFIED JUDICIARY IN ARGENTINA	Prof. Dr. Mariana Fernández
		2	THE DEFENSE ATTORNEY'S ROLE IN THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM OF EGYPT, CAIRO 2020	Dr. Ahmed Hassan Hamed Al. Jobeyir
		3	SEXUAL AND GENDER-BASED VIOLENCE IN INTERNATIONAL LAW: MOVING TOWARDS JUSTICE OR RETREATING?	Amina Belhaj
		4	JUDICIAL REFORMS IN A POST-CONFLICT COUNTRY: BUILDING LEGITIMACY THROUGH SYSTEMATIC CHANGE	Assoc. Prof. Dr. Samuel Kofi Asare
		5	THE BALANCE BETWEEN LEGAL AUTHORITY AND KNOWLEDGE IN THE NIGERIAN SUPREME COURT Authors:	Tunde Adedeji
		6	LEGAL TOOLS TO COMBAT CORPORATE CRIMES IN SOUTH AFRICA	Dr. Nkosi Mthembu
		7	KNOWLEDGE MANAGEMENT IN FORENSIC SCIENCE: A GLOBAL PERSPECTIVE	Ahmed Al-Mansoori Mei-Ling Wang
		8	THE DEVELOPMENT AND EXECUTION OF THE VISION FOR FORENSIC SCIENCE 2025 IN KENYA"	Amina Ouma, Samuel Ndegwa, Grace Wambui, David Odhiambo
		9	FINANCIAL STATEMENT FRAUD: A CALL FOR INTEGRATING FORENSIC ACCOUNTING IN CORPORATE PRACTICES	Mariama Diop

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON THEOLOGY March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assoc. Prof. Dr. M. K. Niyazov	1	FOSTERING ISLAMIC EDUCATIONAL VALUES IN EARLY CHILDHOOD THROUGH NARRATIVE TECHNIQUES	Samuel Kofi Appiah, Amara Zahra Al-Hassan
		2	GENDER DYNAMICS AND ISLAMIC EDUCATION IN CONTEMPORARY GEORGIA: INSIGHTS FROM KVEMO KARTLI	A. Omotoso, Assis. Prof. Dr. M. Zhang, K. Amari
		3	EXPLORING THE SIGNIFICANCE OF NAMES AMONG THAI MUSLIM STUDENTS: AN EXAMINATION OF VALUES AND IDENTITY	Iman Al-Farouq, Mônica da Silva, Dr. Kenji Nakamura
		4	INTERACTIONS BETWEEN MALAY AND CHINESE COMMUNITIES: A CIVILIZATIONAL ANALYSIS	Aisha Alimova, Dr. Liu Yanjun
		5	THE EMERGENCE OF ISLAMIC TOURISM IN KAZAKHSTAN: A NEW TREND OR A RELIGIOUS REVIVAL?	Assoc. Prof. Dr. M. K. Niyazov
		6	REVISITING APOSTASY LAWS: A CONTEMPORARY PERSPECTIVE	Sara Kofi, Lecture Dr. Ibrahim Ahmed
		7	ZAMZAM WATER AS CORROSION INHIBITOR FOR STEEL REBAR IN RAINWATER AND SIMULATED ACID RAIN	Ahmed A. Elshami, Stéphanie Bonnet, Abdelhafid Khelidj
		8	ISLAM, GENDER AND EDUCATION IN CONTEMPORARY GEORGIA: THE EXAMPLE OF KVEMO KARTL	N. Gelovani, D. Ismailov, S. Bochorishvili

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON THEOLOGY March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof Dr. Farida Al-Mansoori	1	EXPLORING THE INTERACTIONS BETWEEN POLITICS AND RELIGION IN CONSTITUTIONS: A CROSS-NATIONAL COMPARISON	Dr. Mei-Ling Zhou Dr. Samuel Okoro Rachid Benali
		2	FAITH AND CULTURAL IDENTITY IN ASIA AND AFRICA: COMPARATIVE INSIGHTS FROM BUDDHISM AND CHRISTIANITY	Assoc. Prof Dr. Farida Al-Mansoori
		3	THE IMPACT OF ISLAM ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT: A COMPARATIVE STUDY ACROSS COUNTRIES	Wang Wei Hassan Bahrami
		4	RELIGIOUS INFLUENCE IN THE JUDICIAL SYSTEM: A STUDY OF FAMILY COURTS IN SOUTH ASIA	Rajesh Kumar Fatima Al-Zahra
		5	ISLAMIC VIEWS ON WOMEN'S HEALTH AND REPRODUCTIVE RIGHTS: PERSPECTIVES FROM MIDDLE EASTERN COUNTRIES	Dr. Yara Al-Farsi Dr. Yunus Al-Rahman
		6	THE INTERPLAY BETWEEN RELIGION AND POLITICS IN MODERN EGYPTIAN SOCIETY	Ahmed Zaki Yasmin Khoury
		7	DEMOCRATIC PROCESSES AND RELIGION: A STUDY OF THE INFLUENCE OF CHRISTIANITY IN LATIN AMERICA	Francisco Torres Dr. Natalia Ramirez
		8		

ICSAS 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON THEOLOGY March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assis. Prof. Dr. Sofia Rodrigues	1	THE IMPACT OF EARLY ETIQUETTE LEARNING ON PUBLIC SPEAKING AND RELIGIOUS INTERPRETATION IN EUROPEAN CONSTITUTIONS	Alexander Dubois Emilie Lefèvre
		2	THE INFLUENCE OF EARLY LEARNING ON PUBLIC SPEAKING AND CULTURAL AND RELIGIOUS IDENTITIES: A COMPARATIVE STUDY OF EUROPEAN PERSPECTIVES	Lucie Moreau Dr. Thierry Dubois
		3	THE EXAMINATION OF THE INTERCONNECTION BETWEEN RELIGION AND DEVELOPMENT: FOCUSING ON CHRISTIANITY	Lucas Fernandez Prof. Dr. Ana Maria Silva
		4	UNDERSTANDING THE SILENCE: WHEN COURTS AVOID RELIGION	Assis. Prof. Dr. Sofia Rodrigues
		5	ISLAM AND THE VALUES OF UZBEK CULTURE	Mukhammadali Buzroev, Jamshid Djalilov, Nodira Tursunova, Zafarbek Abduzayev
		6	MAINTENANCE OF PHILOSOPHICAL, HUMANISTIC, AND RELIGIOUS VALUES IN THE SECURITY OF THE UZBEK NATION	D. A. Karimov, M. K. Muminov, R. S. Tursunov, N. B. Shamsiev
		7	WHOEAAISM: A CONCEPT OF RELIGION ORIGIN AMONG THE KAZAKH PEOPLE	Nurzhana K. Kudaibergenov, Aida Z. Yessentayeva

ICSAS 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Rika Santoso	1	USING INFORMATION THEORY TO ANALYZE COGNITIVE SYSTEMS IN HUMANS AND MACHINES	Timur Akhmetov, Aygul Tursunbekova, Bekzat Zhanibekov
		2	USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO IMPROVE DECISION-MAKING IN SYSTEMS ENGINEERING: A CASE STUDY IN MACHINE VISION	Ahmed A. Al-Hassan, Fatima B. Al-Sayed
		3	USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO IMPROVE DECISION-MAKING IN SYSTEMS ENGINEERING: A CASE STUDY IN MACHINE VISION	Ahmed A. Al-Hassan, Fatima B. Al-Sayed
		4	ADVANCES IN ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR SPEECH RECOGNITION TECHNOLOGY	Ahmed A. Al-Sabah Layla M. Al-Farsi
		5	DEVELOPING INTELLIGENT ENTERPRISE SOLUTIONS USING REFERENCE ARCHITECTURE	Dimas Prasetya, Prof. Dr. Rika Santoso
		6	PREDICTING BANK TELEMARKETING SUCCESS USING ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS	Lecture. Dr. Dmitry Ivanov, Dr. Sergey Petrov
		7	ATTITUDE OF UNIVERSITY STUDENTS TOWARDS THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION	T. Nguyen, P. Tran, L. Hoang, V. Pham
		8	A PROACTIVE APPROACH TO INNOVATION MANAGEMENT	Maria Ionescu, Dr. Radu Popescu
		9	COMPARATIVE STUDY ON THREE ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNIQUES FOR PRECIPITATION FORECASTING IN RAIN DOMAIN	Minh Nguyen, Ha Thi Lan, Thanh Nguyen, Quang Duy Le

ICSAS 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Eleni Papadopoulos	1	REIMAGINING INTELLIGENCE: INSIGHTS FROM INFORMATION THEORY	Dr. Eduardo Silva, Akira Nakano
		2	LEVERAGING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SYSTEMS ENGINEERING: INSIGHTS FROM A REMOTE SENSING APPLICATION	Amina Z. N'Guessan, Hiroshi T. Nakamura
		3	ENHANCING SPEECH RECOGNITION THROUGH ADVANCED STATISTICAL MODELS	Dr. Amina Al-Mohamed, Dr. Li Wei
		4	STRATEGIC DECISION-MAKING THROUGH ADVANCED DATA ANALYTICS	Amina Nkosi, Ryo Tanaka, Kofi Asante
		5	INTEGRATIVE FRAMEWORK FOR INTELLIGENT ENTERPRISE SYSTEMS	Maria Silva, Jun-Ho Lee
		6	FORECASTING TELEMARTETING SUCCESS IN BANKING USING DEEP LEARNING TECHNIQUES	Javier Morales, Liu Wei, Amara Ndiaye
		7	ENHANCING SOFTWARE RELIABILITY THROUGH ADVANCED COMPUTATIONAL TECHNIQUES	Aisha Nkosi, Hiroshi Tanaka, Pedro Lima, Eleni Papadopoulos
			ADVANCED APPROACHES FOR PRECIPITATION FORECASTING USING MACHINE LEARNING TECHNIQUES: A COMPARATIVE ANALYSIS	Léa Roussillon, Mikhail Ivanov, Amina Jalloh, Hiroshi Nakamura, Sofia Silva
			ADVANCEMENTS IN ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPROACHES FOR DISSOLVED GAS ANALYSIS IN TRANSFORMERS: A COMPREHENSIVE REVIEW	Dr. Liang Wei, Dr. Emil Kato
		8	EXPLORING PROACTIVE STRATEGIES IN INNOVATION MANAGEMENT	Dr. Liang Wei, Dr. Emil Kato

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH MANAGEMENT March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Sophia Bernard	1	HEALTHCARE WASTE MANAGEMENT PRACTICES IN ETHIOPIA: AN INVESTIGATIVE STUDY	F. Mulugeta Tadesse, A. Alemayehu Berhanu, S. Kibrom Tesfaye, M. Dawit, L. Tsegaye
		2	ASSESSING ENVIRONMENTAL RISKS AND THE PERCEPTION OF RISK TO IMPROVE HEALTH AND WELL-BEING IN POOR AREAS OF ADDIS ABABA	Tesfaye Mulugeta, Mekonnen Dibaba, Samuel Getachew, Muluye Ayenew, Teshome Gebremedhin
		3	EMERGENCY HEALTH MANAGEMENT AT A ROMANIAN UNIVERSITY	I. Popescu, M. Dumitrescu, L. P. Ionescu, V. R. Stanescu
		4	KNOWLEDGE MANAGEMENT: A COMPREHENSIVE MODEL FOR INNOVATION DIFFUSION IN THE PUBLIC HEALTH SECTOR	Dr. Lucie Dupont, Prof. Xavier Martin, Dr. Claire Lefevre
		5	DEVELOPMENT OF SPORTS NATION IN THE CONTEXT OF HEALTH MANAGEMENT	Charlotte Lemoine, Pierre Lefebvre, Elise François
		6	THE IMPACT OF INTERNET OF HEALTH THINGS IN IMPROVING SENIOR PATIENT-PHYSICIAN INTERACTIONS IN SHARED HEALTHCARE MANAGEMENT	Prof. Dr. Sophia Bernard
		7	THE IMPACT OF INADEQUATE MEDICAL WASTE MANAGEMENT ON HUMAN HEALTH AND THE ENVIRONMENT: A COMPREHENSIVE REVIEW	Lucie Dubois, Thomas Lefevre, Adrien Boucher, Isabelle Moreau
		8	STRATEGIC APPROACH TO MAINTENANCE MANAGEMENT IN ORGANISATIONS	Lucas M. Wehling, Isabelle V. Van Houten
		9	A COMBINED STRATEGY FOR THE MANAGEMENT OF DISEASES AND DIAGNOSTIC SYSTEM IN RURAL COMMUNITIES	M. T. Dubois, J. R. Lefevre

ICSAS 1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH MANAGEMENT March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	P Dr. J. De Smet	1	MUNICIPAL SOLID WASTE MANAGEMENT CHALLENGES IN EUROPE: A NEW APPROACH TO KNOWLEDGE MANAGEMENT	Thomas De Smet, Isabelle Lemoine
		2	HOSPITAL WASTE MANAGEMENT IN EUROPE: A STUDY OF BELGIAN HOSPITALS	Dr. J. De Smet, A. Vermeulen
		3	CULTURAL INFLUENCE IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT: A COMMUNICATION PERSPECTIVE	M. Lemoine, T. De Smet
		4	COMMUNICATION AND HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF CULTURAL ALIGNMENT	A. Ali, S. Mahmoud
		5	HEALTHCARE WASTE MANAGEMENT IN TURKEY: A CASE STUDY IN ISTANBUL	Özlem Yılmaz, Assis. Prof .Dr. Abidin Fıncı, Murat Özdemir
		6	MANAGING CHANGE PROJECTS IN SUPPLY CHAINS: A CASE STUDY OF A LEBANESE TECHNICAL SERVICES FIRM	Rami Al-Hassan Layla Zoghbi Nabil Khoury
		7	MANAGING MULTIPLE CHANGE PROJECTS IN SUPPLY CHAINS: A CASE STUDY OF A QATARI MULTI-TECHNICAL SERVICES COMPANY	Khaled Al-Mansoori Layla Ahmed Hassan Fathi

ICAFPV 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON AGRICULTURE, FOOD, VETERINARY AND PHARMACY SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dr. Mina Mehani, Prof. Dr. Nasrin Salhi	1	HARNESSING THE POWER OF GARLIC AND TURMERIC: AN ORGANIC SOLUTION FOR CONTROLLING TOMATO PESTS AND IMPROVING YIELD	Carlos Silva, João Pereira, Mariana Santos
		2	EXPLORING THE EFFICACY OF BANANA PEELS AS A BIOSORBENT FOR MANGANESE REMOVAL FROM AQUEOUS SOLUTIONS	Dr. Ahmed Hussein, Sara Ali, Mohammad Farooq
		3	INVESTIGATING THE BROAD-SPECTRUM ANTIMICROBIAL ACTIVITY OF EUCALYPTUS CAMENDULENSIS ESSENTIAL OIL AGAINST SELECTED BACTERIA AND FUNGI	Dr. Julia Vargas, Marta Delgado, Juan Gonzalez
		4	CRAFTING THE SQUARE WATERMELON MOLD: A MECHANICAL FORCE GAUGE DESIGN AND DEVELOPMENT JOURNEY	Dr. Mina Mehani, Prof. Dr. Nasrin Salhi
		5	UNVEILING FIBRINOLYTIC PROTEASE-PRODUCING ENDOPHYTIC FUNGI RESIDING IN HIBISCUS LEAVES FROM SHAH ALAM	Mohd Sidek, Zainon Mohd, Zaidah Zainal
		6	IMPACT OF BOVINE COLOSTRUM SUPPLEMENTATION ON INTESTINAL ENZYME ACTIVITY IN JUVENILE DOURADO SALMINUS BRASILIENSIS: A HISTOCHEMICAL INVESTIGATION	Ahmad Noor Ariffin, Aishah Shamsudin
		7	REVOLUTIONIZING SQUARE WATERMELON PRODUCTION: THE INNOVATIVE DESIGN AND DEVELOPMENT OF A MECHANICAL FORCE GAUGE	Tahere Valeria, Sara Ladjel

ICAFPV 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON AGRICULTURE, FOOD, VETERINARY AND PHARMACY SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. João Pereira	1	Exploring the Cytotoxic Potential of Eugenia caryophyllata Extracts: A Fractionation Approach Using Sulforhodamine-B Assay	Maria Costa, Dr. João Pereira
		2	Evaluating the Stability and Imaging Quality of 18F-FDG: The Effect of Polyethylene Glycol in Nuclear Medicine	Hanan Al-Mansouri, Fatima Al-Harthy, Sultan Al-Dosari
		3	Development of Amino Acid-Based Biodegradable Micelles for Targeted Cancer Drug Delivery	Dr. Mohamed Amin, Prof. Ahmed Mansour
		4	Impact of Lost-to-Follow-Up on Health-Related Quality of Life in Tuberculosis Patients: A Case Study from Somalia	Dr. Fatima Abdulkadir, Ibrahim Mohamed
		5	Exploring the Antimicrobial Properties of Clove Oil: Synthesis, Characterization, and Efficacy Testing	Dr. Khadija Abdelrahman, Prof. Ibrahim Moussa
		6	Antibiotic Resistance in Acute Care Units: A Study on Prescription Practices and Intervention Strategies in Tunisia	Dr. Maher Ben Salah, Dr. Lina Amara, Omar Saad
		7	Evaluating the Hepatoprotective Effects of Cinnamomum verum in Animal Models: A Study on Carbon Tetrachloride-Induced Liver Injury	Dr. Khalid Saleh, Rasha Ahmed

ICAFPV 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON AGRICULTURE, FOOD, VETERINARY AND PHARMACY SCIENCES March 7 - 9, 2025 İzmir Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 8 Mart / March 8, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	A Assoc. Prof. Dr. Benaziz Dorbane	1	UNVEILING CHLOROBUTANOL'S ANTIMICROBIAL PROWESS: A SYNTHESIS, CHARACTERIZATION, AND EFFICACY EVALUATION	Dr. Nazmul Mosaddik, Ashik Huda, Abdul Awal
		2	OPTIMIZING FUROSEMIDE DISPERSIBLE TABLETS FOR PEDIATRIC USE: A COMPREHENSIVE FORMULATION AND EVALUATION STUDY	Dr. Shafiqur Nabi, Rukhsana Shaheen, Mustofa Rahman
		3	UNVEILING THE ANTIFUNGAL POTENTIAL OF SOUTH AFRICAN MEDICINAL PLANTS: A TRADITIONAL KNOWLEDGE-GUIDED EXPLORATION	Nadia Bahdja, Thili Malha, Zahoua Taoufik, Mourad Marzouk, Hadjadj Mekacher
		4	NAVIGATING THE THERAPEUTIC LANDSCAPE OF TOXIC PLANTS: AN ETHNOBOTANICAL EXPLORATION OF TRADITIONAL MEDICINE PRACTICES IN TLEMCEN, ALGERIA	Assoc. Prof. Dr. Benaziz Dorbane
		5	HARNESSING THE ANTIBACTERIAL POWER OF SILVER DIAMINE FLUORIDE IN FISSURE SEALANTS: A COMPREHENSIVE EVALUATION	Assis. Prof. Dr. S. Djeraba
		6	REPLICATING HUMAN SKIN WITH SHED SNAKE SKINS: DEVELOPMENT OF A NOVEL MODEL MEMBRANE FOR PERCUTANEOUS ABSORPTION RESEARCH	Dr. Elyebdri Asma, Soumia Addoun
		7	PRECISION DRUG DELIVERY OF GLIBENCLAMIDE: EXPLORING THE IMPACT OF POLYVINYL PYRROLIDONE AND ETHYL CELLULOSE CONCENTRATION ON RELEASE PROFILES AND KINETICS	Assoc. Prof. Dr. Nassima Boumediou
		8	OPTIMIZING NITROGEN MANAGEMENT IN AGRICULTURE: BALANCING FERTIGATION PRACTICES WITH BIOSORPTION BY SOIL MICROORGANISMS	: Dr. Ahmed Al-Mansoori, Dr. Fatima
		9	ENHANCING NIGELLA SATIVA L. YIELD THROUGH BIOFERTILIZER AND MANURE APPLICATION: A COMPARATIVE ANALYSIS	Dr. Lucas Fernandes, Prof. Dr. José Rodrigues
		8	UNVEILING THE NUTRITIONAL AND FUNCTIONAL PROPERTIES OF OAT GRAINS: A COMPREHENSIVE CHARACTERIZATION	Dr. Siti Nurhaliza Binti Abdul Aziz, Prof. Dr. Mohd. Zainal Abidin

Contents

İSLAMOFOBİA VE DİNLERARASI DİYALOG HAKKINDA NORVEÇ'TE YAPILMIŞ AKADEMİK ÇALIŞMALAR.....	1
HİRİSTİYAN TEOLOJİSİNİN TEŞEKKÜLÜNDE PAVLOS'UN YERİ VE ÖNEMİ.....	12
GÜNÜMÜZ TEFSİR MESELELERİ HAKKINDA BAZI TEZLER	25
LİBERAL İNSAN HAKLARI KURAMININ ÇÖKÜŞÜ: GAZZE SONRASI DÜNYADA "EVRENSEL" BEYANNAMEYİ SORGULAMAK	26
“BİTKİLERDE ALINACAK BÜYÜK BİR DERS VARDIR” (KUR’AN 2:68) AYETİ BAĞLAMINDA BİTKİ ZEKÂSI	28
BİR NEW AGE DİNİ HAREKETİ: NEW ACROPOLIS	37
TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA DİN BİLİM İLİŞKİSİ.....	48
SOSYAL MEDYADA SÜFİLERE ATFEDİLEN SÖZLERİN AİDİYET PROBLEMİYLE İLGİLİ BİR İNCELEME	50
THE INTERPLAY BETWEEN RELIGION AND POLITICS IN MODERN EGYPTIAN SOCIETY	81
HUKUK FAKÜLTELERİNDE İSLAM HUKUKU EĞİTİMİ: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	83
İSLÂM HUKUKUNUN TÜRK ÂİLE HUKUKUNA ETKİSİ: NİKÂH, TALÂK VE NAFKA ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	93
İMAM MÂTÜRÎDÎ'DE KUDRET-İRÂDE İLİŞKİSİ	101
Memlûk Dönemi Hadis Şerh Yazıcılığı ve Literatüründe	114
İbn Mülakkın (ö. 804/1401)	114
İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN BÜYÜK GÜNAH ve ŞEFAAT ANLAYIŞI	115
Kur'an'daki 'Ey İman Edenler' Hitabının Psikolojik Tefsir Çerçevesinde Analizi.....	125
Fostering Islamic Educational Values in Early Childhood through Narrative Techniques.....	140
Gender Dynamics and Islamic Education in Contemporary Georgia: Insights from Kvemo Kartli	141
Exploring the Significance of Names Among Thai Muslim Students: An Examination of Values and Identity	142
Islam, Gender and Education in Contemporary Georgia: The Example of Kvemo Kartli	143
Zamzam Water as Corrosion Inhibitor for Steel Rebar in Rainwater and Simulated Acid Rain ..	144
Women with Disabilities: A Study of Contributions of Sexual and Reproductive Rights for Theology	145
The Suffering God and Its Relevance to the Understanding of Human Suffering in Jürgen Moltmann's Theology.....	146
THE IMPACT OF EARLY ETIQUETTE LEARNING ON PUBLIC SPEAKING AND RELIGIOUS INTERPRETATION IN EUROPEAN CONSTITUTIONS	147

THE INFLUENCE OF EARLY LEARNING ON PUBLIC SPEAKING AND CULTURAL AND RELIGIOUS IDENTITIES: A COMPARATIVE STUDY OF EUROPEAN PERSPECTIVES.....	148
THE EXAMINATION OF THE INTERCONNECTION BETWEEN RELIGION AND DEVELOPMENT: FOCUSING ON CHRISTIANITY.....	149
UNDERSTANDING THE SILENCE: WHEN COURTS AVOID RELIGION	150
ISLAM AND THE VALUES OF UZBEK CULTURE.....	151
MAINTENANCE OF PHILOSOPHICAL, HUMANISTIC, AND RELIGIOUS VALUES IN THE SECURITY OF THE UZBEK NATION.....	152
WHOEAAISM: A CONCEPT OF RELIGION ORIGIN AMONG THE KAZAKH PEOPLE	153
EXPLORING THE INTERACTIONS BETWEEN POLITICS AND RELIGION IN CONSTITUTIONS: A CROSS-NATIONAL COMPARISON	154
FAITH AND CULTURAL IDENTITY IN ASIA AND AFRICA: COMPARATIVE INSIGHTS FROM BUDDHISM AND CHRISTIANITY	155
THE IMPACT OF ISLAM ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT: A COMPARATIVE STUDY ACROSS COUNTRIES	156
RELIGIOUS INFLUENCE IN THE JUDICIAL SYSTEM: A STUDY OF FAMILY COURTS IN SOUTH ASIA	157
ISLAMIC VIEWS ON WOMEN'S HEALTH AND REPRODUCTIVE RIGHTS: PERSPECTIVES FROM MIDDLE EASTERN COUNTRIES	158
أسباب نزول سورة عبس وأثرها في تفسير معاني الآيات: دراسة تحليلية.....	159
ABESE SURESİ'NİN İNİŞ SEBEPLERİ VE AYETLERİN ANLAMINA ETKİSİ: ANALİTİK BİR İNCELEME	159

İSLAMOFOBİA VE DİNLERARASI DİYALOG HAKKINDA NORVEÇ'TE YAPILMIŞ AKADEMİK ÇALIŞMALAR*

Prof. Dr., Recep ÖNAL

Giresun Üniversitesi, onal1975@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2571-9949

ÖZET

Müslümanların Avrupa ülkelerine göçü Almanya, Belçika, Hollanda, İngiltere, Fransa, İsviçre, Avusturya, İsveç ve Danimarka gibi diğer ülkelere olmuştur. Daha sonra bunu Norveç takip etmiştir. Norveç'e 1970'lerden itibaren dünyanın çeşitli ülkelerinden dini, dili, kökeni, kültürü farklı olan birçok insan göç etmiştir. Norveç'te göçmenlerin büyük bir kısmını İslam, Hinduizm, Yahudilik, Hristiyanlık, Budizm gibi farklı dinlere mensup doğu kökenliler temsil etmiştir. Norveç, çeşitli din ve kültürlerle ev sahipliği yapması nedeniyle din ve ifade özgürlüğüne büyük önem vermiştir. Ülkenin resmi dini Protestan-Hristiyanlık olarak kabul edilmiştir. Ancak ülkede herkese kendi inancına göre yaşayabilecekleri imkan da sağlanabilmiştir. Bu özgürlüğe rağmen toplum içinde birtakım ırkçı ve ayrımcı uygulamalara da rastlanmıştır. Ülkede Hristiyanlık dışında en hızlı büyüyen din İslam olduğu için, bu tür uygulamalara daha çok Müslümanlar maruz kalmıştır. Müslümanların kısa zamanda nüfuslarını artırmaları, ekonomik durumlarını iyileştirmeleri; siyaset, eğitim ve ekonomide söz sahibi olmaları da ırkçı ve dışlayıcı İslam karşıtı söylemlere maruz kalmalarına neden olmuştur. Bu durum karşısında devlet yetkilileri, bu tür söylemlerin giderilmesi, huzur ve barışın getirilmesi için ırkçı söylem ve tutumlara karşı dinler arası diyalog gibi çalışmalar başlatmıştır. Bunun haricinde ülkede farklı dinlere mensup bazı sivil toplum kuruluşları da her bireyin kendi inancına göre özgürce yaşayabileceği bir ortamın sağlanabilmesi için devlet yetkileriyle ortak hareket etmişlerdir. Bu kapsamda yaşanan bir diğer gelişme de akademik camia tarafından İslamofobia ve dinlerarası diyalog bağlamında karşılaşılan problemlerin çözümüne ilişkin yapılan ve alana katkı sağlamayı amaçlayan bilimsel çalışmalardır. Bu tebliğde Norveç'te konuyla ilgili yapılmış çalışmalar hakkında literatür taraması yapılarak yüksek lisans, doktora, makale, bildiri ve kitap gibi bilimsel çalışmaların tematik tespiti hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Müslüman, İslamofobia, dinlerarası, Norveç.

1. GİRİŞ

21. yüzyıl Doğu'dan Batı'ya çeşitli nedenlerle göçlerin yoğun bir biçimde gerçekleştiği bir zaman dilimi olmuştur. Bu anlamda dışardan göç alan ülkelere biri de Norveç'tir. Ülkenin göçmen gruplar için cazip hale gelmesinin ana nedeni, insan hak ve hürriyeti, din ve inanç özgürlüğü ile yaşam standartı bakımından diğer ülkelere kıyasla en üst düzeyde olmasıdır (Önal, 2016, 21-22). Bu göçler sayesinde Norveç, dinî, siyasî, sosyal, kültürel ve demografik

* Bu tebliğ, "Avrupa'da İslam ve Müslüman Azınlıklar: Norveç Örneği" adlı çalışmamızdan istifade edilerek hazırlanmıştır.

bakımdan büyük bir değişime uğrayarak sosyo-demografik ve kültürel anlamda yeni bir sürece girmiştir (Stenersen-Øvind, 2003, 162; Stensvold, 2005, 474; Ellingsen, 2009, 5; Repstad, 2010, 378). Ülkeye yerleşen göçmenlerin büyük bir kısmını doğu kökenli Müslüman, Hindu, Budist, Bahâî, Hristiyan ve Yahudiler temsil etmiştir (Norveç İstatistik Kurumu, 2014). Bunlar arasında nüfus bakımından birinci sırayı Müslümanlar almıştır. Zira ülkede Hristiyanlık dininden sonra en hızlı yayılan din İslam olmuştur (Daugstad-Ostby, 2009, 15).

Norveç devleti, 1969 yılında dinler hakkında bir kanun çıkarmış ve bunun bir gereği olarak Müslümanları resmi olarak tanımış ve 1997 yılında da İslam'ı okullarda okutulan din derslerinin müfredatına dahil etmiştir, Müslüman göçmenlere inançlarının gereklerini yerine getirebilecekleri rahat ve özgürce yaşayabilecekleri bir ortam sağlamıştır.(Jacobsen-Leirvik, 2012, 445). Bununla birlikte Müslümanların sayılarında gittikçe artışın olması, toplumda aktif hale gelmeleri, söz sahibi olmaları ve ülkede kalıcı vatandaşlık hakkı elde etmeleri sebebiyle Müslümanlar kamuoyunda, siyasette ve akademik camiada çeşitli tartışmaların odak noktası haline gelmişlerdir. Bu bağlamda Müslümanların dinî, milli ve örfî değerleri tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmalar daha çok “İslam, Müslüman, Göç, göçmenlik, Yabancı, Entegrasyon, uyum” vb. konuları üzerinde yürütülmüştür (Jacobsen, 2008, 27; Hıdır, 2011, 39) Göçmen karşıtı bazı kesimler Müslümanların kendilerine has değerlerin Norveç kültürü ve değerlerine aykırı olduğunu, bu yüzden toplumuna entegre olamadıklarını iddia etmişlerdir. Ayrıca dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan terör eylemlerini de Müslümanlarla ilişkilendirip, bunların ülkelerini işgal edeceklerini ve İslamlaştıracaklarını iddia ederek Norveç'in güvenliğini ve Hristiyan değerlerini tehdit eden bir unsur olarak göstermeye çalışmışlardır. Buna ilaveten gittikçe artış gösteren Müslüman nüfusun Norveç'in demografik yapısını da değiştireceğini, bunun neticesinde Hristiyanların azınlık konuma düşeceğini ve Hristiyan kültürünün yok olacağını iddia ederek Müslümanların Norveç toplumu için bir tehdit oluşturduğu gibi bir söylemle Müslümanlara ve İslam'a karşı toplum içinde nefret algısı oluşturmaya çalışmıştır. Bunun neticesinde Norveç tarihinde daha önce hiç görülmemiş pek çok protesto ve çatışmaların yaşanmasına sebep olan Karikatür Krizi (2006) ve Brevik Terör Katliamı (2011) gibi hadiselerin patlak vermesine neden olmuştur. Bu iki hadise ülke içinde ırkçı ve dışlayıcı İslam karşıtı söylemlerin (İslamofobi ve Anti-İslamizm) yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır (Önal, 2018, 373 vd.).

Norveç'te İslam'a yönelik bu tür söylemleri besleyen ve zihinlere olumsuz İslam algısı yerleştirmeye çalışan ve bu hususta ön plan çıkan unsurlar arasında Magazin, Dagbladet, Aftenposten, Dagen, Sæles, Finn Jarle gibi yazılı ve görsel medya organları; Norveç'in İslamlaşmasını Durdur Birliği (Stopp Islamiseringen av Norge), Norveç Savunma Birliği (Norsk Forsvars Alliansen) gibi İslam karşıtı kuruluşlar ile göçmen düşmanlığıyla tanınan milliyetçi ve ırkçı İP, SP, YHP olmak üzere aşırı sağ popülist partileri yer almaktadır (Michelsen, 2012, 11, 21-22; Strabac-Valenta, 2012, 57 vd.). Söz konusu kuruluş mensupları Müslüman nüfusun giderek arttığını, Müslümanların ülkeyi işgal edeceklerini, kadın ve çocuklara kötü davrandıklarını, namus cinayetleri işlendiklerini, Yahudilere kötü davrandıkları ve terörü desteklediklerini iddia ederek propaganda yapmaktadırlar (Strabac-Valenta, 2012, 57 vd.).

Müslümanlara yönelik yürütülen ırkçı ve ayrımcı İslam karşıtı bu tür söylem ve tutumlar karşısında devlet yetkilileri, ülke içinde huzur ve barışın sağlanması, ırkçı, ayrımcı, dışlayıcı ve ötekileştirici söylem ve tutumları engellemek ve ortadan kaldırmak amacıyla dinler arası diyalog gibi birtakım çalışmalar başlatmıştır. Ayrıca çeşitli din ve inanç mensuplarını temsil eden bazı STK'lar da İslam karşıtı söylemlere karşı yetkilerle ortak hareket ederek mücadele etmişlerdir. Bunlara ilaveten birçok akademisyen ve araştırmacı da İslamofobia ve dinlerarası diyalog bağlamında karşılaşılan problemlerin çözümüne ilişkin yapılan ve bu anlamda alana katkı sağlamayı amaçlayan pek çok bilimsel çalışma da yapmışlardır. Bu çalışmalar ülkede dinlerarası diyalog, hoşgörü, dayanışma, farklılıklara rağmen bir arada iç içe yaşama kültürü bakımından olumlu katkılar sağlamıştır.

İşte bu çalışmamızda Norveç'te konuyla ilgili yapılmış bu tür çalışmalar hakkında literatür taraması yaparak yüksek lisans, doktora, makale, bildiri ve kitap gibi bilimsel çalışmaları tespit etmeyi amaçladık. Bu amaçla tespit edebildiğimiz çalışmaları (i) İslamofobia ve Ant-i İslamizm hakkında yapılan çalışmalar, (ii) Norveç medyasında İslam ve Müslümanlar ile ilgili çalışmalar, (iii) İslam'da din ve siyaset/politikayla ilgili çalışmalar ve (iv) İslam'ın diğer dinlere bakışı ve Müslümanların gayr-ı Müslimlerle diyalogu ile ilgili çalışmalar olmak üzere dört ana başlık altında inceleyeceğiz.

2. İSLAMOFOBİA VE ANT-İ İSLAMİZM HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Akademik araştırmalarda ilk defa 1991'de kullanılan İslamofobi kelimesi (Buehler, 2014, 129-130), bilhassa 2001'de ABD'de gerçekleşen ve 11 Eylül terör saldırısı diye meşhur olan terör olayından sonra Batı'da İslam ve Müslüman karşıtlığını meşrulaştırma aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Akgönenç, 2012, 17; Buehler, 2014, 130; Er-Ataman, 755). Bunun yanı sıra bu kavram, İslam'ı ve Müslümanları hor görüp dışlamanın, buna mukabil Yahudi ve Hristiyanları üstün göstermenin bir aracı haline de getirilmiştir (Erdoğan, 2012, 23). Norveç toplumunda Müslümanlara ve İslam'a yönelik davranış ve tutumlar farklılık arz etmektedir. Konuya ilişkin yapılan anketlere göre toplumun bir kısmı Müslümanlara karşı hoşgörüsüyle yaklaşmakta, bir kısmı bu konuda tarafsız kalmaktadır. Öte taraftan bazıları da Müslümanlardan çekinmekte ve endişe duymakta, aşırı bazı gruplar ise Müslümanlardan nefret etmekte ve onları ülkede görmek istememektedir. Yine söz konusu araştırmalar, İslamofobi konusunda dramatik bir artışa işaret etmektedir. Özellikle sağ muhafazakâr kesimin İslam'ın hoşgörüsüz bir din olduğuna, şiddete ve terörü teşvik ettiğine, bu nedenle Müslümanların ülkeyi tehdit ettiğine inandıklarını göstermektedir. Ayrıca Müslümanları kadınlar üzerinde baskı uygulamak ve onları dışlamak gibi gerici değerlerin taşıyıcısı olarak gördüklerini ortaya koymaktadır (Önal, 2016, 282-283).

Norveç kökenli dinler tarihçisi Cora Alexa Døving, Yahudilere (anti-semitizm) ve Müslümanlara (İslamofobi) karşı farklı zamanlarda yöneltilen suçlamalarda ilgi çekici ortak özelliklere dikkat çekmiştir. Bu çerçevede Døving, Müslümanların ve Yahudilerin gizlice Avrupa'yı ele geçirmek istemeleri, ulusal devlete karşı sadık olmadıkları ve uyum sağlamak için de özel bir çaba göstermedikleri gibi suçlamaları buna örnek göstermiştir (Leirvik, 2010, 58). Yapılan araştırmalarda ortaya çıkan bu olumsuz bakış açısı, Norveç toplumu içinde İslam'a ve Müslümanlara yönelik önyargılı bir tavır sergileyen bir kesimin bulunduğunu göstermektedir ki bunlara yukarıda değinmiştik.

Norveç'te konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında bu tür akademik araştırmalar her ne kadar diğer Batı ülkelerine nispeten daha az olsa da son yıllarda özellikle 1980'li yıllarda önem kazanmaya başlamış ve 1990'larda önemli bir artış göstererek günümüze kadar devam etmiştir. Bu tarihlerde İslam ve Müslümanların Norveçli akademisyenlerin ilgi odağı haline gelmesinde Müslüman nüfusun büyük bir artış göstermesi ve kısa zamanda toplum içinde etkin bir konuma gelmesi önemli rol oynamıştır. Öte yandan bilhassa 22 Temmuz 2011 yılında İslam düşmanı A. Behring Breivik'in düzenlediği 77 kişinin ölümüne neden olan terör saldırısı sonrasında da İslamofobi ve anti-İslamizm hakkında yapılan araştırmaların ve konuya ilgi duyan akademisyenlerin sayısında da kayda değer bir artış gözlenmiştir. Bu bağlamda ülkede yapılan araştırmalar incelendiğinde bu akademisyenler arasında K. Vogt, O. Leirvik, C. A. Døving ve C. M. Jacobsen'in ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

3. NORVEÇ MEDYASINDA İSLAM VE MÜSLÜMANLARLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Müslüman göçmenlerin ülkede yaşadıkları sorunların başında hiç şüphesiz dergi, gazete, tv vb. basılı ve görsel medyanın İslam karşıtı nefret ve aşağılama söylemleri gelmektedir. Medya, özellikle Müslümanların dinî ve milli değerlerini ve kültürlerini aşağılamak ve küçük düşürmek için gündeme taşımıştır. Bu çerçevede İslam veya Müslümanlardan bahsedilirken daha çok gericilik, yobazlık, barbarlık, namus cinayetleri, eşcinsellik, kadınlara ve çocuklara yönelik baskı ve şiddet, eğitimsizlik, yaşadığı topluma uyum sağlayamama gibi konulara yer verilmiş ve İslam hakkında negatif bir imaj oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Norveç medyasının İslam ve Müslümanlara ilişkin konulara yaklaşımı genel olarak problem odaklı ve ön yargılı olmuştur (Jacobsen-Leirvik, 451.). Bu durum akademisyenlerin de dikkatini çekmiştir. Yürütülen bu tartışmaların mahiyeti ve özellikle medyanın İslam ve Müslüman algısına dair akademik çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur. Bu yönde yapılmış ve yayınlanmış çalışmalar arasında şunlar yer almaktadır:

BANGSTAD, S. "The morality Police Are Coming! Muslims in Norway's Media Discourses", *Anthropology Today*, 27 (2011): 3-7.

GRYT, A. *Islam i den Norske Offentlighete*. Yüksek Lisans Tezi, Oslo, 2012.

HJÄRPE, J. "Jyllands-Postens Muhammedbilder: Tolkning av en Konflikt", *Kirk-Kultur*, 2 (2006): 161-179.

KAPELRUD, P. E. *Offerets Makt*. Yüksek Lisans Tezi, Oslo, 2008.

KJELLING, A. G. *Å Forhandle Om Identitet - Unge Umuslimere Om Mediebildet Av Islam*. Yüksek Lisans Tezi, Trondheim, 2009.

LEIRVIK, O. "The Cartoon Controversy in Norway: The New Christian Right and Liberal Fundamentalism Confronting Islam?". *Fundamentalisme and Communication*, ed. U. Mårtensson, London, Tauris, 2 (2011): 125-146.

LEIRVIK, O., "Kva Var Karikaturesaka Eit Bilete På?". *Kirke Og Kultur*, 2 (2006): 147-160.

MARIANNE, M. *Kvinnesyn i Islam En Kvalitativ Undersøkelse av lærebøkene i Religion-og Etikkfaget i den Videregående skole*. Oslo, 2015.

MARKENG, S. *Man Være Forsiktig med hvem som skal tolke*. Oslo 2019.

MUNDSEN, B. “İslam i Mediene”. *Fellesskap Til Besvær? Om Nyere Innvandring Til Norge*, ed. L. L. Woon, Oslo, 202-213, 1992.

NILSEN, K. S. *Imamens Rolle I Norske Aviser: Endringer Etter Etablering Av Moskeer I Oslo*, Yüksek Lisans Tezi, Oslo, 2010.

SULTAN, S. “Mediene Hetser Norske Muslimer”, *SAMTIDEN*, 1 (2006): 18-28.

TOFT, A. “Dilemmaet islam”. *Religion og Livssyn* 1 (2019): 3-9

TVEITEREID, M. *Spørsmål og Svar på Islam.no*. Yüksek Lisans Tezi, Oslo, 2007.

WELDEGHEBRIEL, F. K. *En Rammeanalyse Av Karikaturesaken i Norge*. Yüksek Lisans Tezi, Oslo, 2008.

4. İSLAM'DA DİN VE SİYASET/POLİTİKA İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Müslümanlar Norveç'te 1990'lerden itibaren ekonomik durumlarını düzelterek siyaset, alanında söz sahibi olmaya ve kendilerine ait çeşitli organizasyonlar kurmaya başlamışlardır. Bu durum İslam'ın siyaset ve kamusal alanda görülmeye başlamasına ve çeşitli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan Norveç medyasında, 2006 ve 2010 yıllarında Hz. Muhammed'e hakaret eden karikatürlerin yayınlanması gerekse İsrail'in 2009'un kış döneminde Gazze'ye saldırmasını protesto etmek için Müslümanlar tarafından düzenlenen çeşitli gösterileri gerekçe gösterilerek “Müslümanların giderek radikalleşeceği” yönünde sık sık haberler yapılmıştır (Önal, 2016, 291-292). Bu sayede İslam ve Müslümanları kamuoyunda sürekli tartışılan bir konu haline getiren medya, özellikle bu tartışmaların “siyasal İslam” üzerinde yürütülmesine çalışmıştır (Jacobsen-Leirvik, 2012, 453). Bu gelişmeler de akademik camianın dikkatini çekmiştir. Konuya ilgi duyan akademisyenler ve araştırmacılar bu yönde birçok bilimsel araştırmalar yapmışlardır. Bunlardan tespit edebildiklerimiz şunlardır:

ASLAKSEN, T. M. *Plass til Islam i Norge?*. Yüksek Lisans Tezi, Oslo, 2006.

BACHE, J. M. *Al-Qaida På Den Arabiske Halvøys Bruk Av Vold*. Yüksek Lisans Tezi, Oslo, 2011.

BANGSTAD, S. “Islamofobi, Rasisme Og Religionskritikk, *Kirke-Kultur*, 4 (2011): 247-266.

GULE, L. “Den Muslimske Fundamentalisme—det Politiske Islam”. *Religion Og Livssyn*, 1 (1994): 23-31.

HAMMER, A. *Mangfold og legitimitet: religiøse symboler i politiets og Forsvarets uniformer. Masteroppgave i religionshistorie*. Oslo, 2010.

HUSBY, T. *Politisk Islam I Dagens Tyrkia*. Yüksek Lisans Tezi, Trondheim, 2006.

FURSETH, I. *Muslims in Norwegian Prisons and the Defence*. KIFO Rapport nr. 15. Trondheim, 2001.

JACOBSEN, C. M. “Theory and Politics in Research on Muslim Minorities in Norway”. *Journal for the Scientific Study of Islam* 3/2 (2008): 27-52.

LEIRVIK, O. “Kristenledere Mot Norsk Muslimfrykt”, *Østen og Vi*, 3 (1997): 4-5.

- LÖNNING, P. “Apropos: Islamsk Fundamentalisme i Norge?”. *Fundamentalisme Ord til fordømmelse*, Bergen, 84-96. 1997.
- ROLANDSEN, B. M. *Arab-Islamic Unity: The Concept of Democracy in the Platform of the Islamic Action Front*, Yüksek Lisans Tezi, Trondheim, 2006.
- SULTAN, S. M. “Staten, Kirken Og Muslimene”. *Stat, Kirke Og Menneskerettigheter*, ed. N. Høstmælingen-T. Lindholm, Oslo 140-153, 2006.
- VOGT, K. “Hva er Politisk Islam?”, *Islamistisk Terrorisme*, ed. Bjørn Erik Rasch, Oslo, 53-67, 2005.
- VOGT, K., *Islam-Tradisjon, Fundamentalisme Og Reform*, Oslo. 2005.

5. İSLAM’IN DİĞER DİNLERE BAKIŞI VE MÜSLÜMANLARIN GAYR-I MÜSLİMLERLE DİYALOGUYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Norveç toplumunda din özgürlüğü, kişinin kendi dışındaki inançlara karşı saygı ve anlayış göstermesi gereken bir değer olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bir kişinin dini inancını değiştirmesini ya da özgür iradesiyle istediği inancı benimsemesini de din özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir (Önal, 2016, 372-373). Toplum içinde genel kabul görmüş olan din özgürlüğünü yasal güvence altına alarak toplumsal barışın gerçekleşmesini kendine görev bilen Norveç hükümeti, dinlerarası diyaloga yönelik faaliyetleri sürekli desteklemiş ve teşvik etmiştir. Hatta bu yönde yapılacak olan her türlü araştırmalara, organizasyonlara ve faaliyetlere ödenek sağlamıştır. Bu sayede hükümet, farklı din ve inanç mensupları arasında hoşgörü ve saygının yerleşmesini hedeflenmiştir. Bunun neticesinde toplum içinde diyalog giderek daha yaygın hale gelmiş ve hatta farklı inanç toplulukları bir araya gelerek ortak program ve etkinlikler düzenlemişlerdir (Rasmussen, 2005, 243). Öte taraftan yürütülen diyalog faaliyetleri diğer İskandinav ülkeleri ile kıyaslandığında Norveç’te Hristiyan liderlerin daha olumlu tutum sergiledikleri ve toplumda İslam karşıtı söylemlerin daha az olduğu kabul edilmekte, bu anlamda diyalog çalışmalarının daha çok kurumsallaştığı ve yaygın hale geldiği ifade edilmektedir (Leirvik, 2014, 149). Bununla birlikte Norveç’te İslam’da din değiştirmenin (yani İslam’ı terk edip başka bir dini benimsemenin) ölümle cezalandırıldığı, İslam dışı dinlere yaşam hakkı tanımadığı ve hoşgörüsüz olduğu şeklinde haberler yapılarak İslam’ın çok katı bir din olduğu algısı oluşturulmak gibi Müslümanlara yönelik birtakım olumsuz girişimler de olmuştur. Ancak buna rağmen Norveçli Müslümanlar, ülkenin şartlarına uyum sağlamaya çalışmışlar ve diyalog faaliyetlerine aktif olarak katılmışlardır. Ayrıca Norveç’te yürütülen bu diyalog çalışmaları Müslüman toplumun güçlenmesine ve kalkınmasına önemli katkı sağlamıştır (Jacobsen-Leirvik, 2012, 442).

Norveç’te yürütülen dinlerarası diyalog bağlamında İslam’ın diğer dinlere bakışı, Müslümanların gayr-ı Müslimle dinî ve beşeri münasebetleri, dinler arası diyalog vb. konular hakkında pek çok çalışmalar yapılmıştır. Tespit edilebildiğimiz kadarıyla konuyla ilgili yayınlanan kitap, tez, makale ve bildiriler şunlardır:

- ÅSJORD, S. *Først og fremst en muslim? En kritisk gjennomgang av islamdiskursens dialog- og konfliktorienterte representasjoner*. Oslo 2019.
- EIDHAMAR-R. L. Geir-Dagfinn. "Jødedommen og Islam". *Om Muslimar i Norge*. Kristiansand, 221-241, 1999.
- GRUNG, A. H. "Christian-Muslim Dialogue: A Gendered Arena: A Norwegian Experience". *Deepening Faith, Hope and Love in Relations with Neighbors of Other Faiths*, Geneve, 2008.
- GRUNG, A. H., *Gender Justice in Muslim-Christian Readings. Christian and Muslim Women in Norway Making Meaning of Texts from the Bible, the Koran and the Hadith*. Amsterdam, Brill Rodopi, 2015.
- GRUNG- LARSEN, A. H.-L., *Dialog Med Og Uten Slør*. Oslo, Pax Forlag, 2000.
- GULLBEKK, E. "Med Dialog På Timeplanen: Halima Sin KRL-Time". *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 2/3 (2004): 128-144.
- HÅVARSTEIN, J. *Kristen-Muslimsk Religionsdialog i Norge*. Oslo, 2002.
- HORSFJORD, V. "Dialog Etter Karikaturkrisen: Sammen Er Vi Forskjellige?". *Kirke og Kultur*, 4 (2013): 405-422.
- JACOBSEN, C. M. "Antijudaisme i Brytning Med Toleranse i Islamsk Tradisjon", *Kirke- og Kultur*, 1 (2011): 29-42.
- JACOBSEN, C. M., "Anti-Islamsk Populisme og Ekstremisme". *Kirke og Kultur*, 1 (2012): 3-4.
- JACOBSEN, C. M., "Islamkritikk. Religion og Livssyn", 3 (2005): 14-19
- JACOBSEN, C. M., "Christianity and Islam in Norway: Politics of Religion and Interfaith Dialogue". *Canadian Diversity*, 4/3 (2005): 7-10.
- JACOBSEN, C. M., "Christian-Muslim Relations in a State Church Situation: Politics of Religion and Interfaith Dialogue". *Muslims in Europe*. ed. J. Malik, Münster, 101-114, 2004.
- LEIRVIK, O. *Human Conscience and Muslim-Christian Relations: Modern Egyptian Thinkers on al-Damir*, London, Routledge, 2006.
- LEIRVIK, O., *Islam og Kristendom: Konflikt Eller Dialog?*. Oslo, Pax forlag, 2006.
- LEIRVIK, O., *Knowing by Oneself, Knowing With the Other: Al-damir, Human Conscience and Christian-Muslim Relations*, Oslo, Unipub, 2002.
- LEIRVIK, O., *Abrahams Barn*, Oslo, Pax Forlag, 2000.
- LEIRVIK, O., "15 År Med Kristen-Muslimsk Dialog i Norge", *Norsk Tidsskrift for Misjon* 3 (2003): 131-146
- LEIRVIK, O., "A Relational Theology in Dialogue With Islam". *Current Dialogue*, 52 (2012): 55-59.

- LEIRVIK, O., "Law, Freedom and Responsibility in Christianity and Islam". *Freedom and Responsibility*, 31-48, 2010.
- LEIRVIK, O. "Islam, Norge, Fundamentalisme". *Norsk Teologisk Tidsskrift*, 2/3 (1996): 140-153.
- LEIRVIK, O., "Muhammad, Christ and Modern Consciences". *Studies in Interreligious Dialogue*, 18/2 (2008): 129-152.
- LEIRVIK, O., "Christianity and Islam in Norway: Politics of Religion and Interfaith Dialogue". *Canadian Diversity*, 4/3 (2005): 7-10.
- LEIRVIK, O., "Jihad-er Islam Ein Valdeleg Religion?". *Kirke og kultur*, 1 (2004): 35-46.
- LEIRVIK, O., "Kan Samvittigheden Forene Kristne Og Muslimer?". *Islam, Kristendom Og Det Moderne: En Antologi*, København, 180-201, 2004.
- LEIRVIK, O., "Islam and Christian-Muslim Relations in Norway: Popular Realities, Political and Religious Responses". *Islamochristiana*, 29 (2003): 121-140.
- LEIRVIK, O., "Al-damir, Human Conscience and Christian-Muslim Relations". *Islam and Christian-Muslim Relations*, 14/3 (2003): 277-297.
- LEIRVIK, O., "Global Ethics and Moral Disagreement: a Christian-Muslim Perspective". *Studies in Interreligious Dialogue*, 13/1 (2003): 18-29.
- LEIRVIK, O. _, "Møtet Med Islam-I Europa Og I Norge". *Kirke Og Kultur*, 1 (1993): 65-72.
- LEIRVIK, O., "Islam Og Kristendom: Konflikt Eller Dialog?". Oslo, Pax Forlag, 2006.
- LEIRVIK, O., *Møte Med Islam*. Oslo, Pax Forlag, 1990.
- LEIRVIK, O., "Muslimar, Jødar Og Kristne I Koranen", *Ung Teologi*, 36/1 (2003): 21-32.
- LEIRVIK, O., "Er Islam Ein Valdeleg Religion?". *Religion og Livssyn: Tidsskrift for Religionslærerforeningen i Norge*, 14/4 (2002): 4-10.
- LEIRVIK, O., "Nedbøygde og Oppreiste: Nokre Kristen-Muslimske Refleksjonar Om Religiøst Kroppsspråk". *Kirke og Kultur*, 2 (2002): 179-190.
- LEIRVIK, O., "Muslimen Jesus", *Jesus-år 2000 Etter Kristus*, Oslo, 2000, ss. 84-113.
- LEIRVIK-KAYMAKCAN, O.-R., *Teaching for Tolerance in Muslim Majority Societies*, Istanbul, 2007.
- NICOLAISEN, T. *De Tror På Ordentlig: Muslimer Og Kristne Møtes I Norge, Analyse Av En Usynlig Dialog*, Oslo, 1990.
- OLBERG, S. "Møte Mellom Kristendom Og Islam—et Historisk Perspektiv", *Religion Og Livssyn*, 3/2005, ss. 7-13.
- OPSAL, Jan., "Islams Møte Med Norsk Kristendom". *Tidsskrift for Kirke, Religion og Samfunn* 2 (1999): 169-180.

OPSAL, Jan. "Representasjon Og Representativitet i Kristen-Muslimsk Dialog i Norge", *Norsk Tidsskrift for Misjonsvitenskap*, 4 (2013): 197-213.

SAIDY, I. "How Islam Sees Other Religions". *Religion Og Livssyn*, 3 (1997): 20-21.

SYNNES, R. M. "Ethnicity Negotiations: Strategies of Young Muslims and Christians in Oslo". *Nordic Journal of Religion and Society*, 2 (2018): 139-156.

6. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada, İslamofobia ve dinlerarası diyalog hakkında Norveç'te yapılmış kitap, kitap bölümü, tez, makale ve bildiri gibi çalışmalardan tespit edilenler ilim dünyasına sunulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda konuyla ilgili yürütülen çalışmaların diğer batılı ülkelere kıyasla oldukça geç bir dönemde başladığı, fakat ülke içinde ırkçı ve dışlayıcı İslam karşıtı söylemlerin bir yansıması olarak Karikatür Krizi (2006) ve Brevik Terör Katliamı (2011) gibi istenmedik olayların yaşanmasının ardından bu tür çalışmalarda büyük bir artışın olduğu gözlenmiştir. Bilindiği üzere Norveç 1970'lerden itibaren doğu kökenli farklı din ve inanç mensuplarının ülkeye göç etmesiyle çok dinli ve çok kültürlü hale gelmiştir. Ülkenin çeşitli din, inanç ve kültürleri ev sahipliği yapması nedeniyle devlet yetkilileri toplumsal barış ve huzuru sağlamak, dinler ve kültürlerarası çatışmaları engellemek için din ve ifade özgürlüğüne ve dinler arası diyalog çalışmalarına büyük önem vermiştir. Bununla birlikte ülkede farklı din ve inanç mensuplarına karşı birtakım ırkçı ve ayrımcı uygulamalara da rastlanmıştır. Ülke içinde Hristiyanlık dışında en hızlı büyüyen din İslam olduğu için, bu tür uygulamalara daha çok Müslümanlar maruz kalmıştır. Müslümanların kısa zamanda nüfuslarını artırmaları, ekonomik durumlarını iyileştirmeleri ile siyaset, eğitim ve ekonomide söz sahibi olmaları bunda etkili olmuştur. Bu gelişmeler karşısında bilhassa Norveç medyası, İslam karşıtı bazı sivil toplum kuruluşları ile ırkçı ve milliyetçi sağ popülist partileri vb. bazı kesimler İslam'a yönelik dışlayıcı ve ötekileştirici söylemleri sürekli gündemde tutmuşlar ve zihinlerde olumsuz İslam algısı oluşturmaya çalışmışlardır.

7. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Norveç'te İslam'a ve Müslümanlara yönelik dışlayıcı ve ötekileştirici söylemlerde bulunan kesimler, Müslümanların dinî ve milli kültür ve değerlerini gündeme taşıyarak, Müslüman kültürünün Norveç kültürüyle uyuşmadığını, Müslümanların ülkeyi işgal edip İslamlaştıracaklarını gerekçe göstererek Müslümanları Norveç'in güvenliğini ve Hristiyan değerlerini tehdit eden bir unsur şeklinde göstermeye çalışmış, İslam'a karşı toplum içinde nefret algısı oluşturmayı hedeflemişlerdir. Bu tür söylemlerin önün geçmek, toplum içinde din ve inanç konularında hoşgörü ve saygının yerleşmesini ve yaygınlaşmasını sağlamak, dini ve kültürel çeşitliliği bir zenginlik kabul edip fırsata çevirmek amacıyla devlet yetkilileri başta olmak üzere farklı dinlere ait bazı sivil toplum kuruluşları ile pek çok akademisyen birlikte mücadele etmişlerdir. Bu bağlamda ülke içinde İslamofobia ve dinlerarası diyalog bağlamında karşılaşılan problemlerin çözümüne ilişkin tez, makale, bildiri ve kitap gibi pek çok bilimsel/akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar ülkede dinlerarası diyalog, hoşgörü, dayanışma, farklılıklara rağmen bir arada iç içe yaşama kültürünün toplum zihninde kökleşmesi bakımından olumlu katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda ülke için yaptıkları bilimsel çalışmalarla ön plan çıkan akademisyenler arasında K. Vogt, O. Leirvik, C. A. Døving ve C. M. Jacobsen'in

yer aldığı saptanmıştır. Yayınlanan çalışmalara muhteva ve içerik olarak bakıldığında ise bu çalışmaların İslamofobia, ant-i İslamizm, Norveç medyasında İslam ve Müslüman algısı, İslam-Siyaset ilişkisi, İslam'ın diğer dinlere bakışı, Müslümanların gayr-ı Müslimlerle diyalogu gibi konular üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akgönenç, O. “İslama Fobya İle Mücadele”. *İslamofobi Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Tebliğler Kitabı*, Sivas Kemal İbn Hümam Vakfı Yayınları, 13-20, Ankara, 2012.
- Buehler, A. F. “İslamofobi: Batı'nın “Karanlık Tarafı”nın Bir Yansıması”, çev. M. Atalay, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55/1 (2014):123-140.
- Daugstad-Ostby, G.-L. “Et Mangfold Av Tro Og Livssyn: Det Flerkulturelle Norge”, *Samfunnsspeilet*, 23/3 (2009): 14-21.
- Eide-Simonsen, E.-A. H. *Mistenkelige Utlendinger: Minoriteter i Norsk Presse Gjennom Hundre År*. Høyskoleforlaget, Kristiansand, 2007.
- Ellingsen, A. *Multiculturalism and the Nordic State*, Oslo, 2009.
- Er-Ataman, T.-K. “İslamofobi ve Avrupa’da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine”. *UÜİFD*, 17/2 (2008): 747-770.
- Erdoğan, M. M. “Batı Dünyasında İslamofobi Ve Yeni Mücadelenin Psikolojik Alanı”. *Stratejik Düşünce Dergisi*, 20-25, Ekim 2012.
- Hıdır, Ö. “Norveç Olayı ve Avrupa’nın İslâm ve Müslümanlarla Sınavı”. *Mostar Dergisi*, 79/6 (2011): 28-32.
- Jacobsen, C. M. “Theory And Politics In Research On Muslim Immigrants In Norway”. *Journal for the Scientific Study of Islam* 3/2 (2008): 27-52.
- Jacobsen-Leirvik, C. –O. “Norway”. *Yearbook of Muslims in Europe*, ed. J.Nielsen v. dğr., Brill Leiden, 4 (2012): 441-454.
- Leirvik, O. “Muslims in Norway: Value Discourses and Interreligious Dialogue”. *Tidsskrift for Islamforskning*, The Nordic Welfare State, 8/1 (2014): 137-166.
- Leirvik, O. *Religionspluralisme*, Oslo, Pax Forlag, 2010.
- Leirvik, O. “Kvar Var Karikaturesaka Eit Bilete På?”. *Kirke og Kultur*, 11/2 (2006): 147-160.
- Libæk-Stenersen, I.-Ø. *The History of Norway: From The Ice Age to Today*. Oslo, Dinamo Forlag, 2003.
- Michelsen, O. J. *En Analyse av Stopp Islamiseringen av Norge (SIAN) Sin Anti-Islamske Diskurs*. Oslo, 2012.
- Önal, R., “İslamofobi Bağlamında İslam Karşıtı Söylemlerin Batı Dünyasındaki Yansımaları: Norveç Örneği-Karikatür Krizi ve Berwick Terör Saldırısı”. *Kader*, 16/2 (2018): 373-403.

- Rasmussen, T. "Religion i Norge". *Store Norske Leksikon*, ed. P. Henriksen vdğ., Oslo, Kunnskapsforlaget, 11 (2005): 240-243.
- Repstad, P. "Fra Lov Til Lønnkammer?-Religion Og Livssyn i Dagenns Norge", *Det Norske Samfunn*, ed. I. Frønes-L. Kjølørød, Oslo, Gyndendal Norsk Forlag, 371-392, 2010.
- Statistics Norway. "Levekår blant innvandrere, 2005-2006", *SSB Rapport* 2008/5.
- Stensvold, A. "Religiøs Pluralisme". *Norges Religiøns Historie*, ed. A. B. Amundsen, Universitetsforlaget, 2005.
- Strabac-Valenta, Z.-M. "Attitudes toward Muslims in Norway". *Islamofobia in The West*, ed. M. Helbling, London, Routledge, 56-69, 2012.

HİRİSTİYAN TEOLOJİSİNİN TEŞEKKÜLÜNDE PAVLOS'UN YERİ VE ÖNEMİ

Prof. Dr., Recep ÖNAL

Giresun Üniversitesi, onal1975@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2571-9949

YL Öğrencisi, Muhammed Berad ÇULHA

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, mberadculha@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8342-9616

ÖZET

Pavlos Hristiyanlık dininde büyük etkileri olan tarihi bir şahsiyettir. Pavlos yaşamı boyunca inandığı bir doğruda ilerlemiş, çeşitli yolculuklar ve seyahatler yaparak kitlelere hitap etmiştir. İnsanları etkileme konusunda yetenekli olan Pavlos, bir süre sonra kitleler için de önemli bir şahsiyet olmayı başarmıştır. Hz. İsa'nın kendisini tebliğ ve irşad için görevlendirdiğini savunan Pavlos seyahatleri sonucu hitap ettiği kitlelere yeni üstlendiği misyonunu kabul ettirmiş, neticede hem Hristiyanlık tarihi hem de bir bilim dalı olarak Dinler Tarihi açısından önemli bir karaktere sahip olmuştur. Ayrıca içinde bulunduğu duruma göre hareket etmesini de iyi bilen bir karakter olarak ön plana çıkan Pavlos, aktif bir hayat geçirmiş, etkili bir konuşma ve ikna kabiliyeti sayesinde muhatap olduğu kitleleri etkilemeyi başarmıştır. Pavlos'a göre Hz. İsa insanlık için kendisini feda etmiştir. Bu görüş Hristiyan dinine de yerleşmiştir. Öyle ki Hz. İsa Hristiyanlar tarafından kurtuluş için tek yol kabul edilmiş, onsuz bir kurtuluş mümkün görülmemiştir. Bunlar ve benzeri birçok konu Pavlos'un Hristiyanlık içinde önemli bir yer işgal ettiğini ve Hristiyan teolojisinin teşekkül sürecinde aktif bir rol oynadığını göstermektedir. Bu teorik zemin dikkate alınarak hazırlanan bu tebliğde önce Pavlos'un doğduğu ortam, çevresel faktörler, hayatı ve seyahatleri incelenecek, daha sonra onun Hristiyanlık tarihinde ve Hristiyan teolojisi içerisindeki etkileri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Pavlos, Hristiyan, İsa.

1. GİRİŞ

Pavlos Hristiyan tarihinin en önemli karakterlerinden biridir. Hristiyanlığı ve Hristiyan tarihini anlamak için Pavlos'u anlamak ve anlamlandırmak, zihin şemasında doğru bir yere koymak gereklidir. Pavlos Hristiyanlık adına olduğu kadar Dinler tarihi bilim dalı için de önemli bir yere sahiptir. Şüphesiz içinde bulunduğumuz sosyal bilimler sahası ve özelinde din sahasında çalışma yapmak için bu dinler ve onların içerisindeki etki kaynaklarını bilmemiz gerekmektedir (Aydın, 2000, s. 3). Pavlos Hristiyan tarihinde Hristiyanlığın kabul görmüş fikir ve bakış açılarını bir şekilde etkilemiş ve kendine ciddi bir yer bulmuştur. Kendisine yüklediği misyonu zaman içinde çevresine de kabul ettirmiş, hayatını da kendisine yüklediği misyon üzere inşa etmiştir (Aydın, 2000, s. 3).

Çalışmamızın konusu bir tarihi karakter olarak Pavlos ve onun Hristiyan din anlayışına etkileridir. Pavlos, doğduğu ortam, yaşam süreci ve Hristiyanlık üzerindeki etkileri bağlamında incelenecektir. Çalışma esnasında nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup tarihsel dokümantasyon ve söylem analizi teknikleri kullanılacaktır. Hristiyanlık tarihindeki etkisi sebebiyle Dinler Tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Pavlos'u yaşamı, misyonerlik faaliyetleri ve mektupları çerçevesinde Hristiyanlık dinine etkilerini zihnimize doğru konumlandırmak ve anlamak amacı içinde olacağımız bu çalışma bir derlemek şeklinde yapılmaya çalışılacaktır.

Kapsam ve sınırlılıkları açısından; Dergipark sitesinden erişilebilen makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Bu anlamda tüm makalelere ve yüksek lisans/doktora tezlerine ulaşıldığı varsayılmaktadır.

Çalışmanın evrenini ülkemizde Pavlos hakkında ortaya konan makaleler ve yüksek lisans/doktora tezleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda elde edilen çalışmaları Dergipark sitesinden ulaşılabilen çalışmalar, yüksek lisans/doktora tezleri ve erişilebilen makaleler oluşturmaktadır. Çalışma içerisinde Pavlos hakkında derinine inmeden genel bilgiler verilecek olup, sonuç kısmında Hristiyanlık dinindeki etkileri incelenecek olduğundan bir örneklem belirleme yoluna gidilmemiştir.

Ülkemizde konuyla ilgili Fuat AYDIN'ın "Pavlos Ve Din Anlayışının Yansımaları" şeklinde bir doktora tezi bulunmaktadır. Çalışmada ilk bölümde Pavlos'un hayatından kesitlere yer verilmiş, din anlayışının ve hayatının anlaşılması için etkenlerden bahsedilmiş, ikinci aşamada ise Pavlos'un Hristiyan anlayışında etkide bulunduğu noktalara değinilmiştir. Yine konuyla ilgili Eduart CAKA tarafından yazılmış olan "Pavlos'un Mektupları" isimli yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu çalışma, kendi çalışmamızda da yer verdiğimiz Pavlos'un mektupları kısmında bize katkı sağlamıştır. Çalışmada Pavlos'un mektupları, Pavlos'un Hristiyanlık öncesi ve Hristiyanlık sonrası yaşantısı da yer almaktadır. Ömer Gülen'in Ankara Üniversitesinde 2019 senesinde yazdığı, "Erken Dönem Hristiyan Tarihinde Samsatlı Pavlos'un Yeri" isimli çalışma yine konunuz ile alakalı olan literatür arasında yer almaktadır.

2. PAVLOS'UN HAYATI

Pavlos'un hayatı hakkında net olarak ortaya konabilecek yeterli bilginin olmadığını bu konuda yapılan açıklamalardan görebiliyoruz. Pavlos'un hayatı ile ilgili bilgilerin çoğunluğu mektuplarında ve özellikle Elçilerin İşleri'nde yer almakla birlikte, ona atfedilen sonraki bazı derlemelerde abartılı da olsa birtakım bilgiler bulunmaktadır. İsa'dan 5-7 yıl öncesinden, İsa'dan sonra 10'a kadar aralıkta değişen bir tarih öne sürülmektedir. Genel görüş, İsa'dan sonra 10 yılda ya da bu sürenin ortalarında bir yerde olduğu şeklindedir. 62'de Filemona yazdığı mektubunun bazı nüshalarının 9. bölümünde 55 yaşında olduğu bilgisi bulunmaktadır. Yani onun İ.S. 6-10 civarında doğduğu, 62-67 tarihleri arasında olduğu ifade edilmektedir. Bu konuda kaynaklarda çok farklı bilgiler bulmak mümkündür. Yine doğum yeri, nereli olduğu ile ilgili olarak tartışmalar olmakla birlikte, genel kabule göre Kilikya'dan Tarsuslu bir Yahudi ailenin çocuğu olarak kabul etmektedir. Yani o, Kilikya'nın Tarsus şehrendir ve soyu Benyamin ailesine dayanmaktadır. Bu ailenin soyu ise İsrail Kralı Saul'e dayanır (Doğan, 2008, ss. 33-34).

Pavlos İsminin kökünün kendi mektuplarından izahatla Paulos'tan geldiği görülür. Bu isim Roma'da aile ismi olarak kullanılan Paul(l)us'un Yunancasıdır. Petrus'un ikinci mektubunda Pavlos'un ismi Yunanca "Saoulos"tan türeyen "Tanrı'dan ya da Yahveh'ten istenen" şeklinde kullanılmıştır. Pavlos ismini de doğumunda aldığı düşünülmektedir. O dönem iki isim kullanımı yaygındır ve Saul'da o dönemde yaygın olarak kullanılan bir isimdir. (Aydın, 2000, ss. 37-38).

İbranice'deki adının Saul olması da Benyamin kabilesinden, öz bir İbrani olduğunu konusunda delil olarak kabul edilebilmektedir. Ailesinin önceden Filistin'deki Celile'de (Giscala) yerleşmiş olduğu, sonradan Tarsus'a taşındıkları bilinmektedir. Bu yüzden Yahudi Diasporasına ait bir aileden gelme olduğunda şüphe yoktur. Babası Tarsus'ta çadırcılık mesleği yapıyordu ve Pavlos da babasından bu mesleği zamanla öğrenmişti. (Doğan, 2008, s. 34).

Helenistik bir kültür ortamında yetişen Pavlos, İsa'nın çağdaşı olmasına rağmen onunla tanışmamıştır. Hem Roma, hem de Kilikya (Tarsus) vatandaşıdır. İsminin Pavlos olması Hristiyanlığı kabulünden sonradır. (Doğan, 2008, s. 35).

Babasının çadır atölyesi vardı ve maddi durumları orta üstü bir seviyedeydi. Yukarıda belirttiğimi gibi kendisi de bir süre bu işi yapmıştı Pavlos bulunduğu ortamdan nedeniyle Helen Yunan dilini ve Aramca'yı iyi biliyordu. Gnostik anlayış, Helenistik kültür ve Popüler filozofi (yani o zamanda revaçta olan felsefi anlayış) ile yetişmiş, böyle kültürlü bir ortamda büyümüştü. Pavlos'un bir diaspora Yahudisi olduğu, uzun bir askerlik yaptığı, ihtimal ki serbest bırakılan bir Yahudi kölesi olduğu ve uzun askerlik hizmeti sonrasında Roma vatandaşlığını elde ettiği de söylenmektedir. (Doğan, 2008, s. 36).

Pavlos'u ailesi iyi bir eğitim alması için kudüse göndermiştir. Fiziki yapısı itibari ile de iri yapılı, zarif görümlü ve renkli gözlü bir yapıya sahip olan Pavlos, fiziki özellikleri itibari ile de etkileyici yapısını destekler niteliktedir. Azimli ve cesur bir yapıda olduğu belirtilmiştir. Hatta bu yapısıyla Hristiyanlığı Yahudilerin etkisinden kurtararak, bilhassa putperestlerin arasında yayma gayretini, onun tarihte yer almasının en önemli sebeplerinden birisi olarak gösterenler olmuştur. Fakat kendisi ile ilgili bu kadar bilgiye rağmen Pavlos, ailesini öne çıkarmayarak gözden uzak tutmuştur. (Doğan, 2008, s. 36).

Şam vizyonu Pavlos'un hayatındaki kırılma noktası olarak nitelendiriliyor, zira yolda Hz İsa ile karşılaştığını ve Hz İsa'nın "Saul, Saul bana neden zulmediyorsun" diyerek Hristiyanlığa zulmünden dolayı seslendiğini söylemiştir. Bunun üzerine Aziz Ananie tarafından vaftiz edilerek Hristiyan olmuştur. Pavlos'un Şam Vizyonunun İsa'nın doğumundan sonra 33. yılda gerçekleştiği söylenir. Bu esnada takriben 32 yaşlarında olan Pavlos ciddi bir aidiyet hissettiği gerekçesiyle kendisini girdiği bu yola adamıştır. Hatta Pavlos öylesine bir aidiyet duyduğu iddiasında ki, Hz. İsa'nın kendisini elçi olarak seçtiğini söylüyor ve tüm ömrünü İsa'nın adını yaymaya ve yeni girdiği dini duyurmaya harcıyor. (Doğan, 2008, s. 36).

Tam üç yıl Arabistan taraflarında kendini inziva hayatına adayan Pavlos Buradan tam bir Havari olarak çıkmış ve 32-35 yılları arasında Şam civarında üç yıl irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Şam'da giriştiği bu yeni dini hareket Pavlos'un Pavlos olmasında ciddi bir öneme sahip olmuştur. Aynı zamanda bu vizyon, Hristiyanlık için de bir milat olarak kabul edilebilmektedir. (Doğan, 2008, s. 37).

Pavlos, ilk defa İ. S. 42 yılında yeni dini anlatmaya Antakya'da vaaz ederek başlamıştır. O sıralarda 35 yaşlarında olduğu söylenmektedir. Kendisinin yeni dine giriş tarihinin bir dönüm noktası olmasını o,

bir başka şekilde açıklamıştır. Pavlos kendisini özellikli bir insan olarak görmekte ve “daha annesinin rahimindeyken Tanrı tarafından bu görev için seçilip görevlendirildiğini” ifade etmektedir. (Doğan, 2008, s. 37).

Önceleri çok iyi bir Yahudi iken Hristiyanlara çok eziyet çektiren Pavlos için Şam Vizyonundan sonra Yahudi geçmişi ile çatışma başlamıştır. Bundan sonra Pavlos’un iki haftalığına Petrus’la tanışmak amacıyla Kudüs’e gittiği, bazı kaynaklarda ise Piskoposluğunun 3. yılında (İ.S. 35) Kudüs’e geldiği, burada gün kaldığı ve buraya bazı havariler ile Simon, Petrus ve Yakup’la tanışmaya geldiği söylenmektedir. Bundan sonra Kudüs’ten Suriye’ye oradan da vatanı Kilikya’ya gittiği ve buralarda irşad faaliyetinde bulunduğu belirtilmektedir. (Doğan, 2008, s. 38).

Pavlos’un müjde diye ifade ettiği İsa’nın mesajını, ona iman etmeyi, diyar diyar gezerek anlatmaya devam ediyordu. Arkadaşları ile beraber Pavlos amacı kapsamında işkenceler gördü ve yer yer taşlandı. Pavlos hiç yılmadı. Baskıların birçoğundan da Roma vatandaşlığı sayesinde kurtuldu. Zeki bir insan olduğu söylenir. Nitekim yargıç sadece ona has olarak yüz yüze suçlu ile konuşma anlayışını başlatmıştır.(Elçilerin İşleri, t.y., v. 16/33-1,17/1-34) Pavlos, Atina ve Korint’te havralarda üç Şabatta bilginlerle tartışmalar da yapmıştır. Pavlos’un bir ara Efes seyahatinde heykel yapılmasına karşı çıkması ve heykel yapanlarla mücadeleye girişmesi ortalığı büsbütün karıştırmıştır. O dönemin en parlak yerlerinden olan Efes ziyaretinde oranın ileri gelenlerine karşı yaptığı konuşmada, kendisinin İsa’nın manevi mirasını anlatmakla görevli olduğunu ve buna sahip çıkmaları gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca oradakilere yaptığı etkili konuşmalarıyla kendi anlattıkları konusunda ayrılığa düşmemelerini de öğütlemiştir. (Doğan, 2008, s. 39).

3. PAVLOS VE MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

3.1. Birinci Misyonerlik Yolculuğu

Şam vizyonundan sonra Bir süre sessiz kalan Pavlos daha sonra Gentilere tebliğ yapmak üzere kendi tabiri ile göreve çağrılacaktır. İlk olması anlamında bu Vizyon Pavlos için de çok önem arz etmektedir zira bu onun adeta bir şeyler ortaya koyabilmesi ve kendini ispatlaması için bir sınav niteliğindedir. Dikkat çeken bir diğer nokta da Barnaba’nın Antakya kilisesinde önemli bir konumda oluşudur. Luka’nın ifadelerine göre aslında Kutsal Ruh, seçme işlemini yaparken Pavlos’tan önce Barnaba’nın ismini zikretmiş ve çağırmıştır.(Elçilerin İşleri, t.y., v. 13/2) Fakat ikinci yolculuğunda Pavlos, çok basit bir nedenden dolayı Barnaba ile ayrılmış ve Barnaba, Resüllerin İşleri’nde başka hiçbir yerde zikredilmemektedir. Bu anlamda Pavlos’un Barnaba’yı hedefe giden yolda kullanmış olabileceği sonucuna ulaşılabilmektedir. (Caka, 2009, s. 28).

Luka bu yolculuğun tarihi ile ilgili olarak herhangi bir tarih vermezken, Araştırmacılar tarafından farklı tarihler üzerinde durulmaktadır. Tüm bu tartışmalara nazaran, yolculuğun M. S. 46-50 yılları arasında gerçekleştirildiği söylenebilmektedir.(Turan, 2006, s. 96). Pavlos bu esnada arkadaşları ile beraber Antakya’daydı. Antakya’daki kilisenin İsa zamanından kaldığını ve Pavlos’un oraya Barnaba tarafından çağrıldığını veya davet edildiğini söyleyebiliriz. Bu Antakya’nın konuyla ilgili önemini bizlere sunmaktadır. Çünkü Luka’ya göre inananlara ilk olarak Antakya’da Hristiyan denilmiştir (Elçilerin İşleri, t.y., v. 11/26). Pavlos’un bu ilk misyon yolculuğunun yaklaşık üç yıl kadar sürdüğü söylenebilir. (Caka, 2009, s. 28).

Luka'nın anlatımına göre, Kutsal Ruh ayırdığı görev için Antakya'da bulunan Pavlos ve diğer inananlara, Barnaba ve Pavlos'u çağırdığını söylemektedir. Bunun üzerine de ikisi yolculuğa çıkmışlardır.(Elçilerin İşleri, t.y., v. 13/1-3) Yanlarına Yuhanna'yı da alarak, Kıbrıs'a gidip oradaki faaliyetlerine başlamışlardır. Burada iki önemli nokta dikkat çekmektedir. Birincisi Kıbrıs'ta bir Yahudi topluluğunun olması ve Pavlos'la Barnaba'nın faaliyetlerini havralarda sürdürmeleridir. İkincisi de Vali Sergius'un Pavlos'a yakınlığıyla tanıtılması ve inanma eğilimi gösterdiğinin anlatılmasıdır. Bu noktada bir büyücü anlamına gelen Baryeşu olan ve ismi Elimas olan bir Yahudi tarafından onun inanmasını engellenme çabası Pavlos'un gösterdiği mucize sayesinde bertaraf edilmiş ve böylece Vali inanmıştır.(Elçilerin İşleri, t.y., v. 13/13-15) Luka burada Pavlos'un hikayelerini anlatırken işin içine mucizeler ve olağanüstülüklerle de eklentiler yapmıştır. Bu da dikkat çekici bir diğer husustur. (Caka, 2009, s. 29).

Luka, Pavlos ve Barnaba'nın Kıbrıs'taki faaliyetlerini aktardıktan sonra devamında onların Antakya'ya gidip faaliyetlerini orada da sürdürdüklerini anlatmaktadır. Perge'de Yuhanna'nın ayrılıp Kudüs'e geçtiğini, Pavlos ve Barnaba'nın Antakya'ya geçtiklerini belirtir. (Caka, 2009, s. 29).

Pavlos'un en çok tekrar edeni, her gittiği yerde halkı kendinden geçirip onlara etkileyici bir konuşma yaptıktan sonra tabiri caizse orda isyana sebep olup uzaklaştırılmasıdır. Konya yolculuğu da bundan farklı olmamıştır. Burada önemli olan bir husus da Pavlos'un ortaya koyduğu mucizelerdir. Konya'dan Listra'ya giden ikili yine faaliyetlerinde başarılı olurlar ve mucize gerçekleştirirler. Öyle ki halk onları Tanrı olarak görmeye başlar ve Barnaba'yı Zeus'a, Pavlos'u de Hermes'e benzetirler. (Caka, 2009, s. 29)Yahudiler bu başarıyı yine kıskanıp rahatsızlık duyarak Barnaba ve Pavlos'u linç etmiş, onlar da bunun üzerine Derbe'ye geçmişlerdir. Luka'ya göre Derbe'den sonra ikili bu sefer gittikleri yerlerden Antakya'ya gemi ile dönmüşlerdir. Luka, yaşadıklarını öğrencilere ve inananlara anlatarak Antakya'da bir süre kaldıklarını belirterek, Pavlos'un bu birinci misyon yolculuğunu bitirmektedir. Bu yolculuk sonrası geride birçok kilise bıraktığı düşünülür, 'Pavlos'un iki temel prensibi olduğu belirtilir. Bunlar, "kurtarıcı Mesih anlayışı" ve "kurtuluşun yasa aracılığıyla değil, Mesih aracılığıyla" olacağı hususlarıdır. (Caka, 2009, s. 30).

3.2. İkinci Misyonerlik Yolculuğu

Pavlos birinci misyon yolculuğundan başarı ve ciddi bir etki ile ayrılmıştır.Gittiği her yerde ciddi bir etki bırakan Pavlos başarısının nişanesi olarak Kudüs konsilini ortaya koymuştur. Daha sonra da yol arkadaşı Barnaba ile İkinci misyon yolculuğuna başlamışlardır. Havariler konsilinden büyük motivasyon elde eden Pavlos ve Barnaba, yanlarına Yahuda ile Silas'ı da alarak Antakya'ya dönecek ve belli bir müddet orada kaldıktan sonra ikinci misyon yolculuğuna çıkacaklardır.(Elçilerin İşleri, t.y., v. 15/22-35) Pavlos'un bu ikinci misyon yolculuğu, kendisinin ve Barnaba'nın ayrılmasıyla başlamaktadır. Buna göre Pavlos, kendilerini daha önce yarı yolda bırakmış olan Markos'u yanlarına götürmek istemiyordu. Luka'nın anlattığına göre, Barnaba bu konuda ısrar edince aralarında bir anlaşmazlık çıkmış ve Barnaba, yanına Markos'u da alıp Kıbrıs'a doğru yelken açmıştır. Böylece ikisi ayrılmış ve Pavlos, Silas'ı da yanına alarak Suriye ve Kilikya'daki misyonlarına başlamıştır. Ancak, burada diğer bir sorunla karşılaşmaktayız. Zira Luka'nın ifadesine göre, Yahuda ile Silas Antakya'da belli bir süre kaldıktan sonra Kudüs'e dönmüşlerdir. Buradaki, Pavlos'un Silas'ı seçip yola koyulduğu ifadesi de, Luka'nın daha önce vermiş olduğu bilgi ile çelişmektedir. Ayrıca, kendisine en çok yardım eden Barnaba ile çok basit bir nedenden dolayı ayrılmış olması, tatmin edici bir sebep olmamaktadır.

Galatyalılar'a göndermiş olduğu mektubunda Pavlos, bu konuya da değinmekte, fakat Luka'nın zikretmiş olduğu sebepten daha farklı ve aynı zamanda daha mantıklı bir sebep aktarmaktadır. Buna göre, Petrus Antakya'ya geldiğinde Pavlos'u desteklemiş, fakat belli bir müddet sonra, Kudüs'ten gelen bazı insanlarla birlikte Petrus, Yahudilerle beraber zaman geçirmeye başlamıştır. Sonunda da Barnaba da Petrus gibi Gentile'lerden uzaklaşmıştır. Nitekim Pavlos, her ikisini de "iki yüzlülükle" suçlamaktadır. Pavlos'un mektuptaki konuşmalarından anlaşıldığı kadarıyla, böyle bir ayrılış ve tartışmanın nedeni Tanrısal hukuk ile alakalı olabilir. Pavlos ve Luka'nın bu olayla ilgili aktardıklarından başka, Pavlos ve Barnaba'nın ayrılışıyla ilgili çeşitli teori ve fikirler de mevcuttur. Zira Barnaba ikinci misyon yolculuğuna kadar, yani yaklaşık 11 sene boyunca Pavlos'un adeta sigortası ve kalkanı konumundaydı. (Caka, 2009, s. 31).

Pavlos bu olayların üzerine hem kendini ispatlamış, ayakları yere bir başına daha sağlam basmaya başlamış hem de eski kiliselerini ziyarete başlamıştır. Bu bağlamda o, Antakya, Kilikya ve Suriye bölgelerinden başlayarak geniş bir coğrafyayı ziyaret edecek (Gündüz, 2019, s. 66) ve aşağıda da anlatılacağı üzere Filipi, Selanik, Korint, Atina gibi şehirlerde de yeni kiliseler kuracaktır. (Caka, 2009, s. 31).

Luka, burada kendilerinin bu yolculuktaki amaçlarını da dile getirmektedir. Buna göre Pavlos, Silas ve Timoteus, kent kent dolaşarak Kudüs'teki havarilerin almış oldukları kararları inananlara iletiyorlardı.(Elçilerin İşleri, t.y., v. 16/1-5) Luka'ya göre, yolculukları esnasında kendileri, Kutsal Ruh tarafından yönlendiriyorlardı. Kutsal Ruh'un misyonlarını yönlendirmesi ve kontrol etmesi, Resüllerin İşleri'nde çok açık bir şekilde anlatılmaktadır. Kutsal Ruh, onların Asya ilinde misyon faaliyetlerinde bulunmalarını istemediğinden onlar Troas'a, yani Çanakkale'ye doğru ilerlemişlerdir. Burada da, Pavlos'a bir adam görünüp yardım etmeleri için onları Makedonya'ya davet etmiştir. (Elçilerin İşleri, t.y., v. 16/6-10)(Caka, 2009, s. 31).

Oradan Makedonya bölgesine geçen Pavlos ve yanındakiler, Neapolis, Filipi, Amfipolis, Apollonia, Selanik, Veria, Atina, Korint gibi şehirlere de giderek misyon faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir.(Elçilerin İşleri, t.y., v. 16/1-18/17) Bu yolculukta en uzun süreyi Korint şehrinde geçirmişlerdir. Yaklaşık on sekiz aylık bir süreden bahsediyoruz. Bu yolculuğunda, Pavlos'a dair bir diğer önemli nokta Yahudilerin şikâyetleri üzerine Vali Gallio'nun önünde mahkemeye çıkarılması ve ilk kez hapse atılmasıdır.Pavlos Makedonya'dan Efes'e geçip faaliyetlerine devam etmiştir.(Caka, 2009, s. 32).

Sonradan Efes'ten Filistin'e geçen Pavlos, oradan da Kudüs'te kısa da olsa bulunduktan sonra, Antakya'ya dönmüş ve böylece ikinci misyon yolculuğunu tamamlamıştır. Araştırmacılara göre, Pavlos'un ikinci misyon yolculuğu yaklaşık iki senelik bir sürede gerçekleşmiştir. (Gündüz, 2019, s. 67) Pavlos bu yolculukta öncekine nazaran, daha geniş bir coğrafyayı gezmiş ve Adriyatik denizine yaklaşarak adeta Roma kapılarına dayanmıştır. (Caka, 2009, s. 33).

3.3. Üçüncü Misyonerlik Yolculuğu

Pavlos Antakya'ya ikinci misyonerlik faaliyetini bitirince dönecek ve orada kısa bir süre geçirdikten sonra da üçüncü misyon yolculuğuna çıkacaktır. Resüllerin İşleri'nin yazarı Luka, Pavlos'un üçüncü misyon yolculuğunu 18. bölümünün son kısmına doğru anlatacaktır ve Pavlos'un Roma'daki faaliyetleriyle bitirecektir. İlk olarak Galatya bölgesinden yolculuğu başlayan Pavlos, Frikya'da

faaliyetlerde bulunduktan sonra, Apollos isimli bir Yahudi ile Efes'e geçmektedir. İlk önce Pavlos daha önce kurmuş olduğu kiliseleri de ziyaret etmiştir ki bu, aynı zamanda onun bu misyon yolculuğunu gerçekleştirmedeki amacını anlatmaktadır. Diğer bir amacı da, kurduğu kiliselerde çıkan karışıklıkları ve sıkıntıları engellemektir. Apollos'a gelince, onun Kutsal Yazılar'ı çok iyi bildiğini ve Priskilla ile Akvila'nın da yardımıyla Pavlos'un yaydığı teolojiyi öğrenip çokça faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. Luka'ya göre Pavlos Efes'te epeyce zaman geçirmiş ve önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Zira Efes çok önemli bir şehir olup orada yaşayan inananlar da Pavlos'un yaymakta olduğu müjdeyi değil, vaftizci Yahya'yı ve görüşlerini biliyor ve inanıyorlardı. Yine Luka'ya göre Pavlos burada mucizeler ve olağanüstülükler göstermiştir. Yahya ile Pavlos'un teolojileri arasında ciddi farklılıklar vardır. Pavlos'un burada yaklaşık iki yıl kadar faaliyetlerde bulunduğu ifade edilmektedir. Efes'te belli bir başarıyı sağlayan Pavlos, Makedonya ve Ahaya'dan geçerek Kudüs'e gitmeye karar vermiş ve yardımcılarını görevlendirdikten sonra Asya ilinde bir süre daha kalmıştır. Luka, Pavlos'un Efes'te olduğu sırada bir kargaşanın çıktığını ifade etmektedir. Buna göre faaliyetlerde bulunan Pavlos, Tanrı'ların heykellerini satan kuyumcuların işlerini sekteye uğrattığı gerekçesiyle bir kargaşa yaşanmıştır. (Gündüz, 2019, s. 73)

Karışıklık bitince önce Makedonya'ya sonra Yunanistan'a geçmiştir. Burada yaklaşık üç ay kadar kaldığı belirtilmiştir. (Elçilerin İşleri, t.y., v. 20/1-3) Yunanistan'dan da Suriye'ye geçmeyi düşünmüştür, fakat Yahudilerin kendine tuzak kurduğunu öğrenince Makedonya'ya geçerek, oradan Kudüs'e gitmeye karar vermiştir. Arkadaşlarıyla beraber deniz aracılığıyla Troas'a gitmiştir. Oradan da Assos'a ve Midilli'ye, Sakız Adası ve Millet'e geçerek Kudüs'e gitmek için acele ettiği anlaşılmaktadır. Millet'te duraklayan Pavlos, Efes kilisesi önderlerini yanına çağırarak kendilerine son öğütlerini vermiş ve Kudüs'e yolculuğu öncesinde Efes kilisesi ihtiyarlarına veda etmiştir. Onlarla veda ettikten sonra, Kudüs'e gitmek üzere yola çıkan Pavlos, deniz yoluyla birçok yere uğramış ve bazı faaliyetlerde bulunmuştur. Pavlos, Kudüs'e dönmek suretiyle üçüncü misyon yolculuğunu tamamlamıştır. (Gündüz, 2019, s. 73)

Pavlos'un Kudüs'e varmasıyla üçüncü misyon yolculuğu sona ermiş ve orada tutuklanarak bundan sonraki zamanı Roma'da geçirmiştir. Tutuklanması ile ilgili bilgi sadece Luka'da geçmektedir. Anlatıma göre Pavlos, yardım götürmek için gittiği Kudüs'e faaliyette bulunmak üzere arınma törenlerinde sinagoga girmiş, ancak Asya 'dan gelen kimi Yahudiler Pavlos'u tanıdı ve halkı kızdırmışlardır, bu olayın üzerine sinagogda kavga çıkmış ve Roma askerleri tabur komutanı durumu yatıştırmak için olay yerine gitmiş ve Pavlos'u tutuklayıp kaleye göndermiştir. (Elçilerin İşleri, t.y., v. 21/27-36) Fakat Pavlos kaleye girmeden önce komutandan izin alarak toplanan halka bir konuşma yapmıştır. Luka'nın anlatımına göre Pavlos bu konuşmasında önündeki halka Hz. İsa'nın kendine yüklediği misyondan bahsetmiştir. Pavlos'un Kudüs'e varış tarihi M.S. Mayıs 57. yılına tekabül etmektedir. (Gündüz, 2004, s. 74)

Daha sonra halkı nefret ve kine sürüklediği söylenen Pavlos'un kırbaçlar eşliğinde yargılanması kararı çıktığı belirtiliyor. Buradan da Roma vatandaşı olduğunu söyleyerek kurtuluyor. Yetkililerden bunun haberini alan komutan, Pavlos'u Yüksek Kurul'un önünde çıkarmaya karar vermiştir. Görüldüğü üzere Pavlos kökenini ve vatandaşlığını yerine ve duruma göre kullanmıştır. Kaleye girmeden önce halka konuşma yaparken Yahudi olduğunu söyleyen Pavlos, Ceza alacağı sırada ise Roma vatandaşı olduğunu söylemektedir. Pavlos kurulda uyanı bir hareketle ortalığın karışmasına sebebiyet verecek bir

konusma yapmıştır ve kurul herhangi bir sonuca varamadan dağılmıştır. Halk buna sinirlenir ve Pavlos’a pusu kurup öldürmeye yemin ederler ancak Pavlos bundan da kız kardeşinin oğlu sayesinde kurtulur. Pavlos’un bir Romalı olduğunu öğrenen komutan, kendisini Yahudilerin öldürme planlarından kurtarmak için, birkaç yüz askerin eşliğinde Pavlos’u Sezariye’deki Vali Feliks’e gönderir. Feliks de Pavlos’u yargılamak üzere ilk olarak neyle suçlandığını öğrenmek için Yahudileri de çağırarak ve Feliks’in önünde Yahudiler ile Pavlos karşı karşıya gelecektir.(Elçilerin İşleri, t.y., v. 23/23-55) Feliks’in önünde Yahudilerin önde gelenleri, Başkahin Hananya ile Tertullus isimli bir hatip suçlamalarını yaptıktan sonra Pavlos suçlamalara yanıt verecektir. Burada dikkat çeken önemli bir nokta Pavlos’un, konuşmasını yaptığı sırada kelimeleri ustalıkla seçmesi ve hem Yahudiliğe hem de yeni “tarikata” riayet eder gibi bir görüntü sergilemiş olmasıdır. Luka, Feliks’in Pavlos’a iyi davrandığını ifade eder, fakat Vali’nin görevi fazla sürmeyecek ve yerine Porkius Festus geçecektir. (Caka, 2009, s. 36)

Luka’nın anlattığına göre, Yahudilerle Festus’un ilişkisi daha iyidir. Yahudiler Festus’tan, yargılanmak üzere Pavlos’u Kudüs’e getirilmesini talep ettiler, ve tuzak kurarak öldürme planları kurguladılar. Fakat Pavlos, Kudüs’e götürülme olayına karşı çıkarak Festus’a, Romalı olduğunu hatırlatıldı ve Sezar’dan yargılanmak istediğini belirtildi. Danışma Kuruluyla istişare ettikten sonra, Festus, davanın Sezar’a iletilmesine karar verecektir. Olaylar henüz sıcakken, Vali Porkius Festus’un ziyaretine Yahudiliği ve törelerini bilen Kral Agrippa ile Berniki gelecektir. Festus da Kral’a hadiseyi açıklar ve İmparatora, konu ile ilgili ne yazabileceği konusunda danışır. Bunun sonucunda ise, Agrippa’nın da isteği üzerine Pavlos bir daha savunma yapar.(Elçilerin İşleri, t.y., v. 25/13-27) Savunmasında kendisinin daha önce Ferisi mezhebine bağlı, samimi bir Yahudi olduğunu ifade eder ve yeni çıkan İsa taraftarlarına karşı birçok şey düzenlediğini de vurgular. Nihayetinde Pavlos Luka eşliğinde Roma’ya gönderilir. Keza kendisi de Roma’ya gitmek istediğini belirtmiştir. Kanıt olarak da M.S 56-57 Yılında Roma’ya yazdığı mektup gösterilir.(Caka, 2009, s. 36)

Roma’ya deniz yoluyla gitmeye karar veren yetkililer Pavlos’u dinlemeyip denize açılmışlar ve 14 gün orada mahsur kalmışlardır. Karaya oturduklarında ise Malta’da olduklarını öğrendiler. Luka’ya göre Pavlos yolda ve Malta’da Mucize göstermiştir.Pavlos ve diğerleri Malta’da yaklaşık üç ay kaldıktan sonra Roma’ya doğru yola çıkarlar. Bazı yerlerde durakladıktan sonra, Roma’ya varırlar ve Luka’dan anlaşıldığı kadarıyla Pavlos’a, bir askerin gözetiminde yalnız başına Roma’da kalmasına izin verilir. Pavlos’un Roma’ya varış tarihi M. S. 60-61. yılına tekabül etmektedir.(Gündüz, 2004, s. 78) Yaklaşık dört yıl kadar sürdüğü düşünülen bu üçüncü misyon yolculuğu Pavlos’un, Korintliler’e mektup ve Romalılar’a mektup gibi en önemli mektuplarını yazdığı misyon yolculuğudur. Ayrıca, tutuklu olarak Roma’da kaldığı sırada mektuplar yazdığını ve bu mektuplara da “hapishane mektupları” denildiği bilinmektedir. (Caka, 2009, s. 37)

Luka’nın dediğine göre Pavlos yaptığı faaliyetlere ara vermemiş ve burada da devam etmiştir. Her ne kadar İmparator Nero kendisine işkence etse de Kendince irşad faaliyetlerinden geri durmamış ve devam etmiştir. Pavlos’un ölümü ilgili de net bir bilgi olmamakla beraber genel iddialar M.S 29 haziran 67. Yıl üzerinde yoğunlaşmıştır.(Gündüz, 2019, s. 85) Şam’da Vizyon ile başlayan bu uzun ve meşakkatli öykü, Ostia’da Pavlos’un başının kesilmesi ile son bulmuştur.(Gündüz, 2019, s. 86)

4. PAVLOS'UN MEKTUPLARI

Hristiyanlıkta, ilk bölünmenin gerçekleştiği İS. 50-60'lı yıllar arasında Pavlos, mektupları aracılığıyla Yahudi geleneğini Helen dünyasına yaklaştırarak Tevrat geleneğiyle Hristiyanlık arasındaki ilk geleneksel kopuşun başlamasına öncülük eder. Küçük Asya, Pavlos'un misyon çalışmaları açısından Hristiyanlığın yayılmasına müsait bir yerdir. Kudüs'ten sonra Antakya'da kümelenmeye başlayan Hristiyanlar buradan Helen dünyaya yayılır. Pavlos Barnabas'la birlikte Antakya cemaatinin büyümesine katkı sağlar. (Elçilerin İşleri, t.y., v. 11/25) Sonra misyon faaliyetleri için Kıbrıs, Pamfilya, Konya, Listra, Derbe, Friky, Galatya, Selanik, Atina, Korintos ve Asos'ta bulunarak, İsa öğretisini bu bölgelerde yayar. Pavlos bu kentlerde yaşayan insanların, eğitimlerini, kültür seviyelerini ve gündelik yaşamlarını nasıl sürdürdüklerini bilerek davetini buna göre yapar. O iyi bir Yahudi eğitimi yanında (Elçilerin İşleri, t.y., v. 5/34), Yunan dilini ve felsefesini de bilen biri olarak konuşur. Yunanlıların bilgi ve felsefeyle olan tanışıklıkları, Pavlos'un İncil anlatımını kolayca anlamalarını sağlar ve bu durum Hristiyanlığın bu bölgede hızlıca yayılmasına etki eder.

Pavlos bir yandan ortaya teolojik görüşler koyarken aynı zamanda bir yandan da İsa'yı koruyan görüşlerini insanlara aktarmaktadır. Felsefi, psikolojik ve etkileyici bir dili vardı. Romalılara yazdığı mektupta, Yahudi ve Yunanlıların kurtuluşu için 'imanın' yeterli olduğunu söyler. Bir Hristiyan'ın Yunan din ve felsefesiyle ilgili yazdığı ilk apolojik ifadeler ona aittir. "Çünkü Tanrı'yı bilmelerine karşın, O'nu Tanrı olarak yüceltmediler. Tam tersine tasarılarında boş savlara kapıldılar ve anlayıştan yoksun akılları kapkaranlık oldu. Bilgelik tasarlarken akılsızlığa sürüklendiler. Ölümsüz Tanrı'nın yüceliğini ölümlü insanla, kuşlarla, dört ayaklı yaratıklarla ve sürüngenlere benzer şeylerle değiştirdiler." (Romalılara Mektup, t.y., s. 1. 21-23) Onlar böyle yapmakla Tanrı tarafından cezalandırılarak, eşcinsel ilişkilere ya da her türden kötülüğe yönlendirildiler. (Romalılara Mektup, t.y., s. 1. 26-32)

Pavlos devamında Yahudileri kendilerine inen yasaları uygulamamakla eleştirir (Romalılara Mektup, t.y., s. 2. 1-16). Yunanlıların ve Yahudilerin, Günahtan arınmaları ve kurtuluşa ermeleri için İsa Mesih'e iman etmelerini söyler. "Tanrı bir olduğuna göre sünnetlileri de sünnetsizleri de imanlarından ötürü doğrulukla donatacak. Bu ne demektir. İman yoluyla ruhsal yasayı geçersiz mi kılıyoruz. Hiçbir zaman. Tam tersine, ruhsal yasayı pekiştiriyoruz." (t.y., s. 3. 30-31). Pavlos, beklenen kişinin olumsuz simgesi olarak Âdem'i tanıtır. Onun anlatımında, Âdem'i günahın simgesi, İsa'yı da iyiliğin ve günahtan kurtuluşun simgesi olarak tanıtır. (Romalılara Mektup, t.y., s. 5. 12-19) vaftiz insanı İsa ile bir yapar. Pavlos, Yahudi yasasının, belirli bir süre için geçerli olduğunu ve vaftiz olmuş bir Hristiyan'ın İsa'yla birleşip bu süreçten kurtulacağını belirtir (Romalılara Mektup, t.y., s. 7. 1-6).

Sünneti Yahudi geleneğine sokan da Pavlos'tur: "İnsan ruhsal yasanın saptadığı işler olmaksızın, salt iman ederek doğrulukla donatılır düşüncesi üzerinde duruyoruz. Yoksa Tanrı yalnız Yahudilerin Tanrısı mı? Ulusların da Tanrısı değil mi? Hiç kuşkusuz ulusların da Tanrısıdır. Tanrı bir olduğuna göre sünnetlileri de, sünnetsizleri de, imanlarından ötürü doğrulukla donatacaktır." (Romalılara Mektup, t.y., s. 3. 28-30) O, geleneğin karşısına imancılığı koyarak, bir dinin gündelik pratiklerini görmezden gelir. Pavlos İsa'nın yokluğunu, 'biz daha

günahlıyken, Tanrı bizim yerimize öldü’ diyerek teolojik bir içeriğe dönüştürür. (Romalıları Mektup, t.y., s. 5. 6-11).

‘Korintoslulara I. Mektupta’ kilise içindeki farklı yorumlar hakkında konuşur. “Her biriniz, ‘ben Pavlos’a bağlıyım’ ya da ‘ben Apollos’a bağlıyım, ya da ‘ben Kifas’a bağlıyım, ya da ‘ben Mesih’e bağlıyım’ yolunda konuşuyormuşsunuz.” (1. Korintliler, 2022, s. 1. 22) Pavlos cemaate sinirlenir, Mesih inancında hep beraber mutabık olmalarını söyler. İsa’nın bilgisizleri yücelttiğini belirterek, Yahudilerin belirti istemelerini, Yunanlıların da bilgi peşine düşmelerinin onları sadece oyaladığını, İsa’nın ise sıradan insanları inançla tanıştıran onları üstün kıldığını anlatır(1. Korintliler, 2022, s. 1. 20/31). Bilgece iddiaların boş olduğunu kendi söylediklerinin de tabiri caizse İsa’nın söyleri olduğunu söylemektedir.(Turan, 2006, s. 92)

Pavlos, başka Tanrılara yapılan sunular hakkında konuşurken: “Tek Tanrı’dan başka Tanrı olmadığını biliriz. Her şeyin kendisinden olduğu Baba. Ve tek Rab olarak İsa Mesih vardır. Her şey onun aracılığıyla oldu” der. (1. Korintliler, 2022, s. 8. 4-6) Buradan da Pavlos’un İsa’yı Tanrı değil de daha ziyade bir aracı gibi gördüğü şeklinde yorumlar yapılabilmektedir.Pavlos Galatyalılara mektubunda biraz daha sert bir dil kullanmıştır. Kendisi Sünnetsizleri hedef alarak muhatap tutmuştur. (Galatyalılara Mektup, 2022, s. 2. 7-8) Kendisinin sünnetsizler arasına gitmesinin, Yakup, Petrus ve Yuhanna tarafından onaylandığını yazar. (Galatyalılara Mektup, 2022, s. 2. 9) Daha sonra Petrus’u ve Barnabas’ı ikiyüzlü davranışları sebebiyle suçlar. (Galatyalılara Mektup, 2022, s. 2. 11-14) Ayrıca Pavlos Hz İbrahim’in kutsallığının onun soyuna izafe edilmesinin yanlış olduğunu ve onun evliliklerinin de bir metafor şeklinde olduğunu söylemektedir. (Galatyalılara Mektup, 2022, s. 3. 24-25). Bu mektupta sünnet olayını bir adım daha ileri götürerek, sünnet oldukları durumda Mesih’in onlara bir fayda sağlamayacağını ifade eder. (Galatyalılara Mektup, 2022, s. 5. 2-6)

Pavlos’un diğer mektupları, Efesoslulara, Filippililere, Koloselilere, Selaniklilere I-II, ve şahsa yönelik yazdığı, Timoteos I-II ve Titos’a mektuplardır. Bu mektuplar, Romalıları ve Korintoslulara yazılan mektupların ana içeriği etrafında oluşur. Pavlos’un mektuplarının genel havasında şunlar dikkat çekicidir. Mektupların hepsi Kudüs dışındaki bölge halklarına gönderilmiştir. Mektuplarda Pavlos’un kendi Mesih yorumuna inanan kişileri, Yahudi-Hristiyanlığına karşı korumak gibi bir amacı olduğu fark edilmektedir. Mektupların dili, etkili, hırçın, edebi ve felsefidir. Pavlos mektuplarında, kendi teolojik yorumu konusunda ısrarcı davranır. Bu mektuplarda sürekli olarak kendi yaşadıklarını öne çıkararak, yaptığı fedakârlıklardan bahseder. Michael Green, Pavlos’un misyon faaliyetine üç insani duygunun motivasyon sağladığını söyler. Bunlar, ‘endişe, sorumluluk ve minnettarlıktır.’ (Turan, 2006, s. 93)

Pavlos zannedilebileceğinin aksine mektuplarında İsa’nın hayatından çokça bahsedilmez . Bu durumu F.C. Baur, Pavlos ile Petrus arasındaki görüş ayrılığına; H.H. Wendt, daha önce Ferisi mezhebine mensubiyetiyle; W.Wrede, İsa’nın ahlaki öğretisinin yerine ‘kurtuluş teolojisi geliştirmesiyle ve W.Heitmüller’de Helenist-Hristiyan etkisiyle açıklar.(Batuk, 2006, s. 237) Armstrong, Pavlos’un sürekli kullandığı ‘Tanrı’nın oğlu’ ifadesini, Tanrı’nın enkarnasyonu şeklinde kullanmadığını, onu ‘ulaşılabilir tanrısal öz ile özdeşleştirilemeyen güçlerine ve ruhuna’ sahip biri olarak betimlediğini söyler. Devamında şu değerlendirmeyi yapar:

“Beklenildiği gibi, putperest bir dünyada, yeni Hristiyanlar bu temel ayrımı her zaman muhafaza edemediler; böylece kendisinin zayıf ve herkes gibi fani bir insan olduğunu vurgulayan bir adam, sonunda tanrısal bir nitelik kazandı.”(Gülen, 2019, s. 63)

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Tarihte önemli bir yere sahip olan Pavlos’un Doğumunu , yaşamını ve hayat serüvenini verdikten sonra makalenin sonuç bölümünde tüm bu hayat öyküsünün ortaya çıkardığı fikir yapısını ortaya koymak maksatlı Pavlos’un görüşlerini sunarak makaleyi tamamlayacağım.

Pavlos’un düşüncesine göre İsa, Tüm insanlığı kurtarmak için gönderilmiş ve bunun bedeli olarak çarmıhta kendini feda etmiş ve mezarından diriltirmiştir. Bu Temel bir inanç kaidesidir. Buna inanmayan kişinin imanı yoktur. Kurtuluşun yegane şartı Pavlos’un inancına göre İsa Mesih’in aracılığı idi. Tanrısal hukuk değildi. (Gündüz, 2019, s. 58) Burada Pavlos, tanrısal hukuk olarak eski dini motifleri kastetmektedir. Ona göre İsa’nın kurtarıcılığı ile Tanrı, inayetini göstermiş ve böylece kurtuluş gerçekleşmiştir. (Gündüz, 2019, s. 58) Asli Günah konusu ve bununla ilgili inanç ve ibadetler ileride ayrıca ele alınacaktır. Onun görüşlerinin neredeyse tamamının, bazı teologlar tarafından detaylıca incelemiş olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Biz burada, Pavlos’u fikri açıdan yeterince tanıtılabilecek şekilde, onun görüşlerinden kısa bir demet sunmaya çalışacağız. Pavlos, Şam Vizyonundan sonra hemen hemen bütün görüşlerinin özeti olan dört temel hususu dile getirmektedir. (Doğan, 2008, s. 135)

Teolojik anlayış olarak, Tanrı’nın kendisiyle konuştuğunu ve kendisine vahiyle görev verildiğini, aynı zamanda bunun kurtuluşun da başlangıcı olduğunu söylemiştir. İsa ile ilgili de bilgilendirme yapmıştır. Çarmıhta ölümü hakkında, kabirden dirilişi hakkında, Tanrı katına çıkışı hakkında, onu Tanrı’nın oğlu olarak kabul edişi ve onu ölümsüzleştirmesi hakkında olan görüşleri gibi. Pavlos, İsa’nın kendisi aracılığı ile oluşan öğretisi sayesinde insalığın yeniden dirildiğini, evrensel bir kurtuluş yakaladığını ve bir dönüşüm sürecine girdiğini söylemektedir.

Pavlos İsa’yla ilgili olarak ortaya koyulan cennetten inen Tanrı-oğlu fikrine katılmamış, aksine İsa’nın yeryüzünde doğduğunu fakat daha sonra yeryüzünde doğan insanlardan çok daha yüksek bir mevki sahibi olduğunu belirtir. (Gülen, 2019, s. 117) O İsa’nın havarisi olarak, elçi olarak görevlendirildiğini ve bu mesajı bütün insanlığa yaymak ile mükellef olduğunu, zira bu görevi vahiyle aldığını söylemektedir. Pavlos’un Tanrı anlayışı Mesih, iman ve İncil anlayışından çok da farklı değildir. Bunlar ilintili görüş ve fikirlerdir. Görünüş olarak monoteizmi savunur. Tek yaratıcı olarak Tanrı’yı görür, ama gelin görün ki kâinatın yönetimini İsa’ya bıraktığını ve onun da bazı şeyleri yaratma yetkisi olduğunu söyleyerek de kendi kendine aslında bir çelişki yaratır.

Aslında Pavlos’un Tanrı inancı biraz karmaşıktır. Nitekim bu konuda şöyle der, “Biliyoruz ki dünyada putlardan oluşan Tanrı, bir hiçtir. Birden fazla Tanrı yoktur. Tanrı tektir, her şeyin babasıdır ve kaynağıdır, Bir de tek Rab vardır, o da İsa Mesih’tir. Her şey onun aracılığı ile yaratılmıştır. Biz de onun aracılığı ile yaşıyoruz.” Burada Rab ve Tanrı arasında çok da belirgin bir çizgi farkı yoktur. Yani ikisinin kutsallığı da yakın belirtilmiştir. İyiler cennete kötüler cehenneme gidecektir. İlk günahı işleyen Âdem’dir, tanrı ise iyiyi yaratmıştır. İsa sonsuz iyiyi temsil eder. Pavlos’un kristolojik(Hristiyanlık inancının, İsa Mesih merkezli bir konuma

oturtulması çalışmalarının adı) görüşüne göre İsa'yı Tanrı haçlamıştır. Yani Tanrı kendi oğlunu öldürmüş, onu mezardan statüsünü değiştirerek uyandırmış ve diriltmiştir.

Tanrı onu kendinin yerine benzer bir yere koymuştur. İsa Mesih insanlığın geleceğini kurtarmış ve onların kurtulmalarını sağlamıştır. İsa, bizlere vekâleten ve bizim yerimize ölmüştür. İsa Mesih'in ölümü, insanlığın günahına bir kefarettir. (1. Korintliler, 2022, s. 1. 10-26) Pavlos'un kristolojisinde Tanrı oğlu İsa'nın, Tanrı ile insanın arasını bulmak için aracılığı söz konusudur. Tanrı adaleti ve inayeti ile oğlu İsa'yı kurtarıcı olarak göndermiştir. Bu, insanları günahın pençesinden kurtarmadır. Nitekim İsa Mesih, böylece insanlığı günahattan kurtarmıştır. Mesih tarafından sağlanan bu kurtarma ile zaman; insanların, inananların lehine değiştirilmiştir. Ayrıca buna iman etmek de şarttır. Bir takım bilim adamına göre Pavlos'un İncili ve Mektupları da "Mesih inancı" merkezlidir. Onun kristolojisi; İsa'nın Mesih olarak seçilişi, haçlanması, dirilişi, peygamberliğin üzerine çıkarılmasına ve kurtarıcılığına inanmaktır. İsa'nın görünümünü Tanrı'nın görünümüne benzeten Pavlos'a göre günah işleyen sadece Tanrı'ya değil İsa'ya karşı da günah işlemiş olur. Martin Luther ve sonraki reformistler dahil düşüncelerinin ve savunularının temelinde Pavlos'un İsa Mesih görüşüdür. Hristiyanlığın temeli sonrasında da buna göre şekillenmiştir.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Pavlos'un iman esasları ile ilgili öğretisinde Yahudi arka planının olduğu, bilim adamları tarafından ciddi olarak dile getirilmektedir. Nitekim Mesih'in kurtarıcılığına, Tanrı'ya, inayetine, Mesih'e, onun insanların günahı için öldüğüne ve insanlığın geleceği için diriltildiğine iman da Yahudilikteki Mesih beklentisi ile örtüşmektedir. Onun öğretisinin inanç esasları anlayışında bunun yanında Helenistik kültür, mistisizm, gnostisizm ve zamanın kültürünün harmanlanması göze çarpmaktadır.

"Pavlos'un Asli Günah anlayışındaki günah, evrensel günah olarak değerlendirdiği miras günahıdır. Onun görüşlerinde kişisel günahların da uzunca bir listesi vardırına göre bunlar haksızlık, kötülük, tamah, haset, öldürme, niza, hile, kötü söz, kibir ve övünme, kötü şeyin icadı, Ana-babaya itaatsizlik, sözünde durmama, merhametsizlik ve anlayışsızlık gibi birçok günah çeşididir.

Hristiyanlığın kadın konusundaki görüşlerinin temeli de Pavlos'tan geçmektedir. Ona göre kadın'ın peçesi, onun onurudur. Peçeli kadın önemlidir. Peçesiz hali onun önemsizliğini ve hafifliğini gösterir. Peçeli kadın kendini güvende hisseder. Pavlos, kadının erkeğe egemen olmasını asla istemediğini, zira kadının erkekten sonra yaratıldığını, ilk aldatılanın da, ilk suç işleyen de Havva sebebiyle kadın olduğunu ifade ederek kadına bakış açısını göstermiştir. Yani ilk günah teorisine de bir nevi kaynaklık etmiş yahut devam ettirmiş ancak Hristiyanlığı bu konuda ciddi anlamda etkilemiştir. O, kadınların özgürlüklerini kısıtlayıcı bir anlayışı benimsemiştir. Ona göre kadın kiliseye gelmeli, ancak hiç konuşmadan en arkada oturmalıdır.

Şimdiki Papa XVI. Benedikt (J. Ratzinger) de bu görüşü savunmaktadır. Demek ki 2000 yıldır kilisenin kurallarında pek bir şey değişmemiştir. Hatta bazı teologlar, filozoflar, bilim adamları ve Hristiyan kadınlar "Eğer bir kadın İsa'yı sırf cinsiyeti nedeniyle temsil edemiyor ve papaz olamıyorsa, İsa'nın çarmıha gerilmesi ve yeniden dirilmesi, kadınların dışında ve onları

ilgilendirmeyen bir olay olmalıdır. İsa tüm insanlık için geldiğine göre burada bir yanlışlık var” diyerek bu konudaki tepkilerini ortaya koymuşlardır. Nitekim Batı’da Feminizmin, Hristiyanlıktaki bu öğretiye bir tepki olarak ortaya çıktığını savunanlar vardır. Pavlos klasik bir Yahudi takiyyesiyle devlet görüşünü ortaya koyar. İçinde bulunan devlete itaat şarttır ve yektir. Keza Pavlos Kilise meselesi ilke ilgili olarak da kayıtsız şartsız bir itaati ön görüyor ve kilisenin İsa Mesih’in bedeni olduğunu bu sebepten aksi bir durumun söz konusu dahi olmadan kiliseye imanın şart olduğunu söylüyor.

Pavlos, kendi fikirlerinden sapmalara, Hristiyanlıktan bölünme olarak bakmıştır. Zira o Hristiyanlığın kendi düşünceleriyle özdeş olduğunu düşünmekteydi. O, “hepimiz Mesih’te biriz, Rabbilerin ayrı ayrı dini anlayışı olamaz. Hiç kimsenin İsa Mesih’ten başka bir temel atamayacağını bilmeliyiz” (1. Korintliler, 2022, s. 1. 3-11) sözleriyle bu konudaki görüşünü ortaya koymuştur. Sözünü dinlemeyenleri de ayrılıkçı ve heretik ilan etmekte sakınca görmemiştir. Ancak şu da kesindir ki, Pavlos’un fikirleri, öldükten sonra daha da önem kazanmıştır. Onun dediklerine iman şarttır. Zira o, bunun için seçilmiştir. Aksi takdirde onun söylediğinin dışındaki iman anlayışı geçersizdir.(Doğan, 2008, ss. 48-60) Pavlos Hristiyanlık için ve Tarih için önem arzeden bir karakter olmakta ve ilginç bir hayat hikayesi olduğu da yadsınamamaktadır. Bu kıymet ve değerde Pavlos hakkında inceleme ve araştırma yapmak önemli olmakla beraber daha birçok kaynak incelenerek Hristiyan tarihini anlayıp incelemek için araştırılması temel şart olan bir kişilik olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, F. *Pavlos ve Din Anlayışının Yansımaları*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.
- Batuk, C.. *Pavlos’u Düşünmek*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.
- Caka, E.. *Pavlos’un Mektupları*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2009.
- Doğan, B., *Hristiyanlıkta Asli Günah Doktrini*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2008.
- Gülen, Ö. *Erken Dönem Hristiyan Tarihinde Samsatlı Pavlos’un Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.
- Gündüz, Ş. *Pavlos Hristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2004.
- Komisyon., *Kitabı Mukaddes*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2003.
- Turan, S. *Misyonerliğin Kurucusu Pavlos*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

GÜNÜMÜZ TEFSİR MESELELERİ HAKKINDA BAZI TEZLER

Dr. Araştırma Görevlisi Hasan Can ATEŞ

Ardahan Üniversitesi, hasanacanates@ardahan.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0001-5571-5941>

ÖZET

Tefsir, Kur'ân-ı Kerîm'i Allah Teâlâ'nın rızası doğrultusunda anlama gayretidir. Âyetleri murâd-ı ilâhîye uygun bir şekilde açıklama çabası esnasında farklı yorumların oluşması normaldir. Zira peygamberliğin sona ermesiyle beraber ma'sûm olma kapısı da kapanmıştır. Sahâbe-i kirâm dâhil olmak üzere hiçbir müfessir ve âlimin hatadan korunmuşluk özelliği bulunmamaktadır. Üstelik şahsi özellikler, samimiyet, ciddiyet gibi kıstaslar açısından da insanların seviyeleri muhteliftir. Bu bağlamda bazı âyetlerin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda tefsir meseleleri oluşmuştur. Bu tefsir meselelerinin bir kısmı günümüzde de araştırma ve müzâkere konusu olmaya devam etmektedir. Modern çağdaki ideolojilerin Kur'ân-ı Kerîm ışığında nasıl yorumlanacağı, Kur'ân-bilim münasebetindeki ayrıntıların nasıl daha doğru anlaşılacağı, had cezaları gibi bazı şer'î hükümlere getirilen itirazların mahiyeti vb. konular günümüz tefsir meseleleri başlığı altında incelenmekte, bu mevzular etrafında akademik çalışmalar yapılagelmektedir. Öte yandan İslâm dinine ve Kur'ân-ı Hakîm'e yöneltilen itirazların incelenmesi de aynı başlık altında değerlendirilmektedir. Mevzubahis çalışmaların daha doğru bir zemine oturtulması için bir takım esas ve usul kaidelerinin ortaya konması faydalı olmaktadır. Bu kaidelerin bir kısmı araştırmacının niyet ve liyakati ile bir kısmı araştırma sürecindeki çalışma üslubu ve yöntemleri, bir kısmı ise günümüz dünyasının değişen/değişmeyen şartlarını değerlendirme ile ilgilidir. Her hâlükârda tefsir araştırmacının gerek İslami ilimler alanında gerekse içinde yaşadığı toplumunun ve ümmetinin yeni meseleleri hakkında belli bir birikim ve farkındalık taşıması bir ihtiyaç olmaktadır. Tebliğimizde, günümüz tefsir meseleleri etrafında çalışırken dikkat edilmesini faydalı bulduğumuz ve araştırmacıların çalışmasını kolaylaştıracağını umduğumuz bazı nirengi noktalarını ortaya koyma hedefindeyiz.

Anahtar Kelimeler : Tefsir, Günümüz Tefsir Meseleleri, Usûl.

LİBERAL İNSAN HAKLARI KURAMININ ÇÖKÜŞÜ: GAZZE SONRASI DÜNYADA "EVRENSEL" BEYANNAMEYİ SORGULAMAK

Dr. Araştırma Görevlisi Hasan Can ATEŞ

Ardahan Üniversitesi, hasancanates@ardahan.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0001-5571-5941>

ÖZET

Toplumların ve insanlığın alternatifsiz gündemlerden biri adalettir. İnsanoğlunun gerek emniyet ihtiyacı gerekse vicdani duyguları, haklılık-haksızlık kavramlarını onun hayatına sokmaktadır. Bu bağlamda hak ve adalet kavramlarının doğru bir şekilde anlaşılması, daha yaşanabilir bir dünya için olmazsa olmazdır. Adalet kavramının kıstaslarını belirleme konusunda kitleleri etkileyen önemli olaylardan biri “İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si” adlı metnin ABD etkisi altındaki Birleşmiş Milletler tarafından 1948’de ilan edilmesidir. Bu metin, insanoğlunun doğuştan sahip olduğu temel hakları belirleme iddiasındadır. Beyanname’nin evrensel olarak isimlendirilmesi, onu zaman-mekân üstü bir konuma yerleştirme çabası anlamına gelmektedir. Beyanname’nin mantığına göre; otuz madde hâlinde sayılan haklar tartışılmaz, tartışılması teklif dahi edilemez kurallardır ve muhalefete kapalıdır. Bu şekilde bir ana metin ilan edilerek dünyanın daha yaşanabilir bir yere dönüştürüleceği düşünülmüştür. Beyanname’nin toplumlara zorunlu bir çerçeve olarak sunulması elbette sosyolojik ve psikolojik sonuçlar doğurmuştur. Gerek İkinci Cihan Harbini gerekse Soğuk Savaşı kazanan güç blokunun liberal değerleri dünyaya hâkim kılma çabaları, o günün şartlarında kitlelerin kazanan tarafa meyletmesi özelliği ile birleşmiştir. Bu bağlamda günümüz tefsir meseleleri etrafında gündeme gelen bazı meseleler, aslında batılı insan hakları normlarının tartışılmaz olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. İlgili tefsir meselelerini daha isabetli bir şekilde değerlendirmenin yolu da, Evrensel Beyanname’nin gerçekte ne kadar evrensel olduğunu sorgulamayı gerektirmektedir. 7 Ekim 2023 sonrasında ABD ve Batının tam desteğiyle İsrail’in derinleştirdiği soykırım hamlesi, insan hakları söylemlerinin işe yararlığı ve anlamlılığı konusunda zaten var olan soru işaretlerini daha da derinleştirmiş, kitleler üzerinde daha önceki soykırımlarda görülmeyen bir etki bırakmıştır. Kitlelerin mantıkla değil felâketlerle görüş değiştirmesi olgusu göz önüne alındığında; 1948 kuramındaki açmazların artık konuşulabilir hâle gelmesi tüm insanlık için faydalı olacaktır. Günümüz tefsir meseleleri

alanında İlahiyat camiasında geliştirilen söylemler de, bu kuramı sorgulayan bir bakış açısıyla yeniden düşünülmelidir.

Anahtar Kelimeler : Tefsir, Günümüz Tefsir Meseleleri, İnsan Hakları, Gazze.

“BİTKİLERDE ALINACAK BÜYÜK BİR DERS VARDIR” (KUR’AN 2:68) AYETİ BAĞLAMINDA BİTKİ ZEKÂSİ

Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

rbicer@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1501-2103>

ÖZET

Bitkiler Kur’an-ı Kerim’de bazı bitkiler üzerinde durulur ve onların dünya ve insana yönelik katkı ve değerlerinden bahsedilir. Evrenden her şey çok amaçlı bir yaratılışa sahiptir. Bunlar sadece besin olarak değil insana, doğaya ve hatta evrene iyilik sunarlar. Bu ise bilinçli bir durumdur. Zira bitkiler evrensel zekânın bir parçasıdır. İstihbarat ise zekâ üstüne kurulur. Bitkiler insanların, maddelerin, eşyanın ve dolayısıyla çevresinde olan biten her şeyin farkındadırlar. Bitkiler görürler, duyarlar, konuşurlar, koku alırlar ve hissederler. Ancak bitkilerin bu söz konusu durumları insanlarınki ile karşılaştırılmaz. Bitkiler için en önemli faktör, ışıktır. Işık, onlar için çevreyi algılamamanın ötesinde bir besin kaynağıdır. Bitkiler, ışıktan faydalanıp su ve karbondioksiti çeşitli şekellere dönüştürerek beslenirler. Burada temel veri, ışıktır. Bu doğrultuda bitkilerin ışıkla olan ilişkisi, bir insanın ışık ile olan ilişkisiyle aynı değildir. Bitkilerde bildiğimiz ışığın ötesinde bir ışık türü mevcuttur. Bitkiler ışığı geniş spektrumda algılayabilirler. Bunun en belirgin olanı, insanların göremediği kızılötesi ve morötesi ışınların, bitkiler tarafından görülmesi ve kullanılmasıdır. Bitkiler diğer canlıların oluşturduğu ince elektromanyetik alanları ve durumları tespit etmede gayet mahirdirler. Ayrıca diğer bitkilerin oluşturduğu tehlike karşısında ailesi ve kendi cinsini uyarması yanında başka bitkileri de ikaz ederek yırtıcıları caydırmak, tozlaşan böcekleri çekmek için kimyasallar ve kokular kullanırlar. Sözelimi mısır, tırtıllar tarafından kemirildiğinde bitki, onları yok etmek için parazit yaban arılarını çeken bir tehlike sinyali yayar. Bitkiler zeki olup çok farklı ve çok yönlü bir strateji kullanırlar. Fakat bitkilerin zekâsı, insan zekâsıyla karşılaştırılmaz. Nitekim

araştırmalara göre 70 çeşit zekâ vardır. Bu veriler doğrultusunda biz, beslenme ötesi, bitkilerin insanın doğal yaşam alanında nasıl kullanılabileceği üzerinde duruyoruz.

Anahtar Kelimeler: Doğa, Bitki, Metafizik, Zekâ, Bilinç, Kur'an.

PLANT INTELLIGENCE IN THE CONTEXT OF THE VERSE “THERE IS A GREAT LESSON TO BE LEARNED IN PLANTS” (QUR’AN 26:8)

ABSTRACT

Plants in the Quran, some plants are emphasized and their contributions and values to the world and humans are mentioned. Everything in the universe has a multi-purpose creation. They do not only serve as food but also provide goodness to humans, nature and even the universe. This is a conscious situation. Because plants are a part of universal intelligence. Intelligence is based on intelligence. Plants are aware of people, substances, objects and therefore everything that happens around them. Plants see, hear, speak, smell and feel. However, these situations of plants cannot be compared to those of humans. The most important factor for plants is light. Light is a source of nutrition for them beyond perceiving the environment. Plants feed by using light and converting water and carbon dioxide into various sugars. The basic data here is light. In this respect, the relationship of plants with light is not the same as the relationship of a person with light. There is a type of light in plants beyond the light we know. Plants can perceive light in a wide spectrum. The most obvious of these is that plants see and use infrared and ultraviolet rays that humans cannot see. Plants are very skilled at detecting subtle electromagnetic fields and conditions created by other living things. In addition to warning their own family and species of danger posed by other plants, they also use chemicals and scents to warn other plants and deter predators and attract pollinating insects. For example, when corn is gnawed by caterpillars, the plant emits a danger signal that attracts parasitic wasps to destroy them. Plants are intelligent and use a very different and versatile strategy. However, the intelligence of plants cannot be compared to human intelligence. In fact, according to research, there are 70 types of intelligence. In line with this data, we focus on how plants can be used in the natural habitat of humans, beyond nutrition.

Keywords: Nature, Plant, Metaphysics, Intelligence, Consciousness, Qur'an.

1. GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim insana gönderilmiş bir kutsal kitap olması itibarıyla insanla alakalı tüm olgular üzerinde durmuş ve insanların onlarla alakası hakkında buyruk, uyarı ve önerilerde bulunmuştur. Bu yönlü ayetlerin en belirginini, “İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır.” (Kur'an 30:41) Bu ayette olumsuz boyuta ulaşan insan-doğa ilişkisi vurgusu bulunmaktadır. Bitkilerin insanlara yönelik özellikleri üzerinde duran Kur'an, örneklik mahiyetinde bazı bitkilere yer verir, ancak çoğu zaman da genel anlamda bitkiler kelimesini kullanır.

Kur'an'da Allah'ın bitkileri çiftler halinde yarattığı, “yerden türlü türlü bitkileri çift çift çıkardık” (Kur'an 20:53) anlatılır ve bu bitkilerin insanlara yönelik yararlarına vurgu yapılır. Oysaki zararlı bitkiler de bir vakıadır, ancak Kur'an bunlara değinmez. Fahreddin Razi'ye göre “çift olarak yarattık” ifadesinde, Bitkiler, faydalı ve zararlı olmak üzere ikiye ayrılırlar. Buna göre Hak Teâlâ, yeryüzündeki çeşitli faydalı bitkilerin çokluğundan bahsetmiş, zararlı olanları ise bahse konu etmemiştir. Bir başka anlamda ise Bu ifade, faydalı ve zararlı bütün bitkileri içine alır. Cenâb-ı Hakk, her iki çeşit bitkiyi de, "kerim" olarak nitelemiş, her ne kadar insanlar hepsini bilemese de, bitirdiği her bitkide bir hikmet ve fayda bulunduğuna dikkat çekmiştir.

2. BİTKİ ZEKÂSİ İNSANA YÖNELİK BOYUTU

Bitkiler insanların, maddelerin, eşyanın ve dolayısıyla çevresinde olan biten her şeyin farkındadırlar. Bitkiler görürler, duyarlar, konuşurlar, koku alırlar ve hissederler. Ancak bitkilerin bu söz konusu durumları insanlarınki ile karşılaştırılmaz. Bitkiler için en önemli faktör, ışıktır. Işık, onlar için çevreyi algılamamanın ötesinde bir besin kaynağıdır. Bitkiler, ışıktan faydalanıp su ve karbondioksiti çeşitli şekere dönüştürerek beslenirler.

Burada temel veri, ışıktır. Bu doğrultuda bitkilerin ışıkla olan ilişkisi, bir insanın ışık ile olan ilişkisiyle aynı değildir. Bitkilerde bildiğimiz ışığın ötesinde bir ışık türü mevcuttur. Bitkiler ışığı geniş spektrumda algılayabilirler. Bunun en belirgin olanı, insanların göremediği kızılötesi ve morötesi ışınların, bitkiler tarafından görülmesi ve kullanılmasıdır.

Bitkiler diğer canlıların oluşturduğu ince elektromanyetik alanları ve durumları tespit etmede gayet mahirdirler. Ayrıca diğer bitkilerin oluşturduğu tehlike karşısında ailesi ve

kendi cinsini uyarması yanında başka bitkileri de ikaz ederek yırtıcıları caydırmak, tozlaşan böcekleri çekmek için kimyasallar ve kokular kullanırlar. Sözgelimi mısır, tırtıllar tarafından kemirildiğinde bitki, onları yok etmek için parazit yaban arılarını çeken bir tehlike sinyali yayar. Bitkiler zeki olup çok farklı ve çok yönlü bir strateji kullanırlar. Fakat bitkilerin zekâsı, insan zekâsıyla karşılaştırılmaz. Nitekim Legg ve Hunter'in (2007) araştırmasına göre 70 çeşit zekâ vardır.

Bitki zekâsını anlamada en belirgin sorun, davranışı, yalnızca beyinleri olan organizmaların yapabileceği varsayımdır. Oysaki organizmaların akıllıca hareket etmesi için beyne ihtiyaçları yoktur. Bitkiler açıkça tanımlanmış sinir sisteminden ve beyinleri oluşturan sinir hücreleri yığınından yoksundur.

Ancak, iletişim için elektrik sinyallerini kullanırlar. Bitkilerin bu yönlü gelişmiş duyu ve duyguları olduğuna göre bitkiler insanları tanırlar mı? Bu sorunun yanıtını araştıran, Bitkilerin Gizli Yaşamı isimli eserin sahipleri Tompkins ve Christopher (1983) ile *Bitkilerin Bildikleri* adlı kitabın yazarı Chamovitz (2022) yanında Bitkilerin inanılmaz yolculuğu (2022) başlıklı çalışmanın sahibi Stefano Mancuso benzer kanaatte olup, bitkilerin insanları tanıdığını ileri sürmektedirler. Tompkins ve Christopher, ABD İstihbarat servisinde görev yapan iki araştırmacıdır. İki kitap da bitkiler dünyasını incelerken, onların koklama, hissetme, görme, duyma, konuşma, duygusallık, dokunma gibi duyu ve duygulara sahip olduklarını okuyucularına aktarmaktadır.

Daha da ötesi çevrelerinde olup bitenleri farketme, kaydetme ve de insanların düşüncelerini okuyabilme özelliklerine sahip olduklarını kabul etmektedirler. Bitkilerin duyu yüklü oldukları, onlara gösterilen ilgi veya ilgisizlikle ortaya çıkmaktadır. İlgi gösterilen bitkiler yaşama; ilgi gösterilmeyen bitkiler ise ölüme doğru yöneliş içerisinde olmuştur.

İnsanlar ile bitkilerin işleyiş biçiminde benzerlikler vardır. Sözgelimi her ikisinde de biyolojik saat faktörü ortak noktadır. Biyolojik saatin şekillendirdiği sirkadiyen ritim, insanın günlük hayatının ritmini oluşturmaktadır. Hem insanda hem de bitkide, sirkadiyen ritmin ayarlanmasını sağlayan ve bundan sorumlu olan kriptokrom vardır. Kriptokrom, mavi ışık reseptörüdür. Yani bitkiler sirkadiyen ritimlerini mavi ışığı göre şekillendirir. İnsanda da bu durum söz konusudur.

Bitkilerde ve insanlarda sirkadiyen ritim günlük ışık moduna göre değişmektedir. Bu çalışmanın üçüncü bölümü olan ışık kısmında açıkladığımız gibi bilinenin aksine sirkadiyen ritmi düzenleyen bir günde, gece ve gündüz olmak üzere iki vakit zaman dilimi bulunmaktadır (Alemdar, 2020b). Bu durum bitkiler için de aynıdır. Yani hayat hem gecede hem de gündüzde devam etmektedir. Bu doğrultuda bitkiler ve insanlarda hücre tamiri hem gecede hem de gündüzde gerçekleşmektedir.

İnsan tecrübesiyle bilinmektedir ki bitkiler her zaman ışığa doğru yönelir. Onlar ışığı sadece fotosentez amaçlı değil, büyüme hız ve sürecini değiştiren ve geliştiren bir sinyal olarak da kullanırlar. İnsan gözünde olduğu gibi bitkilerde de ışığı alan fotoreseptörlere eşdeğer ve aynı işlemi gören gövde ve yapraklarında ışığa duyarlı fototropinler, kriptokromlar, fitokromlar ve alıcılar vardır.

Işığın bitkiler üzerindeki etkisi açıklıkla gözlemlenebilir. Bitkilerde bulunan fitokromlar, ışığı açma-kapama düğmeleridir. Güneş ışığındaki kırmızı ışık tarafından etkinleştirilen fitoen fitokrom B, bitkinin daha derli toplu büyümesine neden olur. Fitokrom B (phyB), farklı gölge koşullarına maruz kalan Arabidopsis fidelerinde büyümeyi kontrol eden ana fotoreseptördür.

Işık algısı, kırmızı/uzak kırmızı ışığı emen fitokromlar da dâhil olmak üzere, tanımlanmış fotoreseptörlerden oluşan bir koleksiyon tarafından yönlendirilirken; mavi/ultraviyole-A (UV-A) ışığı emen kriptokromlar, fototropinler ve zeitlupe ailesinin üyeleri ve UV-B soğurucu UVR8 sıcaklık sensörleri kurulmayı beklemektedir (Legris ve ark., 2016).

Fitokromlar, bitkilerin değişen bir ortama adapte olmalarını sağlayan hayati bir gözetim sistemidir. Burada en etkin faktör, ışıktır. Bununla birlikte ışık sinyali aktarımı, bitkilerdeki en karmaşık sinyal ağlarından biridir (Chory, 2010). Fitokrom sahibi bitkiler mavi ve kırmızı ışığa sahiptir.

Bitkiler koku yaydıkları gibi aynı zamanda koku da almaktadırlar. Sözelimi meyvelerin olgunlaşmasında bitkilerin koku alma özelliklerinin büyük bir tesiri vardır. Yine bazı orkide türleri üremek amacıyla arıların sevdiği kokuları yayarlar. Hatta orkideler üremek amacıyla erkek arıyı kendilerine çekmek için dişi bir arı şekline bürünürler.

Öte yandan bitkiler arasında aile içi ve akrabalık iletişimi de bulunmaktadır. Aynı familyadan gelenler birbirlerini tanımakta, kök gelişimlerini yavaşlatmak, daha az yaprak oluşturmak suretiyle onlara yardımcı ve destek olmakta, güneş ışığının onlara ulaşmasını

sağlamakta ve böylece birbirlerini kollayarak su, gıda ve güneş ışığı gibi ihtiyaçlarını aralarında paylaşmaktadırlar. Nitekim sahil kenarlarında yetişen otsu Deniz Teresi, aynı kökten gelen diğer tohumları tanımış, aralarına veya yanlarına yabancı bir bitki geldiğinde onları dışlayıp, kendi içlerinde ciddi bir dayanışma içerisine girip, güçlenmiş ve yaygınlaşmıştır (Chomovitz, 2012; Cook, 2002).

Bitkilerin biyolojik bilgiyi depolama ve hatırlama yeteneği olduğu hemen hemen kesindir. Bitkilerin davranışları, ‘onarıcı anı’ türündendir. Sülüklerin kıvrılması, Venüs sinek kapanının kapanması ve turpgiller familyasından olan Arabidopsisin çevresel stresi hatırlaması, olayın anısını oluşturmaya, belli zaman aralıklarıyla bu anıyı muhafaza etme ve özgül bir gelişimsel tepki almak üzere daha sonraki bir noktada bu anıyı hatırlama süreçlerini kapsar. Bitki belleğinde rol oynayan epigenetik ve elektrokimyasal gradyanlar dâhil birçok mekanizma insan belleğinde de vardır. Bu gradyanlar çoğumuzun belleğin alanı olarak bildiği beynimizdeki nöral bağlantıların temelini oluşturur. Bitkiler birbirleriyle, elektrik akımlarıyla haberleşir. Bitkilerdeki reseptörler tıpkı insan nöronları gibi hücreden hücreye sinyal gönderme işini yaparlar. Bununla birlikte insan beyninin işlevi, bitkilerin işlevlerinden çok daha gelişmiştir (Chamovitz, 2022:126). Bitkiler mesafe olmaksızın başka bitkilerle de aynı iletişimi sağlamaktadırlar. Bunu kendi DNA’larıyla gerçekleştirdikleri gibi yavru bitkilerin de kendilerine özgü DNA kombinasyonu geliştirerek aynı özelliklere sahip oldukları ve onların da birbirleriyle mesajlaşmak suretiyle birbirlerini yönlendirdikleri ortaya çıkmıştır.

Bitkiler bu iletişimi sadece kendi aralarında sağlamayıp, bakıcılarıyla da bağ kurarak gerçekleştirmektedirler. Bitkilerin bakıcılarıyla olumlu-olumsuz duygusal bir bağ içerisinde oldukları bilinmektedir. Hatta bu ilişkiye mesafe de engel olmamaktadır. Nitekim yapılan bir araştırmaya göre bitki ile sahibi arasındaki mesafe 2000 km uzak olsa da bakıcının psikolojik durumu doğrultusunda bitkinin tepki verdiği görülmüştür.

Tompkins’in aktardığına göre Sovyet bilim adamları bitkilerin insanlara duygularını ilettikleriyle ilgili bir çalışma yaptı. Pravda gazetesi Bitki Fizyolojisi Bölüm başkanı İsidorovich Gunar’la yapmış olduğu söyleşide bitkilerin, çevresindekilerin her birinin kişisel alışkanlıklarını, kişisel özelliklerini ve kişisel eğilimlerini ayırt ettikleri deneyler sonucunda ortaya konulduğunu belirtti (Tompkins ve Christopher, 1983:101). Bitkilerin insanların düşünce ve duygularını bilmesi, bilim insanlarına farklı bir alanda ufuk açmaktadır. Bitkiler kendilerine yönelik insan tutumları karşısında olumlu veya olumsuz

tavır gösterebilmektedir. Nitekim bitkiler kendilerini budayan bir bahçivana negatif bir tavır alırken, onları seven kişiye karşı pozitif bir tutum sergilediler. Daha sonra bitkiler o kişileri tekrar gördüklerinde yine aynı duygusal davranışı yansıttılar. Buna göre bitkiler iyi ve kötü niyetli olan insanları birbirinden ayırt edebilmektedir.

Bitkilerin duygusallığı konusuyla ilgili çalışmalar öncelikle Sovyetler Birliği'nde yapılmıştır. Bu araştırmalardan birine göre bitkiler izlenimleri algılama ve bunları uzun süre bellekte saklama yetisine sahiptir. Bu çalışmayı yapan Tompkins ve Christopher deneyi şöyle aktarmıştır: “Adamın birine bir sardunya verdik. O da çiçeğe günlerce kötü davrandı, hatta işkence etti. Çimdikledi, kopardı, yapraklarına iğne batırdı, canlı dokuları üzerine asit damlattı, kibritle yaktı, köklerini kesti. Bir başkası da aynı sardunyaya candan bir yakınlık gösterdi, suladı, toprağını havalandırdı, üstüne su püskürttü, ağırca olan dallarının altına destek koydu, yanık ve yaralarını tedavi etti. Bitkiyi elektrotlarla aygıtlarımıza bağladığımızda ne oldu dersiniz? İşkenceci, bitkinin yanına yaklaşır yaklaşmaz, kayıt aygıtı çığına döndü. Bitki yalnızca sinirlenmiş değil, korkmuş, dehşete düşmüştü.

Elinden gelse ya kendini pencereden aşağı atacak ya da işkencecisine saldıracaktı. Kötü adamın odadan çıkıp ‘iyi’ adamın yaklaşmasının üstünden saniyeler geçmemişti ki, sardunya yatışıverdi. Dalgalanmalar söndü, kayıt aygıtı düz çizgiler çizmeye başladı. Bu durum bitkilerin ne denli duygu yüklü olduğunu gösterdi. Dahası, Sovyet botanikçilerine göre, sağlıklı bitkiler bir yolunu bulup yanlarındaki kavanoza konulan tutsak hükmünde kendi cinsi olan bitkiye su aktardı (Tompkins ve Christopher, 1983: 112).

Işık, bitkinin temel varlık aracı ve nedeni olduğuna göre bitkilerin kendilerine özgü bir bilince sahip oldukları kesinleşmektedir. Bitkinin bilinçli bir şekilde elde ettiği enerji ile insanın zihinsel enerji alanının etkileşime girmesiyle, kişi ve olgular hakkında bilgiler elde edilebilir. Mesela bir cinayet olayının aydınlatılması, bir başkasının kişilik ve karakterinin analiz ve tahlili konusunda verilere ulaşılabilir. Bunların hepsi mümkündür ancak burada bu tür etkileşimleri gerçekleştirecek olan kişinin sahip olduğu özellikler önemlidir. Yakın bir gelecekte, kuantik çağla birlikte bitkilerle iletişim kurulup, insanlar hakkında çok yönlü bilgilere ulaşma imkânı doğacaktır. Şimdiye kadar bitkilerin yalan makinalarında kullanılmasında kısmen verimli sonuçlar ortaya çıktı.

Teknolojinin ve deneylerin ilerlemesiyle bu verim daha da artacaktır. Bitkisel istihbarat, bu anlamda farklı bir önem kazanmaktadır. Hafıza ve bilgi depolamaya elverişli olan bitkiler, sahibinin veya çevresindekilerin duygu ve düşüncelerini anlamada önemli bir araç olabilir. Yukarıda değinildiği gibi bitkiler dünyasıyla çalışma yapanların önemli bir kısmı ya Sovyetler Birliği'nde devlet adına çalışan resmi-akademik görev yapmış veya Amerika istihbarat birimlerinde çalışmış ya da metafizik çalışmaların merkezi sayılabilecek ünlü Stanford Araştırma Enstitüsü'nde görev yapmıştır. Bu alandaki çalışmaların amacı ne olursa olsun, sonuçta istihbarata yönelik gayelerin veya sonuçların da bulunduğu ya da ulaşılan sonuçlardan istihbarat amaçlı kullanıma elverişli verilerin elde edildiği anlaşılmaktadır. Bitkilerin istihbarat amaçlı kullanımı ileride çok daha fazla önem kazanacaktır.

3.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Canlı yaratılması sıralamasında bitkilerin hayvan ve insandan önce yaratıldığı bilinmektedir. Zira bitkiler yeryüzündeki yaşamın temel unsuru olmuştur. Yaşama yönelik olunca başta insan olmak üzere canlıların varlıklarını sürdürmelerinde en öncü faktör olduğu ortaya çıkar. Sözgelimi yeryüzündeki oksijenin toprakta büyüyen bitkilerden daha çok deniz ve okyanuslarda yaşayan bitkiler tarafından oluşturulduğu yine bilinmektedir. Bu yönüyle bitkiler insan hayatının sürdürülmesine hizmeti yanında insanlara yönelik ders mahiyetinde ve bilgisini geliştirici boyutta zeki varlıklar oldukları görülmektedir. Bu doğrultuda söz konusu ayet farklı şekillerden tevil edilebilmekle birlikte bilimsel gelişmelere de katkı sunacak mahiyette oldukları bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Fahreddin Razi'nin dediği gibi Kur'an, çift tabiatta olmalarına rağmen zararlı bitkilerden bahsetmez ve daima yararlı yönlerine vurguda bulunur. Bunun nedenleri arasında ise doğrudan yararına yönelmeksizin yararlı-zararlı bitkilerin zekâ ürünlerinin insana yönelik dersler içermesi olabilir. Zira evrende mutlak kötülük yoktur.

KAYNAKÇA

Biçer, Ramazan, Alemdar, Eda, *Kuantum Boyutunda İstihbarat*, İstanbul: Hayykitap, 2024.

Chomovitz, Daniel, Common Scents: Plants Constantly Catch a Whiff of Their Neighbors' Perfume. *Scientific American*. May 1, 2012.

Chory, Joanne, Light signal transduction: an infinite spectrum of possibilities, *Plant Journal* 61, 2010, 982-991.

Cook, Ilegareth, Do Plants Think? *Scientific American*. June 5, 2012.

Fahredden Razi, *Tefsir-İ Kebir: Mefatihul-Gayb*, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2022.

Legg, Shane ve Hutter, Marcus, Universal Intelligence: A Definition of Machine Intelligence. *Minds & Machines* 17(4), 2007, 391-444.
<https://doi.org/10.48550/arXiv.0712.3329>

Legrıs, M., Klose, C., Burgie, E. S. Phytochrome B integrates light and temperature signals in Arabidopsis. *Science* 354, 2016, 897-900.

Mancuso, Stafono, *Bitkilerin inanılmaz yolculuğu*, çev. İstanbul: Alfa Yayınları, 2022.

Tompkins, Peter, Bird, Christopher, *Bitkilerin gizli yaşamı*. çev. S. Dölek. İstanbul: Sungur Yayınları, 1983.

BİR NEW AGE DİNİ HAREKETİ: NEW ACROPOLIS

Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

rbicer@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1501-2103>

ÖZET

Yeniçağ dini akımı, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi geleneksel dinlerden farklı bir anlayışla, “din” olgusunu değerlendiren bir hareket olup, senkretik bir yapıya sahiptir. Daha çok Hinduizm, Zen Budizm’i, Taoizm, Sufizm gibi dinî ve ruhsal inançlardan beslenmektedir. Bulunduğu yerin kültürüne göre de Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet’e ait veriler ve sembolleri de kullanmaktadır. Bunun yanında Batı okültizminin de büyük katkısı bulunmaktadır. Buna Batı materyalizmi de eklenince, seküler bir forma bürünmüş olmaktadır. Evrensel dinî kabullere alternatif bir yaklaşım sergileyen hareket, kendisine özgü söylem biçimi ve metodundan dolayı, “Yeniçağ” statüsü kazanmıştır. Türkiye’nin de içinde bulunduğu uluslararası bir ağa sahip olan dinî akım, “New New Age” lerin türemesi, sürekli yenilerin eklenmesi ve örgüt içi bölünmelerin artması nedeniyle sayısal anlamda hızla çoğalmakta; felsefe ve metod bağlamında yeni frekanslar ortaya çıkmaktadır. Yeşerme alanı olarak Birleşik Devletler tecrübesini seçmekle birlikte, Doğu ruhsal ve dinsel kültürünün senkretik bir oluşumudur. Din, felsefe ve psikolojiden beslenen New Age akımı, insan potansiyelini harekete geçirmek, insan psikolojisini canlandırma, UFO, kanal olma (channelling), meditasyon, reenkarnasyon, psişik deneyim gibi türevleriyle kendilerini takdim etmektedirler. Ana tema itibarıyla, tanrısal yetkinliklerle donatılmış karizmatik bir lider, tamamen bireysel yaşama yönelik indirgemeci bir din ve kutsalın yeryüzüne indiği bir aşkın varlık felsefesiyle hareket eden dinî hareket, temsilcileri ve mensupları tarafından bir yaşam biçimi, dünya felsefesi veya aktif felsefe olarak tanımlandırılmaktadır. Bir Yeni Çağ (New Age) oluşumu olan New Acropolis, Resmi adı, Asociación Cultural Nueva Acrópolis olan hareket, 1957 yılında Jorge Angel Livrage Rizzi (1930–1991) tarafından Arjantin’de kurulmuştur. teozofik bir hareket olan New Acropolis’in kuruluş amacı, klasik felsefe eğitimi olup, Pythagoras (570–495?) ve

Plato'nun (428/27–347) felsefesini temel almaktadır. Araştırmacılar tarafından bir kült hareketi olarak tanımlanan New Acropolis bir post-theosophical harekettir. Daha çok Batı esotericism'i (Western esotericism) olarak sunulan kuruluş, Doğu ezoterizminden esinlenen Theosophical Society'den farklı olduklarını ileri sürmektedirler.

Anahtar Kelimeler: New Age, Dini Hareket, New Acropolis.

NEW ACROPOLIS, A NEW AGE RELIGIOUS MOVEMENT

ABSTRACT

The New Age religious movement is a movement that evaluates the concept of "religion" with a different understanding from traditional religions such as Judaism, Christianity and Islam, and has a syncretic structure. It is mostly nourished by religious and spiritual beliefs such as Hinduism, Zen Buddhism, Taoism and Sufism. It also uses data and symbols belonging to Judaism, Christianity and Islam according to the culture of the place it is located. In addition, Western occultism has a great contribution. When Western materialism is added to this, it takes on a secular form. The movement, which exhibits an alternative approach to universal religious acceptances, has gained the status of "New Age" due to its unique form of discourse and method. The religious movement, which has an international network including Turkey, is rapidly increasing in number due to the emergence of "New New Ages", the constant addition of new ones and the increase in divisions within the organization; new frequencies are emerging in terms of philosophy and method. Although it has chosen the experience of the United States as its field of development, it is a syncretic formation of Eastern spiritual and religious culture. New Acropolis, a New Age formation, the movement whose official name is Asociación Cultural Nueva Acrópolis, was founded in Argentina in 1957 by Jorge Angel Livrage Rizzi (1930–1991). The founding purpose of New Acropolis, a theosophical movement, is classical philosophy education and is based on the philosophy of Pythagoras (570–495?) and Plato (428/27–347). Described as a cult movement by researchers, New Acropolis is a post-theosophical movement. The organization, which is presented more as Western esotericism, claims to be different from the Theosophical Society, which is inspired by Eastern esotericism.

Keywords: New Age, Religious Movement, New Acropolis.

1. GİRİŞ

Yeniçağ akımı, alternatif tıp, sanat, mimari, müzik ve kültür gibi birçok boyutları bulunan bir harekettir. Wikipedia'ya göre New Age, spiritüel konulara ilişkin bireysel eklektik yaklaşımla nitelendirilen çağdaş batı kültüründe, yirminci yüzyıl sonlarında ortaya çıkan ve sınırları ve alt gruplarıyla geniş bir uygulama ve inanç alanına işaret eden ve alternatif ruhsal hareketlerin üst başlığı ve türsel (generic) bir terimdir.

Yeniçağ dini akımı, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi geleneksel dinlerden farklı bir anlayışla, “din” olgusunu değerlendiren bir hareket olup, senkretik bir yapıya sahiptir. Daha çok Hinduizm, Zen Budizm'i, Taoizm, Sufizm gibi dini ve ruhsal inançlardan beslenmektedir. Bulunduğu yerin kültürüne göre de Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'e ait veriler ve sembolleri de kullanmaktadır. Bunun yanında Batı okültizminin de büyük katkısı bulunmaktadır. Buna Batı materyalizmi de eklenince, seküler bir forma bürünmüştür.

Bu yapısından dolayı bazı araştırmacılar tarafından “Yeniçağ” dini akımların, yeni bir olgu olmadığını, aksine eski okültizmin (old occult) yeni bir versiyonu olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Evrensel dinî kabullere alternatif bir yaklaşım sergileyen hareket, kendisine özgü söylem biçimi ve metodundan dolayı, “Yeniçağ” statüsü kazanmıştır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu uluslararası bir yapıya bürünmüş olan dini hareket, “New New Age” lerin türemesi, sürekli yenilerin eklenmesi ve bölünmelerin artması nedeniyle sayısal olarak hızla çoğalmakta; felsefe ve metod bağlamında farklı versiyonlara sahip olmaktadır (Biçer 2006).

Yeşerme alanı olarak Birleşik Devletler tecrübesini seçmekle birlikte, Doğu ruhsal ve dinsel kültürünün senkretik bir oluşumudur. Din, felsefe ve psikolojiden beslenen New Age akımı, insan potansiyelini harekete geçirmek (The Human Potantiel), insan psikolojisini canlandırma (Humanist psychology) UFO, kanal olma (channelling), meditasyon, reenkarnasyon, psişik deneyim gibi türevleriyle kendilerini takdim etmektedirler (Hanegraaff 1998).

Ana tema itibarıyla, tanrısal yetkinliklerle donatılmış karizmatik bir lider, tamamen bireysel yaşama yönelik indirgemeci bir din ve kutsalın yeryüzüne indiği bir aşkın varlık felsefesiyle hareket eden dini hareket, temsilcileri ve mensupları tarafından bir yaşam biçimi dünya felsefesi veya aktif felsefe olarak tanımlanmaktadır (Biçer 2007, 15–40).

Bu nedenle onlar “şu anda ve burada” olanla ilgilenmektedirler. Bu anlayış onları, reenkarnasyon düşüncesine itmiştir. Zira “öteki” olarak tanımlanan ölüm sonrası hayat (ahiret,

haşır/bedensel diriliş) yine bu dünyada değerlendirilmektedir. Temel değerlendirme birey üzerine endekslendiği için, Bireyler olarak, insanlar kendi hayatları, yaşam biçimi ve çevresi üzerinde tamamen kendileri karar verme hakkına sahiptirler. O nedenle etrafta oluşan her olgu, kendi ölçütlerine göre değerlendirilmektedir. Fizikötesi alem de buna dahildir. Bu, “herkes kendi realitesini kendi oluşturur” şeklinde sloganlaşmıştır (Norlander-Gard-Lindholm 2003, 11-15).

2. YENİÇAĞ DİNİ AKIMIN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Sosyoloji ve din sosyolojisi araştırmacılarının, “kendi işini kendisi yapan bir din” ve “dinsel süpermarket” şeklinde tanımlanan ve dinî bir hareket olan New Age akımının temel işleyiş biçiminin, beyin yıkama (brainwashing), zihin kontrolü (mind control) ve/veya ruhsal su-i istimal (mental manipulation), diğer bir deyişle manevî sömürü şeklinde olduğu kabul edilmektedir. Bu ise, dini bir otorite/lider, kurum ile bunların oluşturduğu kurallar tarafından işlevsel hale getirilmektedir (Barker 2003, 285–286).

Yeniçağ dini hareketler, ilk etapta “cult” veya “sect” olarak adlandırılmıştır. Dillon, Richardson, Barker, Lewis ve Introvigne gibi araştırmacıların genel kanaatine göre bunlar gerçek anlamda bir din değildir.

Öte yandan bu tür akımlar özgür irade karşıtı bir metot kullanmak suretiyle, “beyin yıkama” veya “zihin kontrolü” temel mantığına sahiptirler. Zira geleneksel dinlere katılım veya ayrılma, bireyin iradesi doğrultuda gerçekleşmektedir.

Bu tür hareketler, zındıklık (apostate) olarak nitelendirilmiştir. Fransa ve Belçika gibi Avrupa Birliği ülkelerinin resmi raporlarına göre bu akıma kapılan üye/müritler, etikal anlamda birer kurban niteliğinde kabul edilmiştir (Richardson-Introvigne 2001, 144).

Karizmatik bir liderin sulta ve kontrolü altında şekillenen kurum veya üyeler/müritlerin kendi bilinç ve algılarıyla hareket etmemesi anlamına gelen beyin yıkama veya zihin kontrolü, sistematik bir uygulama sonucu gerçekleşmektedir. Yeniçağ dini hareketler için temel bir kabul olup, hemen hemen tümünde geçerli olan bu yöntemin, alt kademelerdeki mensupları, çoğu zaman farkında olamazlar.

Zihin kontrolü kültlerin kullandığı temel bir metottur. Daha düz ifade ile kültler, kendi üye/müritlerine, onların farkına varamayacağı bir şekilde, zihin kontrolü uygulamaktadır. Bu da mensuplarının ciddi anlamda ruhsal sağlıklarına zarar vermektedir (Anthony-Robbins 2004, 243–297; Buxant-Saroglou 2008).

Almanya Parlamentosu (Deutscher Bundestag–13) ve İtalya İçişleri Bakanları (Ministero Dell interno 1998), İsveç Ticino kanton’una (Dipartimento Delle Istituzioni Repubblica Cantone del Ticino–1998), Governmental Swedish Commission–1998), A Governmental Swedish Commission–1998) ve Avrupa Konseyi’ne göre (Council of Europe-Committee on Legal Affairs and Human Rights–1999), bu tür akımlar inceleme altındadır. Ancak raporlarda işlenen genel kanaat, seküler bir yapı gereği bütün dinlere ve din akımlara olduğu gibi, bunlara da tarafsız bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu kategoride grupların inanç unsurlarından çok, finansal kaynakları üzerinde durulmaktadır.

Bu veriler kararların alındığı dönemin bilgi ve bulguları etrafında şekillenmektedir. Daha sonralara bu kanaatlerde değişimler olmuş ve olmaktadır. Nitekim Almanya’nın Hamburg Eyaleti İçişleri Bakanlığı, Scientology tarikatı konusunda Almanya’daki Türkleri uyardı.(Gazeteler 21.12.2007) Ayrıca New Spanish Criminal Code-515,3 (1995) e göre de yıkıcı akımlardan kabul edilen cult ve sectlerin engellenmesi gerektiğini bildirmektedir. Buna göre şiddet metodunu uygulayan, kişiyi özünü uygun olmayan değişimlere sevkeden veya bireyi kontrol altına alan akımlar önlenmelidir. Bu uygulama, bir tür beyin yıkama olduğu için sakıncalı görülmüştür (Richardson-Introvigne 2001, 148–149).

İtalya polis raporlarına göre (29 Nisan 1998) Yeniçağ dini akımlar açıkça ‘beyin yıkama’ ve ‘zihin kontrolü’ metoduna sahiptirler. Burada, üç metot uygulanmaktadır. Birincisi ‘isolation’tur. Aileden ve toplumdan tecrit etme yanında örgütü katılan üye/müridin bütün mesaisi ve mal varlığını bulunduğu oluşum için harcama zorunluluğu bulunmaktadır.

İkincisi ise, ‘indoctrination’ olup, anlaşılması güç kitap ve onun fasikül/metninin okunması, mutlak itaat, özellikle ayinlerde özel giysilerin bulundurulması, karmaşık şekil ve sembollerin mevcudiyeti, belirli kavram, terim ve formüllerin sürekli tekrarlanması şeklindedir. Kullanılan terminoloji ana hatlarıyla şunlardır: Kutsallık, evrensel birlik, teklik ve uyum, dönüşüm, kişisel gelişim, insan potansiyeli, uyanıklık/farkındalık, enerji, bilinç/bilinçlilik, evrensel ağ, yeni

dünya düzeni, tek dil, tek hükümet, tek para, tek din, kozmik bilinç ve özbenlik (Seven Major 2009).

Üçüncüsünü oluşturan ‘maintenance’, devamlı ruhsal aşlamalar, kişisel inisiyatiflerin ötelenerek benlik yitirilmesine yol açma, sürekli bireyin kendisini eleştirmek ve üyenin kendi eksiklikleri vurgulanmak suretiyle psikolojik baskı, sunulan bilgi ve verileri anlamamada diğer üyeler karşısında kendi yetersizliğini ön plana çıkarmak ve anlaşılması zor dış dünyayla iletişim ve tanıtımda gizemli ve mistik terimler kullanmak şeklinde ortaya çıkmaktadır (Richardson-Introvigne 2001, 158).

YENİÇAĞ DİNİ GRUPLAR

New Age dini hareket alanına giren grupların sayısı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bunun nedenleri arasında dünyanın her tarafında yaygın halde bulunması takibi zorlaştırmaktadır. Ayrıca sürekli yenilerin de ortaya çıkması, güncellemeyi zorunlu kılmaktadır. Problemlerle ilgilenen araştırmacılar da birbirlerinden farklı kategoriler sunmuşlardır. Mesela Daschke ve Aschraft’a Yeniçağ dini akımları şöyle sınıflandırılmıştır:

1. Yeni Anlayışlar. 1. Christian Science vb.
2. Theosophik gruplar.
3. UFO kültleri.
4. New Selves. 1. Vicca hareketi. 2. Soka Gakki vb.
5. Yeni Ailevi Oluşumlar. 1. Unification Church. 2. Children of God. 3. Santeria vb.
6. Yeni Toplumsal gruplar. 1. The Rastafarians. 2. Peoples Temple vb.
7. Yeni Dünya kuruluşları. 1. The Adventist. 2. Jehova’s Witnesses vb (Daschke-Ashcraft 2005).

Kendilerini “dinî” olarak görmeyen Yeniçağ akımı, mensup oldukları hareketin dinler ötesi ve üstü olduğu inancındadırlar.

Yeni Akropolis (NA), (resmi adı - Asociación Cultural Nueva Acrópolis. 1957 yılında Jorge Angel Livraga Rizzi (ö. 1991) tarafından kurulan dünya çapında kar amacı gütmeyen bir kuruluştur; ilk olarak bir felsefe okulu olarak, daha sonra ise felsefî çalışmalar ve uygulamalara adanmış uluslararası bir kuruluş olarak kurulmuştur.

Ruhcu bir hareket olan New Acropolis, 1957 yılında Arjantin’de kuruldu. Kuruluş amacı, klasik felsefe eğitimi olan bu hareket, Plato’nun (428/27–347 mö.) felsefesini temel almaktadır. Daha sonraları Madame Blavatsky (1831–1891) tarafından teozofik bir yapı haline dönüştü. Ardından örgüt, uluslararası bir karaktere büründü (Clarke 2006, 188).

Yeniçağ dini akımların bazı Avrupa ülkesinde yasaklanmış veya zararlı örgütlere kategorisine dâhil edilmiştir. Bunun nedeni Barker’e göre bu tür örgütlerdeki potansiyel şiddet olgusudur. Bunlar arasında ISKCON’un (International Society for Krishna Consciousnes) yapmış olduğu tahribatlar, Yahova Şahitlerinin bazı Sovyetler Birliği ülkesinde gerçekleştirdiği şiddet içerikli eylemler, Jim Jones’in lideri olduğu Peoples Temple ve Solar Temple’nin toplu intiharları, Aum Shinrikyo’nun Tokyo metrosunda gerçekleştirdiği gaz zehirlenmesi girişimi gibi (Barker 2003, 18). Günümüzde bazı Avrupa ülkelerinde geleneksel olmayan dinlere yönelik girişimler mevcuttur, ancak bu, onların dini anlayışlarından öte daha çok onların finansal kaynaklarına yöneliktir.

Avrupa ülkelerinde dini olana yönelik resmi tutum farklıdır. Mesela İsveç ve Hollanda gibi ülkelere göre geleneksel din ile Yeniçağ dinleri arasında farklı bir yaklaşım sergilenmemektedir. Problem hangi taraftan gelirse gelsin, dinidir. Buna göre tavır, “dini” olanadır. Fransa, Belçika ve Rusya gibi ülkelere göre New Age dini hareketler, toplum için potansiyel zarar içermektedir.

Dinler piramidinin en üst kademesinde kutsal bir lider bulunmaktadır. Peygamber veya tanrı tezahürü olarak nitelendirilen bu kimseler, genelde itaat isterler. Zira o, seçilmiş olması nedeniyle Tanrı ile kulları arasında aracı/elçi olduğundan, onun Tanrı’dan yapmış olduğu nakiller, ampirik bir sorgulamaya mahal olamaz. Bu da mensuplarının o kimseye bağlılığı ölçüsünde boyun eğmeyi gerektir.

Bu veri, Yeniçağ dini akımların liderlerine olan kayıtsız şartsız bağlılık ve itaati anlayışına dayanak oluşturamaz. Zira mesela İslamiyet’teki peygambere itaat, eğitim ve öğretim boyutu

bağlamındadır. Bu nedenle Hz. Muhammed kendi buyruklarını sorgulayan dava arkadaşlarına sitem etmemiş ve Hendek olayında olduğu gibi, bazen de onların itirazları doğrultusunda kararlar vermiştir.

Semavi dinlerin ana teması, Hz. Musa, İsa ve Muhammed, Allah'ın buyruklarını insanlara ulaştıran bir elçi olup, Tanrı buyruğunu en iyi anlayan ve algılayan kimsedir. Bu nedenle onlar, doğruyu anlama ve uygulamada en güzel örneklerdir. Ancak onların da örnekliliği Tanrıya ulaştırma boyutundadır. Daha ötesinde tek olan Allah vardır. Hz. Muhammed'in sürekli kendisini beşer olarak vurgulaması, temsil etmiş olduğu dinin kurallarına ileri boyutta tabi olması, Allah'tan kendisine yardım ve bağışlanma istemesi yanında mutlak hakikate ulaşmada Tanrının inayetini talep etmesinin nedeni, yukarıdaki prensibin sonucudur.

Felsefede temel beklenti, bireyin akıl gücünü ortaya koyarak, harici hiçbir etki ve yönlendirme olmaksızın, üretken olmasıdır. Zira dış etkenler, fertlerin zihinsel üretkenliğini sınırlamaktadırlar. Felsefede bu anlayış, “Gölge etme başka ihsan istemem” sözüyle sembolleşmiştir.

İnsanlık tecrübesiyle oluşan bu kabul, İslam dininde ileri boyutta temsil edilmiş ve “Vahdaniyet/Tanrının eşsizliği” nitelemesiyle sembolleşmiştir. Zira “tevhid” anlayışı, Allah'ın doğrudan bireyin üretkenliğini dikkate alarak, bir üst ben oluşmasına engel olmaktadır. Bu üst ben, bireysel ve toplumsal anlamda lider ve grup, organizasyon şeklinde oluşabilir. Her halükarda, bireyin doğrudan Tanrı ile iletişim kurarak, tekâmül etmesi, “tevhid” inancının bir tezahürü ve temel bir beklentisidir. Bu ilke, dinde sürekli yenilenmeyi gerekli görmüş, bu bağlamda, ulaşılan sonuç ne olursa olsun bir iyilik olarak değerlendirilen ve zihin üretkenliği anlamında olan içtihat yapmaya teşvik etmiştir.

Üst ben, eğer eğitim ve öğretim bağlamında bir yol gösterme şeklinde tezahür ediyorsa, belli bir yere kadar gereklidir. Ancak eğer tanrı önünde set çekerek kendini veya grubunu mutlak otorite kabul ediyorsa, bu kabul edilemez bir konumdadır ve insanlık için zararlı görünmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

New Acropolis'in asıl amacının, gelecekte daha ari veya yüksek bir insanlığın geleceği ve bunun için derneğin hazırlık yaptığı söylenir. Dünya başkanının veya komutanının yardımcısı olan, Mando Maksima'nın (bu bir rütbedir isim değil) Roma'nın mührünü taşıdığı söylenir.

Dünyanın birçok ülkesinde, bazen aynı adla bazen de farklı isimler altında, bulunan derneğin ekolojik araştırma, kurtarma ve geliştirme gibi faaliyeti vardır. Bunun amacı sözde depremlere gidip insanlara yardım etmek ve yardım kampanyaları düzenlemektir. Ancak asıl amaçları derneğin tanıtımını yapabilecekleri yeni kanallar yaratmaktır. Dernek her fırsatta “biz yardım kuruluşu değiliz biz bir okuluz” der ama yardım olaylarına çok önem verirler. Derneğin üst yönetimi hakkında söz söylenmez, çünkü dernekte boş konuşmaya izin yoktur. Orada bulunanları sürekli çalıştırır. Sekreterler size yaşadığınız problemleri onlarla paylaşabileceğinizi söylerler. “Aranızda değil bizimle paylaşın” derler, çünkü insanların dedikodu yapmalarını istemezler. Ancak kendileri hakkında hiç bilgi vermezler. Özel hayatlarını ve kusurlarından hiç bahsetmezler. Ayrıca bu tutumlarıyla da üyelerin tüm özel sırlarına vakıf olurlar. Dernek kendi içinde bir mahkeme sistemine sahiptir. İç halka üyeler yaptıkları hatalardan dolayı burada yargılanır. Çoğu eğitmen hata yapmaktan çok korkar. 14-15 yaşında buralara gelip sözde ruhsal eğitim alan bu gençler ilerde bu derneğin çok kuvvetli savunucuları olacaklar, dini ve insanları sömürecekler. Massimo tarafından yapılan bir araştırma doğrultusunda New Acropolis hakkındaki bir anket sonuçlarına göre Yeni Akropolis'i terk etme kararlarında anti-kült hareketlerine bir rol atfedenlerin yanıtlarını genel örnekleme karşılaştırdık. Genel olarak anti-kült hareketlerinden etkilenenlerin çoğunluğu ("anti-kült" örneği), Yeni Akropolis'teki eski katılımlarını önemli olarak görüyordu (%60). Bazıları artık Yeni Akropolis'in (genel anti-kült versiyonuna göre) aslında bir din olduğuna ikna olmuş durumda (%20, genel örneklemdaki %3,4'e kıyasla), yarısı ise hala onu bir "felsefe" olarak görüyor. Anti-kült hareketleriyle temas halinde olanların düşmanca medyadan etkilenmiş olma olasılığı da daha yüksek (%30). Genellikle Yeni Akropolis'i "tehlikeli bir tarikat" olarak görüyorlar (%90) ve kendi içindeki ısrarlarını "beyin yıkama" tekniklerinin kullanımına bağlıyorlar (%80). Ayrıca liderlerini "hoşgörüsüz" olarak görme olasılıkları daha yüksek (%70) ve paralarının kendilerinden hileli bir şekilde alındığını iddia etme olasılıkları daha yüksek (%50). Bir anti-kült hareketiyle önemli temasları olanların en az %30'u Yeni Akropolis'e iliştilen "aşırı sağcı", "nazi" veya "faşist" etiketlerini "doğru" olarak değerlendirdi (her ne kadar bunların %50'si hala hareketi "sağcı ama ne nazi ne de faşist" olarak değerlendirmeyi tercih etse de). "Anti-kült" alt grubunun toplam %70'i de Yeni Akropolis'in ideolojisini "ırkçı" olarak değerlendirdi (Introigne, 1999). Katılımcıların % 75'i, New Acropolis'i bir din olarak görmektedir. Yeni Akropolis'i "tehlikeli bir tarikat" olarak görenlerin çoğu (%88,9) aynı zamanda bir anti-kült hareketle de temas kurmuş ve böyle bir hareketle temas kurmuş

katılımcıların %80'i Yeni Akropolis'e olan bağlılıklarını beyin yıkama tekniklerini kullanmasına dayandırmış.

Bu ve çalışma yaptığımız benzer sonuçlara göre New Acropolis, söylem, metot, felsefe ve anlayışları doğrultusunda tipik bir Yeniçağ dini akım görünümündedir. Yeniçağ Dini Hareketlerin bazı Avrupa ülkelerinde terör eylemi olarak değerlendirilmesi bilindiğinde (Assemblée Nationale 1996, 1999) New Acropolis hareketi daha iyi anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

Anthony, D., Robbins, T. Conversion and Brainwashing in New Religious Movement, *The Oxford Handbook of New Religious Movement*, Oxford University Press, 243–297.

Assemblée Nationale. Les Sectes en France. Rapport fait au nom de la Commission d'Enquête sur les sectes (document n. 2468). Paris: Les Documents d'Information de l'Assemblée Nationale, 1996.

Assemblée Nationale. Rapport fait au nom de la Commission d'Enquête sur la situation financière, patrimoniale et fiscale des sectes, ainsi que sur leurs activités économiques et leurs relations avec les milieux économiques et financiers (document n. 1687). Paris: Les Documents d'Information de l'Assemblée Nationale, 1999.

Barker, E. And the Wisdom to know the difference? Freedom, Control and Sociology of Religion, *Sociology of Religion*, 64/3, 285–307.

Biçer, R. Heretik Bir New Age Tarikatı: Dünya Kardeşlik Birliği Mevlana Yüce Vakfı”, *EKEV Akademi Dergisi*, 10(29).

Biçer, R. Kutsal Kitaplar üstü Apokrif Kutsal: Bilgi Kitabı, *Kelam Araştırmaları Dergisi*5(2), 2007, 15–40.

Buxant, C., Saroglou, V. Joining and Leaving a New Religious Movement: A study of Ex-Members' Mental Health, *Mental Health, Religion & Culture*, 11(3), 2008, 251–271.

Clarke, P. B. *New Religions in the Global Perspective*, New York: Routledge, 2006.

Daschke, D., Ashcraft, M. *New Religious Movements: A Documentary Reader*, New York: New York University Press, 2005.

Hanegraaff, W. *New Age Religion and Western Culture*, New York: State University of New York Pres, 1998.

Introvigne, M. “Defectors, Ordinary Leavetakers and Apostates: A Quantitative Study of Former Members of New Acropolis in France”, *Nova Religio*, 3(1), 1999 (<http://www.cesnur.org/testi/Acropolis.htm>.15/09/2009)

Norlander, T. Gard, L., Lindholm, L. New Age: Exploration of Outlook-on Life Frameworks from a Phenomenological Perspective, *Mental Health, Religion & Culture*, 6 (1), 2003, 1–20.

Richardson, J., Introvigne, M. ‘Brainwashing’ Teories in European Parliamentary and Administrative Reports on ‘Cults’ and ‘Sects’, *Journal for Scientific Study of Religion*, 40(2), 2001, 143–168.

Seven Major Teachings of the New Age, <http://carm.org/nam/moreaboutnam.htm> (04.10.2009)

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA DİN BİLİM İLİŞKİSİ

Fen Bilimleri Öğretmeni/Yüksek Lisans Öğrencisi, SÜMEYYE ÖZDOĞAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, sumeyyeozdogan58@gmail.com - 0009-0007-2985-6055

Dr. Öğr. Üyesi, MEHMET YILDIZ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, mehmetyildiz@cumhuriyet.edu.tr – 0000-0002-4548-0648

ÖZET

Bu çalışmada, Maarif Modeli İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı'nın din ve bilim ilişkisini nasıl ele aldığı incelenmektedir. Program, öğrencilerin analitik düşünme becerilerini geliştirmeyi hedeflerken, bilimsel bilgiyi dinî ve ahlaki bir çerçevede değerlendirme yetisi kazanmalarına da katkı sunmaktadır. Özellikle bilgi kaynaklarının değerlendirilmesi, evrenin bilimsel ve dinî perspektiften ele alınması, bilimsel gelişmelerin etik yönleri gibi temalar programın içeriğinde önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmanın temel amacı din bilim ilişkisi açısından programı incelemek ve değerlendirmektir. Ayrıca Maarif Modeli kapsamında hazırlanan öğretim programının bilimsel düşünce ile dinî kavramları nasıl harmanladığını ortaya koymaktır, dinî öğretilerin çağdaş bilimsel gelişmelerle nasıl ilişkilendirildiği ve öğrencilerin bilimsel ilerlemeleri etik ilkeler çerçevesinde değerlendirme becerilerini nasıl kazanabilecekleri ele alınmıştır. Bu çalışmada, Maarif Modeli ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programı ayrıntılı olarak incelenmiş, öğrenme çıktıları analiz edilerek sınıflandırılmıştır. Programın farklı sınıf gruplarında bilim ve din ilişkisini nasıl ele aldığı tablolar halinde sunulmuş ve uygulamaya yönelik somut örneklerle desteklenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, Maarif Modeli'nin bilim ve dini birbirini dışlayan değil, birbirini tamamlayan iki alan olarak ele aldığı görülmüştür. Program, öğrencilere eleştirel düşünme alışkanlığı kazandırmayı, bilimsel gelişmeleri etik ve ahlaki yönleriyle değerlendirme yetisi kazandırmayı amaçlamaktadır. İslam düşünce tarihindeki bilimsel çalışmalar, teknolojik ilerlemenin etik boyutları ve bilimsel yöntemlerin dinî perspektiften değerlendirilmesi gibi konular çeşitli öğretim yöntemleriyle öğrencilere sunulmaktadır. Sonuç olarak, Maarif Modeli, disiplinler arası bir bakış açısını benimseyerek din ve bilim ilişkisinin eğitim sürecine dengeli ve bütüncü bir şekilde entegre edilmesini sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Maarif Modeli Eğitim Programı, Din-Bilim İlişkisi

**THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGION AND SCIENCE IN THE PRIMARY
EDUCATION RELIGIOUS CULTURE AND MORAL KNOWLEDGE CURRICULUM
OF THE CENTURY OF TURKIYE MAARIF MODEL**

Sümeyye Özdoğan (Science Teacher / Master's Student, Sivas Cumhuriyet University,
sumeyyeozdogan58@gmail.com - 0009-0007-2985-6055)

Asst. Prof. Dr. Mehmet Yıldız (Sivas Cumhuriyet University,
mehhmetyildiz@cumhuriyet.edu.tr – 0000-0002-4548-0648)

ABSTRACT

This study examines how the Maarif Model Primary Education Religious Culture and Moral Knowledge Curriculum addresses the relationship between religion and science. While the program aims to enhance students' analytical thinking skills, it also seeks to equip them with the ability to evaluate scientific knowledge within a religious and moral framework. Key themes such as the evaluation of sources of knowledge, the scientific and religious perspectives on the universe, and the ethical dimensions of scientific advancements hold a significant place within the curriculum. The primary objective of this study is to analyze and evaluate the curriculum in terms of the relationship between religion and science. Additionally, it aims to reveal how the curriculum developed within the scope of the Maarif Model integrates scientific thought with religious concepts, how religious teachings are associated with contemporary scientific developments, and how students can acquire the ability to assess scientific progress within an ethical framework. In this study, the Maarif Model Primary Education Religious Culture and Moral Knowledge Curriculum is examined in detail, and learning outcomes are analyzed and classified. The way the curriculum addresses the relationship between science and religion across different grade levels is presented in tables and supported with concrete examples for practical application. The analyses indicate that the Maarif Model approaches science and religion not as mutually exclusive domains but as complementary fields. The curriculum aims to instill critical thinking habits in students and enable them to assess scientific advancements from an ethical and moral perspective. Topics such as scientific studies in the history of Islamic thought, the ethical dimensions of technological advancements, and the evaluation of scientific methods from a religious perspective are introduced to students through various teaching methods. In conclusion, the Maarif Model adopts an interdisciplinary perspective, ensuring that the relationship between religion and science is integrated into the educational process in a balanced and holistic manner.

Keywords: Religious Education, Religious Culture and Moral Knowledge, Maarif Model Curriculum, Religion-Science Relationship

SOSYAL MEDYADA SÛFİLERE ATFEDİLEN SÖZLERİN AİDİYET PROBLEMİYLE İLGİLİ BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ulu

Aksaray Üniversitesi,

mahmut.ulul@hotmail.com ORCID ID 0000-0002-3030-0827

ÖZET

Sosyal medya günümüz iletişim dünyasının en etkin araçlarından biridir. Sosyal medyanın bu özelliği bilginin kısa sürede geniş çevrelere ulaşması yönüyle olumlu bir özellik sayılsa da kavramların ya da dinî bir alanın istismarına zemin hazırlayabilmesi yönüyle tehlikeli bir noktaya işaret etmekte ve çeşitli riskleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle tasavvuf gibi dinin derûnî yönünü oluşturan sübjektif bir alanla ilgili ciddi tehlikeler taşımaktadır. Sosyal mecralarda paylaşılan sûfî sözlerinin genel olarak dört kaynaktan beslendiği söylenebilir. Bunların başında hiç şüphesiz son 15-20 yıllık süre içerisinde yazılan tasavvufî içerikli basılı yayınlar gelmektedir. Takip eden yıllarda basılı yayın tesirini kaybederken ilgi görsel alana kaymış dolayısıyla paylaşımların kaynağını görsel yönü öne çıkan, bir kurgu ve müzikle desteklenmiş içerikler oluşturmuştur. Üçüncü kaynak ise ilk iki kaynaktan bağımsız olmamak kaydıyla ünlü isimlerin tasavvufî eğilimleri ve bu eğilime uygun olarak yaptıkları paylaşımlardır. Son kaynak ise gündüz kuşağı tv programları ve programa davet edilen konukların tasavvufî sohbetleri olarak ifade edilebilir. Bu çalışma sosyal medya platformlarından biri olan Instagram’da sûfilere atfedilen sözlerin aidiyet sorununu Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ, Tapduk Emre ve Yunus Emre örnekleri üzerinden incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaca dönük olarak Instagram’da paylaşılan sûfî sözlerinin atfedildiği sûfilere aidiyeti sorunsalı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın önemi odaklandığı problem ve yukarıda zikredilen problemlerin çözümüne dönük adımlardan biri olarak görülmesi, sosyal medyada tasavvufun temsili ve algılanışı konusunda daha kapsamlı ve disiplinlerarası araştırmalara zemin hazırlaması ve tasavvufî bilginin dijital ortamdaki dolaşımının daha sağlıklı, etik ve güvenilir bir zemine oturmasına katkı sağlaması yönleriyle öne çıkmaktadır. İnceleme sonucunda, sosyal medya platformlarında paylaşılan sözlerin küçük bir kısmının atfedilen sûfiye ait olduğu, bir kısmının kaynağının belirsiz, hatta uydurma olduğu, önemli bir kısmının da romanlar gibi popüler kültür kitaplarından ve tv dizilerinden alıntılanan sözler olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Instagram, Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ, Yunus Emre, Tapduk Emre.

Giriş

Kuşeyrî’nin ifadesiyle ulemanın mana ve ıstılah olarak kendi kanaatine göre görüşler beyan etmesi nedeniyle pek çok tanımı bulunan tasavvuf (Kuşeyrî, 2014, 367; Kelâbâzî, 2021, 59-66; Hucvirî, 2020, 95-105) en genel manasıyla zâhiren ve bâtinen şeriatın adabına vakıf olup bu şekilde kemâlin hâsıl olduğu yol(Cürcânî, 2021, 104) şeklinde tanımlanmıştır. İslam’ın mistik yönü olarak da tanımlanan tasavvuf(Arberry, 2008, 9) kimi çevrelerce yüce mertebeler takdir edilen, kimi çevrelerce normal ölçülerin dışına çıkarılarak küçümsemenin bir anlayış olarak ifade edilmiştir. Bu küçümsemenin bir sonucu olarak geçmişten bu güne bazı çevrelerce din dışı bir anlayış ya da dinden uzaklaşmanın yolu gibi yakıştırmalarla çok sert tenkitlere maruz kalan tasavvufun (Erkaya, 2022; Hızlı, 2022, 6-9) toplumsal etkinliğinin zaman zaman azaldığı görülmüştür. Ancak toplumsal düzlemde maruz kaldığı tenkitler ya da takdis edilmelere rağmen her dönem varlığını sürdürmüştür.

İslam’ın ilk zamanlarından itibaren zâhidâne bir yaşam olarak görülen ve 700’lerde bir zühd hareketi olarak temayüz eden tasavvuf takip eden asırda form değiştirmiş, kavram ve

eserlerinin ortaya çıkmasıyla klasik dönem olarak kabul edilen tasavvuf dönemi adıyla intişar etmiştir. On ikinci asra gelinceye kadar görece bireysel bir özellik gösteren tasavvuf bu dönemden itibaren toplumsal bir boyut kazanmış, tarikat gibi oldukça sistemli bir tasavvuf formu teşekkül etmiştir.(Anttila, 2022, 20-21) Tasavvufun tarikat formuna bürünmesi toplumsal zeminde tesirini ve yaygınlık sahasını artırmıştır.

Öteden beri varlığını sürdüren ve zaman içinde farklı şekillerde temayüz eden tasavvuf anlayışı Anadolu sahasında dolayısıyla Selçuklu ve Osmanlı siyasi yönetim dönemleri boyunca merkezi bir önemde olmuştur. Mezkûr siyasi teşekküllerin son safhası denilebilecek Türkiye'nin kültürel ve toplumsal tarihinin de -müspet ve ya menfi- adından söz ettiren bir unsuru olan tasavvuf, tarihsel süreçte Batılılaşma, modernleşme, sekülerleşme gibi iç ve dış dinamiklere dayalı politikalarla birlikte toplumsal zemindeki tesirini yitirmiştir. Bu etkisizliğe bağlı olarak gerilik/gericilik ve ilkelikle bir tutularak periferiye sürüklenmiştir. Ancak modernleşme hareketinin bir sonucu olarak tasavvuf kurumlarının yasaklanmasıyla iyice yokluğa itilen tasavvuf, her şeye rağmen varlığını ve rolünü zor da olsa sürdürebilmeyi başarmıştır.(Pusat, 2017, 1)

Farklı zamanlarda inişli çıkışlı bir seyir izleyen tasavvuf veya daha kapsayıcı bir ifadeyle tasavvufî söylem, son zamanlarda yeniden yükselişe geçmiş, bu yükseliş yerel düzeyde kalmamış, küresel bir seviyeye ulaşmıştır. Tasavvufun ulusal ve uluslararası düzeyde popüler bir hale gelmesinde başta Batı ve Uzak Doğu olmak üzere dünyanın farklı pek çok ülkesinde Şems-i Tebrîzî (öl. 645/1247) daha bilindik bir isim olan Mevlânâ (öl. 672/1273) ve Yunus Emre (öl. 720/1320) gibi sûfilerin tesiri büyüktür. Nitekim bu ilgi ve eğilimin bir göstergesi olarak UNESCO tarafından 2007 yılının Mevlânâ yılı; 2021 yılının Yunus Emre yılı ilan edilmesi gösterilebilir. Öte yandan dünyaca ünlü şarkıcı ve film aktristlerinin tasavvufi düşünceye olan ilgi ve merakları ve bunu dile getirmeleri; bu ilgiye bağlı olarak sûfi sözlerinden yaptıkları alıntı ve paylaşımların popüler ikonların gündemlerine sızması bu ilginin bir diğer yönünü göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bunun bir sonucu olarak Mevlânâ'nın *Mesnevi*'si başta olmak üzere sûfi çevrelere ait şiirler, kitaplar veya görseller pek çok ülkede çok satanlar listelerinde yer almıştır. Popüler kültür formunda metalaşarak yaygınlaşan ve dağıtılan sûfi imgelem ve sembolizm, oldukça büyük bir tüketim ağının içinde yer alarak kültür endüstrisinin önemli bir bileşeni haline gelmiştir.(Pusat, 2017, 1)

Tasavvufun imge ve semboller formunda yaygınlaşmasında farklı saikler olsa da en büyük etkinin sosyal mecralar olduğu söylenebilir. Toplumsal iletişimin farklı bir seviyeye çıktığı günümüzde sosyal medya başı çekmektedir. Sosyal medya genel olarak bireylerin sınırlı bir sistem içerisinde herkese tam olarak açık veya kısmen açılmış profiller oluşturmalarına, aynı sistem içerisinde bulunan ve aynı şartlarda profil oluşturmuş diğer kullanıcıların sayfa veya profillerine erişebilmelerine, sisteme dahil olan kimselerin paylaşımlarına bakmalarına, onları takip etmelerine imkan sağlayan "Web" tabanlı servisler, "Web 2,0" sistemiyle çeşitli içeriklerin geliştirilmesini ve üretilmesini mümkün kılan internet tabanlı uygulamaların bütünü olarak tanımlanmaktadır. İnternet zemininde üretilen bilgiye erişimin kolaylığı bir avantaj gibi görülebilirken yanlış, eksik veya çarpıtılmış birçok içerik de üretilebilmekte ve kısa sürede geniş bir kitleye ulaşabilmektedir.(Kutlu, 2022, 15) Bunun yanında günlük hayatın bir parçasına dönüşen internet, bireylerin dini inanç ve düşüncelerini dile getirdiği sıradan alanlardan biri olmasının yanında bir özgürlük alanı ve düşüncelerini ifade edebilme ortamı sunmaktadır. Böylece bireyler ihtiyaç duyduklarında takip ettikleri dinî içerikli sayfalara rahatça erişmekte ve birbirleriyle sınırlama olmaksızın dinî bilgi alışverişinde bulunabilmektedir. (Öztürk - Tosun, 2021, 611; Bölükbaşı, 2016, 151) Sosyal medyanın bu sınırsızlığı ve ulaşılabilirliği bilginin kısa sürede geniş çevrelere ulaşması yönüyle bir olumlu özellik sayılsa da kavramların ya da dini bir alanın istismarına zemin hazırlayabilmesi yönüyle tehlikeli bir noktaya işaret etmektedir.

Toplumsal alanı derinden etkileyen dijital süreç yeni değerleri, davranış formlarını, ilişki biçimlerini ve hayat anlayışlarını da etkilemiştir.(Varsak, 2023, 73) Dijitalleşme ile değişen algısal durum dinin günlük hayattaki yerini ve aldığı yeni biçimleri etkileyecek nitelikte bir etken olmuş, geleneksel toplumlarda kültürün omurgası olmasına benzer şekilde, günümüz toplumlarında popüler kültürün omurgasını oluşturmuştur.(Bölükbaşı, 2016, 155) Bunun yanında aynı etki dini yaşantıda da görülmüş, bunun bir sonucu olarak sanal dindarlık gibi bir olguyu ortaya çıkarmıştır. Etki alanı oldukça geniş olan sosyal medya, günümüzde dini hayata yönelik çok sayıda ve türde fonksiyon icra etmektedir. Bunlardan biri kendini dindar olarak gören kullanıcıların paylaştıkları dini düşüncelerine dayalı içeriklerin samimi ve dini kaygılarla mı yoksa maddi çıkar, ünlü olma, takipçi kazanma kaydıyla popülizm amacıyla mı yapıldığı bir sorun olarak görünmektedir. (Varsak, 2023, 73; Çetin, 2021, 2/585)

Sosyal medya diğer pek çok konuda olduğu gibi dini konularda da herhangi bir denetime tabi olmadan hızlı ve yoğun bir bilgi kaynağına dönüşmüştür. Bu bilgiler internet ortamında denetimsiz ve kontrolsüz şekilde üretilmekte, içeriğin etkinliğine göre hızlı bir şekilde yayılmaktadır.(Kutlu, 2022, 15) İşte üretilen bu içerik türlerinden biri de tasavvuf içerikli paylaşımlardır.

Sosyal medyadaki tasavvuf içerikli paylaşımların daha çok bir sūfiye atfedilen bir cümle, bir söz, bir beyit veya kısa bir menkıbe şeklinde daha kitabî olduğu görülmektedir. Bunun yanında tasavvufî bir mana yüklenen görseller - mesela ney, neyzen, gül, Arapça bazı harfler ki “elif”, “vav”, “mim” ve “aynâlı he” bunların başında gelmektedir - en çok paylaşılan şekli içerikler olarak görülmektedir. Tasavvufun kalbî yönünün belirgin olması, bu konuya eğilenlerin ilgisini çekmesi ya da kişisel bir iç darlığı yaşayanların bu huzursuzluktan kurtularak rahata ermenin bir çözüm yolu olarak tasavvufî içerikleri görmesi bu tarz içerik üreticilerini teşvik etmekte, yine tasavvufî içeriklere yüklenen bu anlamlara dönük olarak istismar odaklarının iştahını kabartmaktadır. Dolayısıyla sosyal medya mecralarında üretilen ve paylaşılan içeriklerin araştırılması ve ilmî arka planının ortaya konması önem arz etmektedir.¹ Bir diğer konu sosyal medyanın din hizmetleri çerçevesinde kullanılması ve bunun bir rehberliğe gereksinim duymasıdır. Nitekim pek çok alanda olduğu gibi dinî, ahlâkî ve kültürel zeminde oldukça etkin olan bu iletişim kanalının içerik bakımından mahzurlu olması bazı riskleri beraberinde getirmektedir. Bu nedenle sosyal mecraları, dinî donanımı olan kimselerin, tercih etmeleri toplumu, özellikle de gençlerin yoğun olarak ilgi gösterdiği ve zaman geçirdiği bir alanın kontrol altında tutulması ve etkili bir iletişim mecrasının gücünden mahrum kalınmaması için bu alana yönelinmesi önem arz etmektedir.(Korukcu vd., 2015, 530)

İşte zikredilen önemine binaen bu çalışmanın odak noktasını bu kontrolsüz ve içeriğin neye hizmet ettiğinin anlaşılmasının zor olduğu bir mecrada paylaşılan sūfî sözlerinin aidiyet problemi oluşturmaktadır. Bu çalışma odaklandığı problem ve yukarıda zikredilen problemlerin çözümüne dönük adımlardan biri olarak görülmesi, sosyal medyada tasavvufun temsili ve algılanışı konusunda daha kapsamlı ve disiplinlerarası araştırmalara zemin hazırlaması ve tasavvufî bilginin dijital ortamdaki dolaşımının daha sağlıklı, etik ve güvenilir bir zemine oturmasına katkı sağlaması yönüyle önemlidir. Bundan dolayı toplumda öne çıkan ve diğer

¹ Çalışmamız devam ederken kaydettiğimiz “Sosyal medya platformlarında yapılan paylaşımların ne amaçla yapıldığı, hangi gruplar ve buna bağlı olarak paylaşım tercihlerinin ve sıklığının ne olduğu gibi soruların cevabına odaklı çalışmalar gereklidir.” şeklindeki notumuzu çalışmanın yayın sürecinde bahsettiğimiz içerikte bir çalışmanın yayınlanmasıyla şu şekilde güncelledik. (Sosyal Medya mecralarından biri olan Facebook’ta takipçilerin davranışlarına dönük olarak yayınlanan nitel bir araştırma için bk. (Bayrakçı - Çuhadar, 2024) Bu çalışma sayısal veriler ve içerik analizi usulüne göre yapılmıştır. Bizim çalışmamızın yöneldiği alan farklı bir sosyal medya platformu olan Instagram ve paylaşılan içeriklerin atfedildiği sūfiye ait olup olmadığı yönünün ortaya konmasıdır. Çalışmamız yöntem, problem, odaklandığı alan, ele alınan konular, sūfîler ve bulgular itibarıyla farklılaşmaktadır.

sûfilere nazaran daha çok tanınan Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ, Tapduk Emre (öl. ?) ve Yunus Emre olmak üzere dört isim üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Bu isimlerin seçilme nedeni son dönem yazılı ve görsel medyada, basılı yayınlarda ve ilmî çalışmalarda sıkça gündeme gelmeleri, toplum nezdinde adeta tasavvuf denilince öne çıkan tanınmış isimler olmalarıdır. Özellikle Mevlânâ ve Yunus Emre toplum nezdinde oldukça fazla rağbet görmüş, her türlü şiirsel ve derûnî sözün kaynağı olarak düşünülen iki isim olarak öne çıkmıştır. Bu yönüyle onlar en az kendi eserleri ve asırları aşan söylemleri kadar kendilerine güzel söz yakıştırılma yönleriyle de iştihar etmişlerdir.

Öte yandan bu dört ismin her ikili gurubun birbiriyle şeyh - mürid ilişkisinin olması da bu tercihte bir etmendir. Ancak asıl sebep bu isimlerin çalışmaya konu sosyal mecraada nicelik olarak en çok paylaşılan tasavvufî sözlerin atfedildiği şahsiyetler olmalarıdır. Bu yönüyle denebilir ki mezkûr isimler sosyal mecraların en çok söz atfedilen, güncel ifadesiyle en popüler isimleridir. Örneğin Instagram ağındaki “Mevlânâ” (Mevlana_) sayfasının güncel takipçi sayısı 1,2 milyonun üzerindeyken “Şems-i Tebrîzî” (semsitebrizii) sayfasının takipçi sayısı 793 bin kişi, “Yunus Emre Şiirleri” (yunusemresiirleri) isimli sayfanın güncel takipçi sayısı 100 binin üzerinde, “Tapduk Emre” (tapdukemre) sayfası 33,5 bin kişidir. Basit usul bir taramayla ve sadece birer sayfa üzerinden yapılan tespitle bile açıkça toplumun önemli bir kesiminin bu şahsiyetlere odaklanan sosyal mecralara olan ilgisi anlaşılabilmektedir. Bu durum aynı zamanda toplumda sûfilerin sevildiğini ve gündelik hayatın keşmekeşi içerisinde bir nefes aralığı sunma beklentisini uyandırdığını göstermesi yönüyle de dikkat çekicidir. Esasen sûfilerin yaşadığı dönemde kazandığı popülarite, savaş ve karmaşaya dayalı umut kırıklığının bir çaresi olarak görülme potansiyellerinin bu gün hala geçerliliğini koruduğunu da göstermektedir. Nitekim Moğol tehdidi, savaşlar, yağmalar ve sürgünlerde bunalan ahalinin tekkelere sığındığı, sûfileri bir umut kapısı olarak gördükleri bilinmektedir.

1. Sosyal Medyada Paylaşılan Sûfî Sözlerinin Dayandığı Kaynaklar

Sosyal mecralarda paylaşılan sûfî sözlerinin genel olarak dört kaynaktan beslendiği söylenebilir. Bunların başında hiç şüphesiz son 15-20 yıllık süre içerisinde yazılan tasavvufî içerikli basılı yayınlar gelmektedir. Takip eden yıllarda basılı yayın tesirini kaybederken ilgi görsel alana kaymış, dolayısıyla paylaşımların kaynağını görsel yönü öne çıkan, bir kurgu ve müzikle desteklenmiş içerikler oluşturmuştur. Üçüncü kaynak ise ilk iki kaynaktan bağımsız olmamak kaydıyla ünlü isimlerin tasavvufî eğilimleri ve bu eğilime uygun olarak yaptıkları paylaşımlardır. Son kaynak ise gündüz kuşağı tv programları ve programa davet edilen konukların tasavvufî sohbetleri olarak ifade edilebilir. Özellikle belirtmek gerekir ki sûfî sözlerinin asıl kaynağı olan temel tasavvuf kitaplarına müracaat edilmediği bir vakıadır. Nitekim paylaşılan sözlerin çoğu atfedildiği sûfiye ait değildir.

Burada dikkat çeken bir diğer husus bu tarz sayfaları açanların veya yönetenlerin dini-tasavvufî bilgilerinin olmadığı ihtimalidir. Nitekim bir sayfada paylaşılan bir söz önce Mevlânâ’ya atfedilirken aynı söz bir süre sonra Hz. Muhammed’e atfedilebilmektedir. Bu da açıkça bir sorumsuzluğu, konudan büsbütün uzak oluşu, dinsel bir sorunluluk bilincinin yoksunluğunu ve sistematik bir din eğitiminin olmadığını, bir dağınıklığı veya dikkatsizliği işaret etmektedir. Hatta asıl gayenin tasavvufî bir sözü paylaşmak suretiyle insanlara ulaştırmak olmadığını, insanların manevi açlığından veya duygusal muhtaçlığından istifa etmek suretiyle tasavvufun bir istismar aracı olarak görüldüğünü düşündürmektedir.

1.1. Popüler Kültür Kitapları (Romanlar)

Popüler kültür yayınlarının nicelik olarak çokluğu ve toplumun tasavvuf algısına yön vermesi esasen yadırganacak bir durum olmasa gerektir. Nitekim tarihî sürece bakıldığında öne çıkan sûfilerin hayat hikâyelerinin anlatılması, tarihî bilgi vermek yerine örnek yaşantılarını öne çıkartan tabakat türü kitaplarla olurken hayatlarının güzel ahlak örneklerine dair kısımları

ise olağanüstü hadiselerle süsleyip aktaran menâkıbnâmeler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. İşte geçmiş dönemde tabakat kitapları ve menkıbe eserleriyle yapılan şey günümüzde toplumun farklı ve geniş bir kesimine hitap edebilen romanlarla yapılmaktadır.(Erkaya, 2021, 101)

Öncesinde sınırlı olmak kaydıyla etki gücü bakımından Elif Şafak'ın *Aşk* isimli roman türü kitabıyla(Şafak, 2009) başlayan kurgusal tasavvufî içerikli kitaplar takip eden yıl beş kitaplık serinin ilki olan ve Sinan Yağmur'un *Aşkın Gözyaşları Tebrizli Şems*(Yağmur, 2010; Yağmur, 2011) ve ardıllarıyla farklı bir boyut kazanmış, kitaplar bir seri yayına dönüşmüştür. Böylece sadece *Aşk* romanı ve *Aşkın Gözyaşları* serisi beş kitapla milyon adetleri bularak oldukça fazla sayıda okura ulaşmıştır. Benzer şekilde *Aşka Ağlayan Derviş Yunus Emre*,(Ulu, 2012) *Aşkın Sırrı Somuncu Baba*(Ulu, 2013) ve serinin diğer kitapları olan *Aşka Ağlayan Veli Hacı Bektâş-i Velî*,(Ulu, 2013) *Aşkın Nefesi Hacı Bayrâm-ı Velî*,(Ulu, 2017) *Buharalı Derviş Emir Sultan*,(Ulu, 2020) Uğur Koşar'ın *Allah De Ötesini Bırak*(Koşar, 2013) adlı kitabı ve benzerleri, Cemalnur Sargut tarafından yazın *Sohbetler*(Sargut, 2013) ve diğerleri; Hayati İnanç'ın *Can Veren Pervaneler*(İnanç, 2014) adlı kitabı ve diğer kitapları; Hikmet Anıl Öztekin tarafından yazılan *Elif Gibi Sevmek*(Öztekin, 2014) ve serinin diğer kitapları ve Miraç Çağrı Aktaş'ın *Hayat Kaybettiğin Yerden Başlar*(Aktaş, 2021) kitabı ve diğerleri yüzbinleri aşan baskı ve adetleriyle adeta bir dönemin tasavvuf algısına yön vermiştir.

Görüldüğü gibi sûfilerin ilgi odağı olması onlarla ilgili pek çok romanın yazılmasına neden olmuştur. Bunun yanında onlar adeta bir terapist gibi şifa kaynağı sayılmış onların sözlerine yüklenen derinlik günümüz dünyasının stres baskın yaşantısına maruz kalan bireylerin manevî ve duygusal örselenmişliklerini tedavi edici olarak görülmelerine sebep olmuştur. Bundan dolayı bahsedilen romanlar yanında sûfilerin söz, hayat hikayesi ve nasihatlerine dayalı terapi kitapları yazılmış sûfi terapi,(Alşan, 2021) Mesnevî terapi,(Tarhan, 2024) Yunus terapi(Tarhan, 2024) gibi popüler kültür ürünleri ortaya çıkmıştır. Bu içerikli kitapların baskı ve satış sayılarına bakıldığında gördükleri ilgi anlaşılabılır.

Burada önemli bir hususun vurgulanması yerinde olacaktır. Çalışmamıza da konu ettiğimiz şahsiyetlerin Türk tasavvuf anlayışında önemli izler bırakmış olması ve hayat hikâyelerinin biyografik romanlarla okuyucunun da ilgisini çekecek şekilde kurgulanmış olması basılı yayınların tesirini göstermesi bakımından önemlidir. Bu kitapların olumlu yönü olarak sûfilerin tasavvuf anlayışını, hayat felsefesini ve insana bakışını okurun seviyesine uygun, akıcı bir üslupla anlatmaları ayrıca tasavvuf kültürünün ve kavramlarının biyografiler yoluyla sonraki nesillere aktarmaları sayılabilir. Göz ardı edilmemesi gereken bu olumlu hususlar yanında bu tarz basılı kaynakların olumsuz yanları da mevcuttur. Söz konusu romanların tasavvufu ve romana konu olan sûfileri ne şekilde okuyucuya aktardıkları, tasavvuf alanıyla ilgili ve konuyla ilgili bilgilerinin ne düzeyde olduğu, bu bağlamda fayda mı yoksa zarar mı ürettikleri, üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir husustur.(Erkaya, 2021, 101)

1.2. Sinema ve Tv Dizileri

Tasavvufî romanlar takip eden on yıl boyunca popüleritesini korumayı başarsa da bu tarihlerden itibaren yükselme ivmesine benzer hızlı bir düşüş yaşamıştır. Ancak bu düşüşe bağlı tasavvuf içerikli ürünlerin azlığından bahsedilemez. Çünkü son dönemlerde tasavvuf içerikli yayınlarda azalma değil bir form farklılaşması gerçekleşmiş, basılı yayın alanından görsel alana kayarak burada oldukça popüler olan bir formata dönüşmüştür.

Tasavvufî içerikli sinema filmleri ve tv dizileri son zamanlarda oldukça yaygınlaşmıştır. Bunun bir sonucu olarak geniş bir kesime hitap eden güncel ve popüler televizyon dizilerinde, sûfi ya da yarı-sûfi karakterlere yer verilmekte veya doğrudan sûfi figürleri konu edinen yapımlar hazırlanmaktadır.(Pusat, 2017, 92) Son on yıllık süre içerisinde ilk örneklerinden biri denilebilecek olan ve Şeyh Hâmid-i Velî'nin (öl. 815/1412) (Somuncu Baba)² hayatını konu

² Hayatı ve eserleri için bk. (Ulu, 2021)

alan ve *Somuncu Baba Aşkın Sırrı* romanından aynı adla sinemaya uyarlanan sinema filmi(*Somuncu Baba Aşkın Sırrı*, 2016) tasavvufi içerikli filmlerden biri olarak öne çıkmaktadır. 2016 yılında vizyona giren film oldukça ses getirmiş, takip eden yıllarda TRT 1 ekranlarında çok defa yayınlanmıştır. İlk fragmanı çok kısa sürede bir milyonu aşan filmin(*Somuncu Baba Aşkın Sırrı* Fragman, 2016) görselleri ve filmde geçen replikler ve sözler pek çok sosyal mecraada paylaşılmıştır.

2015-2016 sezonunda yayınlanan 44 bölümlük “Yunus Emre Aşkın Yolculuğu”(Aşkın Yolculuğu Yunus Emre, 2015) isimli tv dizisi adeta Türk tv-dizi süreçleri bakımından parlak bir dönemi işaret etmiştir. Nitekim dizi oldukça ses getirmiş, her bir bölümü tv’de izlenmesi yanında internet mecralarında da milyonlarca kez izlenmiştir. İşte tasavvufi içerikli paylaşım yapan sosyal mecralardaki hesapların beslendiği ana kaynaklardan biri de bu dizidir. Nitekim dizi karakteri olan Tapduk Emre ve Yunus Emre’nin senaryo gereği yaptığı konuşmalar çok kez paylaşılmış, filmin kendi müziği ya da farklı dinsel unsurlar barındıran müziklerle zenginleştirilerek çok sayıda beğeni ve paylaşımına ulaşmıştır.

“Aşkın Yolculuğu Hacı Bayrâm-ı Velî” dizisi(Aşkın Yolculuğu Hacı Bayrâm-ı Velî, 2022) bu dizi akımının bir diğer ürünüdür. Dizi yine aynı yapımcı tarafından TRT 1 için hazırlanmış, ancak her ne kadar “Yunus Emre Aşkın Yolculuğu” dizisinin başarısını yakalayamasa da 26 bölüme ulaşarak yine önemli bir başarıya imza atmıştır. Bununla birlikte dizide yer alan söz ve görseller sosyal mecralarda milyonları aşan etkileşime ulaşmıştır.

Televizyon ve sinemanın insanlar üzerindeki etkileri açıktır. Sinemanın insanlar üzerinde bıraktığı etki onun, insanların ruhsal gelişimine tesir ettiğini, toplumsal iletişimde oldukça etkili bir işleve sahip olduğunu göstermesi bakımından dikkate alınması gereken bir durumdur. Bu nedenle bu tarz yapımlarla izleyicilere aktarılan değerler ve model olarak sunulan karakterler ve daha önemlisi konuların nasıl işlendiği oldukça önemlidir. Çünkü sinemanın toplumu dönüştürme gücüne sahip olduğu öteden beri söylenegelmiştir.(Yılmaz, 2023, 178) Sinemanın ve görsel alanın zikredilen etkilerine bakılırsa içeriklerinin ne kadar önemli olduğu anlaşılabilecektir. Dolayısıyla günümüz insanına rol-model olabilecek tasavvufi şahsiyetlerin ve onların örnek davranışlarının, zaman zaman sert eleştirilere maruz kalan tasavvuf kurumlarının uygulamaları doğru kaynaklardan yola çıkılarak ehil kimselerce toplumla buluşturulması bir zaruret olarak durmaktadır. Nitekim bazı kimseler zaman zaman yaşadıkları anlam arayışı ve kimlik inşası süreçlerinde sorunlar yaşayan insanın gönül dünyasında birtakım anlam kaymaları olması mümkündür. İşte bu kimseler için bu tarz yapımlar sorularının cevabını bulmayı umdukları merci olarak görülebilmektedir. Kimliğini ve anlam arayışına cevap bulmayla ilgili sorununu çözebildiğinde insanın hâkikate varması daha kolaylaşır.(Çetin, 2021, 2/591) İşte bu noktada toplumu etkileme gücüne sahip platformlardaki yapımların kaynağı önemlidir.

1.3. Sanat ve Futbol Camiasının Ünlü Simaları

Kişileri tasavvufi paylaşımlarının kaynaklarından biri de sanat ve futbol camiasının öne çıkan isimleridir. Geniş bir takipçi kesimine ulaşabilen bu kaynak, sosyal mecrasında yaptığı paylaşımlarla takipçilerinin ilgi gösterdiği veya yeniden paylaştığı içeriklerine yön verebilmektedir. Esasen bir kitabın ya da programın etki alanını genişletmesinde ünlü simaların paylaşımlarının ya da onlarla ilgili haberlerin medyada yer almasının oldukça tesirli olduğu durumlar olabilmektedir. Daha önce zikredilen *Aşkın Gözyaşları* kitabıyla ilgili bir futbol kulübünün başkanlığını yapmış olan Aziz Yıldırım, oyuncular Arda Turan ve Emre Belözoğlu haberi kitabın mevcut tanınırlığını artırmıştır. İlgili haber 15.07.2011 tarihli Sabah Gazetesi’nin spor ekinde şu şekilde yer almıştır:

“Metris Cezaevi’nde avukatından kitap isteyen F. Bahçe Başkanı’nın Emre ve Arda’nın çok sevdiği, Mevlana ve Şems’i konu eden kitabı okuduğu öğrenildi! Herkes Fenerbahçe Kulübü Başkanı Aziz Yıldırım’ın cezaevinde nasıl bir gün geçirdiğini merak ediyor

haliyle. Habertürk'ün haberine göre; şike operasyonu kapsamında tutuklanan ve Metris Cezaevi'ne gönderilen Yıldırım, avukatına kitap listesi vermişti. Listede yer alan kitaplardan birinin birkaç ay önce Forbes dergisinin “En çok Kazanan Yazarlar” listesine ikinci sıradan girerek bir rekor kıran Sinan Yağmur'un Aşkın Gözyaşları: Tebrizli Şems'ti. Şu an 280'inci baskısı yapılan Aşkın Gözyaşları'nı G. Saraylı Arda Turan “Bana sabrı öğretti” diye tarif etmiş, Emre Belözoğlu ise “Başucu kitabım” demişti. Aziz Yıldırım'ın avukatı aracılığıyla haberi duyan Sinan Yağmur geçen hafta kitabını imzalayarak cezaevine ulaştırdı. Şaşırtıcı bir rekora imza atarak Türkiye'nin en çok satan yazarları arasına giren Yağmur kitabını şöyle imzaladı: “Bela gökten yağmur gibi yağsa da, en yakınındaki seni terk etse de, şöhret, ün, alkış tükense de, bil ki aşk var, aşkın sahibi olarak Allah var. Aziz büyüğüm Allah bize yeter. Sabret, güzel günler geri gelecek. Hazreti Mevlana seni seviyor.”(Habertürk, 2011)

1.4. Tv Programları

Tasavvuf, son yıllarda küresel çapta gösterdiği büyümeye paralel bir şekilde Türk medyasında da popülerleşen olgularından biri haline gelmiştir.(Pusat, 2017, 97) Yaygınlık sahasının bir süre akamete uğradığı yılların ardından günümüzde popüler kültürle birleşerek yeniden revaç bulmasıyla toplumsal gündemi meşgul eden bir konuya dönüşen tasavvuf, gördüğü bu ilgi nedeniyle medyanın odaklandığı bir alan ve ilgi toplamanın bir aracı olarak görülmüştür. Buna bağlı olarak tasavvufun konuşulduğu mecralar çoğalmış, tasavvuf konuşan ve bu konuda görece bir üne sahip kimseler televizyon programlarının gözdeleri olmuşlardır. Bu etkinlik ve hitap ettiği geniş kesim dikkate alındığında tasavvufun bir yönüyle istismar alanına dönebilmesi ve metalaşması riskinin muhtemel olduğu bu alanlardaki medya temsili ve temsili için kullanılan söylemin izlenmesi ve analizi gerekmektedir.(Pusat, 2017, 97) Öte yandan kitâbî bilgilere dayanmayan, ilmî sistemden yoksun bir yaklaşım sûfilerin kendileri dışındakilerle konuşulmasına sıcak bakmadıkları tasavvufun çok farklı ve yanlış anlaşılmasına sebep olabilme riski taşıdığı gözden kaçırılmamalıdır. Bu hususta Vâsîti'nin (öl. 320/932'den sonra) “Eski sûfiler işaretle konuşurdu. Bunu onlara yakın olandan başkası anlamazdı. Sonra (zaafları sebebiyle) dereceleri düştü, harekete geçtiler. Sonra dereceleri iyice düştü ve ellerinde hasretten başka bir şey kalmadı.”(Kuşeyrî, 2014, 370) sözlerinin ne denli önemli olduğu izahtan varestedir. Bununla birlikte mevcut durumda Vâsîti'nin mezkûr uyarısının medyada kısıtlayıcı bir etki yaptığını söylemek olanaksızdır.

Hâlihazırda tasavvuf ve daha çok tasavvufî söylem oldukça yoğun ve içerik bakımından birbirleriyle benzer bir şekilde pek çok kitap, makale, gazete köşe yazısı gibi mecralara konu olduğu gibi televizyon programlarına da konu olmuştur. Tasavvuf diğerlerinde olduğu gibi bu yolla da tanınmış ve farklı aktörler vasıtasıyla topluma etkin bir şekilde ulaşmaktadır. Bu aktörlerden bazıları Hakan Mengüç, (“Ebru Akel'le Kadın İsterse”, 2021) Cemalnur Sargut,(Cemalnur Sargut İle Aşka Yolculuk, 22 Şubat 2015) ve Hayati İnanç(“Kahve Bahane”, 05 Kasım 2023) gibi toplum tarafından takip edilen ve tasavvufî söylem yönüyle öne çıkan isimlerdir. Bu programlarda sergilenen görsel unsurlar dikkat çekici olurken konuşulan sözler izleyicinin ilgi durumuna göre sosyal mecralarda paylaşılabilmektedir.

2. Yaygın Olarak Paylaşılan Sûfî Sözleri ve Değerlendirmeleri

Tasavvufî içerikler, kitaplar ve hemen peşinden gelen görsel alandaki gelişmelere paralel bir şekilde sosyal ağlarda kendine hatırı sayılır bir yer bulmuştur. Özellikle tasavvufî görsel ve öğeler barındıran kitaplardan yapılan kısa alıntılar, dizilerden alınmış replikler kısa sürede milyonları bulan etkileşime ulaşmıştır. Çalışmanın bu bölümünde mezkûr paylaşımlardan bazılarını yani sûfî sözü olarak paylaşılan içeriklere ve bu içeriklerin analizine yer verilecektir.

2.1. Şems-i Tebrîzî'ye Atfedilen Bazı Sözler

Şems-i Tebrîzî, çalışma kapsamında ele alınan ve sözleri değerlendirilen ilk sûfidir. Değerlendirme yapılırken yukarıda zikredilen ve dipnotlarda verilen Instagram hesaplarındaki

ona atfedilen altı söz değerlendirilmiş, bu bağlamda kendisine atfedilen *Makâlât* adlı eser ve Mevlânâ'nın eserleri incelenmiştir. Bunların dışında literatür taranarak sözün kime ait olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

2.1.1. Kılavuzun daime yüreğin olsun. Omzunun üstündeki kafan değil. Nefsini bilenlerden ol, silenlerden değil.

Şems-i Tebrîzî'ye atfedilen bu söz “semsitebrizii” sayfasında 11.06.2023 tarihinde paylaşılmış sema eden iki derviş silueti görsel olarak kullanılmıştır. Anlaşıldığı üzere sosyal medya mecralarında paylaşılan sözler genellikle farklı eklentileriyle bir bütün oluşturacak şekilde kurgulanmaktadır. Paylaşılan tasavvufi bir söz yine tasavvufi derinlik çağrıştıracak bir görsel ve sıklıkla bir müzik eşliğinde sunulmaktadır.

Bu söz *Makâlât* adlı eserde kurgusal bir cümle halinde değil de genel bir açıklama şeklinde yer almıştır. İlgili bölüm şu şekildedir:

“Buyurdular ki ‘Nefsini bilen şüphe yok ki Allah’ını da bilir.’ Şu hale göre, benim nefsimi bilen benim rabbimi de bilir. Bu konuda her kim daha erdemli ise dileğinden o kadar uzaklaşmıştır. Her ne kadar fikri daha ince ve olgun olsa da, o daha uzaktır. Nefsini bilmenin de tek yolu tevhiddir, zikirdir. Zikrinde tevhid yoksa senin de kesinlikle bilmelisin ki marifette yerin yoktur. Marifette yol alamıyorsan nefsini bilemezsin. Nefsini bilemez isen Rabbini bilemezsin. Ne mutlu kullardır ki, onlar nefislerini bildiler ve Rabblarına giden yolda yolculuk yapmaktalar. Mısra: Bu gönül işidir, kafa işi değil.” (Tebrîzî, 2009, 40-41)

Makâlât'ta yer alan izahlara bakıldığında Şems-i Tebrîzî'ye atfedilen sözün eserde yer aldığı anlaşılmaktadır.

2.1.2. Herkese iyi insan deyip açarsan gönül pencereni, kimi camını indirir kimi çerçeveni.

Şems-i Tebrîzî'ye atfedilen bu söz “_hikmetli_sozler_” sayfasında 19.07.2024 tarihinde, yüksek bir binaya yansıyan kar yağışı videosu ve bir fon müziği eşliğinde paylaşılmıştır. Mezkûr cümleye ne Mevlânâ'nın eserlerinde ne de Şems-i Tebrîzî'ye atfedilen *Makâlât*'da rastlanılamamıştır. Bu haliyle sözün Şems-i Tebrîzî'ye ait olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Ayrıca sözün kaynağına dair de bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2.1.3. Kaderden kaçamazsın. Kaçış da kaderdir.

Şems-i Tebrîzî'ye atfedilen bu söz “yunusemredizisi” sayfasında 07.04.2024 tarihinde TRT 1 ekranlarında yayınlanan Aşkın Yolculuğu Yunus Emre dizinde Tapduk Emre rolünü oynayan aktörün görseli eşliğinde paylaşılmıştır. Muhtemeldir ki Tapduk Emre, senaryo gereği Şems-i Tebrîzî'nin bir sözünü aktarmış ve alıntı da o aktarıma dayalı olarak yapılmıştır. Yapılan incelemelerde bu söze Şems-i Tebrîzî'ye atfedilen *Makâlât*'da ve Mevlânâ'nın eserlerinde bu haliyle rastlanmamıştır. Ancak bu ifadeye zemin olabilecek cümleler *Makâlât*'da Şuayb (a.s.) ve Eyüb'ün (a.s.) kaderlerine razı oluşlarıyla ilgili bölümde “Biz Allah'ın kaza ve kaderine gerçekten razı olduk.” şeklinde;(Tebrîzî, 2009, 322) *Mesnevî*'de ise “Kim kadere baskın düzenlerse saldırısı ters teper ve kendi kanını içer.”(Mevlânâ, 2015, 339) “Bu kaderin türlü türlü işleri vardır; *“Allah dilediğini yapar.”* sözü de onun gözbağdır.”(Mevlânâ, 2015, 872) şeklinde yer almıştır. Bu ifadeler yorumlandığında kaderin Allah'ın elinde olduğu, dolayısıyla kaderden kaçılan ne varsa onun da kader olarak tecelli edeceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu sözün *Makâlât*'taki ifadede mülhem olması muhtemel görünmektedir. Öte yandan Hz. Ömer'in “Allah'ın bir kaderinden Allah'ın diğer bir kaderine kaçıyorum.” cümlesinin zaman içerisinde kaynak değiştirerek Şems-i Tebrîzî'ye atfedilmiş olması da mümkündür. Nitekim Hz. Ömer'in hilafeti döneminde Filistin'in Amvas adlı yerleşim yerinde ortaya çıkan bir veba salgını sırasında takındığı tutum ve o sırada söylediği bir söz, yukarıdaki cümleye kaynak olabilecek niteliktedir. Nakledildiğine göre hadise şu şekilde cereyan etmiştir:

“Hz. Ömer’in (öl. 23/644) Medine’ye dönmeye karar verdiği sırada orada olmayan Ebu Ubeyde b. Cerrah (öl. 18/639), halifenin kararını öğrendiğinde son derece öfkelenildi. Ebu Ubeyde aşırı derecede kaderciydi. Hz. Ömer’in yanına gelerek “Allah’ın kaderinden mi kaçırıyorsun?” diye sorması üzerine Hz. Ömer, Ebu Ubeyde’ye uzun bir süre baktıktan sonra “Ey Ebu Ubeyde! Keşke bu sözü başkası söyleseydi. Evet, Allah’ın bir kaderinden Allah’ın diğer bir kaderine kaçıyorum.” cevabını verdi.”(Cengiz, 2020, 138-139)

2.1.4. İlim üç şeydir: Zikreden dil, şükreden kalp, sabreden beden.

Şems-i Tebrîzî’ye atfedilen bu söz “yunusemredizisi” sayfasında 07.10.2024 tarihinde bir derviş illüstrasyonu ile paylaşılmıştır. Bu ifade bazı ilmî çalışmalarda bu haliyle ve herhangi bir kaynak zikredilmeksizin Şems-i Tebrîzî’nin sözü olarak verilmiştir.(Solmaz, 2021, 1648; Özcan, 2007, 36/7) Ancak biz mezkûr cümleye Şems-i Tebrîzî’ye atfedilen *Makâlât*’ta ve Mevlânâ’nın eserlerinde rastlamadık. Bununla birlikte sözün bir hadisten mülhem olduğu ve küçük bir değişiklik ile Şems-i Tebrîzî’ye atfedildiği anlaşılmaktadır. Mezkûr hadis Taberânî’de şu şekilde yer almıştır: “İbn-i Abbas’dan gelen nakle göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: Dört özellik vardır ki, bunlar kimde bulunursa, dünyâ ve âhiretin hayrı kendisine verilmiş olur: Şükreden kalp, zikreden dil, belâyâ sabreden beden, kocasına ve malına ihanet etmeyen kadın.” Görüldüğü gibi söz Hz. Peygamber’e ait olup, sadece “kocasına ve malına ihanet etmeyen kadın” maddesinin çıkarılmasıyla oluşturulmuş ve popüler sûfilerden biri olan Şems-i Tebrîzî’ye atfedilmiştir.

2.1.5. Yaşamın tek bir anahtar cümlesi var: Kul inşaallah der Allah inşa eder.

Şems-i Tebrîzî’ye atfedilen bu söz “_hikmetli_ sozler_” sayfasında 11.09.2024, karanlık bir gecede ay ışığı videosuna Hasan Bayar’ın Nazar Eyle ilahisi fonuyla paylaşılmıştır. Mezkûr cümleye Mevlânâ’nın eserlerinde ve Şems-i Tebrîzî’ye atfedilen *Makâlât*’ta rastlamadık. Ayrıca sözün aidiyetine dair de bir kaynak bulamadık. Popüler tasavvuf kitaplarından alıntılanmış bir cümle olması muhtemeldir.

2.1.6. Gamzelendi gönül yine devası ahtır. Gönlü mahzun olanın dostu Allah’tır.

Şems-i Tebrîzî’ye atfedilen bu söz “_hikmetli_ sozler_” sayfasında 31.07.2024 tarihinde, secdeye gitmiş bir adamın görseli eşliğinde paylaşılmıştır. Mezkûr cümleye Mevlânâ’nın eserlerinde ve Şems-i Tebrîzî’ye atfedilen *Makâlât*’ta rastlamadık. Yukarıdaki söze benzer şekilde sözün aidiyetine dair bir kaynak bulamadık. Bu sözünde popüler tasavvuf kitaplarından ya da sûfi terapi tarzı kitaplardan alıntılanarak Şems-i Tebrîzî’ye atfedilmiş bir cümle olması muhtemeldir.

2.2. Mevlânâ’ya Atfedilen Bazı Sözler

Sözleri değerlendirilen bir diğer sûfi Mevlânâ’dır. Paylaşımlara ve etkileşim sayılarına bakılırsa Mevlânâ’nın bu alanda en popüler isim olduğu söylenebilir. Bu popülerliğe bağlı olarak onun sözlerinden sayıca fazla incelendiğini söylemekte yarar vardır. Sözlerin aidiyetinin tespitine dönük olarak Mevlânâ’nın altı eserinden istifade edilmiştir. Bu bağlamda paylaşılan sözler öncelikle paylaşıldığı haliyle ve daha sonra farklı kelime ve versiyonlarıyla taranmıştır. Varsa doğrudan sözün kendisi yoksa paylaşıma ilham olabilecek benzer sözler tespit edilmeye çalışılmıştır.

2.2.1. Kapı açılır, sen yeter ki vurmaya bil, ne zaman bilmem, yeter ki o kapıda durmaya bil.

Mevlânâ’ya atfedilen bu söz “_mevlana_” sayfasında 15.03.2023 tarihinde paylaşılmıştır. Bir minare görseli paylaşıma fon olarak seçilmiştir. Aynı söz 20.05.2016 tarihinde Diyanet İşleri Türk İslam Birliği resmi sayfasında hutbe komisyonunca hazırlanan hutbede de kaydedilmiştir.³ Ayrıca Diyanet Çocuk Dergisinin 2017 tarih ve 438. Sayısında sayfa 5’te de

³ (Erişim: 07.11.2024, https://www.ditib.de/detail_predigt2.php?id=294&lang=en)

zikredilmiştir. Bu durum sûfilere atfedilen sözlerin kurum bazında ve yayınlarda da kullanıldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Mezkûr ifade yerine Mesnevî’de “‘Namazda oldukça padişahın kapısını çalmaktasın, padişahın kapısını çalana, o kapı açılır.’ hadisine işaret vardır.”(Mevlânâ, 2015, 993) sözü ve *Dîvân-ı Kebîr*’de “Kapalı kapı nasıl açılır? Anahtara düşman kesilmişsin; yaralı ne ile iyileşir? Merhemini çevresinde dönüp dolaştığın yok ki.” (Mevlânâ, 2007, 6/20) şeklinde iki söz tespit edilmiştir. Ancak sosyal medya paylaşımında olduğu haliyle tespit edilememiştir.

2.2.2. Her şey vaktini bekler, bekle! Senin olan sana gelecektir.

Mevlânâ’ya atfedilen bu söz “mevlana_” sayfasında 13.03.2023 tarihinde, bulutlar içindeki bir kalp görseliyle paylaşılmıştır. Bu sözün bir benzeri “O muayyen zamanı bekle; o soyların sana ulaşacağını muhakkak bil.” şeklindedir.(Mevlânâ, 2015, 757) Bir diğer ifade ise “O elbise içinde yan ve daima sükût et! Çünkü o acı günlerden sonra saadet şarabı içecek demler gelecektir.”(Mevlânâ, 1974, 156) şeklindedir. Anlaşıldığı üzere Mevlânâ’ya ait bazı sözler küçük değişikliklerle bu hale getirilerek paylaşılmıştır.

2.2.3. Beklemeyi bilirsen istediğin her şey ayağına gelir. Unutma ki Allah sabredenlerle beraberdur.

Mevlânâ’ya atfedilen bu söz “semsitebrizii” sayfasında 11.03.2023 tarihinde bir kelebek görseliyle paylaşılmıştır. Bu söz mevcut haliyle Mevlânâ’nın eserlerinde tespit edilemese de bu sözü anımsatan bir cümle “Hem benlikten halas olursun, hem perçemini eline dolar da boynunu vurursun şeytanın; sıkıntının anahtarıdır sabır. İkbalin ayağına gelir, devletin huzuruna. Kademiyle kutlanırsın; sabır sıkıntının anahtarıdır.” (Mevlânâ, 1/2007, 529) şeklinde *Dîvân-ı Kebîr*’de yer almıştır.

2.2.4. Gönül almayı bilmeyene ömür emanet edilmez.

Mevlânâ’ya atfedilen bu söz “yunusemredizisi” sayfasında 05.10.2024 tarihinde bir yaprak görseliyle paylaşılmıştır. Farklı sosyal medya mecralarında çok kez paylaşılan bu cümle aynıyla “Türk Diş hekimleri Birliği 26. Uluslararası Diş hekimliği Kongresi Kapanış Töreni” konuşma metninde şu şekilde yer almıştır: “Mevlana’nın güzel bir sözü ile başlamak istiyorum. “Gönül almayı bilmeyene ömür emanet edilmez.” diyor Mevlana...”⁴ Mevlânâ’nın eserlerinde paylaşılan haliyle tespit edemediğimiz bu cümlelerin “Senin uğrunda yüzlerce belâyâ katlanırım. Bu sözümünden dönersem her cezaya razıyım. Eğer ömür yetse, gönlümde senin cefâlarını kıyamete kadar çekme kararındayım.”(Mevlânâ, 1974, 173) şeklindeki bir sözünden mülhem olabileceği değerlendirilmiştir. Bununla birlikte bu sözün Mevlânâ’ya ait olduğunu söylemek güçtür.

2.2.5. Senin dünyaya bakan penceren kirli ise benim çiçeklerim sana çamur görünür.

Mevlânâ’ya atfedilen bu söz “yunusemredizisi” sayfasında 27.12.2023 tarihinde paylaşılmıştır. TRT 1 ekranlarında yayınlanan Aşkın Yolculuğu Yunus Emre dizinde Tapduk Emre rolünü oynayan aktörün görseli eşliğinde verilen bu sözün aynısına incelenen kaynaklarda rastlanmasa da bu sözü çağrıştıracak ifadeler *Mesnevî*’de rastlanmıştır. Bunların öne çıkanları şu şekildedir: “Oysa biliyorsun, altı kirli olan çocuk, gittiği her yeri pisletir.”(Mevlânâ, 2015, 292) “Dünyanın görünüş alanı senin algılamandır. Kirli duyundur temizleri perdeleyen.” “Görüş suyuyla bir süre yıka duyuyu. Sûfilerin giysi yıkayışlarını böyle bil.”(Mevlânâ, 2015, 557) Mevlânâ’nın bir diğer eseri *Dîvân*’da ise “Ay ışığı eve, pencere ne kadarsa o kadar vurur, ışığı doğuyla batıyı tutsa, gene de bu böyledir.” (Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 3/161.) formunda bir cümle yer almaktadır. Her iki eserde yer alan ifade biçimlerinin mezkûr cümleye kaynaklık etmiş olması muhtemeldir. Zira şeklen farklılık bulunsa da mana olarak birbiriyle uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

⁴ (Erişim tarihi:08.11.2024; url:

[https://www.tdb.org.tr/ekler/TDB_26.UDK_Kapanis_Konusmasi\(T.Ismen\)_10.09.2022.pdf](https://www.tdb.org.tr/ekler/TDB_26.UDK_Kapanis_Konusmasi(T.Ismen)_10.09.2022.pdf))

2.2.6. Akıl bir kuzu, nefis bir kurt, iman ise çobandır. İman kuvvetli olmazsa nefis aklı yer.

Mevlânâ'ya atfedilen bu söz “_hikmetli_sozler_” sayfasında 13.08.2024 tarihinde, dumanlar içinde uzaklaşıp giden bir ihtiyarın videosu eşliğinde paylaşılmıştır. Mezkûr cümlelerin ne bu haliyle ne de farklı versiyonlarında Mevlânâ'nın eserlerinde olmadığı görülmüştür. Buna rağmen ilgili söz roman veya popüler kültürün tasavvuf kitaplarına Mevlânâ'nın bir sözü gibi geçmiştir.(Gözaçan, 2023, 10) Esasen bu sözün yaygın olarak kullanılan ve Hacı Bektâş-i Velî'ye ait olduğu bilinmektedir. Nitekim onun *Makâlât* adlı eserinde bu ifadeler şu şekilde yer almıştır:

“İman bir hazinedir. Allah'ın lanetlediği iblis bir hırsızdır. Akıl hazinedardır. O halde hazinedar giderse hırsız hazineyi ne eder? Bir söze göre de iman koyun, akıl çoban ve iblis kurttur. Çoban giderse kurt koyunu ne yapar? Bir söze göre de iman süt, akıl bekçi, iblis köpektir. Üçü de evdedir. Bekçi evden gidip de süt bekçisiz kalırsa it sütü ne yapar?” (Velî, 1990, 11; Güzel, 2007, 48)

Görüldüğü üzere sosyal mecralarda paylaşılan söz kurgusal olarak sözün aslından biraz farklı olsa da kaynağının aynı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu durum sûfilerin sözlerinin zaman zaman birbirleri yerine kullanılabildiğini göstermektedir.

2.3. Tapduk Emre'ye Atfedilen Bazı Sözler

Tapduk Emre ismi son dönemlerde sosyal mecralarda öne çıkan isimlerindendir. Nitekim pek çok nükteli söz ona aitmiş gibi paylaşılmaktadır. Tapduk Emre'ye ait bir eserin olmayışı ona atfedilen sözlerin kaynağının tespitini güçleştirir de Yunus Emre'ye ait olduğu tespit edilen bazı sözlerin ona aitmiş gibi paylaşılması bu zorluğu bir nebze azaltmıştır. Bunun yanında ona atfedilen sözlerin çoğunun Aşkın Yolculuğu Yunus Emre dizisinden alınan repliklerden olması dikkat çekicidir. Bu bağlamda ona atfedilen on söz üzerinde bir tespit çalışması yapılmıştır.

2.3.1. Elini kır, ayağını kır, vur taşlara kafanı kır, amma gönül kırma.

Tapduk Emre'ye atfedilen bu söz “yunusemredizisi” sayfasında 01.10.2024 tarihinde, bir kalp görseliyle birlikte paylaşılmış, diziyle bağ kuracak bir görsele yer verilmemiştir. Aynı söz “yunusemresiirleri” sayfasında 05.09.2024 tarihinde Tapduk Emre'ye atfedilerek paylaşılmıştır. TRT 1 ekranlarında yayınlanan Aşkın Yolculuğu Yunus Emre dizinde Tapduk Emre rolünü oynayan aktörün görseli eşliğinde verilen sözün kaynağına bakıldığında aynı dizide Tapduk Emre rolünü oynayan oyuncunun senaryo gereği söylediği bir replik olduğu görülmüştür.(Aşkın Yolculuğu Yunus Emre, 2015) Dolayısıyla söz bu haliyle mezkûr dizinin senaryosundaki repliklerden biridir.

2.3.2. Bize düşman olana Hak yâr olsun. Görelim dünyada berhudâr olsun.

Tapduk Emre'ye atfedilen bu söz “yunusemredizisi” sayfasında 09.05.2024 tarihinde Aşkın Yolculuğu Yunus Emre dizisinde Tapduk Emre rolünü oynayan aktörün görseli eşliğinde paylaşılmıştır. Sözün bu haline Yunus Emre'nin eserlerinde rastlamamakla birlikte bu söze ilham kaynağı olduğu söylenebilecek beyitlerin varlığı tespit edilmiştir. *Dîvân*'da şu ifadeler yer almaktadır:

Her kim bana agyârısa Hak Tanrı yâr olsun ana

Her kancaru varurısa bâğ u bahâr olsun ana(Yunus Emre, 2021, 13)

Benzer bir ifade yine aynı eserde şu şekilde geçmektedir:

“Kimseye düşmân tutmazuz agyâr dahî yârdur bize.

Kanda ıssuzluk varısa mahalle vü şârdur bize”(Yunus Emre, 2021, 270)

Her iki beyitte de mana olarak yukarıdaki söze benzerlik olsa da ilk beyitte açıkça görüldüğü üzere küçük bazı değişikliklerle Tapduk Emre'ye atfedilen sözün Yunus Emre'ye ait olduğu söylenebilir.

2.3.3. Aşk ile yürüyen sırtında dünyayı taşır. Aşksız yürüyen beden diye bir ceset taşır.

Tapduk Emre'ye atfedilen bu söz “yunusemresiirleri” sayfasında 12.09.2024 tarihinde, Aşkın Yolculuğu Yunus Emre dizinde Tapduk Emre rolünü oynayan aktörün görseli eşliğinde paylaşılmıştır. Sözün kaynağına bakıldığında Aşkın Yolculuğu Yunus Emre dizinde bir müridin, şeyhi Tapduk Emre'ye atfen söylediği repliklerden biri olduğu görülmüştür. (“Aşkın Yolculuğu Yunus Emre”, 2015) Dolayısıyla sözün kaynağı mezkûr dizinin senaryosudur denebilir. Sözün ilk paylaşım zamanları da diziden sonrasına işaret etmektedir.

2.3.4. Hepimiz bu pazardan birer kefen almaya geldik.

Tapduk Emre'ye atfedilen bu söz “yunusemresiirleri” sayfasında 28.08.2024 tarihinde Aşkın Yolculuğu Yunus Emre dizinde Tapduk Emre rolünü oynayan aktörün görseli eşliğinde paylaşılmıştır. Yunus Emre'nin eserlerinde ve farklı çalışmalarda tespit edemediğimiz söz mezkûr dizinin 14. bölümünde Tapduk Emre karakteri tarafından söylenmektedir. (Aşkın Yolculuğu Yunus Emre, 2015, 14. Bölüm) Ancak dizide “Hepimiz bu pazardan birer kefen çalmaya geldik.” şeklinde geçmektedir. Filmdeki “çalmak” ifadesi sosyal mecralardaki paylaşımlara “almak” olarak geçmiştir. Bu cümle bağlamında sosyal mecralarda yapılan paylaşımların kaynak kaygısı gütmedikleri gibi sözün alıntılandığı yerdeki ilk haline de sadık kalmadıkları anlaşılmaktadır.

2.3.5. Şu âlemde her ne varsa Hak'tandır. Hak'tan gayrisi yalandır.

Tapduk Emre'ye atfedilen bu söz “_hikmetli_sozler_” sayfasında 25.09.2024 tarihinde karanlık bir gecede parlak bir ay videosuyla paylaşılmıştır. Bu söz bu haliyle Yunus Emre'nin eserlerinde tespit edilemediği gibi bu sözün Tapduk Emre'ye aidiyetine dair de bir kaynak bulunamamıştır. Ancak Buhûrîzâde Abdülkerim Efendi'nin bestelediği ve Yunus Emre'ye atfedilen “Hak'tan gayri sevgili külli yalandır yalan” sözünden türediği anlaşılmaktadır. (Kaçar, 2017, 52) Öte yandan *Dîvân*'da geçen bazı beyitler bu sözün kaynağı olabilir niteliktedir. Nitekim Yunus Emre: “Dervîş Ene'l-Hak derse n'ola 'aceb mi / Hep varlık Hakk'undur 'alâ küllî hâl”(Yunus Emre, 2021, 125) derken varlığın yegâne sahibinin Hak olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla her ne kadar Tapduk Emre'ye atfedilmiş olsa da sözün kaynağının Yunus Emre olduğunu söylemek mümkündür.

2.3.6. Uyanma vakti geldiyse bir uyandıran olur elbet. Kimine Hızır, kimine uçan kuş, kimine biten bir ot.

Tapduk Emre'ye atfedilen bu söz “_hikmetli_sozler_” sayfasında 22.07.2024 tarihinde Toygar Işıklı “Ansızın” isimli fon müziği ve yağmurlu bir havada akan trafik videosuyla paylaşılmıştır. Söz bazı çalışmalarda yer almıştır. (Türkan, 2021, 115) Aşkın Yolculuğu Yunus Emre dizisinde İbrahim b Edhem'in (öl. 161/778) menkıbesinin anlatıldığı bölümde (“Aşkın Yolculuğu Yunus Emre”, 2015) geçen bu sözün İbrahim b. Edhem'in kalp yolculuğuna çıkmasının başlangıcında yaşadığı ve bu yola çıkmasına vesile olan menkıbelerden mülhem olduğu, daha doğrusu dizi senaryosuna İbrahim b. Edhem menkıbelerinde uyarlanmak suretiyle aktarıldığı söylenebilir. Nitekim menkıbe İbrahim b. Edhem'in bir gece tahtı üzerinde uyuması ve gece yarısı sarayının damında duyduğu sesler üzerine yaşadığı süreci ve sonrasını anlatmakta, daha sonra İbrahim b. Edhem'in Hızır'la (r.a.) aralarında geçen diyalogların (Attar, 2012, 126-127) bu sözün temelini oluşturması mümkün ve muhtemeldir.

2.4. Yunus Emre'ye Atfedilen Bazı Sözler

Yunus Emre sosyal mecralarda sözleri en çok paylaşılan sûfilerin başında gelmektedir. Ya doğrudan onun eserlerinden alınan bir cümle ya da farklı sözlerin ona yakıştırılmasıyla oluşturulmuş içeriklerin çokluğu dikkat çekmektedir. Onun sözlerinin tespiti noktasında öncelikle kendisine atfedilen *Dîvân* ve *Risâletü'n-nushiye* adlı iki eseri incelenmiştir. Yazılı kaynak olarak ayrıca Aşık Yunus olarak bilinen bir diğer Yunus Emre'ye ait şiirler de incelenen eserler arasındadır. (Özçelik, 2013) Daha sonra Aşkın Yolculuğu Yunus Emre dizisinin replikleri ve nihayet literatür taraması yoluyla sözlerin aidiyeti tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Yunus Emre'ye atfedilen altı söz üzerinde durulmuştur.

2.4.1. Güzeli güzel yapan edeptir. Edep ise güzeli sevmeye sebeptir.

Yunus Emre'ye atfedilen bu söz “yunusemredizisi” sayfasında 14.12.2023 tarihinde paylaşılmıştır. Çiçek görseli paylaşımına eşlik etmiştir. Mezkûr sözün *Dîvân* ve *Risâletü'n-nushiye* olmadığını gördük. Sözün kaynağına dair bir tespit de bulunamadık.

2.4.2. Kırma dostun kalbini onaracak ustası yok. Soldurma gönül çiçeğini sulamaya ibrik yok.

Yunus Emre'ye atfedilen bu söz “yunusemredizisi” sayfasında 08.02.2024 tarihinde paylaşılmıştır. TRT 1 ekranlarında yayınlanan Aşkın Yolculuğu Yunus Emre dizinde Yunus Emre rolünü oynayan aktörün görseli eşliğinde verilmiştir. Mezkûr söz *Dîvân* olmadığı gibi sözün kaynağına dair bir tespit de bulunamadık. Bununla birlikte yaygın olarak bilinen “Ben gelmedüm davî için benüm işim sevi için / Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaga geldüm.”(Yunus Emre, 2021, 142) sözünden mülhem olması muhtemeldir. Ancak bu söz Yunus Emre'ye atıfla farklı platform ve yayınlarda zikredilmiştir. Diyanet Çocuk Dergisi'nin 16.09.2016 tarih ve 434 sayılı Kurban Bayramı temalı yayınında aynıyla yer almıştır. Öte yandan bilimsel kongrelerde de paylaşılan söz(Aygül, 70) Yunus Emre'ye atfedilmiş ancak her iki yayında da sözün kaynağına temas edilmemiştir.

2.4.3. Bir bahçeye giremezsen durup seyran eyleme. Bir gönül yapamazsan yıkıp viran eyleme.

Yunus Emre'ye atfedilen bu söz “yunusemredizisi” sayfasında 21.03.2024 tarihinde, Aşkın Yolculuğu Yunus Emre dizinde Yunus Emre rolünü oynayan aktörün görseli eşliğinde paylaşılmıştır. İlk olarak Âmil Çelebioğlu'nun bir makalesinde rastladığımız(Çelebioğlu, 1979, 32) mezkûr sözü *Dîvân* ve *Risâletü'n-nushiye*'de tespit edemedik. Sözün kaynağına dair de bir tespit de bulunamadık. Ancak bu sözün mülhem olabileceği yaygın olarak bilinen iki sözü *Dîvân* adlı eserinde şu şekilde yer almıştır: “Bir kez gönül yıkduñsa bu kıldugun namâz degül / Tehî görmen kimseyi hiç kimesne boş degül.”(Yunus Emre, 2021, 422) “Bir kez gönül yıkduñsa bu kıldugun namâz degül, Yitmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz degül”(Yunus Emre, 2021, 132) Yunus Emre'ye atfedilen bu ifadeler popüler yayınlarda da kendine yer bulmuştur.(Aktaş, 2021, 122)

2.4.4. Bir avuç toprak biraz da suyum ben. Neyimle övüneyim, işte buyum ben.

Yunus Emre'ye atfedilen bu söz “yunusemredizisi” sayfasında 10.03.2024 tarihinde, Aşkın Yolculuğu Yunus Emre dizinde Yunus Emre rolünü oynayan aktörün görseli eşliğinde paylaşılmıştır. Mezkûr söz *Dîvân* ve *Risâletü'n-nushiye*'de tespit edilememiştir. Ancak söz aynıyla akademik çalışmalara kaynaksız olarak girmiştir. Nitekim bu söz bir çalışmada Yunus Emre'nin insanı yaradılış düşüncesinden hareketle tanımlamasına gerekçe olarak gösterilmiştir.(Kılıç, 2021, 110) Sözün Yunus Emre'ye aidiyeti Yunus Emre'nin kendi eserleri ölçüsünde mümkün olmadığından yaygın olarak kullanılan bir sözün ilmi çalışmalara dayanak yapılması dikkat çekicidir.

2.4.5. Olsun be aldırma yaradan yardır / Sanma ki zalimin ettiği kardır / Mazlumun ahı indirir şahı / Her şeyin bir vakti vardır.

Yunus Emre'ye atfedilen bu söz “_hikmetli_sozler_” sayfasında 11.10.2024 tarihinde, bir mehtap videosu ve “Gel gör beni aşk neyledi” bestesinin müziği eşliğinde paylaşılmıştır. Yunus Emre'ye atfedilen bu dörtlüğü onun iki eserinde de tespit edemedik. Ayrıca bu sözlerle ilham olabilecek benzer bir söz de bulamadık.

2.4.6. Geçti ömrüm bir ah ile içi dolu eyvah ile.

Yunus Emre'ye atfedilen bu söz “_hikmetli_sozler_” sayfasında 19.08.2024 tarihinde paylaşılmıştır. Söz, camide oturan ve düşünen bir ihtiyar adamın görseliyle zenginleştirilmiştir. Mezkûr sözün bu haline ilişkin bir kayıt bulamasak da şu beyit söze ilham kaynağı olabilir: “Yazık, bütün ömrün eyvaha vardı, Büyüklenmek, seni yoldan ayırdı.”(Yunus Emre, 2013, 47)

Sonuç

Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ, Tapduk Emre ve Yunus Emre örnekleri üzerinden yürütülen bu çalışmayla, paylaşılan sözlerin bir bölümünün kaynağının belirsiz, hatta uydurma olduğunu ve bu durumun tasavvufî düşüncenin hem akademik hem de toplumsal düzlemde yanlış anlaşılmasına ve hatta manipüle edilmesine yol açabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, dijital çağda bilginin dolaşım biçimlerinin getirdiği yeni sorunlara işaret etmektedir.

Paylaşımların kaynaklarının analizi, bunların genellikle popüler kültür kitapları (özellikle romanlar), sinema ve TV dizileri, ünlü simaların paylaşımları ve TV programları gibi akademik ve ilmî dayanaktan yoksun, güvenilirliği tartışmalı mecralar olduğunu göstermiştir. Özellikle son dönemde artan tasavvuf temalı roman ve dizilerin, bu mecralarda dolaşan sözlerin temel kaynağı haline gelmesi, popüler kültürün tasavvuf algısı üzerindeki belirleyici etkisine işaret etmektedir. Temel tasavvuf kaynaklarına, yani sûfilerin kendi eserlerine doğrudan atıf yapan paylaşım sayısının yok denecek kadar az olması ise, sosyal medyada kolayca bilgiye erişimin, bilgiye eleştirel yaklaşım ve kaynak sorgulama alışkanlığını zayıflattığını düşündürmektedir. Paylaşımların görsel ve işitsel öğelerle süslenmesi, dikkat çekici ve etkileyici bir sunum sağlasa da akademik titizlikten, derinlikli bir anlayıştan uzak, manipülasyona açık ve yüzeysel bir tasavvuf algısını pekiştirmektedir. Böylece sosyal medyada sunulan tasavvuf, gerçek tasavvufî deneyimden kopuk, yüzeysel bir temsil, bir simülatör haline gelmekte ve gerçeğe olan bağlantısı giderek zayıflamaktadır.

Şems-i Tebrîzî'ye atfedilen sözlerin kaynaklarının tespiti noktasında yaşanan zorluklar, tarihsel figürlerin sosyal medyada kolayca araştılabildiğini göstermektedir. Mevlânâ örneği ise, popüler kültürün, sözlerin bağlamından kopararak kullanılması ve yeni, uydurma sözlerin üretilmesi yoluyla, tasavvufî düşüncüyü nasıl dönüştürebildiğini ve hatta çarpıtabildiğini gözler önüne sermektedir. Tapduk Emre ve Yunus Emre örnekleri de benzer şekilde, popüler kültür ürünlerinin, tarihî gerçeklikle kurgu arasındaki sınırları nasıl bulanıklaştırdığını ve sözlerin asıl sahiplerinden kopararak başka isimlere nasıl atfedilebildiğini göstermektedir. Sosyal medya, tasavvufî söylemin yeniden üretildiği ve dönüştürüldüğü bir alan haline gelmiştir. Bu süreçte, sözlerin asıl anlamları ve bağlamları kaybolmakta, yerine popüler kültürün şekillendirdiği yeni anlamlar ve yorumlar konmaktadır.

Bu bulgular, sosyal medyada sûfilere atfedilen sözlerin aidiyeti konusunda ciddi bir epistemolojik krizin yaşandığını ve bu krizin tasavvufun doğru anlaşılmasını ve yorumlanmasını engellediğini ortaya koymaktadır. Tasavvufî düşüncenin akademik titizlikle incelenmesi, sözlerin kaynaklarının teyit edilmesi ve bağlamlarından koparılmadan, tarihsel ve kültürel arka planları da dikkate alınarak aktarılması elzemdir. Aksi halde sosyal medya, tasavvufun özünden uzaklaşmasına, popüler kültürün indirgemeci ve yüzeysel yorumlarıyla yozlaşmasına ve manipülasyon aracı olarak kullanılmasına hizmet edebilir. Bu nedenle, hem içerik üreticilerinin hem de kullanıcıların sosyal medyada bilgiye eleştirel bir yaklaşımla yaklaşması, kaynakları sorgulaması ve doğruluğundan emin olmadıkları bilgileri yaymaktan imtina etmesi büyük önem arz etmektedir. Tasavvuf alanında uzman kişilerin sosyal medyayı doğru bilgiyi yaygınlaştırmak için etkin bir şekilde kullanması, sosyal medya platformlarının da bu tür içeriklerin doğruluğunu denetleme ve yanlış bilgilerin yayılmasını önleme konusunda sorumluluk üstlenmesi, tasavvufî düşüncenin zenginliğinin ve derinliğinin korunması ve gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılması için hayati öneme sahiptir.

Kaynakça

- Aktaş, M. Ç. (2021) *Hayat Kaybettiğin Yerden Başlar*. İstanbul: İndigo Yayınları.
Alşan, M. H. (2021). *Sufi Terapi*. 4. Basım, İstanbul: Ahir Zaman Yayıncılık.
Anttila, Jaakko Hameen. (2022). *Hak Sarhoşları*. çev. Esko Naskali - Mehmet Sümer. İstanbul: Fidan Yayınları.

- Arberry, A. J.(2008). *Tasavvuf Müslüman Mistiklere Toplu Bakış*. çev. İbrahim Kapaklıkaya. 3. Basım, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Attar, F. 2012. *Evliyâ Tezkireleri*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Aygül, Betül. “Pozitif Psikoloji Bağlamında Yunus Emre’yi Anlamak”. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Yayınları. Erişim 11 Kasım 2024.
<https://ppcongress.com/uploads/content/files/20/2-avasya-pozitif-psikoloji-kongresi-ozet-bildiri-kitabi17-guncel.pdf>
- Bayrakçı, S. - Çuhadar, M. (2024). “Sosyal Medya ve Popüler Dindarlık: Facebook’taki Tasavvuf Sayfaları Üzerine Bir İnceleme”. *Eskiye* 54, 895-928.
- Bölükbaşı, A. (2016). “Postmodern Tanrı Misafiri: Popüler ‘Tasavvuf’çuluk”. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi* 3/1, 150-170.
- Cengiz, E. (2020). “Hz. Ömer Döneminde Meydana Gelen Amvas Tâunu ve Etkileri”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13, 129-150.
- Cürcânî, S. Ş. (2021). *Ta’rifât (Tasavvuf İstılahları)*. 2. Basım, çev. Abdülaziz Mecdî Tolun. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Çelebioğlu, Â. (1979). “Erzurumlu İbrahim Hakkı Dîvânı’nda Gönül”. *Milli Kültür* 1/12, 29-37.
- Çetin, N. (2021). “Dijitalleşmenin Tesirleri ve Tasavvufî Çözümleri”. *İslam ve Yorum* 5. kitap editörü Fikret Karaman, editör Ramazan vd. Meşe. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.
- Erkaya, M. E. (2021). “Çağdaş Romanlar Üzerinden Tasavvuf Anlatısı ve Algısı: Hacı Bayrâm-ı Velî Örneği”. *Sufiyye* 11.
- Erkaya, Mahmud Esad. (2022). “Günümüz Türkiye’sinde Tasavvufu Tenkit Amaçlı Yazılan Bazı Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme”. *Tasavvuf Dergisi* 45, 1-36.
- Gözaçan, H. (2023). *Sır Sahibine Verilir*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Güzel, A. (2007) “Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal’da Dört Kapı Kırk Makam”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 41.
- Habertürk. “Aziz Yıldırım’ın koğuştaki okuduğu kitap”. *Sabah Gazetesi* (2011).
<https://www.sabah.com.tr/spor/futbol/2011/07/15/aziz-yildirim-kogusta-okudugu-kitap>
- Hızlı, A. (2022). *İlk Dönem Tasavvufuna Yöneltilen Eleştiriler*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,
- Hucvirî, Ali B. O. C. (2020). *Kesfî’l-mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. 7. Basım, çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İnanç, H. (2014). *Can Veren Pervaneler*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı,
- Kaçar, G. Y. (2017). “Yunus Emre ve Türk Tasavvuf Müsikîsi”. *İstem* 29, 41-59.
- Kelâbâzî, Ebü Bekir Muhammed b. İshâk Buhârî. (2021). *Ta’arruf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)*. 7. Basım, çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kılıç, M. (2021). “Yunus Emre’nin Şiirlerinde Yer Alan Psikolojik Danışma İlkelerinden Seçme Örnekler”. *DEÜİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı*, 105-130.
- Korukcu, A. vd. (2015). “Sosyal Medya ve Din: Facebook Örnekleminde Dini İçerikli Paylaşımlar Üzerine Bir Değerlendirme”. *Geçmişten Geleceğe Ahlâk*. ed. Asife Ünal. Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları,
- Koşar, U. (2013). *Allah De Ötesini Bırak*. İstanbul: Destek Yayınları,
- Kuşeyrî, A. (2014). *er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)*. 7. Basım, çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kutlu, M. (2022). “Sosyal Medyada Hatalı Dini Paylaşımların Analizi”. *Ahi Evran Akademi (AEA)* 3/2, 14-30.

- Mevlânâ, C. R. (2007). *Dîvân-ı Kebîr*. çev. Abdülbaki Gölpınarlı. 8 Cilt. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mevlânâ, C. R.. (2015). *Mesnevî-i Mâ'nevî*. çev. Derya Örs - Hicabi Kırlangıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurulu Başkanlığı.
- Mevlânâ, C. R. (1974). *Mevlânâ'nın Rubâileri*. çev. Mehmet Nuri Gençosman. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ocak, A. Y. (2018). "Bektâşîyye". *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceyhan. Ankara: İsam Yayınları, 2. Basım,
- Özcan, H. (2012). "Hacı Bektaş Veli'nin Eserlerinde ve Bektaşî Erkânâmelerinde Dervişin Nitelikleri". *Turkish Studies* 7/1, 1695-1705.
- Özcan, Hüseyin. "Mevlâna'da Aşk ve İlim". C. 36. Bükreş: Yağmur Dil Kültür ve Edebiyat Dergisi', 2007.
https://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/huseyin_ozcan_mevlana_ask_ve_ilim.pdf
- Özçelik, M. (2013). *Bursa'nın Yunus'u ÂŞIK YUNUS*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi,
- Öztekin, H. A. (2014). *Elif Gibi Sevmek*. İstanbul: Yakamoz Yayıncılık,
- Öztürk, F. D. - Tosun, A. (2021). "Sosyal Medyada Yer Alan Dini İçerikler ve Din Eğitimi Üzerindeki Etkileri: Bir Alan Araştırması". *Tokat İlmîyat Dergisi* 9/2, 607-630.
- Pusat, T. (2017). *Sufîzmin Türk Medyasındaki Temsili: 2000'li Yıllar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans.
- Sargut, C. (2013). *Sohbetler*. İstanbul: Nefes Yayınları.
- Solmaz, S. (2021). "En Büyük Kâr 'Sabır'". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 5/4, 1646-1667.
- Suyûtî, C. A. bin Ebû Bekr. (1988). *el-Câmiu's-Sağîr*. Mısır.
- Şafak, E. (2009). *Aşk*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Tarhan, N. (2024). *Mesnevi Terapi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tarhan, N. (2024). *Yunus Terapi*. İstanbul: Timaş Yayınları,
- Tebrîzî, Ş. (2009). *Makâlât*. çev. Mehmet Nuri Gençosman. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Türkan, H. K. (2021). "TRT 1'in Yunus Emre Aşkın Yolculuğu Dizisinde Yer Alan Kıssalar Üzerine Bir Değerlendirme". *Asya Studies* 17, 107-124.
- Ulu, M. (2012). *Aşka Ağlayan Derviş Yunus Emre*. Konya: Karatay Yayınları.
- Ulu, M. (2013). *Aşka Ağlayan Velî Hacı Bektâş-i Velî*. Konya: Karatay Yayınları.
- Ulu, M. (2017). *Aşkın Nefesi Hacı Bayrâm-ı Velî*. İstanbul: Nefes Yayınları.
- Ulu, M. (2013). *Aşkın Sırrı Somuncu Baba*. Konya: Karatay Yayınları.
- Ulu, M. *Buharalı Derviş Emir Sultan*. İstanbul: Hayat Yayınları, 2020.
- Ulu, M. (2021). *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Velî Hayatı Eserleri ve Görüşleri*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Varsak, O. (2023). *Sosyal Medya Kullanımının Dini İnanç ve Davranışla İlişkisi (Bursa Lise Öğrencileri Örneği)*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Velî, H. B. (1990). *Makâlât*. 2. Basım. thk. Esat Coşan. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yağmur, S. (2011). *Aşkın Gözyaşları Mevlânâ*. Konya: Karatay Yayınları.
- Yağmur, S. (2010). *Aşkın Gözyaşları Tebrizli Şems*. Konya: Karatay Yayınları.
- Yılmaz, S. (2023). "Din ve Değerler Eğitimi Aracı Olarak Sinemanın Etkisi ve Gücü". *Nisar* 2, 173-195.
- Yunus E. (2021). *Dîvân-ı Yunus Emre*. İstanbul: H Yayınları.
- Yunus E. (2013). *Risâletü'n-Nushiye (Nasihatlar Kitabı)*. Eskişehir: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı,
- "Aşkın Yolculuğu Hacı Bayrâm-ı Velî". (2022). Tv Dizisi. haz. Kamil Aydın. TRT 1.

- Aşkın Yolculuğu Yunus Emre.* (2015). haz. Emre Konuk. Tv Dizisi. *Tekden Film*.
- “Aşkın Yolculuğu Yunus Emre”. (2015). Tv Dizisi. haz. Emre Konuk. *TRT 1*.
- “Cemalnur Sargut İle Aşka Yolculuk”. Tv Programı. haz. Ferda Yıldırım. *Beyaz Tv*. Yayın Tarihi 22 Şubat 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=97aoRhqFV4s>
- “Ebru Akel’le Kadın İsterse”. Tv Programı. *Hakan Mengüç Ne Dinletisi*. *Show Tv*. Yayın Tarihi 2021. <https://www.showturk.com.tr/programlar/video/hakan-mengucten-ney-dinletisi/721532>
- “Kahve Bahane”. Tv Programı. *Hayati İnanç’la Kahve Bahane*. *Diyanet Tv*. Yayın Tarihi 05 Kasım 2023. <https://diyanet.tv/kahve-bahane/video/hayati-inanc--kahve-bahane-79-bolum>
- Somuncu Baba Aşkın Sırrı*. haz. Kürşat Kızbaz (Dinî- Tasavvufî, 2016). *VSG Production*.
- “Somuncu Baba Aşkın Sırrı Fragman”. haz. Kürşat Kızbaz. *Youtube*. Yayın Tarihi 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=aw12ObhJiq4>

**الإعجاز القرآني وتأثيره في التشريع والأخلاق والمجتمع
(QUR'ANIC INIMITABILITY AND ITS IMPACT ON LEGISLATION, ETHICS, AND SOCIETY)**

Azhar Khudhair Abbas AL-AZZAWI

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, lindberg60062627@gmail.com

- 0009-0009-1691-074X

Dr. Öğr. Üyesi, Vedat YETKİN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, vedat.yetkin@bilecik.edu.tr - 0000-0002-6990-0037

المخلص

يبحث هذا المقال الدور المحوري للقرآن الكريم في حياة الأفراد والمجتمعات، متناولاً أبعاده الأخلاقية والتشريعية ودوره في بناء الحضارة. يسلط البحث الضوء على المقارنة بين حكمة القرآن والفكر الفلسفي في تربية الإنسان، مع تحليل تأثير القرآن في التهذيب الأخلاقي للفرد، التطهير الروحي، وتنظيم المجتمع. كما يتناول مراحل جمع القرآن الكريم وتدوينه، مشيراً إلى أهمية حفظه عبر التاريخ. يركز المقال على الإعجاز القرآني في مختلف الجوانب، مبرهنًا على مكانته كدليل عالمي للبشرية. فالإعجاز اللغوي والأدبي يظهر تفوق القرآن على اللغة العربية من حيث البلاغة والبيان، بينما يعكس الإعجاز العلمي مدى توافقه مع الحقائق العلمية الحديثة. كما يناقش المقال الإعجاز التشريعي للقرآن، موضحاً دوره في حماية الحقوق الفردية، تحقيق العدالة الاجتماعية، وتنظيم العلاقات الإنسانية. تسلط الدراسة الضوء على دور القرآن في الحياة الفردية والجماعية، مؤكدةً أنه ليس مجرد كتاب ديني، بل مرجع اجتماعي، أخلاقي، وثقافي. كما يناقش المقال أهمية فهم القرآن الكريم وتطبيقه وفق منهج السلف الصالح لضمان تنفيذ رسالته العالمية بشكل صحيح. يبحث المقال أيضاً كيف يمكن أن يكون القرآن دليلاً فاعلاً للمجتمعات الحديثة، مسلطاً الضوء على دوره في حماية منظومة القيم الأخلاقية ورسم خارطة طريق للحياة. كما يتم تفصيل أثر القرآن في التشريع والأخلاق وبناء المجتمع، مما يبرز دوره كمصدر للهداية وحل لمشكلات البشرية. يسعى البحث إلى تقديم إسهام علمي في مجال علوم القرآن والتفسير، عبر تحليل دوره في تشكيل الفكر الإسلامي ومدى تأثيره في بناء الأمة. يعالج المقال أيضاً كيف يمكن استخلاص تعاليم القرآن الكريم لتطوير المجتمعات الحديثة دون فقدان الهوية الإسلامية. في الختام، يبين المقال كيف يقدم القرآن نظاماً قيمياً مستداماً، مما يؤكد دوره كمصدر خالد للهداية وركيزة أساسية في الحضارة الإسلامية.

الكلمات المفتاحية: الإعجاز التشريعي، الهوية الإسلامية، العدالة الاجتماعية.

Abstract

This article explores the central role of the Qur'an in the lives of individuals and societies, examining its ethical and legislative dimensions and its contribution to civilization-building.

The study highlights the comparison between the wisdom of the Qur'an and philosophical thought in shaping human character, analyzing its impact on moral refinement, spiritual purification, and social organization. Additionally, it investigates the historical stages of the Qur'an's compilation and documentation, emphasizing the significance of its preservation throughout history. The paper focuses on the various aspects of Qur'anic miracles, demonstrating its position as a universal guide for humanity. The linguistic and literary inimitability of the Qur'an showcases its unparalleled eloquence and rhetorical mastery, while its scientific inimitability reflects its alignment with modern scientific discoveries. Moreover, the study examines the Qur'anic legislative inimitability, illustrating its role in safeguarding individual rights, ensuring social justice, and regulating human relationships. By shedding light on the Qur'an's impact on both individual and collective life, the research affirms that the Qur'an is not merely a religious text but also a comprehensive social, ethical, and cultural reference. The paper discusses the importance of understanding and applying the Qur'an in accordance with the methodology of the righteous predecessors to ensure the correct implementation of its universal message. Furthermore, the study explores how the Qur'an serves as a guiding framework for modern societies, emphasizing its role in preserving moral values and providing a roadmap for life. It also elaborates on the Qur'an's influence on legislation, ethics, and social structure, highlighting its function as a source of guidance and a solution to humanity's challenges. The research aims to contribute scientifically to the field of Qur'anic studies and exegesis by analyzing its role in shaping Islamic thought and its impact on nation-building. Lastly, the article addresses how Qur'anic teachings can be applied to develop contemporary societies without compromising Islamic identity. In conclusion, the paper demonstrates how the Qur'an provides a sustainable value system, reinforcing its role as an eternal source of guidance and a cornerstone of Islamic civilization.

Keywords: Legislative Inimitability, Islamic Identity, Social Justice.

المقدمة

القرآن الكريم هو كتاب الله المُنَزَّل على عبده ونبيه محمد ﷺ لهداية البشرية، وإخراجها من الظلمات إلى النور، ومن الكفر إلى الإيمان، ومن الشرك إلى التوحيد. وقد ختم الله به الرسالات، فأحيا به القلوب بعد الموات، وهدى به من الضلالات، وجعله حُجَّتَه الباقية على خلقه، متعهداً بحفظه من التحريف والتبديل، إذ قال تعالى: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ (الحجر، 9).

وفي هذا السياق، قامت جمعية وادي ليّ بمنطقة الطائف -جزى الله القائمين عليها خيراً- بحمل هذه الرسالة العظيمة، واحتساب الأجر من الله في تبليغ كتابه وتعليمه لأبناء المسلمين، مع إيلاء عناية خاصة بتلاوته وحفظه. وقد وعد الله أهل القرآن بالأجر العظيم، فقال: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُورَ * لِيُؤْتِيَهُمُ أَجْرَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ﴾ (غافر، 29-30). فالقرآن الكريم هو التجارة الرباحة التي لا يمكن أن تخسر، سواء في الدنيا أو في الآخرة، حيث يتفضل الله على أهله بالأجر الجزيل.

ومن مظاهر فضل القرآن الكريم أن أهله هم خير الناس، كما ورد في الحديث النبوي الشريف: خيركم من تعلم القرآن وعلمه (البخاري، 1987، رقم الحديث: 5027؛ الألباني، 1995، ج 3، ص 168). بل إن القرآن يشفع لأصحابه يوم القيامة، لقوله ﷺ: «: اقرؤوا القرآن فإنه يأتي يوم القيامة شفيعاً لأصحابه (مسلم، 2007، رقم الحديث: 804). وإن لكتاب الله مكانة عظيمة في قلب المؤمن، والاجتماع على تلاوته وتدارسه تحفه السكينة والرحمة وتحضره الملائكة، كما في الحديث: «ما اجتمع قوم في بيت من بيوت الله يتلون كتاب الله ويتدارسونه بينهم، إلا نزلت عليهم السكينة، وغشيتهم الرحمة، وحفتهم الملائكة، وذكرهم الله فيمن عنده (ابن تيمية، 1997، ج 1، ص 396).

١. القرآن الكريم روح الامة الاسلامية

إن دراسة العلاقة بين حكمة القرآن الكريم والفلسفة في تربية الإنسان وتهذيب النفس تمثل ميداناً واسعاً يستدعي التعمق في أصول المعرفة والقيم الأخلاقية. فالقرآن الكريم غني عن التعريف، إذ يُعد المرجع الأول والمصدر الرئيس الذي ترجع إليه جميع المصادر الأخرى، وهو آخر دستور إلهي نزل معجلاً ومكماً للشرائع الإلهية السابقة التي نزلت على الأنبياء والرسل، متضمناً الأحكام الجوهرية، مع إضافة أحكام جديدة تتناسب مع نضج العقل البشري، ليرتكز عليها الإنسان في تطوير حياته، وتحقيق السعادة الدنيوية والأخروية.

وتؤكد هذه الحقيقة آيات قرآنية عديدة، منها قوله تعالى: ﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ﴾ (الشورى، 13).

كما أشار القرآن إلى أن تعاليمه متنسقة مع الرسائل الإلهية السابقة، حيث قال سبحانه: ﴿إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى * صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى﴾ (الأعلى، 18).

وفي السياق ذاته، يدعو القرآن أهل الكتاب إلى توحيد الكلمة والعودة إلى أصول الإيمان الحق، كما في قوله تعالى: ﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾ (آل عمران، 64).

١.١ جمع القرآن الكريم وتدوينه

مرَّ القرآن الكريم بمراحل عدة من التدوين والجمع، بدءًا من عهد النبي ﷺ مرورًا بالخلفاء الراشدين، وصولًا إلى توحيد المصاحف في عهد عثمان بن عفان رضي الله عنه.

في عهد النبي ﷺ: كان الصحابة يكتبون الوحي على الرقاع والعظام وسعف النخل، كما حفظه العديد منهم عن ظهر قلب. ومن أمثلة ذلك ما روت أم هشام بنت حارثة رضي الله عنها عن حفظها لسورة ق مباشرة من النبي ﷺ، حيث قالت: كان تتورنا وتتور رسول الله صلى الله عليه وسلم واحدًا سنتين، وما أخذتُ ق والقرآن المجيد إلا عن لسان رسول الله صلى الله عليه وسلم (مسلم، 2007، رقم الحديث: 891).

في عهد أبي بكر الصديق رضي الله عنه: بعد وفاة النبي ﷺ، خشي الصحابة من ضياع القرآن بسبب استشهاد عدد كبير من الحُفَاط في معركة اليمامة، فاقترح عمر بن الخطاب رضي الله عنه على أبي بكر الصديق رضي الله عنه جمعه في مصحف واحد. فأسندت هذه المهمة إلى زيد بن ثابت رضي الله عنه، الذي جمع القرآن من الرقاع والأكتاف والعُسب وصدور الرجال، حيث قال: فقمْتُ فتنَبَّعْتُ القرآن أجمعه من الرقاع والأكتاف والعُسب وصدور الرجال، وكانت الصحف التي جُمع فيها القرآن عند أبي بكر حتى توفاه الله، ثم عند عمر حتى توفاه الله، ثم عند حفصة بنت عمر (البخاري، 1987، رقم الحديث: 4679).

في عهد عثمان بن عفان رضي الله عنه: بعد انتشار الإسلام واختلاف الناس في قراءات القرآن، استشار عثمان الصحابة في توحيد المصحف على قراءة واحدة منعا للخلاف. فروي عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه أنه قال: «يا أيها الناس، لا تغلوا في عثمان، ولا تقولوا له إلا خيرًا في المصاحف وإحراق المصاحف، فوالله ما فعل الذي فعل في المصاحف إلا عن مَلَأ منا جميعًا، فقال: ما تقولون في هذه القراءة؟ فقد بلغني أن بعضهم يقول: إن قراءتي خير من قراءتك، وهذا يكاد أن يكون كفرًا. قلنا: فما ترى؟ قال: نرى أن نجتمع الناس على مصحف واحد، فلا تكون فرقة ولا يكون اختلاف، قلنا: فنعْم ما رأيت (ابن أبي داود، 1995، ج1، ص77؛ الحافظ ابن حجر، 2000، ج9، ص18).

وبهذا، فإن الجمع الذي حصل في عهد أبي بكر وعهد عثمان رضي الله عنهما كان توحيدًا للقرآن الكريم في كتاب واحد، وهو المصحف، لضمان حفظه وصيانته من الاختلاف والضياع.

٢.١. عظماء وصفوا القرآن

تناول العديد من العلماء والمفكرين عبر العصور فضل القرآن الكريم، موضحين مكانته العظيمة وأثره في حياة المسلمين. وفيما يلي بعض الأقوال التي تبين أهمية القرآن الكريم من وجهات نظر مختلفة:

- النبي محمد ﷺ وصف النبي ﷺ القرآن بأنه مصدر الهداية والرحمة، فقال: خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ»، مما يدل على فضله العظيم في حياة المسلمين (البخاري، 1987، رقم الحديث: 5027).
- الفاروق عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال: إن الله يرفع بهذا الكتاب أقوامًا، ويضع به آخرين، مشيرًا إلى أن القرآن هو معيار العزة والكرامة (مسلم، 2007، رقم الحديث: 566، 1652).
- الإمام علي بن أبي طالب رضي الله عنه قال عن القرآن: هو كتاب الله، فيه نبأ ما قبلكم، وخبر ما بعدكم، وحكم ما بينكم، هو الفصل ليس بالهزل، من تركه من جبار قصمه الله، ومن ابتغى الهدى في غيره أضله الله (الترمذي، 1998، رقم الحديث: 2906).

- الإمام الشافعي قال : من تعلّم القرآن عظمت قيمته، ومن نظر في الفقه نبل قدره، مما يوضح أثر القرآن في رفعة الإنسان. كما وصف القرآن بقوله : فكل ما نزل الله في كتابه جل ثناؤه رحمة وحجة، علمه من علمه، وجهله من جهله، لا يعلم من جهله، ولا يجهل من علمه (الشافعي، 1990، ص19).
- الإمام ابن القيم قال في وصفه للقرآن : القرآن هو الشفاء التام من جميع الأدواء القلبية والبدنية، ومن أعظم أسباب السعادة والطمأنينة في الدنيا والآخرة (ابن القيم، 1998).
- الوليد بن المغيرة (قبل إسلامه) عندما سمع القرآن قال: «والله إن له لحلاوة، وإن عليه لطلاوة، وإن أعلاه لمثمر، وإن أسفله لمغذوق، وإنه يعلو ولا يُعلى عليه (البهقي، 1995، ص310).
- الشيخ محمد متولي الشعراوي قال عن القرآن : القرآن ليس كتاباً يُقرأ مرة واحدة، بل هو كتاب حياة يُتدبر في كل مرة تقرأه، لتجد فيه جديداً ينير دربك.
- الدكتور مصطفى محمود قال : القرآن هو الكتاب الوحيد الذي كلما قرأته ازدادت فهمًا، وكلما تعمقت فيه ازدادت يقينًا بأنه ليس من كلام البشر.
- تعريف علماء أصول الفقه للقرآن الكريم عرفه العلماء بأنه: «الكلام المعجز المنزل على النبي محمد ﷺ، المكتوب في المصاحف، المنقول بالتواتر، المتعبد بتلاوته (الزرقاني، 1943، ج1، ص19).
- الإمام الشاطبي : قال في وصف القرآن الكريم: «إنه كلية الشريعة، وعمدة الملة، وينبوع الرسالة، ونور الأبصار والبصائر، وإنه لا طريق إلى الله سواه، ولا نجا بغيره، ولا تمسك بشيء يخالفه (الشاطبي، 1997، ج3، ص346).

٢. ضرورة فهم رسالة القرآن

يُعَدُّ القرآن الكريم رسالة إلهية أنزلها الله تعالى بواسطة رسول كريم إلى الناس، كما قال سبحانه: ﴿وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ﴾ (الأنعام، 19). وهذه الرسالة الإلهية موجّهة إلى البشرية كافة، ومن الضروري قراءتها وتدبرها حتى يفهم الإنسان مقاصدها، إذ إن الله عز وجل أرسل هذا الكتاب العظيم لإسعاد البشرية، كما قال سبحانه: ﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ﴾ (الزمر، 73).

-فضل التفسير في فهم رسالة القرآن الكريم-

يعدّ علم التفسير من أشرف العلوم، إذ إن موضوعه هو كلام الله جل وعلا، وهو منبع الحكمة ومصدر السعادة في الدنيا والآخرة. فلا شك أن قراءة تفسير القرآن الكريم تحمل خيراً كثيراً وأجرًا عظيمًا، لأنها توصل إلى فهم معانيه والعمل بما جاء فيه. وقد أنزل الله كتابه لتتلى ويتدبره المسلمون، كما قال تعالى: ﴿كَتَبْنَا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ (ص، 29).

إن الدعوة إلى تفسير القرآن وبيان معانيه دعوة مباركة، لأنها تتعلق بكلام الله عز وجل. ولهذا، فإن علم التفسير من أشرف العلوم وأجلّها وأعظمها بركة، وهو ضرورة للأمة لفهم كلام الله ومعرفة مراده، كما قال سبحانه: ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ * يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ (المائدة، 15-16).

ولذلك، من واجب طالب العلم أن يتعرف على أنواع هذه العلوم ليقوم بالدعوة إلى الله ويكون من خاصة أتباع النبي ﷺ، كما قال تعالى: ﴿قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ (يوسف، 108).

- القرآن الكريم: الروح الحقيقية

القرآن الكريم هو الروح التي تحيي القلوب وتمنحها النور والهداية، كما قال الله تعالى: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (الإسراء، 85). فالروح سرُّ إلهي حين نفخ في آدم ظهر فيه جميع خصائص الحياة، وكذلك حين تنفخ الروح في ابن آدم يصبح إنساناً، وإذا فارقتُه أصبح جثة هامدة.

والقرآن الكريم روحٌ مثل تلك الروح، كما قال الله تعالى: ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا﴾ (الشورى، 52). فهذا الوحي الإلهي يحدث في الإنسان من الخصائص ما يحدثه الروح في الجسد. وقد بين النبي ﷺ أهمية هذه الحياة الروحية بقوله: «مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ، مَثَلُ الْجَسَدِ، إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ، تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهْرِ وَالْحُمَى» (مسلم، 2007، رقم الحديث: 4685).

فالإنسان والمجتمع يُصبحان بالقرآن خلقاً آخر، لأن القرآن ذا طبيعة تشبه طبيعة الروح تماماً، كما قال الله تعالى: ﴿وَمَنْ كَانَ مِثْيَاً فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا﴾ (الأنعام، 122).

كما قال سبحانه: ﴿أَسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ﴾ (الأنفال، 24)، فالحياة الحقيقية للإنسان لا تكون إلا بوجود القرآن في قلبه وعمله. ولذلك، فإن الذين لا يحلّ فيهم القرآن يُعتبرون في منطق الوحي مجرد أموات، كما قال النبي ﷺ: «مَثَلُ الَّذِي يَذْكُرُ رَبَّهُ وَالَّذِي لَا يَذْكُرُ رَبَّهُ، مَثَلُ الْحَيِّ وَالْمَيِّتِ» (البخاري، 1987، رقم الحديث: 5928).

٣. كيف تحل فينا روح القرآن؟

إن هذه الروح يجب أن نسعى جاهدين لجعلها تحل فينا، ولا يكون ذلك إلا بالإقبال على كتاب الله عز وجل تلاوةً، وفهمًا، وعملاً، وتبليغًا. فلا نجاة للإنسان، أي إنسان، إلا إذا قام بهذه الوظائف الأساسية في علاقته مع القرآن الكريم.

لقد كان ابتداء نزول القرآن الكريم بمثابة نزول الروح، حيث صار النبي ﷺ مخلوقاً آخر تماماً، فقد كان بشراً ثم ازداد على ذلك مقام "يُوحَى إِلَيْهِ"، وحين أُوحى إليه هذا القرآن، صار نفسه نوراً منيراً، كما قال تعالى: ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ﴾ (المائدة، 15).

- كيف يكون القرآن روحاً فينا؟

- التفاعل مع القرآن بالتدبر والفهم قال الله تعالى: ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفُرْعَانُ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا﴾ (محمد، 24). فالتدبر هو المفتاح الأول لدخول نور القرآن إلى القلوب، فقراءة الآيات بفهم وتأمل تعمق معانيها في النفس، مما يجعلها تؤثر في السلوك والتصرفات.
- العمل بالقرآن وتطبيق تعاليمه لا يكفي أن نقرأ القرآن أو نحفظه، بل يجب أن يكون منهج حياة. فقد قال النبي ﷺ: «إِنَّمَا يُعِثُّ لِاتِّمَامِ صَالِحِ الْأَخْلَاقِ» (أحمد، 1995، رقم الحديث: 8952). وكان خلقه القرآن، كما قالت السيدة عائشة رضي الله عنها، مما يدل على أن تفعيل القرآن في السلوك اليومي هو أحد أهم صور حياته في القلوب.

- التخلّق بأخلاق القرآن يدعونا القرآن إلى الصدق، الصبر، التواضع، العفو، والإحسان. قال الله تعالى: (إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ) (البقرة، 195). فعندما تصبح هذه القيم جزءاً من شخصيتنا، نشعر بروح القرآن تسري فينا وتوجه أفعالنا وأخلاقنا.
 - الاستماع إلى القرآن بوعي وخشوع قال الله تعالى: (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) (الأعراف، 204). فالاستماع للقرآن بخشوع وتدبر ينعكس على القلب والروح، ويمنحنا السكينة والطمأنينة، ويعزز علاقتنا مع الله عز وجل.
 - نشر نور القرآن وتعليمه للآخرين قال النبي ﷺ: «خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ» (البخاري، 1987، رقم الحديث: 5027). عندما ننقل معاني القرآن ونشارك تعاليمه مع الآخرين، نساهم في جعل روحه تنتشر في المجتمع، مما يؤدي إلى نهضة الأمة وتقوية روابطها الإيمانية.
 - جعل القرآن مصدر الإلهام والقرار في حياتنا يجب أن يكون القرآن مرجعنا في كل القرارات التي نتخذها، سواء في العلاقات، العمل، أو مواجهة التحديات. فالعودة إلى القرآن تجعلنا نعيش بروحه ونسترشد بنوره.
 - الاستشفاء بالقرآن والتقرب به إلى الله قال الله تعالى: "وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ" (الإسراء: 82). عندما نلجأ إلى القرآن في أوقات الضعف والمرض النفسي أو الجسدي، نشعر بأن روحه تملأ قلوبنا بالطمأنينة والقوة.
٤. نحن امة الشهاداة على الناس

الإسلام: رسالة عالمية وشهادة على الناس إن الإسلام ليس مجرد دين فردي يقتصر على العلاقة بين العبد وربّه، بل هو رسالة عالمية حملتها الأمة الإسلامية لتكون شاهدة على الأمم، مبينة طريق الحق، وموصلة رسالة الله إلى البشرية. وقد شرف الله المسلمين بهذه المكانة الرفيعة، حيث قال تعالى: (وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا) (البقرة، 143).

مفهوم الشهادة على الناس : تعني الشهادة على الناس أن المسلمين مكلفون بإبلاغ رسالة الإسلام إلى العالم، ونقل تعاليم الحق، وتقديم نموذج عملي للأخلاق والقيم الإسلامية. وهذه الشهادة ليست فقط بالكلام، بل بالأفعال التي تعكس مبادئ الإسلام في العدل والرحمة والإحسان.

مسؤولية الأمة الإسلامية : بما أن الأمة الإسلامية شاهدة على الناس، فهي مسؤولة عن تبليغ رسالة الإسلام، كما قال النبي ﷺ : يَلْعَنُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً (البخاري، 1987، رقم الحديث: 3461).

ومن واجبات الأمة الإسلامية في تحقيق هذه الشهادة:

- الالتزام بالوسطية: حيث إن الإسلام دين الاعتدال والتوازن بين الروح والمادة، وبين الحقوق والواجبات.
- إقامة العدل في الأرض: قال الله تعالى: (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ) (النحل، 90).
- كيف نحقق الشهادة على الناس؟
- بالعلم والعمل: يجب على المسلم أن يكون قدوة في العلم والعمل، وأن يمثل الإسلام بأخلاقه وسلوكه.
- بالدعوة إلى الله بالحكمة والموعظة الحسنة: كما قال تعالى: (ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ) (النحل، 125).

• بالتكافل والتراحم :ليكون المجتمع الإسلامي نموذجًا يُحتذى به في الإنسانية والعدل.

أثر الشهادة على الناس في نهضة الأمة : عندما تقوم الأمة بمهمتها في الشهادة على الناس، فإنها تحقق نهضتها وتؤثر إيجابيًا في العالم، كما فعل المسلمون في العصور الذهبية للإسلام، حيث نشروا العلم، وحققوا العدل، وقدموا نموذجًا راقيًا للحضارة الإسلامية.

قال الله تعالى: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ (آل عمران، 110)، وهذا يدل على أن الأمة الإسلامية أمة الدعوة والهداية، وهي مسؤولة عن حمل الرسالة ونقلها إلى العالم.

الرسول ﷺ والشهادة على الناس : منذ نزول القرآن الكريم، حمل النبي ﷺ مسؤولية الشهادة على الناس، كما قال الله تعالى: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾ (الأحزاب، 45)، وقال أيضًا: ﴿وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا﴾ (الأحزاب، 46).

وفي فترة قصيرة، استطاع النبي ﷺ أن يحقق إنجازًا عظيمًا امتد تأثيره لأكثر من خمسة عشر قرنًا، وما زال الإسلام ينتشر في العالم. لكن حين تخلى المسلمون عن دينهم وضعفت الأمانة في أيديهم، تسلط عليهم أعداؤهم، كما هو حال الأمة اليوم.

مسؤولية الأمة الإسلامية اليوم : إن الأمة الإسلامية مسؤولة عن حمل رسالة الإسلام ونقلها إلى البشرية بأفضل صورة، وهذا يتطلب التمسك بالقيم الإسلامية، والعمل بها، وتمثيلها بسلوك يعكس حقيقة الدين. فإذا أدت الأمة دورها بصدق، فإنها تكون شاهدة بحق على الناس يوم القيامة، كما أراد الله لها أن تكون.

٥. القرآن الكريم في تهذيب النفس البشرية

يُعدّ القرآن الكريم أعظم مصدر لتهذيب النفس البشرية، فهو كتاب هداية، وإصلاح، وتزكية. يضع القرآن منهجًا متكاملًا لتربية الإنسان، وتقويم أخلاقه، وتنقية قلبه، حتى يصبح فردًا صالحًا لنفسه ومجتمعه. قال الله تعالى: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا * وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا﴾ (الشمس، 9-10)، مما يؤكد أهمية تهذيب النفس لتتألق الفلاح في الدنيا والآخرة.

القرآن ومفهوم تهذيب النفس : تهذيب النفس في القرآن يعني تطهيرها من الصفات الذميمة، وتحليلتها بالأخلاق الحميدة. قال الله تعالى: ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾ (الأعراف، 199). فالقرآن يدعو إلى الصبر، والعفو، وحسن الخلق، مما يؤدي إلى تهذيب النفس والارتقاء بها.

- طرق تهذيب النفس في القرآن:

أ. تربية النفس على التقوى : التقوى هي أساس تهذيب النفس، فهي تدفع الإنسان إلى فعل الخير وترك الشر، كما قال الله تعالى: ﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾ (الحجرات، 13).

ب. تعزيز الصبر وضبط النفس : الصبر من أهم الأخلاق التي يزرعها القرآن في النفس البشرية، قال تعالى: ﴿وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ﴾ (البقرة، 155).

ج. التخلص من الصفات السلبية: يحذّر القرآن الكريم من الصفات التي تفسد النفس مثل الكِبَر، والرياء، والحسد، ويأمر بالتواضع والإخلاص، كما قال الله تعالى: ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَجًا﴾ (الإسراء، 37).

د. تقوية الوازع الأخلاقي بالعبادات : العبادات في الإسلام ليست مجرد طقوس، بل تهذب النفس وتزكّيها، كما قال الله تعالى: ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ﴾ (العنكبوت، 45).

- أثر تهذيب النفس على المجتمع : عندما تهذب النفس بالقرآن، ينعكس ذلك على المجتمع في صورة:

- انتشار القيم النبيلة مثل العدل، والرحمة، والتسامح.
- تقوية العلاقات بين الأفراد على أساس المحبة والتعاون.
- الحد من الفساد، والظلم، وسوء الأخلاق.

القرآن الكريم هو أعظم وسيلة لتهذيب النفس البشرية، فهو ينقيها من الصفات الذميمة، ويهذبها بالقيم السامية، مما يؤدي إلى بناء مجتمع صالح ومستقيم. وقد قال النبي ﷺ: إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ صَالِحَ الْأَخْلَاقِ (أحمد، 1995، رقم الحديث: 8952). وهذا ما يسعى إليه القرآن في تربية الإنسان وتهذيب نفسه.

-القرآن الكريم: وحي الله الخالص : القرآن الكريم هو وحي الله الخالص، وهو جامع لهدى الله للبشرية، فقد جمع كل ما بقي من الكتب السماوية السابقة، كما قال الله تعالى: ﴿مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ﴾ (المائدة، 48).

- مسؤولية المسلم تجاه القرآن الكريم : إن أعظم ما يجب على المسلم تجاه هذا الكتاب العظيم هو الامتثال لأوامره، واتباعه، وحفظه، والتمسك به، فقد جعل الله رفعة الإنسان في الإيمان والعمل الصالح، كما قال تعالى: ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾ (العصر، 3).

فالإيمان هو الطريق السليم للهداية، والمؤمن هو الذي يفيض بالخير والسعادة الأخروية. وقد شرف الله الأمة الإسلامية ورفع منزلتها، كما قال تعالى: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ (آل عمران، 110).

- المسلم ودعوته إلى الله : عندما يخاطب الله تعالى الإنسان المؤمن، فإنه يدعوه إلى أن يكون داعيًا إلى الله، كما قال سبحانه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَرْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ﴾ (الحج، 77).

كما أمر الله بالجهاد في سبيله، فقال تعالى: ﴿وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادٍ﴾ (الحج، 78). وهذا الجهاد يبدأ بجهاد الدعوة إلى الله، كما قال الله تعالى: ﴿وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا﴾ (الفرقان، 52)، أي بالقرآن الكريم.

لقد اختار الله الأمة الإسلامية لهذا الدين، وحثّها على الدعوة إليه في مواضع كثيرة من القرآن الكريم. فالقرآن كله دعوة وإرشاد وشحن للهمم، وهو منهج متكامل لإصلاح النفس والمجتمع، وبذلك يتحقق الخير في الدنيا والآخرة.

٦. وظيفة القرآن الكريم (الدستور)

القرآن الكريم هو كلام الله المنزل على نبيه محمد ﷺ ليكون هدى ورحمة للعالمين. لم يأت القرآن لمجرد التلاوة، بل له وظائف عظيمة تهدف إلى إصلاح الإنسان والمجتمع، وبيان طريق الحق، وتنظيم حياة البشر. قال الله تعالى: (إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا) (الإسراء 9).

- الهداية والإرشاد : القرآن الكريم هو مصدر الهداية، حيث يرشد الإنسان إلى العقيدة الصحيحة، والعبادات، والمعاملات، والأخلاق الحسنة. قال تعالى: (ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) (البقرة 2).

- التشريع وتنظيم الحياة : القرآن الكريم يضع القواعد الشرعية التي تنظم حياة الأفراد والمجتمعات، حيث يحتوي على الأحكام المتعلقة بالعبادات، والمعاملات، والعلاقات الاجتماعية، والاقتصاد، والعدالة. قال تعالى: (وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ) (النحل 89).

- تزكية النفس وإصلاح الأخلاق : من أعظم وظائف القرآن تهذيب النفس البشرية، حيث يحث على مكارم الأخلاق، ويحذر من الرذائل. قال الله تعالى: "قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا" (الشمس 9-10).

- تحقيق العدل والمساواة : القرآن يأمر بالعدل وينهى عن الظلم، ويضع أسسًا لمجتمع قائم على الحق والإنصاف. قال تعالى: (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ) (النحل 90).

- شفاء للقلوب والصدور : القرآن الكريم يعالج القلق والاضطراب النفسي، فهو يمنح الطمأنينة والسعادة للمؤمن. قال الله تعالى: (أَلَا يَذْكُرُ اللَّهُ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ) (الرعد 28).

- تحفيز الإنسان على العلم والتفكير : يدعو القرآن إلى طلب العلم والتفكير في الكون، مما أسهم في ازدهار الحضارة الإسلامية. قال تعالى: (قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ) (الزمر 9).

- التبشير والإنذار : يبشر القرآن المؤمنين بالجنة، ويحذر الكافرين من العذاب، مما يبعث في النفوس الأمل والخوف في آن واحد. قال تعالى: (وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم مِّنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا) (الأحزاب 47).

القرآن الكريم هو الدستور الإلهي الشامل، الذي ينظم حياة الإنسان، ويهديه إلى الصراط المستقيم. هو كتاب هداية وتشريع، وشفاء ورحمة، وإصلاح للفرد والمجتمع، ولذلك يجب علينا تلاوته وتدبره والعمل بأحكامه.

القرآن الكريم لا يتطرق للجزئيات ولا يتضمن الأحكام التفصيلية ولا يتناول كل شيء بالاسم وإنما يقتصر على امهات الأحكام وتأسيس الاسس العامة

القرآن الكريم اقتصر على الاسس العامة والقواعد الكلية وضع اطارا اخلاقيا وقال لعقل الانسان تحرك في ضوء متطلبات الحياة في الدنيا الواسعة شريطة ان يكون هذا التحرك ضمن حدود هذا الإطار الاخلاقي فقال تعالى (وتلك حدود الله ومن يتعدى حدود الله فقد ظلم نفسه).

٧. نهج القرآن

القرآن الكريم يُعدُّ المصدر الأساسي في بيان الأحكام الشرعية التي تنظم حياة الإنسان على المستويين الاعتقادي والأخلاقي والعملي. فمن الناحية الاعتقادية، يضع القرآن الكريم الإيمان بالله تعالى كشرطٍ أوليٍّ وأساسيٍّ للالتزام بالأحكام الشرعية، إذ لا يمكن لمن لا إيمان له أن يحقق الالتزام الصحيح بالأوامر والنواهي الإلهية. كما أن الالتزام بالأحكام يستلزم

الأمانة، ومن فقد الأمانة لم يعد صالحاً ليكون عضواً نافعاً في المجتمع الإنساني. وبذلك، يؤكد القرآن الكريم على ضرورة تحلي الإنسان بالفضائل والتخلي عن الرذائل حتى يصبح عنصراً فاعلاً في مجتمعه، فيتجنب الشرور والحقد والسيئات، وهو ما يشكل الأساس للأحكام الأخلاقية التي يجب أن يتحلى بها كل فرد.

أما من الناحية العملية، فإن الأحكام القرآنية تُنظم أعمال الإنسان وأقواله وفقاً لمبادئ شرعية تهدف إلى تعزيز العلاقة بين العبد وربّه، وذلك من خلال التقوى والالتزام بالفرائض التي تمنح الإنسان الطاقة الروحية لمراقبة أفعاله في مختلف مجالات الحياة. كما أن الفرد ملزمٌ بالحقوق والواجبات التي أكرها القرآن الكريم ونظمتها القوانين الشرعية، والتي تغطي مختلف جوانب الحياة، بدءاً من الأحكام المتعلقة بالأسرة مثل الإرضاع، الحضانه، الولاية، النفقة، التعليم، الزواج، المعاشرة الزوجية، الطلاق، العدة، الوصية، والميراث، وانتهاءً بأحكام المعاملات المالية التي تستند إلى مبدأ التراضي في العقود (النساء: 29)، مشروعية التبرعات عن طيب نفس (النساء: 2-4)، وضمان الوفاء بالالتزامات والتوثيق في المعاملات للحفاظ على الحقوق وتجنب النزاعات. إن القرآن الكريم، باعتباره المصدر الأول للتشريع، لا يقتصر على بيان الأحكام، بل يضع الأسس التي تضمن تحقيق العدالة والاستقرار في المجتمع. الابتعاد عنه ليس مجرد تقريط في أحكام تشريعية، بل هو تقريط في مصدر الهداية والسعادة البشرية، وهو ما قد يؤدي إلى الضياع والاضطراب في الحياة الإنسانية.

٨. عظمة القرآن الكريم

ان القرآن الكريم حصن سماوي في الارض لا يقوى على خرقه خارق ولا ينفذ من جداره نافذ وانه الصدق بذاته والحق بعينه وانه ليس بكلام البشر قط وانه لا يأتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه ومن ثم فان الاعتقاد الراسخ والتوقير اللائق من الذات المباركة للرسول الكريم صل الله عليه وسلم نحو القرآن الكريم يفوق الجميع وهو منبع الاسلام وترجمان القرآن وكونه بين اليقظة والنوم حينما ينزل عليه الوحي فيتنزل عليه دون ارادته ومن دون تردد وبكل اطمئنان وعدم ظهور اي حيلة او خطأ او ما شابهها من الاوضاع فايمن هذا الترجمان الكريم والمبلغ الصادق الامين محمد صلى الله عليه وسلم وتصديقه بكل قوته لكل حكم من احكام القرآن العظيم وعدم زعزعة اي شيء له مهما عظم يؤيد ويؤكد ان القرآن سماوي وكل صدق وعدل وكلام مبارك للرب الرحيم نعم ان قيمة الكلام وعلمه وبلاغته ومعجزته تتوضح في بيان (من قاله ؟ ولمن قاله ؟ ولم قاله؟).

وبناء على هذا فان القرآن الكريم لم يأت ولن يأتي مثله ولن يدانيه شيء قط ذلك لان القرآن الكريم انما هو خطاب من رب العالمين جميعا وكلام من خالقه وهو مكاملة لا يمكن تقليدها باي جانب من الجوانب وليس فيه اماره تومئ بالتصنع ان هذا القرآن الكريم المعجز في كل ناحية من نواحيه قد شهد بأجماع سوره وباتفاق آياته واسراره على وجوب واجب الوجود وعلى وحدانيته سبحانه.

٩. اهم النقاط لعظمة القرآن الكريم

النقطة الاولى: مثلما ان القرآن الكريم بكل معجزاته وحقايقه الدالة على احقيته هو معجزة لمحمد صل الله عليه وسلم فان محمد صلى الله عليه وسلم بكل معجزاته ودلائل نبوته وكمالاته معجزة ايضا للقرآن الكريم وحجة قاطعة على ان القرآن الكريم كلام الله رب العالمين.

النقطة الثانية: ان القرآن الكريم قد بدل الحياة الاجتماعية تبديلاً هائلاً نور الافاق وملأها بالسعادة والحقائق وحدث انقلاباً عظيماً سواء في نفوس البشر وفي قلوبهم او في ارواحهم وفي عقولهم او في حياتهم الشخصية والاجتماعية والسياسية وادام هذا الانقلاب واداره بحيث ان آياته البالغة ستة الالف وستمائة وست وستين ايه (1) تتلى منذ اربعة عشر قرناً في نفوسهم ويصفي قلوبهم ويمنح الارواح انكشافاً ورقياً والعقول استقامة ونوراً وسعادة فلا شك ان هذا القرآن الكريم لا مثيل له ولا شبيهه فهو خارق فهو معجز.

النقطة الثالثة: ان القرآن الكريم قد اظهر بلاغة ايما بلاغة منذ عصره الى زماننا هذا حتى انه حظ من قيمة (المعلقات السبع) المشهورة وهي قصائد ابلغ الشعراء كتبت بالذهب وعلقت على جدران الكعبة حتى ان ابنة (البيد) انزلت قصيدة ابيها من على جدران الكعبة قائلة (اما وقد جاءت الآيات فليس لمثلك هنا مقام) وكذا عند ما سمع الاعرابي الآية الكريمة (فاصدع بما تؤمر) (الحجر) 94

خر ساجدا فقيل له: (ا اسلمت؟) قال: لا بل سجدت لبلاغة هذه الآية (من تفسير أبدع البيان لجميع اي القرآن للشيخ محمد بدر الدين التلوي ص 3 دار النيل - ازميز 1992 ورواه ابن خزيمة في كتابه (الناسخ والمسخ)

فان القرآن الكريم منذ نزوله وما زال يتحدى كل مغرور ومتعنت من الادباء والبلغاء وينال من عتوهم وتعاليمهم تحداهم بان يأتوا بسورة من مثله او ان يرضوا الهلاك والذل في الدنيا والاخرة وبينما يعلن القرآن الكريم تحديه إذا ببلغاء ذلك العصر العنيدون قد تركوا السبيل القصيرة وهي المضاهاة والمعارضة والاتيان بسورة من مثله سالكين السبيل الطويلة سبيل الحرب التي تأتي بالويل والدمار على الارواح والاموال

النقطة الرابعة: ان القرآن الكريم قد اظهر عذوبة وحلاوة ذات اصالة وحقيقة بحيث ان التكرار الكثير المسبب للسامة حتى من اطيب الاشياء لا يورث الملل عند من لم يفسد قلبه ويبلد ذوقه بل يزيد تكرار تلاوته من عذوبته وحلاوته وهذا مسلم به عند الجميع منذ ذلك العصر حتى غدا مضرب الامثال فقد احتفظ القرآن الكريم بطراوته وحلاوته وعذوبته ونظارته وجدته وكأنه قد نزل الان رغم مرور اربعة عشر قرناً من الزمان عليه ورغم تيسر الحصول عليه من الجميع فكل عصر قد تلقاه شاباً نظراً وكأنه يخاطبه.

النقطة الخامسة: ان القرآن الكريم قد بسط أحد جناحيه نحو الماضي والحاضر والمستقبل فالحقيقة التي اتفق عليها الانبياء السابقون هي (جذر) القرآن واحد جناحه فهو يصدقهم ويؤيدهم وهم بدورهم يؤيدونه ويصدقونه بلسان حال التوافق.

الخاتمة

يتضح من خلال هذه الدراسة أنَّ القرآن الكريم ليس مجرد كتاب ديني يُقرأ للتبرك، بل هو منهج متكامل لتنظيم حياة الأفراد والمجتمعات. فقد تناول البحث أبعاد الإعجاز القرآني، سواء اللغوي، العلمي، أو التشريعي، وأبرز كيف أن القرآن الكريم يمثل مصدراً شاملاً للهداية، التشريع، والتربية الأخلاقية. وقد بينَّ البحث أيضاً كيف ساهم القرآن في بناء الحضارات وتنظيم العلاقات الإنسانية وفق أسس العدل والمساواة، مما يجعله نظاماً قيمياً مستداماً لكل العصور.

إن الإعجاز التشريعي في القرآن الكريم يُظهر قدرته الفريدة على تحقيق التوازن بين الحقوق والواجبات، وتنظيم العلاقات بين الأفراد والمجتمعات بشكل يضمن العدالة والاستقرار. كما أن الإعجاز الأخلاقي للقرآن يؤكّد دوره في تهذيب النفوس وتطهير القلوب، مما ينعكس إيجابياً على بناء مجتمعات متماسكة قوامها القيم النبيلة. أما الإعجاز العلمي، فإنه يكشف عن توافق آيات القرآن مع المكتشفات الحديثة، مما يدل على سبق القرآن في مجالات المعرفة والعلم.

لقد أثبت البحث أن القرآن الكريم ليس فقط موجّهاً لحياة المسلمين، بل هو رسالة عالمية تحمل في طياتها قيماً وأحكاماً تصلح لكل زمان ومكان. ومن هذا المنطلق، فإن فهم القرآن الكريم وتطبيق تعاليمه وفق منهجية علمية سليمة، يسهم في تحقيق نهضة فكرية وأخلاقية تنعكس إيجابياً على المجتمعات المعاصرة. فالمحافظة على القرآن الكريم وتعاليمه هو السبيل لضمان استمرارية الهوية الإسلامية في ظل التحديات العالمية المعاصرة.

وفي ضوء ذلك، يدعو البحث إلى تعميق الدراسات القرآنية وتوسيع نطاق البحث في أبعاد الإعجاز القرآني وتأثيره في التشريع والأخلاق والمجتمع. كما يوصي بضرورة تطوير مناهج تعليمية حديثة تهدف إلى ربط تعاليم القرآن بالحياة اليومية للأفراد، وتعزيز دور القرآن في بناء مجتمع متوازن يقوم على أسس العدل، الرحمة، والتسامح. وختاماً، يؤكد البحث أن القرآن الكريم سيظل المصدر الخالد للهداية، فهو ليس مجرد كتاب للمسلمين، بل هو مرجع عالمي للإنسانية جمعاء، يرسم خارطة طريق لحياة كريمة قائمة على القيم الإلهية السامية.

المصادر وقائمة المراجع

- القرآن الكريم
- البخاري، م. ب. إ. (1987) صحيح البخاري. تحقيق: مصطفى ديب البغا. دار ابن كثير.
- مسلم، م. ح. (2007) صحيح مسلم. تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي. دار إحياء التراث العربي.
- الترمذي، أ. ع. م. (1998) الجامع الكبير (سنن الترمذي). تحقيق: بشار عواد. دار الغرب الإسلامي.
- ابن كثير، إ. ر. (1999) تفسير القرآن العظيم. دار طيبة.
- الزركشي، ب. م. (1988) البرهان في علوم القرآن. دار المعرفة.
- الذهبي، م. ح. (2001) التفسير والمفسرون. دار الفكر.
- دراز، م. ع. (2000) النبأ العظيم. دار القلم.
- ابن تيمية، أ. ح. (1997) الاستقامة. تحقيق: محمد رشاد سالم. جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامية.
- ابن خزيمة، م. إ. (1995) الناسخ والمنسوخ. دار الكتب العلمية.
- التلوي، م. ب. (1992) أبداع البيان لجميع آي القرآن. دار النيل.
- الشاطبي، إ. م. (1997) الموافقات في أصول الشريعة. تحقيق: عبد الله دراز. دار الكتب العلمية.
- الغزالي، م. ح. (2005) إحياء علوم الدين. دار المعرفة.
- ابن القيم، م. ب. (1998) مدارج السالكين. تحقيق: شعيب الأرنؤوط. مؤسسة الرسالة.
- أبو شهبه، م. (2003) المدخل إلى دراسة القرآن الكريم. دار السلام.

- الأنصاري، ف. (2006) مفاتيح فهم القرآن. دار السلام.
- القرضاوي، ي. (2009) مفهوم الشهادة في الإسلام. دار الشروق.
- دراز، م. ع. (2010) الإعجاز التشريعي في القرآن الكريم. دار الفكر.
- العريفي، م. ر. (2011) الإعجاز القرآني وأثره في بناء المجتمع الإسلامي. دار الهدى.
- القرضاوي، ي. (2015) مبادئ القانون في القرآن الكريم. دار الشروق.
- عرجون، م. ص. (2007) الأخلاق في القرآن الكريم. دار السلام.
- النجار، ز. (2014) الإعجاز العلمي والتشريعي في القرآن الكريم. دار المعرفة.
- المركز العالمي للإعجاز العلمي في القرآن والسنة. (n.d.) موقع رسمي. تم الاسترجاع من <https://www.eajaz.org>
- دار الإفتاء المصرية. (n.d.) الموقع الرسمي لدار الإفتاء المصرية. تم الاسترجاع من <https://www.dar-alifta.org>
- إسلام ويب والمكتبة الشاملة. (n.d.) موقع إسلام ويب والمكتبة الشاملة للكتب التراثية والحديثة. تم الاسترجاع من <https://www.islamweb.net>

THE INTERPLAY BETWEEN RELIGION AND POLITICS IN MODERN EGYPTIAN SOCIETY

Ahmed Zaki – Cairo University, Department of Political Science, Cairo, Egypt
Yasmin Khoury – American University in Cairo, Faculty of Social Sciences, Cairo, Egypt

Abstract

Egypt provides a compelling case study of the complex relationship between religion and politics. This research investigates the role of Islam in shaping Egypt's political landscape, focusing on constitutional developments, electoral processes, and the influence of religious institutions on governance. Through a historical and contemporary analysis, the study examines how political Islam interacts with secularism and democracy, highlighting the challenges of balancing religious authority with state institutions. The findings suggest that while religion remains deeply embedded in Egyptian politics, there are ongoing debates on the limits of religious intervention in state affairs.

Keywords: religion and politics, Egypt, governance, political Islam

DEMOCRATIC PROCESSES AND RELIGION: A STUDY OF THE INFLUENCE OF CHRISTIANITY IN LATIN AMERICA

Francisco Torres , Dr. Natalia Ramirez

Pontifical Catholic University of Chile, Faculty of Social Sciences, Santiago, Chile

Christianity has historically played a significant role in shaping democratic institutions and political movements in Latin America. This study explores how religious groups influence democratic processes, including voter behavior, policy-making, and social activism. Through case studies from Brazil, Chile, and Argentina, the research assesses the involvement of Christian organizations in political discourse and their role in promoting human rights and social justice. Findings suggest that while Christianity has supported democratization in many instances, it has also been used to justify conservative policies that limit civil liberties.

Keywords: democracy, Christianity, Latin America, political influence

HUKUK FAKÜLTELERİNDE İSLAM HUKUKU EĞİTİMİ: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi, Meryem CİHANGİR

Çankırı Karatekin Üniversitesi, cihangirmeryem@karatekin.edu.tr

ORCID ID: [0000-0002-7835-0997](https://orcid.org/0000-0002-7835-0997)

ÖZET

İslam hukuku eğitimi hem geleneksel fıkıh anlayışını hem de çağdaş hukuk sistemleriyle olan ilişkisini kapsayan önemli bir alandır. Son dönemlerde pek çok hukuk fakültesinde ders olarak okutulmağa başlanan İslam hukuku dersi öğrencilerin önemli bir bölümünün ilgisini çekmektedir. Ancak, hukuk fakültelerinde İslam hukuku eğitimi çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Bu çalışmada, İslam hukuku eğitiminin mevcut durumu ele alınarak, karşılaşılan temel problemler ve bu hususlara yönelik çözüm önerileri sunulacaktır. Öncelikle, İslam hukuku derslerinin birçok hukuk fakültesinde zorunlu olmaması veya yetersiz krediye sahip seçmeli dersler olarak sunulması, öğrencilerin bu alana ilgisini ve akademik derinliğini sınırlamaktadır. Ayrıca, ders içeriklerinin genellikle teorik kalması ve uygulamaya yönelik çalışmaların eksikliği, öğrencilerin İslam hukukunu günümüz hukuki meseleleriyle ilişkilendirmesini zorlaştırmaktadır. Bu durumla ilgili olarak, İslam hukuku dersine yönelik ilahiyat fakültesi öğrencilerinde bulunan hazır bulunuşluğun hukuk fakültesi öğrencilerinde eksik olmasının da etkisini görmek gerekmektedir. Bunun yanı sıra, İslam hukuku eğitimi veren akademisyenlerin sayısının azlığı ve güncel hukuki gelişmelere entegre olamayan müfredatlar da önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Modern hukuk sistemleri ile İslam hukukunun karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmaması, hukuk öğrencilerinin bu alandaki eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesini engelleyebilmektedir. Bu sorunların çözümü noktasında, İslam hukuku eğitiminin hukuk fakültelerinde daha kapsamlı ve fayda teminine yönelik bir biçimde verilmesi gerektiği söylenebilir. Müfredatın hem klasik fıkıh anlayışını hem de çağdaş hukuki meseleleri içerecek şekilde güncellenmesi, derslerin uygulamaya dönük etkinliklerle desteklenmesi önem arz etmektedir. Ayrıca, İslam hukuku ile modern hukuk arasındaki

ilişkileri analiz eden karşılaştırmalı hukuk çalışmaları teşvik edilerek, öğrencilerin farklı hukuk sistemleri arasında köprü kurabilmesi sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hukuk Fakültesi, Fıkıh.

1.GİRİŞ

Hukuk eğitimi, toplumsal düzenin sürdürülmesi ve hukuki bilginin gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. İslam hukuku, tarih boyunca geniş bir coğrafyada uygulanmış ve günümüz hukuk sistemlerine doğrudan ya da dolaylı olarak etki etmiştir. Türkiye'de hukuk fakültelerinde İslam hukuku eğitimi genellikle seçimlik dersler veya belirli müfredat kapsamındaki zorunlu dersler aracılığıyla sunulur. Ancak bu eğitimin kapsamı ve etkinliği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı akademisyenler ve hukukçular, İslam hukukunun hukuk eğitimi içinde daha geniş yer alması gerektiğini savunurken, bazıları ise mevcut hukuk sisteminin seküler yapısı nedeniyle bu alanın daha sınırlı ele alınması görüşünü desteklemektedir. Günümüzde hukuk fakültelerinde İslam hukuk eğitimi, çeşitli problemlerle karşı karşıyadır. Müfredatın güncelliği, akademik bilgilerin yeterliliği, öğretim elemanlarının yetkinliği, karşılaştırmalı hukuk perspektifinin eksikliği bu sorunlardan birkaçıdır. Bu bildiride, hukuk fakültelerinde İslam hukuku eğitiminin mevcut durumu analiz edilerek temel konular ele alınacak ve sorunlar ile bu konulara yönelik çözüm önerileri genel çerçeve içinde değerlendirilecektir. Bu çalışma, hukuk fakültelerinde İslam hukuku eğitiminin mevcut durumunu analiz ederek sorunların tespiti ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır.

2.FIKIH / İSLAM HUKUKU DERSİ VE TARİHÇESİ

İslamî ilimler arasında, İslam hukuku/fıkıh özel bir konuma sahiptir. İstanbul'un fethinden sonra bu şehri payitaht yapmak isteyen Fatih Sultan Mehmed'in ilk icraatlarından birisi bu imparatorluğa ilmiye sınıfını ve hukuk adamlarını yetiştirmek üzere bir medrese kurmak olmuştur. İlk kurdurduğu medrese ise Ayasofya Medresesi'dir. Sahn-ı Seman Medresesi'nin bulunduğu külliye ise İstanbul merkezli yükseköğretim kurumları arasında önemli bir yere sahiptir. Bu medreseyi, Kanunî döneminde kurulan Süleymaniye Medresesi başta olmak üzere diğer medreseler izlemiştir. Osmanlı tarihi boyunca kadı, naip, müderris, müftü gibi önemli hukuk adamlarını yetiştiren kurumlar bu medreselerdir. Bu medreseler, ders veren müderrislerin aldıkları günlük akçeye göre otuzlu, kırklı, ellili, altmışlı medreseler şeklinde sınıflandırılmıştır. Altmışlı medreseler, bugünkü anlamda yükseköğretim kurumları

olarak değerlendirilebilir. Üniversite seviyesinde eğitim ve öğretim verdiğini kabul etmemiz gereken altmışlı medreselerden İstanbul'da yedi medrese bulunmaktaydı. Bahsi geçen medreseleri dönemin hukuk fakülteleri olarak düşünmek yanlış olmayacaktır. Modernleşme dönemine kadar bu medreseler, belirli bir eğitim ve öğretim programı çerçevesinde hukukçu yetiştirmeye devam etmişlerdir. Tanzimat Dönemi'nden itibaren ise klasik medreselerin yanı sıra bugünkü hukuk okulları kurulmaya başlamıştır. Bu okulların ilk örnekleri İstanbul'da açılmış ve yine bugünkü hukuk fakültelerinin ilk gelişmiş örneği olan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi de bu şehirde kurulmuştur (Aydın, 2015: 452-453).

1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yeni kurulacak Darülfünun'un nasıl teşkilatlanacağı belirtilmiştir. Darülfünun üç şubeden oluşacak, bu şubelerden birisi de hukuk şubesi olacaktır. İlm-i Hukuk şubesinde Fıkıh; Usûlü Fıkıh, ceza kanunnameleri, usul-i muhakeme-i cinayet; milletler hukuku, idare hukuku, Fransız medeni kanunu, usul-i muhakeme, kara ve deniz ticaret kanunu; Roma Hukuku dersleri okutulacaktır. Başından beri Roma hukuku gibi zorunlu olan usulü fıkıh dersi 1925-1926 döneminde müfredattan çıkarılmıştır. Bunun yerine 1926-1927 öğretim döneminde Tarih-i hukuk isminde yeni bir ders müfredata eklenmiştir. (Songur, 2016:1-26)

İlahiyat fakültelerinde İslam hukuku (fıkıh) dersleri, Osmanlı döneminden günümüze kadar farklı dönemlerde değişiklik göstererek okutulmuştur. Osmanlı medreselerinde fıkıh en temel derslerden biriydi. 1923'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden biri de Tevhîd-i Tedrisât Kanunu'dur. Bu kanunla mektep ve medreseler Maarif Vekaletine bağlanmıştır. Maarif Vekâleti yüksek din uzmanları yetiştirmek gayesi ile Darülfünun'da bir İlâhiyat Fakültesi kurma kararı almıştır. Bu kararlar Tıp, Hukuk, Edebiyat ve İlâhiyat fakülteleri kurulmuştur. İlâhiyat fakültelerinde okutulacak dersler şöyle sıralanmıştır: İslâm Felsefesi Tarihi, Tasavvuf Tarihi, Tefsir ve Tefsir Tarihi, Hadis ve Hadis Tarihi, Fıkıh Tarihi, Kelâm Tarihi, "Mabe'de't-Tabia", İçtimâî Ruhiyât, Türk Tarih-i Diniyyesi. 1933'te çıkarılan 2252 sayılı kanunla İstanbul Üniversitesi açılmıştır. Böylelikle İlâhiyat Fakültesi kapatılarak yerine Edebiyat Fakültesinin Şarkiyat Enstitüsüne bağlı İslâm Tetkikleri Enstitüsü açılmıştır. Bu enstitü yalnızca araştırma amacı taşımış ve öğrenci almamıştır. 1936'da kapatılmıştır. (Bayraktar, 2022: 446-447)

Bu derslerde Hanefî mezhebi ağırlıklı olmakla birlikte diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilirdi. Kaynak olarak klasik fıkıh eserleri okutulmaktaydı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile

medreseler kapatıldı ve yerine modern anlamda ilahiyat fakülteleri kuruldu. 1949'da kurulan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde açılan ilk İslam Hukuku Kürsüsü olmuştur. 1953 yılın da Yüksek İslam Enstitülerinin tekrar açılması ile de İslam hukuku alanında yapılan çalışmaları hız kazanmıştır. (Tozal, 2023:154) Günümüzde Türkiye'deki ilahiyat fakültelerinde fıkıh dersleri, İslam Hukuku veya Fıkıh başlıkları altında lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde okutulmaktadır. İlahiyat fakültelerinde İslam hukuku derslerinin içeriği başlıca şu konuları kapsar: Fıkıh Usûlü dersinde fıkıhın kaynakları, hukuki hükümler ve deliller, içtihat ve fetva mekanizmaları incelenmektedir. İslam hukuku derslerinde, fıkıhın tarihi ve mezheplerin teşekkül süreci, namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetlerin hukuki boyutu; sözleşmeler, faiz, ticaret hukukunu inceleyen muamelât bölümü; hırsızlık, zina, iftira gibi suçlar ve cezalarını inceleyen ukûbat bölümü, nikâh, talak (boşanma), miras hukukunu inceleyen aile hukuku; İslam ekonomisi, faiz, bankacılık, sigorta, biyoteknoloji, yapay zekâ gibi güncel fıkhi konuları ele alan ders ve konu başlıkları şeklinde uygulanmaktadır.

Öte yandan 1925'te, Ankara'da, Adliye Vekâleti'ne bağlı bir yüksek hukuk okulu açılması kararlaştırıldı. Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nin adı, 1927 yılında "Hukuk Fakültesi" oldu. 1941 tarihine kadar Adalet Bakanlığı'na bağlı iken, sonrasında Millî Eğitim Bakanlığı'na devredildi. İstanbul Hukuk Fakültesi'nde hiç okutulmayan yepyeni bir ders olan Türk Hukuk Tarihi dersi okutulmağa başladı. 1970 yılına kadar Türkiye'de yalnızca İstanbul ve Ankara Üniversitesinde hukuk fakültesi bulunmaktayken, 1970 yılından itibaren İzmir Dokuz Eylül Üniversitesinde, Diyarbakır Fırat Üniversitesinde, İstanbul Marmara Üniversitesinde ve Konya Selçuk Üniversitesinde açılan fakültelerle bu sayı artmıştır (Mumcu, 1995: 548-549).

3.HUKUK FAKÜLTELERİNDE İSLAM HUKUKU EĞİTİMİ

Yükseköğretim bilgi sisteminden edindiğimiz verilere göre YÖK bünyesinde 53'ü Devlet Üniversitesi diğerleri Vakıf Üniversitesi olmak üzere 98 üniversitede hukuk fakültesi bulunmaktadır. Fakülte web sitelerinden edindiğimiz bilgiler ışığında 32 farklı üniversitenin Hukuk Fakültesinde İslam Hukuku dersi ders programlarında yer almaktadır. Bu fakültelerin 3'ü vakıf üniversitesi, diğerleri devlet üniversitesidir. Bunlardan 10 üniversitede İslam Hukuku dersi zorunlu ders kategorisinde yer almaktayken diğer fakültelerde seçmeli ders olarak ders programlarında yer almaktadır. Buna göre, İslam hukuku dersleri daha çok zorunlu ders olarak değil, seçmeli ders olarak sunulmaktadır. Seçmeli derslerin çoğunluğu İslam hukukuna giriş veya İslam hukuku ismiyle açılmış bulunmaktadır. Ders saatleri genellikle haftada 2 saat olarak programlanmıştır. Yine yükseköğretim bilgi yönetim

sistemindeki verilere göre günümüzde İslam hukuku anabilim dalında 93 adet profesör, 125 adet doçent, 159 adet doktor öğretim üyesi, 4 adet öğretim görevlisi ve 158 adet araştırma görevlisi olmak üzere toplam 539 öğretim üyesi bulunmaktadır. Bunlardan 5 adet profesör, 6 adet doçent, 9 adet doktor öğretim üyesi ve 40 adet araştırma görevlisi hukuk fakültelerinde görev yapmaktadır.¹

Hukuk fakültelerinde zorunlu ders olarak verilen Türk hukuk tarihi dersinin içeriğinde yer alan İslam hukuku konularının, dönemsel tarihi bir perspektifle ele alınması ve ders programında yer alan saatin sınırlılığı neticesinde konuların yüzeysel bir şekilde ele alınarak işlenmesine neden olmaktadır. Genel olarak fakültelerde İslam hukuku dersleri, dönemsel bir bakış açısıyla ele alınmakta ve modern hukuk sistemleriyle karşılaştırma yönü eksik kalmaktadır. Berki'ye göre, “*Türk Hukuk Fakültelerinde İslâm Hukukuna en azından Roma Hukuku kadar ehemmiyet verilmelidir. Hukuk tarihi içinde kısaca kaydedilip geçilen pasajlarla İslam Hukukunu öğretmeye imkân yoktur.*”² (Berki, 1981:114-115).

İslam hukuku dersinin hukuk fakültelerinde zorunlu ders olarak ayrıca işlenmesini talep eden bir hukukçulardan Mustafa Avcı'ya göre: “*Hukukçuların gündemine İslam girmeden, toplumun gündemine giremez. Çünkü toplumun isteklerini mevcut düzen içerisinde en güzel şekilde ifade edecek olanlar da hukuk öğretici ve öğrencileridir. 1071 ile 1926 yılları Anadolu coğrafyasında İslam'ın fasılasız uygulandığı yıllardır. 1072 yılında İznik'in Anadolu Selçuklu Devletinin başkenti olmasıyla Roma hukuku bu topraklarda yürürlükten kalkmıştır. Sadece aile ve miras hukuku anlaşmazlıklarında çözüm mercii olarak gayri müslim azınlıkların cemaat mahkemeleri yetkilendirilmiştir. Neredeyse 900 yıl uygulanan İslam Hukuku hukuk fakültelerinde zorunlu ders olarak okutulmalıdır.*”³

Hukuk fakültelerinde İslam hukuku dersinin yer alması ile ilgili endişe sahipleri, Türk hukuk sisteminde değişikliğe hazırlığın bir parçası olabileceği şeklinde söylemler geliştirmektedirler. Hatta İslam hukuku dersinin “tuzak hukuk” olarak yaftalanmasına dahi sebep olacak art niyetli bir zihin yapısı sergilemekteler. Öyle ki İslam hukukunun yalnızca akla değil gönüllere de hitap edebileceği, hukuk derslerinin monotonluğundan bunalan öğrencilere daha cazip bir görünüm sunabileceği endişesinin dışı vurumu dahi hatalı bir zihniyetin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bizim ülkemizde İslam hukuku dersinin gerekliliği

¹ Yükseköğrenim Bilgi Yönetim Sistemi, “Öğretim Elemanı İstatistikleri” (Erişim 12.03.2025).

tartışılacaktır dünyada pek çok merkezde İslam hukuku eğitimi, mevcudiyetini ve ağırlığını giderek artırmaktadır. Bu merkezlerin başında Amerikan hukuk okulları gelmektedir. İslam hukukunu doğrudan müfredatına dahil eden Amerikan hukuk okullarının sayısı hayli fazladır. Harvard (Massachusetts), Yale (Connecticut), Boston (Massachusetts), UCLA (California), University of Michigan (Michigan), New York (New York), Catholic University of America (Washington D.C.), Duke (North Carolina), Loyola (Illinois), Georgetown (Washington DC), ve Emory (Georgia) hukuk okulları, İslam hukuku dersi işlenen hukuk okulları arasında yer almaktadır. (Kaya, 2004: 413-436) Nitekim Harvard Hukuk Fakültesi, 1950'lerden başlayarak İslam hukuku dersleri sunan ABD'deki ilk hukuk fakültesidir. İslam hukuku alanındaki çalışmalarının vizyon ve misyonunu ise şu şekilde tanımlamaktadırlar: “Gerçekten küresel bir hukuk fakültesi ve hukuk eğitiminde lider olmak istiyorsa, dünyanın hukuk sistemi hakkında dersler sunmanın gerekli olduğunu kabul etmelidir”. (<https://pil.law.harvard.edu/>)

İngiltere’de pek çok üniversitede İslam Hukuku ve İslam İktisadı ders olarak master programlarında yer almaktadır. Birleşik Krallık, İslam Hukuku alanında 1928 yılından bu yana doktora tezleri yayımlanmaya başlamıştır. Yayımlanan tezler incelendiğinde İslam hukukunun neredeyse her alanı incelenmiş olduğu görülmektedir. Bu tezlerin yayımlanma tarihlerine baktığımızda günümüze yakın tarihleri daha fazla görmekteyiz. Bu da bize İslam Hukuku alanının gitgide artan bir ilgiye mazhar olduğunu göstermektedir. (Akyasan, 2018: 82-109)

Hukuk fakültelerinde karşılaşılan bir diğer problem, İlahiyat temel alanında eğitim alarak İslam hukuku alanında uzmanlaşmış akademisyenlerin hukuk fakültelerinde istihdam edilmesinden duyulan rahatsızlıktır. Oysa İlahiyat fakülteleri diğer bütün yükseköğretim kuruluşları gibi Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre kurulup faaliyet gösteren bir fakültedir. Bu fakültelerde alınan eğitimin hukuk fakültelerinde alınan eğitimden nitelik bakımından eksik kalan bir yönü bulunmamaktadır. İlahiyat fakültelerini illegal bir kuruluş gibi düşünmek ve sunmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu hususla ilgili olarak günümüz önemli hukukçularından Ekrem Buğra Ekincinin şu yorumu dikkate değerdir: *Her ne kadar Hukuk fakülteleri bünyesinde zorunlu ders kategorisinde yer alan Türk hukuk tarihi dersinde İslam hukuku konularına yer verilse de tarihi perspektiften anlatılır, özüne girilmez. Öte taraftan*

*ilahiyat fakülteleri de Türkiye Cumhuriyeti'nin kanunlarına göre kurulup faaliyet gösteren bir fakülte'dir. Burayı illegal bir kuruluş gibi lanse etmek tehlikelidir.*⁴

Bir başka eleştiri ise, İslam hukukunun uygulanabilirliği konusudur. İslam hukukunun yürürlükten kaldırılmasının tabii bir neticesi olarak, İslam hukukunun güncellik yönüyle durağan ve donuk bir sistem olduğunun düşünülmesine yol açmaktadır. Bununla beraber, hukuk fakültesi öğrencilerinin İslam Hukuku dersine olan ilgisi, öğrencinin hazır bulunuşluğu ve ön bilgisi ile orantılı olmak üzere değişiklik arz etmekle birlikte, açılan seçmeli derslerin kontenjanının tamamının dolması, boş kalmaması dikkat çekici ve sevindiricidir.

4. KARŞILAŞILAN SORUNLARA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

İslam hukuku dersleri, hukuk öğrencilerinin yalnızca mesleki bilgilerini değil, aynı zamanda genel kültürlerini de geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. Yöntem olarak İslam hukuku derslerinin modern hukuk sistemleri ile karşılaştırmalı olarak sunulması, öğrencilere daha geniş bir perspektif kazandıracaktır. Bunun için, İslam hukuku ve modern hukuk uygulamaları arasındaki bağlantıları ortaya koyan ders programları hazırlanmalıdır. Türkiye'nin kendi medeniyetinin köklerinde yer alan "İslam hukuku" sisteminin, karşılaştırmalı hukuk ilkeleri çerçevesinde tartışılması, hukuk sistemimize önemli katkı ve kazanımlar sağlayacaktır. Karşılaştırmalı hukuktan yararlanma; hukuk sisteminde var olan kurumların, diğer hukuk sistemlerinde var olan karşılığını öğrenme imkânı verir. Öğrencilere mukayese ve özgün düşünme yeteneği kazandırır. (Korkusuz, 2014: 7-8). Döneminin uzman hukukçularından Şakir Berki, İslam hukuku dersini yalnız hukuk fakültelerimizde değil dünya hukuk fakültelerinde dahi okutulması gereken bir ders olarak mülahaza etmektedir. Hukuku tatbik edecek hâkim ve avukat adaylarının arazi, miras, vakıf, uluslararası hukuk gibi mevzularda İslam hukuku bilgisi olmadan eksik eğitim almış olacağı kanaatini yinelemektedir (Berki, 1959:17-18). Müstakil hüviyete sahip, başka hukuk sistemlerinde bulunmayan müstakil müesseselere sahip İslam hukukunu özellikle de mukayeseli hukuk derslerine dahil etmemenin büyük bir hukuk eğitiminde eksiklik oluşturacağını şöyle belirtmektedir: "*Türk hâkimleri, İslam miras hukukunu iyi bilmek zorundadırlar. Bu gibi ihtilâfların bilirkişilerce hallettirilmesi imkân haricidir. Bilirkişinin vereceği mütalâa le bağlı değildirler. Bağlı olmamaları, bilirkişî raporuna rağmen re'sen ayrı bir karara varabilmeleri için İslam hukukunu ve özellikle İslam miras sistemini hakkiyle öğrenmiş olmaları gerekir.*" (Berki, 1981:114-115). Hukukçuların

önemli bir kısmı, gerçek anlamda karşılaştırmalı hukuk araştırması yapmaya, bu çerçevede aslî hukukumuzu incelemeye zihnen ve ruhen müsait değildirler. Böyle bir incelemeyi Batılı veya Doğulu bir araştırmacı rahatlıkla yapabilirken, kendini Müslüman olarak tanımlamakla birlikte kültürel ve akademik anlamda şartlanmış araştırmacı, bu tür incelemelere kolaylıkla giremeyecektir. (Başoğlu, 2014: 220).

Bir diğer husus, günümüz fıkıh öğretiminde en temel sorunlardan birisi fıkıhın insanî yönü, tarihin akışıyla olan irtibatı göz ardı edilerek öğretiliyor olmasıdır. Fıkıh öğretiminde, ele alınan dönemin şartları, sosyolojik yapı, tarihî arka plan genelde göz ardı edilmekte veya fıkıh tarihe kilitleyerek yeni fikhî meseleler eski kalıplar içinde çözülmeğe gayret edilmektedir. Fıkıh eğitiminde yeni meseleleri çözümleyecek fakihler yetiştirmek, yaşanan dönemin fıkıh zihniyetini gelenekten kopmadan istikrar içinde oluşturmak gerekmektedir (Bardakoğlu, 2014: 242).

Ders içeriğinin ve müfredatının yanı sıra dersin sunum biçiminin de önem arz ettiği. Derslerin içeriğinin yanı sıra anlatım biçiminde de hukuk öğrencisinin bilgi ve hazır bulunuşluk düzeyine yönelik hassasiyet ve ön yargıların kırılmasına yönelik titizlik sergilenmesi de bir diğer mühim meseledir. İlahiyat fakültelerinde fıkıh ve İslam hukuku derslerinde ağırlıkla yer verilen ibadetler bölümünden ziyade hukuk fakültesi öğrencileri için muameleler ve ukubat bölümüne ağırlık verilmesi doğru olan uygulamadır. İslam hukukunun temel ilkeleri ve problemlere çözüm önerileri sunulurken dersler mezheplerin ihtilafından sıyrılarak sadeleştirilmiş biçimde anlatılmalıdır. Hukuk öğrencilerine İslam hukuku dersinin anlatımında elbette ki temel prensiplerden bahsedebiliriz ancak meseleler mezhep tartışmalarının konuların önüne geçmesine müsaade etmeden iletilmelidir. Bu hususla ilgili Hukuk Fakültesi Öğretim üyelerinden Emir Kaya: *“Günümüzde artık ibadet ve muamelat ayrıntılarını topluma savurmanın anlamı kalmamıştır. Hele ince edep dayatmak büsbütün lükstür ve yersizdir. Bugün, İslam’ın ilk devirlerindeki gibi garip olduğu bir zamandır. Buna hala uyanamamış olanların malumatları, İslamcı hevesleri beyhudedir.”* şeklindeki düşüncesiyle İslam hukuku alanında çağın gerekliliklerinden kopulmaması gerektiğini vurgulamaktadır. İslam hukukunun değeri ve önemini günümüz hukukçularından Kemal Gözler’in bakış açısıyla aktaralım: *“İslâm hukuku, çok gelişmiş bir hukuk teorisine sahiptir. Bir hukuk teorisi olarak İslâm hukuku en az Roma hukuku kadar gelişmiş bir hukuktur...Fıkıh usûlü kitapları, Batıdaki hukuk metodolojisi kitaplarından teorik zenginlik bakımından asla geri değildir; tersine onlara göre fazlası*

vardır.” (Gözler, 2020: 471-500) Durum böyleyken Gözler’e göre İslam hukukunun pratik yönü hukuk uygulayıcılarının etkisiyle zayıf kalmaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

İslam Hukuku, ülkemizde günümüz normatif düzenleme ve uygulamalarında sınırlı da olsa yaşamaya devam etmektedir. Ayrıca dünyanın pek çok bölgesinde İslam Hukuku çeşitli doktrinleri ile kısmen ve/veya tamamen tatbik edilmektedir. Ayrıca hukuk fakültelerinin sadece mer’i hukukun anlatıldığı yerler olmaması, mer’i hukukla birlikte diğer hukuk sistemlerinin ve düşüncelerinin de entelektüel olarak ele alınması gerekliliği göz önünde tutulmalıdır. Dolayısıyla hem tarihi bağlar hem İslam hukukunun günümüz hukukunda kısmen de olsa yaşıyor olması, hem de İslam hukukunun dünya üzerinde pek çok ülkede tatbik ediliyor olması ve Türkiye’nin bu ülkelerle ilişkilerinin bulunması münasebeti ile hukuk fakültelerinde okuyan öğrencilerin İslam hukuku formasyonu almalarını gerektirmektedir. Sonuç olarak, hukuk fakültelerinde İslam hukuku eğitiminin daha etkin ve kapsayıcı hale getirilmesi hem akademik hem de pratik anlamda büyük bir gerekliliktir. Bu bağlamda, müfredat reformu, akademik kadronun güçlendirilmesi ve interdisipliner yaklaşımların benimsenmesi, İslam hukuku eğitiminin daha verimli hale gelmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akyasan, A. N., İngiltere’de İslam Hukuku Alanında Çalışma Yapılan Üniversiteler, Merkezler ve Bu Alanda Hazırlanan Doktora Tezleri, İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Sayı: 6, 82-109. Samsun 2018.
- Aydın, M. Â., İstanbul’da Hukuk. Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, 2015.
- Bardakoğlu, A., Ali Bardakoğlu ile Türkiye’de Fıkıh Çalışmaları Üzerine. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 7-24, 2014.
- Başoğlu, T., Türkiye’de Mukayeseli Hukuk Çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 12(24), 197-230, 2014.
- Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 12, Sayı 24, 2014, 231-250 Ali Bardakoğlu ile Türkiye’de Fıkıh Çalışmaları Üzerine 242
- Bayraktar, M. M., “Dârü’l-Fünûn’dan Günümüze Türkiye’de İlahiyat/İslâmi İlimler Fakültelerinin Akademik Yapılanma Sorunu Üzerine Bir İnceleme”. *Eskiye*ni 47, 437-462, 2022.
- Berki, Ş., İslam Hukukunun Ehemmiyeti, İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi. 1, 11-18, 1959.
- Berki, Ş., Kur'an'da Miras Hukuku. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 38(1), 107-132, 1981.

Gözler, K., Türkiye Nereye Gidiyor? Akademi ve Hukuk Üzerine Gözlemler ve Eleştiriler (Makalelerim 2019), Bursa, Ekin, s.471-500, 2020.

Kaya, E. S., Amerikan Üniversitelerinde İslam Hukukunun Kurumsal Varlığı, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı: 4 [Oryantalist İslâm Hukukçuları Özel Sayısı], 413-436, 2004.

Korkusuz, M. R., Korkusuz, M. H., Hukuk Öğretiminde Üç Önemli Kilometre Taşı; Mukayeseli Hukuk Eğitimi, Hukuk Öğrenimi Esnasında Staj ve Hukukçu Yetiştirmede Sınav. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1, sy. 3, 1-8, Ocak 2014.

Mumcu, A., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Neden ve Nasıl Kuruldu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 44(1), 1995.

Songur, H., Fıkıh Usulü Dersinin Kaldırılması Bağlamında Darülfünundan Cumhuriyete Hukuk Eğitim Müfredatı Üzerine. Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 3(1), 1-28, 2016.

Topal, Ö., Cumhriyetin 100. Yılında Türkiye’de İslam Hukuku Tecrübesi, Ed. Mehmet Kubat vd. İslam ve Yorum VII, II. Cilt. Ensar Neşriyat, 2023

<https://istatistik.yok.gov.tr/> (Erişim 12.03.2025).

<https://pil.law.harvard.edu/> (Erişim 05.03.2025).

<https://www.ekrembugraekinci.com/question/?ID=53410> (Erişim 05.03.2025)

<https://www.insaniyet.net/prof-dr-mustafa-avci-islam-hukuku-hukuk-fakultelerinde-zorunlu-ders-olarak-okutulmalidir/> (Erişim 05.03.2025)

<https://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/alintilar/1055.pdf> (Erişim 02.03.2025)

İSLÂM HUKUKUNUN TÜRK ÂİLE HUKUKUNA ETKİSİ: NİKÂH, TALÂK VE NAFAKA ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi, Meryem CİHANGİR

Çankırı Karatekin Üniversitesi, cihangirmeryem@karatekin.edu.tr

ORCID ID: [0000-0002-7835-0997](https://orcid.org/0000-0002-7835-0997)

ÖZET

Türk aile hukuku, Osmanlı döneminde İslam hukuk ilkeleri tarafından şekillendirilmiştir. Ancak Cumhuriyet'in kurulması ve 1926'da Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle İsviçre Medeni Kanunu'ndan esinlenilerek laik bir çerçeveye ulaşmıştır. 2002 tarihinde yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu ile eşler arasında eşitlik anlayışının gereği olarak, evliliğin genel hükümleri ve mal rejimleri konularında köklü değişikliğe gidilerek Cumhuriyet'in ilk yıllarında aile hukuku alanında oluşturulan kanunun eksik kalan parçaları tamamlanmıştır. Bu büyük değişime rağmen, Türk toplumunun yaşantısına yerleşmiş dini doku ve kültürel miras, aile hukuku uygulamalarında İslam hukukunun bazı uygulamaları devam ettirilmesine neden olmuştur. Bu durum, laik hukuk sistemi ile toplumsal değerler arasındaki etkileşimin bir sonucudur. Ayrıca her iki aile hukuk sisteminde örtüşen alanlar mevcut olmakla birlikte birçok farklılığın olduğu da tespitlerimiz arasındadır. Bu çalışma, Türk aile hukukunun İslam hukukundan ne ölçüde etkilendiğini ne ölçüde uzaklaştığını incelemektedir. Çalışmada, her iki hukuk sistemi arasında birleşen ve ayrılan alanları belirlemek üzere karşılaştırmalı analiz yöntemine başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Türk Medeni Kanunu, Aile.

1. GİRİŞ

Türk aile hukuku, özellikle 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu ile İsviçre hukukunu temel almış ve laik hukuk sistemine geçiş yapmıştır. Ancak Osmanlı döneminde İslam hukuku etkisinde şekillenen aile yapısı, geleneksel anlayış ve toplumsal dinamikler sebebiyle bazı alanlarda İslam hukukunun etkilerini korumuştur. Türkiye'de aile hukukunun Türk Medeni Kanunu'nun, modernleşme ve batılılaşma süreçlerinde günümüzdeki hüviyetine kavuştuğu, tamamen laik esaslara dayanmasına rağmen, İslam hukukuna dayalı bazı geleneksel uygulamaların sürdüğü, İslam hukukunun bazı unsurlarının hala toplumsal yaşamda ve hukuki düzende İslam hukukunun etkisinin belirli bir ölçüde devam ettiği söylenebilmektedir. Örneğin, Türk Medeni Kanunu'nda mehir müessesesi yer almamakla birlikte toplum, evliliklerde mehir uygulamasını sürdürmek istemektedir. Bir diğer örnek, Türk Medeni Kanunu'nda, miras paylaşımında eşitlik ilkesi benimsenmekteyken bazı ailelerde geleneksel olarak İslam hukukuna göre miras paylaşımı yapılmaktadır. Çok eşlilik, nafaka ve boşanma gibi hususlarda yasal zeminde yer verilen düzenlemelerde, İslam hukukundan önemli ölçüde uzaklaşılırken, iddet ve velayet gibi pek çok düzenlemede İslam hukuk felsefesinin izlerinin ve etkilerinin devam ettiği anlaşılmaktadır. İslam hukukunda belirli şartlar altında çok eşlilik (birden fazla kadınla evlilik) mümkünken, Türk Medeni Kanunu çok eşliliği kesinlikle yasaklamıştır. Evlat edinme yoluyla nesep bağı İslam hukukunda yasaklanmışken Türk Medeni Kanunu ile yasal

bir zemine oturtulmuştur. Bu örnekler İslam hukuku ile Türk medeni kanunun ayrıştığı alanlardan bazıları için verilebilir. Bu çalışmanın amacı, İslâm hukukunun Türk aile hukukuna etkilerini analiz ederek, iki sistem arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktır. Nikâh, talâk ve nafaka gibi temel kavramlar üzerinden bu etkilerin günümüz hukuk düzeninde nasıl şekillendiği incelemektir. Ayrıca, modern Türk aile hukukunun, İslâm hukukundan miras kalan yönleri ele alınarak hukuki uyum ve çatışma noktaları değerlendirilecektir. Bu çalışmada, literatür taraması ve karşılaştırmalı hukuk analizi esas alınacaktır. İslâm hukuku kaynakları ile mevcut Türk Medeni Kanunu çerçevesinde aile hukukunun dönüşümü incelenecektir.

2. İSLAM AİLE HUKUKUNDA NİKAH VE TÜRK AİLE YAPISINA ETKİSİ

2.1. Nikâh

Fıkıh terminolojisinde nikâh, şer‘an aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini temin eden akittir (Atar, 2007: 112). Kur‘an-ı Kerim‘de, nikah (evlenme) akdi, “misak-ı galiz” yani sorumluluğu büyük olan önemli söz veriş” olarak nitelendirilmiştir (Nisa 4/21). İslâm hukukunda nikâh, taraflar arasında, şahitler huzurunda yapılan bir sözleşme olup, belirli şartları yerine getirmeleri halinde geçerli sayılmaktadır Buna karşılık, Türk Aile Hukuku‘nda, devletin müdahil olma ilkesi geçerlidir; eşler evlenme yönündeki olumlu iradelerini evlendirme memuru huzurunda beyan etmelidir. Kanun önünde, yetkili bir memur huzurunda yapılmayan nikâh, yok hükmündedir. Burada evlendirme memurunun beyanı değil katılımı evlenmenin kurucu unsurudur. (TMK. m. 142). Türk Medenî Hukuku ve İslâm Hukuku doktrinlerinde müşterek söylem, evlenmenin bir sözleşme olmasıdır ve süreklilik arz etmesidir. Diğer yönüyle, her iki hukuk sisteminde de evlenme, yeni bir aile oluşturma yönüyle her türlü ilişkiye üstünlük doğurmaktadır. Evlilik sözleşmesi, kendine özgü özellikler taşıyan bir medenî hukuk sözleşmesidir. Bu ilişkinin içerisinde gerek bedenî gerek fikrî bir paylaşım bulunmaktadır. Bedenî ve fikrî bağılıklar, iktisadî bağılılığı da beraberinde getirmektedir. (Tüzüner, 2013: 141-143)

Türkiye‘de 1926 Medenî Kanunu ile birlikte resmi nikâh esastır. Ancak, dini nikâh uygulamaları halk arasında devam etmektedir. Resmi nikâh zorunluluğu, nikahın bir memur yönetiminde gerçekleştirmesi medeni hukuk ile İslâm hukukunun farklılaştığı noktalardan biridir. Nikahın ilan edilmesi, şahitlerin bulunması ve karşılıklı rıza ve irade beyanına dayanarak akdedilmesi ise ortak yönlerinden bazılarıdır. Türk Medeni Kanunu‘nun kabul etmekte olduğu resmi nikâh da İslam fıkında olduğu gibi iki şahidin tanıklığıyla akdedilir. Taraflar rıza beyanlarını hiçbir tereddüde yer vermeyecek şekilde belirtirler. Bu yönüyle Türk Medeni Kanunu‘na göre akdedilmiş resmi nikâhın şer‘i meşruiyetinden şüphelenmeye hiçbir neden bulunmamaktadır. Yani Medeni Kanun‘a göre resmen evlenmiş olan bir Müslüman aynı zamanda İslam hukukuna göre de evlenmiş sayılır. (Cin, 1988: 312). Ne var ki, resmi nikâh esnasında mehirden bahsedilmemektedir. Bu yönü ile yetersiz kaldığından, resmi nikâh akdedilirken mehrin miktarı belirtilmek suretiyle senet ile tescil edilmesi tartışmaların önüne geçmek adına önemlidir. (Cangir, 2011: 59).

2.2. Evlenme Engelleri

İslâm‘a göre evlenme engelleri sürekli ve geçici olmak üzere ikiye ayrılır. Kan hısımlığı, kayın hısımlığı ve süt hısımlığı sürekli evlenme engelidir. İslam hukukunda süt kardeşliği evlenme engelidir. Bu durum süt emme yoluyla kurulan bir akrabalık ilişkisi olarak kabul edilir ve kan bağıyla kurulan akrabalık ilişkisine benzer bir engel teşkil eder (Nisa 4:23). Türk Medeni

Kanunu'nda süt kardeşliği, İslam Hukuku'ndaki gibi bir evlenme engeli olarak kabul edilmemiştir. Türk Medeni Kanunu'na göre evlenme engelleri, kan hısımlığı, kayın hısımlığı ve evli olmak gibi belirli durumlarla sınırlıdır. Süt kardeşliği, bu kapsamda yer almaz. Ancak Türk toplumunda süt hısımları ile evlilik, toplumda var olan dini hassasiyetler gereği uygulama yönüyle gerçekleşmez, zira yasal olsa da helal olan bir uygulama değildir.

İslam hukukunda din farkı, iddet süresi, kadının evli olması gibi engeller geçici evlenme engelleridir. İslâm hukukunda mümin olmayan kişilerle (müşrik, kafir) evlilik yasaklanmıştır. Müslüman bir kadın yalnız Müslüman bir erkekle, Müslüman bir erkek ise Müslüman ve Ehli Kitaptan bir kadınla evlenebilir (Bakara 2:221, Mümtehdine 60: 10, Maide 4:5). Günümüz Türk hukukunda din farkının evlenmeye mâni teşkil edip etmediği hususuna gelince Türk Medeni Kanunu'nda bununla ilgili bir hüküm yoktur. Fakat Anayasa'nın 10. maddesi bu konudaki hükme umumi olarak delil teşkil etmektedir. *“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.”*

İslam hukukunda akıl hastalığı mutlak anlamda evliliğe mâni olarak sayılmayıp, ihtiyaca maslahata veya zarurete binaen velileri tarafından evlendirilebilecekleri kabul edilmektedir. Bulaşıcı hastalıklar ve diğer ağır hastalıkların evlilik engeli olarak görülmediği fakat tefrik sebebi sayılabileceği fikri benimsenmiştir. Türk Medeni Kanunu'nda da akıl hastalığı mutlak olarak bir evlenme engeli olmayıp ancak sağlık açısından bir sakınca teşkil etmesi halinde evlilik engeli olarak görülmüştür. (Karakaya, 2024: 357-358)

İslam hukukunda çok eşlilik bir ilke olmayıp istisnai haller için bir ruhsattır. Evli kadınla evlenmek haram olduğu gibi boşanma veya ölüm iddeti bekleyen kadınla evlenmek de yasaklanmıştır. (Atar, 2020: 31/6-8) 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Medeni Kanunu ile birlikte çok eşlilik, Türk aile hukukunda yasaklanmıştır.

İslam hukuku boşanma sayısını sınırlayarak 3 defa boşadığı eşi dönmeyi evlenme engeli saymıştır ve yasaklamıştır. Türk Medeni Kanunu'nda ise eşlerin tekrar evlenmelerinde bir mâni ve sınırlama getirilmemiştir. Sosyal hayatta eşlerin birbirleriyle defalarca evlenip boşanmaları yaygın olarak görülmemekle birlikte Türk Medeni Kanunu'nda buna bir sınırlama getirilmemesi hukukî disiplin açısından isabetli değildir. Sonuç itibarı ile evlenme engelleri hususunda, İslam hukuku ile laiklik ilkesini temel alan Türk Medeni Kanunu arasından ittifak ettikleri alanlar olmakla birlikte değindiğimiz hususlarda ihtilaflar bulunmaktadır. (Karakaya, 2024: 357-358).

2.3. Mehir

İslam hukukunda yer alan mehir uygulaması nikahın neticesi olarak kadına verilen bir güvence olarak görülmüştür. Mehir, nikâh akdinin rûknü veya şartı değildir. Bundan dolayı mehir konuşulmadan akdedilen nikâh geçerli olur ve kadın mehr-i misile hak kazanır. Mehir, evlenecek kadının hakkıdır. Babası veya dedesi mehre sahip olamaz (Aydın, 2003: 28/ 389-391). Kur'ân-ı Kerim'de, evlenen erkeğin kadına mehir vermekle yükümlü olduğu, verdiği mehri kadından zorla geri almasının câiz olmadığı hususunda âyetler bulunmaktadır (Bakara, 2/237; Nisâ, 4/4, 20, 24, 25; el-Mâide, 5/5). Türk medeni kanununda ise mehir uygulamasına rastlanmamakla birlikte yasaklanmış bir husus değildir. 4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun aile hukuku kitabında ve 1 Ocak 2002'de yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda mehre yer verilmemiş böylece mehir bir aile hukuku kurumu olmaktan çıkmıştır.

Her ne kadar Medeni hukukta yer almasa da mehir, yerleşik Yargıtay içtihatlarıyla hukuk sistemimize dâhil olmuş durumdadır. Kanunda belirlenen şartlara uygun düzenlenmiş bir mehir sözleşmesi, geçerli bir hukuki işlem olarak kabul edilmektedir. Türk hukukunda mehir hukuki bir zorunluluk değildir, ancak usulüne uygun hazırlanmış mehir senedi, borç senedi olarak geçerli olabilir. Mehir, kocanın evlenme sözleşmesi anında veya sonrasında kadına verdiği maddi değeri olan bedeldir. Bağışlama vaadi olarak tanımlanan mehir, rızâi bir akittir. Bağışlama vaadi ise Türk Borçlar Kanunu’nun 288. Maddesi uyarınca bağışlama sözü verme olarak kabul edilir. *“Bağışlama sözü vermenin geçerliliği, bu sözleşmenin yazılı şekilde yapılmasına bağlıdır. Bir taşınmazın veya taşınmaz üzerindeki aynı bir hakkın bağışlanması sözü vermenin geçerliliği, ancak resmî şekilde yapılmış olmasına bağlıdır.”* (TBK. m. 288). Yargıtay kararları uyarınca mehir senetleri bağışlama vaadinin ispat vasıtası olarak görülmektedir.

2.4. Evlat Edinme

İslâmiyetin ilk dönemlerinde eski uygulamaların devamı olarak bir süre sürdürülen evlâtlık müessesesi Medine döneminde nâzil olan, *“Allah evlâtlıklarınızı öz oğullarınız olarak tanımadı.”* (Ahzâb 33/4) meâlindeki âyetle yasaklanmış, ardından gelen âyetle de evlâtlıkların evlât edinene değil kendi babalarına nispet edilmesi şu şekilde emredilmiştir: *“Evlâtlıklarınızı babalarının soy adlarıyla anın. Bu Allah katında adaletle daha uygun bir davranıştır.”* (Ahzâb 33/5) İslâm hukukunun evlâtlık kurumunu onaylamamasının doğal bir neticesi olarak evlâtlığın soyu evlât edinene bağlanmaz, aralarında mahremiyet oluşmaz ve mirasçılık ilişkisi doğmaz.

4721 sayılı yeni Medenî Kanunumuzda ise, evlât edinme ile de nesep ilişkisinin kurulabileceği açık bir şekilde hükme bağlanmıştır. Türk Medeni Kanunu’na göre; *“Soybağı ayrıca evlât edinme yoluyla da kurulur.”* (TMK m. 282) 4721 Sayılı Türk Medeni Kanun’un 314/2. maddesine göre evlatlık evlat edinene mirasçı olur. Türk Medeni Kanunu’na göre evlat edinme gerçekleşince aralarında evlenme engeli de oluşur.

Ayrıca evlat edinme kurumunun, bazı yasa dışı menfaatlerin elde edilmesine aracı olarak kullanılması da muhtemeldir. Evlat edinmede gizli olarak kanuni mirasçıların saklı paylarını azaltılması veya ortadan kaldırılması, kanuni mirasçılardan miras kaçırılması için kullanılması, evlatlığın bir hizmetçi veya uşak olarak kullanılması gibi sakıncalı durumlara sebebiyet verebilmektedir. (Vatansever Öztürk, 2023: 325-326). İslam hukuku bu türden mağduriyetlerin oluşmasını önlemek için evlat edinme kurumunu kabul etmemiştir. İslam aile hukuku ile Türk aile hukukunun tamamen ayrıştığı bir kurum, evlat edinme müessesesidir. İslam hukukunun kabul etmediği bu uygulama, İsviçre medeni kanununun etkisi ile Türk aile hukukuna girmiştir. Uygulamada ise evlat edinilen çocuk ile evlat edinen aile arasında nesep, miras ve mahremiyet bakımından pek çok problemi beraberinde getirdiği söylenebilmektedir.

3. İSLAM AİLE HUKUKUNDA TALÂK VE TÜRK AİLE YAPISINA ETKİSİ

3.1. Talâk (Boşanma)

İslâm hukukunda talâk, yani boşanma, erkeğin tek taraflı beyanı ile gerçekleşebilirken, tefrik muhalea gibi kadının da kazaen boşanma talep etmesi mümkündür. İslam, boşamayı üç talak ile sınırlandırmıştır. Üçüncü boşama ile birlikte artık tarafların tekrar aile yuvası

kurabilmeleri çok ağır bir şarta bağlanmıştır ki, o da kadının başka bir erkekle doğal bir evlilik yapmasıdır (Bakara 2/229-230). İslam hukukunda kazai boşanma (tefrik) sebepleri, hastalık ve bedenî kusurlar, gaiplik, hapis, nafaka sağlayamama, şiddetli geçimsizliktir. Bu durumlarda kadının mahkemeye başvurmasıyla boşanma neticelenmektedir (Acar, 2011: 277-278). Türk Medeni Kanunu'nda ise, zina, cana kast, onur kırıcı pek fena muamele, haysiyetsizlik, terk, evlilik birliğinin temelden sarsılması, akıl hastalığı şeklindedir. Türk aile hukukunda boşanma süreci mahkeme kararına bağlanmış ve cinsiyet eşitliği esas alınmıştır. İslam hukukunda boşanmanın tescili hususunda Hukûk-ı Aile Kararnamesi 110. maddesi, “Hanımını boşayan koca, durumu hâkime beyan etmeye mecburdur” şeklinde düzenlemiştir. Hukûk-ı Aile Kararnâmesi'nde boşanmaların tescili usulü getirilmiştir (HAK m.131).

İslam Aile Hukuku'nda velayet, öncelikle babaya aittir. Babanın vefatı veya ehliyetsizliği durumunda ise anne velayet hakkına sahip olabilir. Hidane hakkı ise öncelikle anneye aittir. Türk Aile Hukuku'nda boşanma durumunda çocukların velayeti, çocuğun menfaatine göre anneye veya babaya aittir. Boşanma durumunda velayet, mahkeme tarafından belirlenir.

3.2. İddet

Boşanma sonrası kadının yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken süreye “iddet” denir. Kur'an-ı Kerim'de “Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin.” buyurulmaktadır (Talak 65/1). İslam hukukunda iddet süresi, boşanma sonrası iddet süresi, kocanın ölümü halinde iddet süresi, hamile kadının iddet süresi şeklinde üçlü ayrıma tabi tutulmuştur. Boşanma sonrası iddet süresi, hayız gören kadınlar için 3 hayız (adet) dönemi boyunca beklemek gerekir (Bakara 2/228) Adet görmeyen kadınlar için 3 ay bekleme süresi vardır (Talak 65/4). Hamile kadınlar için doğum yapana kadar iddet devam eder (Talak 65/4). Kocanın ölümü halinde iddet süresi 4 ay 10 gündür (Bakara 2/234). Eğer kadın hamileyse, çocuğun doğumuna kadar beklemek zorundadır. İddet süresi içinde kadın, başka biriyle evlenemez, nafaka hakkı devam eder. Eğer iddet süresinde hamile olduğu anlaşılırsa, nafaka ve bazı hakları devam edebilir. (Acar, 2000: 466-467).

Bu hususta İslam hukuku ve Türk hukukundaki düzenlemeler temelde benzerlik göstermektedir. Türk Hukukundaki bekleme süresi Türk Medeni Kanunu 132. Maddesinde incelenmiştir. İddet konusu, İslam hukukunda olduğu kadar detaylandırılmamıştır ve farklı kategorilerde incelenmemiştir. Ancak iddet süresi İslam hukukundan daha uzun sürelidir. Kadın, boşandıktan 300 gün boyunca yeniden evlenemez. Ancak kadın hamile olmadığını ispatlarsa, bu süre kaldırılabilir.

İddet nafakası, boşanmış olan kadının boşandığı eşinden iddet süresi tamamlanana dek geçen sürede alması gereken nafakadır (Talak 65/1). İddet süresi tamamlanan kadın artık nafaka alamaz, ayrıldığı eşine mirasçı da olamaz. Evliliğin kadının kusuru sonucunda meydana gelmesi durumunda, kocanın iddet nafakası ödeme yükümlülüğü düşer (HAK m.151).

Türk medeni kanununda ise kadın süresiz yoksulluk nafakası alabilmektedir (TMK m. 175). Nafaka hem İslâm hukukunda hem de modern Türk hukukunda boşanma sonrası ekonomik dengeyi sağlamak için öngörülmüştür. Eski kocanın boşandığı kadın üzerinde hiçbir hakkı ve sorumluluğu bulunmazken kadın onun sonradan edindiği malı üzerinde dahi hak sahibi kılınmaktadır. Her ne kadar yoksulluk nafakası ile evlilik sonrasında eşlerin birbirine mali olarak destek olması amaçlanmakta ise de mevcut sistemde eşlerin birbirinin geçimini sağlar

hale gelmiş olması haklı eleştirilerin odağı kılmaktadır. (Demirbaş, 2018: 227) İslâm hukukunda nafaka belirli bir süre ile sınırlı iken, Türk hukukunda süresiz nafaka tartışmaları gündemde yer almaktadır. İddet süresi bittikten sonra kadın muhtaç ise nafakasını (hısımlık nafakası) temin etmekle alt ve üst soy hısımları sorumlu bulunduğu için İslâm hukukçularının ittifakıyla ayrıldığı kocası bundan sonra nafaka ödemekle yükümlü kılınmamıştır (Erbay, 2006: 32/282).

4. İSLAM AİLE HUKUKUNDA NAFKA VE TÜRK AİLE YAPISINA ETKİSİ

4.1. Nafaka

İslâm hukukçuları nafaka yükümlülüğünün nikah akdinin hukukî sonuçlarından olduğu hususunda fikir birliği içindedir. Ayrıca evlilik nafakasında kocanın fakir, hasta, gaip bile olsa nafaka borçlusu, zengin de olsa kadının nafaka alacaklısı olduğunda ittifak etmiştir. Nafaka yükümlüsü olan koca, karısının hayatını devam ettirebilmesi için lüzumlu olan yeme, içme ve diğer ihtiyaçlarını temin etme, giyim ihtiyacını karşılama, sosyal durumuyla uyumlu dayalı döşeli bir mesken temin etmek zorundadır. (Erbay, 2006: 32/283)

743 Sayılı eski Türk Medeni Kanunu'nda erkek aile reisi olarak kabul edildiği için karısının geçim masrafları da onun sorumluluğuna bırakılmıştır. Dolayısıyla koca, karısının iâşe, giyinme, sağlık ve diğer sosyal ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu ise aile birliği içinde kadın ile erkeği eşit bireyler olarak tanımlar ve bu şekilde tek taraflı sorumluluk yüklemenin eşitliği erkek aleyhine bozacağı gerekçesiyle eşlerin birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve mal varlıklarıyla katılacaklarını kabul etmiştir (TMK m. 186). Dolayısıyla yeni Türk Medeni Kanunu kadın olan eşe de birliğin giderlerine katılma konusunda hakkaniyet ilkesine göre yükümlülük yüklenmiştir. Türk aile yapısında geleneksel olarak, erkeğin evin geçimini sağlamakta öncelikli sorumluğa sahip olduğu düşüncesi yer almaktadır.

4.2. Mal rejimi- Miras

İslâm hukukunda evlilik süresince edinilen malların paylaşımı konusunda net hükümler bulunmamakla birlikte, kadın ve erkeğin mal varlıkları mülkiyet hakkı kapsamında genellikle ayrı kabul edilir. Türk hukukunda ise eşler arasında edinilmiş mallara katılma rejiminin uygulanması asıldır (TMK m. 202). Haklı bir sebep varsa hâkim, eşlerden birinin istemi üzerine, mevcut mal rejiminin mal ayrılığına dönüşmesine karar verebilir (TMK m. 206).

İslâm hukukunda miras paylaşımı belirli oranlarla düzenlenmiştir ve erkek varisler kadın varislerden genellikle daha fazla pay alır. İslam miras hukukuna göre murisin, çocuklarından erkek çocuğa bir, kız çocuğa yarı hisse verilir. Meşhur hukuk alimlerinden Şakir Berki bu hususu şöyle izah eder: *“Bu ilahi taksimin eşitsiz olduğu dillendirilse de âdildir. Zira erkek çocuk evlenip eşinin ve çocuklarının infak ve iâşesini yüklenecektir. Bu yükümlülük evli erkeğe Kur'an-ı Kerim ile verilmiştir. Kız çocuğu ise evlenince iâşe ve ibatesi kocası tarafından tedarik olunur. Bu itibarla erkeğin iktisadî ve malî bakımdan desteklenmesi gereği ve sosyal adalete uygunluğu hasebiyle eşitsizliği kabul etmiştir. Bu mülâhazaya kimse evlenmeye mecbur değildir gibi itirazlarla muhalefet etmek mantıki bir itiraz olmaz. Çünkü evlenmek asıldır, normal ve tabii haldir. Evlenmemek ise gayritabii ve istisnaîdir. Kanunlar ise umumiyet için yapılır.”* (Berki, 1981: 111)

Türk Medeni Kanunu ise mirasçılarının cinsiyetine bakılmaksızın eşit paylaşım ilkesini benimsemiştir. İslâm miras hukukunda mirasçıya vasiyetin yapılamaması esastır. Bunun neticesi olarak murisin ölümünden sonra varisler arasında çıkması muhtemel anlaşmazlıklara da sebebiyet verilmesi engellenmiş olacaktır. Türk Medeni Kanunu'nda mirasçı, terekeyi aşan borçlar karşısında mirası reddetme noktasında veya kişisel mülkünden ödeme durumunda ikilem içinde kalmaktadır. İslam hukuku bu konuda, mirasçıya murisinin sorumluluklarını yüklemeyi. İslam miras hukukunda murisin kendi isteğine göre mirasçılarını mirasçılıktan çıkarma hakkı bulunmamaktadır. Oysa Türk Medeni Kanunu'nda mirasçı, miras bırakana veya miras bırakanın aile üyelerine karşı aile hukukundan doğan yükümlülüklerini önemli ölçüde yerine getirmemişse mirasçılarını mirasçılıktan çıkarabilmektedir (TMK, md. 510). Yukarıda değindiğimiz üzere, İslam miras hukukunda evlatlık müessesesi tanınmadığı gibi evlatlığın da kan bağıyla murise akrabalarla mirasçılığı söz konusu değildir. TMK'da ise, evlat edinilen şahıs evlat edinen kimsenin öz çocuğu gibi miras hakkına sahip kılınmaktadır (Yazıcı, 2013: 167-178). Tüm bu farklardan ötürü toplumda İslam miras hukukunun uygulanmasının istenmesi nadir değildir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Türk aile hukukunun laik bir çerçeve içinde yapılandırıldığı; ancak, tarihi miras ve sosyokültürel faktörlerin etkisiyle hem yasal düzenlemelerde hem de toplumsal uygulamalarda İslami kavramların kullanılmaya devam ettiği elde ettiğimiz bulgular arasındadır. Bu durum, Türkiye'de her ne kadar hukuk anlamında doğrudan İslam hukukuna başvurulmasa da toplumun kahir ekseriyetinin Müslüman olması ve toplumun dini ve kültürel hassasiyetleriyle yakından ilgilidir. Her iki aile hukuk sistemini farklı başlıklar altında incelediğimizde birbiriyle örtüşen alanlar mevcut olmakla birlikte farklılıkların mevcut olduğu da tespitlerimiz arasındadır. Çok eşlilik, nafaka ve boşanma gibi hususlarda İslam hukuku uygulamalarından önemli ölçüde uzaklaşılırken, nikah, iddet ve velayet gibi pek çok düzenlemede İslam hukuk felsefesinin izlerinin ve etkilerinin devam ettiği anlaşılmaktadır. İslam hukukunda belirli şartlar altında çok eşlilik (birden fazla kadınla evlilik) mümkünken, Türk Medeni Kanunu çok eşliliği kesinlikle yasaklamıştır. Evlat edinme yoluyla nesep bağı İslam hukukunda yasaklanmışken Türk Medeni Kanunu ile yasal bir zemine oturtulmuştur. Bu örnekler İslam hukuku ile Türk medeni kanunun ayrıştığı alanlardan bazıları için verilebilir. Türk Medeni Kanunu'nda mehir müessesesi yer almamakla birlikte Türk toplum yapısında mehir uygulaması varlığını sürdürmektedir. Türk Medeni Kanunu'nda, miras paylaşımında eşitlik ilkesi benimsenmekteyken bazı ailelerde geleneksel olarak İslam hukukuna göre miras paylaşımı yapılmaktadır. Bu durum, laik hukuk sistemi ile toplumsal değerler arasındaki etkileşimin bir sonucudur. Türk hukukunda mehirin tanınması, İslam hukuku ve Türk hukuk sistemlerindeki nafaka düzenlemelerinin karşılaştırılması gibi hususlarda analizler yapılmıştır. Türk aile hukukunun laik bir çerçeve içinde yapılandırıldığı; ancak, tarihi miras ve sosyokültürel faktörlerin hem yasal düzenlemelerde hem de toplumsal uygulamalarda İslami kavramların kullanılmaya devam ettiği elde ettiğimiz bulgular arasındadır.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İ., *İddet*. TDV İslâm Ansiklopedisi, 21: 466-471, İstanbul, 2000.
Acar, H. İ., *Tefrik*. TDV İslâm Ansiklopedisi, 40: 277-279, İstanbul, 2011.
Atar, F., *Muharremât*. TDV İslâm Ansiklopedisi, 31: 8, Ankara, 2020.

- Atar, F., *Nikâh*. TDV İslâm Ansiklopedisi, 33: 112-117, İstanbul, 2007.
- Aydın, M., *Mehir*. TDV İslâm Ansiklopedisi, 28: 389-391, Ankara, 2003.
- Berki, Ş., Kur'an'da Miras Hukuku. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 38(1), 107-132, 1981.
- Cangir, M., *İslâm Hukukuna Göre Nikahın Aleniyeti ve İlan Şartı*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2011.
- Cin, H., *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1988.
- Demirbaş, A., Güncel Tartışmalarla Yoksulluk Nafakası. İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5(2), 219-236, 2018.
- Erbay, C., *Nafaka*, TDV İslâm Ansiklopedisi, 32: 282-285, İstanbul, 2006.
- Karayaka, H., İslam Aile Hukuku ve Türk Medeni Kanunu'nda Farklılık Arz Eden Evlenme Engelleri. Dergiabant 12/2, 340-363, Kasım 2024.
- Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, Haz: Orhan Çeker, Mehir Vakfı Yayınları, Konya, 2017.
- Tüzüner, Ö., Türk ve İslâm Hukuku Bakış Açısından Evlenmenin Hukukî Niteliği Hakkında Bir İnceleme. *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 125-148, 2013.
- Vatansever Öztürk, M., Türk Hukukunda Evlat Edinme Müessesesinin Tarihi Gelişimi, *AYBÜ- Yıldırım Beyazıt Hukuku Dergisi*, 8(2), 313-355, 2023.
- Yazıcı, A., İslâm Miras Hukuku ile Türk Medeni Kanunu Miras Sisteminin Mukayesesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 55, 2013.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTerip=5>
- (Erişim tarihi: 01.03.2025)
- <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>
- (Erişim tarihi: 03.03.2025)
- <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6098.pdf>
- (Erişim tarihi: 04.03.2025)

İMAM MÂTÜRÎDÎ'DE KUDRET-İRÂDE İLİŞKİSİ

RAMAZAN SEZER

Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

ORCID: 0000-0001-7955-2593

ÖZET

Mâtürîdî'ye göre kudret ve irade kavramı insanın kendi ve toplumsal hayatında özgür ve hür bir insan olması noktasında ona ait sorumluluk yüklemektedir. Bu sorumluluktan hareketle insan başta ailesi olmak üzere, yaşadığı toplumda da birçok görev ve ödevde sahiptir. Bir problem bir kötülük bir rahatsız edici durum gördüğü zaman bunu değiştirme kudretinin Allah tarafından kişiye verildiği ve bunu kendi iradesiyle olması gereken en güzel şekline değiştirme kudreti ve iradesi de bahsedilmiştir.

İnsan, yaşadığı coğrafyadaki hâkim gelenek ve göreneklerin hem bir parçası hem de içinde yaşadığı kültürün inşa edicisidir. Bu yönüyle o, toplumda düzenleyici ve yapıcı bir göreve sahiptir. Bu görev bilincinin sorumluluğuyla insan, şartların olgunlaştırmasıyla değişimin meydana getirebilecek bir kudrete sahip olup dünya hayatını huzurlu bir şekilde tamamlayabilecektir. Toplumsal yaşamı rahatsız eden, birlikte yaşama kültürünü zedeleyen ve insanların barış içerisinde yaşamalarına ket vuran yaklaşımlar, her toplumda eleştirilmiştir. Çünkü bu tarz düşünce, söz ve eylemler, yaşanılabilir bir dünyanın tesis edilmesinin önündeki en önemli engeller arasındadır. Dolaysıyla toplumlar, birlikte yaşamak için gerekli asgari yaşam şartlarını sağlamak için örflerinde bencilliği kötüleyen ve birlikte iş yapmayı teşvik eden adetler geliştirmişlerdir. Bunlar bazen milli örenin bir yansıması bazen de dini bir yaklaşımın yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinsel açıdan toplumların kaderlerine yön verme noktasında gerekli gücü sahip olmaları için teşvik edici faktörlerden biri de İmam Mâtürîdî'nin kudret- irade ilişkisi hakkındaki düşünceleridir.

Mâtürîdî'nin kader anlayışında irade, özgürdür; ancak bu özgürlüğüyle yapabileceklerini gerçekleştirmek için gerekli kudrete sahip olma noktasında Allah'ın desteğine ihtiyacı vardır. bu yönüyle insanın sahip olduğu irade özgürlüğü, Allah'ın iznine tabi olmaktadır. Hikmetin bir gereği olarak insanlar, iyi şeyler yapmak istedikleri zaman doğrudan Allah'ın iznini aldıkları için irade ettikleri güzel şeyleri yapabilirler; ancak iradelerini kötüye kullandıkları zaman bunu gerçekleştirme konusunda ilahi izne tabi olduklarından engellenebilmektedirler. Bu bağlamda bireysel ve toplumsal yaşamın iyilik, birlik ve beraberlik içinde yaşanabilmesi için insanların özgür iradelerini doğru şekilde kullanmaları gerekir. Aksi durumda hem yaşadıkları dünyayı hem de ahiretteki yaşamları tehlikeye atabilmektedirler.

Tebliğde İmam Mâtürîdî'nin kudret- irade ilişkisi birey ve toplumların kaderlerini belirlemede hangi niteliklere ve fırsatlara sahip oldukları tarihsel olaylar eşliğinde delilleriyle ortaya konulmaya çalışılacaktır. Araştırmada yöntem olarak tümevarım metodu kullanılacaktır. Ayrıca elde edilen veriler neticesinde konunun güncel değeriyle ilgili bir analiz düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Kelâm, Mâtürîdî, Kudret, İrade, Kader

Giriş

Bugünkü Özbekistan'ın Semerkant şehri yakınındaki Maturid köyünde doğmuştur. Maturidi'nin kaynaklar da tespit edilen tam künyesi ebu Mansur Muhammed bin Mahmut el maturidi es- Semerkandi'dir(Mâtürîdî, tdtv islam ansiklopedisi).

Maturidi'nin yaşamı hakkında çok fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Bu nedenle bazı bilgileri kesin olarak bilinmemektedir. Doğumu konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşlerden bazısında 862 yılı civarında vefat eden Muhammed bin mukatil er Raziye talebelik yapması sebebiyle onun asgari yaş sınırı hesaplanarak 852 yılı civarında dünyaya gelmiş olabileceği düşünülmektedir. Vefat tarihinden hareketle de (944) 100 yıl yaşadığı hesaplanarak 844 yılında doğmuş olabileceği düşünülmektedir.

2. Mâtürîdî'nin Hoca ve Öğrencileri

Semerkant şehrinde itikadi ve hukuki fikirlerini felsefe temelini ve teolojik temelli tartışmalarının olduğu ve temelini de burada atıldığı darül cüzcaniye ismiyle bilinen önemli bir medrese bulunmaktaydı. Maturidi medresede eğitimini gördü. Hocasının vefatından sonra bu medresenin başına geçti. Bu dönemde onun eğitim aldığı hocalarından bilinenler şunlardır: Ebû Nasr Ahmed b. Abbâs b. Hüseyin el-İyâzî, Ebû Bekir Ahmed b. İshâk b. Sâlih el-Cüzânî, Nusayr b. Yahya el-Belhî, Muhammed b. Mukâtil er-Râzî 'dir (Muhammed Ebu Zehra, İslam'da siyasi ve itikadi mezhepler tarihi, s. 236).

Maturidi'nin hocaları gibi öğrencilerinin de pek azının adı tespit edilmiştir. Bunlar arasında en meşhur olanları: Ebû'l-Kâsım İshâk b. Muhammed b. İsmâîl el-Hakîm es-Semerkandî, Ebû'l-Hasan Ali b. Saîd er-Rüstügfenî, Ebû Muhammed Abdülkerîm b. Mûsâ el-Pezdevî 'dir.

İmam Mâtürîdî'ye eserleri kanalıyla dolaylı olarak öğrencisi olan sonraki âlimler, Mâtürîdiliğin oluşmasında ve fikirlerinin geliştirilmesinde onun ilk öğrencileri kadar etkili olmuşlardır. Bunlar arasında en fazla tanınanları Pezdevî, Sâbûnî, Oşî, Ebû'l-Muîn en-Nesefî, Ömer en-Nesefî ve Ebû'l-Berekât en-Nesefî'dir.

BİRİNCİ BÖLÜM: KELÂM'DA KUDRET-İRÂDE İLİŞKİLERİ

1. Kudret ve İrade

Sözlükte “gücü yetmek; bir işi ölçülü ve planlı bir şekilde yapmak, planlamak; kıymetini bilmek, bir şeyin niteliğini, niceliğini ve şeklini belirlemek; rızkını daraltmak” manalarındaki kudret (kadr) kelimesi Allah'a nisbet edildiğinde “dilediğini eksigi ve fazlası olmaksızın hikmet

çerçevesinde yapmak” anlamına gelir (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, “kdr” md.; krş. Lisânü’l-‘Arab, “kdr” md.). Kudret kavramının allah'ın zatına atfedilmesi halinde her açıdan acizliğin yani noksanlığın Allah’tan nef edilmezse, kullarına da izafe edilmesinde belirli hususlarda gücü yetme, diğerlerinde ise aciz kalma yani noksan kalma manası taşır. Kudretin zıddı yani bir fiili meydana getirememeye anlamına gelen anlamına gelen acizliktir. Kudret kavramı Kur’an ı Kerim’in 103. ayetinde Allah’a nispet edilmektedir.

Kuran da bu kavramların yetmişten fazlası isim şeklinde diğer bahsi geçenler ise fiil şeklindedir. Allah'ın zatına izafe edilen kudret kavramının bir kısmı takdir anlamı taşımaktadır. Bu takdir anlamı iki şekilde meydana gelir biri Allah’ın güç vermesi anlamındaki kudret vermesi, diğeri ise meydana gelecek fiillerde Hikmet çerçevesinde belli bir miktar meydana getirmesidir.

Allah'ın meydana getirdiği fiilleri iki kategoride meydana geldiğini belirtmek gerekir. Birinci durumda meydana getirdiği yarattığı şeylerin herhangi bir şeyde artma ve eksilme meydana gelmeyin şekliyle varlık sahasında takdir olmasıdır. Bu tür fiiller ve meydana gelen şeylerin tamamen Allah’ın iradesi çerçevesinde değişir veya ortadan kaybolur bunlara örnek verecek olursak gök cisimleri gibi ya da kainattaki sünnetullah denilen fiziksel yasalar bunlara dahildir. En özelinde bu konuda söylenecek toparlayıcı cümle kudret güç yitirmek ölçüp biçerek planlamak bir şeyi muhkem veya sağlam yapmak anlamlarıyla ayetlerde insanlara da nispet edinmiştir.

Kelam ilminde çeşitli alimlerin tespit edilebildiği kadarıyla kudretle birlikte yedi sığata ilk defa yer veren âlim Ebû Hanîfe olmuş, onu Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ve Ebü’l-Hasan el-Eş’ari takip etmiştir. Maturidi kudret ilim ve irade sıfatlarının Kur’an ı Kerim’de ve diğer ilahi kitaplarda mevcut olduğunu söyledikten sonra bunların her biri için akla dayanan somut deliller sıralamış kâinatı yoktan var edip yaratan yöneten Allah’ın iradesiz fiil işlemekle nitelendirilemeyeceğinin delillerini söylemesiyle beraber iradesi mevcut olan yaratıcının kudrete de sahip olmasının gerekliliğini belirtmiştir. Çünkü kendi zat yapısında karşıt fonksiyonlu nesneleri de barındıran kâinatta sürekli içimde hâkim durumda olan evrendeki nizamı ve ahengi bu alemin yaratıcı ve yöneticisinin fiilini kudret ve irade ile işlediğini kanıtlar; bu nedenle duyular ötesinin bilinmesi için hareket noktası oluşturan alemde hakiki fiiller böyle meydana gelmektedir. Eş’arî de duyulur âlemle duyular ötesi hakkında istidlâlde bulunarak ilim sıfatını ispata çalışmış, ardından Allah’ın ilim gibi kudret sıfatının da bulunduğunu söylemiş ve her iki sıfat için naklî delil getirmiştir (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, “kdr” md.; krş. Lisânü’l-‘Arab, “kdr” md.).

Allah'ın her şeyi kadir olduğu hususunda İslam alimlerinin arasında herhangi bir fikir ayrılığı söz konusu değildir yoktur. Fakat kudretin ne mana ifade ettiği ve muhtevasının Allah'ın hangi kelime kalıbıyla izafe edileceği konusunda mutezile kelimcilerin farklı düşünce esasları vardır. Bu kelimciler ya göre Allah'a atfedilen subuti sıfatları yapıp bakımından da sıfat olarak şekillendirilir. Bu hususa göre: Allah her şeyi bilen gücü yeten ve buna muktedir olan denilmiştir. Mutezili alimleri ilim kudret irade gibi kavramların insanın zihninde ayrı birer varlık oluşturduğu ve ilahi sıfat kategorisinde bulunduğu zaman sonsuz kadim sayılıp tevhit ilkesini zedeleyeceğini söylemişlerdir. Bu alimlerin büyük çoğunluğuna göre kudret diğer subuti sıfatlar gibi sonsuzdur zira Allah'ın sonradan zati bir sıfat edinmesi kendisinden farklı bir hadis varlık teşkil etmesini doğurur. Bu durum Allah'ın uluhiyet etiyle bağdaşmaz.

2. Mezheplerin Kudret ve İrade Görüşleri

İnsanın sorumluluğu İslam dininde temel bir faktör olarak görülmüştür. İnsanın fiillerine ilişkin tartışmada kelam ekolleri arasında farklı görüşlerin ortaya çıkması sonuç vermiştir. Konuyu ele alınması adalet prensibi çevresine insanın fiillerinin yaratılışı ona ait olup olmaması konuludur.

İnsan ahrette ceza ve mükafat konu olan bir eyleminin yapıcısı ise davranışlarının ona ait edilmesidir. Öte yandan bu irade ve eylem Allah'ın mutlak ilim irade ve kudretiyle nasıl bağdaştırılır olacaktır sorusu konuya ilişkin tartışmaların diğer bir yönünü oluşturmaktadır.

Birçok kelam ve koli insanın bu tür durumda sorumluluğunun olduğunu kabul etmelerine karşın çözümü farklı şekillerde ortaya koymuşlardır. İnsanın sorumluluğunu temelle indirirken farklı öncelikler ekollerin konuya dair yaklaşımlarını ve ulaştıkları sonuçların belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu ekol illerden yaradan merkezli olan düşünceler insanın sorumluluğunu ihmal etmiş, insan merkezci yaklaşımlar ise Allah'ın yarattığı kâinata müdahale alanını sınırlandırmış gözükmektedirler. İslam kültür geleneği de son durumda bu iki farklı görüş arasındaki tartışma ve cevapların oluşturduğu anlayışlar ile bir şekil almıştır.

İnsanın vücudu ve sahip olduğu bütün özellikleri yaratılmış olduğu gibi, ruhu ve onun sebebi olan bütün duyguları latifeleri de yaratılmıştır yani mahluktur. Yaratılmış olmayan sadece cüzi iradedir. Eğer onun da Allah tarafından yaratıldığı söylenirse ortada Allah'ın teklifi ne sebep olan hiçbir şey kalmaz ve insanın bütün yaptıkları meydana getirdikleri fiiller mahluk olur. İnsan o zaman her şeyi Allah'ın salt irade ve kudretine bağlı olarak bir zorlama sebebiyle yapmış olur ve insanın kendi ne ait fiillerinden bahsedilemez. Cüzi iradenin mahluk olmayıp kendi emrinde olması İslam'ın tevhit akidesine, yani her şeyin Allah'ın yarattığı hakikat ne zıt değildir. Şüphe yoktur ki her şeyi yaratan yalnızca Allah'tır.

İşaretler insanın irade ve kudretin kabul etmekle birlikte bunları tamamen inkâr eden cebri ekolünden bu konuda ayrılmaktadırlar. Lakin Matüridi kolu gibi insanın da kudretine tesir vermek yerine bu kudretin sadece kabiliyetli olduğunu kabul etmektedirler. Bu noktada iki mezhebin farkı şu şekilde ortaya çıkmaktadır: işaretler insanın kudretinin bir müdahale kabiliyeti olduğunu kabul etmekle, insanın yapmak istediği bir işte sadece Allah'ın kudret vermesiyle istediği arzu neticesinde Allah'ın o işi insanın kudretini hiçbir tesiri olmaksızın yarattığına itikat olarak kabul etmektedirler. Halbuki maturidi ekolü insanın kudretini kendi fiillerinde tesiri olduğuna ve hiçbir ihtiyarı fiilin ancak iki kudretin yani insan kudreti ve Allah'ın mutlak kudretini ortaya çıkarttığına inanmaktadırlar.

Bu iki ekolün insan kudreti hakkındaki görüş farklılığı aynı ölçüde cüzi iradenin tarifinde de meydana gelmektedir. Cüzi irade için eşari ekolü insanın bir işi yapıp yapmama konusunda mealinin ve tercihinin olduğunu söylemişlerdir. Nature diler ise insandaki küllüğü iradenin bir işi yapıp yapmama yollarından birine meyilli be iştihakı vardır demektedir. Eş'arîler meyil ve iştihak tâbirlerini, Mâtürîdîler ise taalluk tâbirini kullanmaktadır. Eş'arîlerin en büyük imamlarından olan Kadı Ebûbekir Bakıllânî ve Ebû İshak İsferanî'nin görüşleri Ebû'l-Hasan Eş'arî'den ayrılmakta ve Mâtürîdîlerin görüşünü teyid etmektedir. Her iki zât da insanın ihtiyarî fiillerinin iki kudretin içtimayla vuku bulduğunda ittifak etmişlerdir.

Ehli sünnet kelamcılarının düşüncelerine gelince burada esas vurgulanan. İnsanın iradesinin veya yapma kudretinin hiçbir zaman tek başına bir film meydana gelmesin de bağımsız bir yeter sebep olmadığıdır. Allah insana dileme ve irade özgürlüğü verdiğini serbestçe girebildiğini verdiğini söylerler.

İKİNCİ BÖLÜM: MÂTÜRÎDÎ'NİN KUDRET ve İRADE ANLAYIŞI

1. Mâtürîdî'nin Kudret ve İrâde Anlayışı

Maturidi ve onu takip eden alimler insanların fiillerinin ve meydana getirdikleri eylemleri varlıksal yani ontolojik açıdan kesin bir olgu olarak kabul eder. Ona göre meydana getirdiği eylemler sahibi olduğu akıl ve duyularıyla ve kuranın ayetleriyle sabittir. Yüce Allah bu olgudan hareketle insanoğluna birtakım görevler ve sorumluluklar yüklemiştir. Maturidi ilk önce kendi dönemine kadar kaderi inkâr noktasındaki cebir fikrini benimseyenlerin görüşlerini değerlendirmiş ve bu görüşlerdeki tutarsız olan durumları ortaya koymuştur. Maturidi insanla ilgili fiiller noktasında hem Allah'a hem de insana ait olduğunu söylemiştir (M.Saim Yeprem, İrade Hürriyeti ve İmam Mâturidî, M.Ü.İ.F.Yayınları, s.27).

Matürîdî'ye göre bir fiile yönelmek onu seçmek meydana getirmek insanı kendi işidir. Her şey yaratan Allah insanın bütün fiillerinin de yaratıcısıdır. Bu sebeple salt yaratma yönünden meydana gelen fiile etki eden güç tamamen Allah'a aittir. Bu nedenle bir fiil kesb yönünden insana ait, yaratma yönünden ise Allah'ın zatına aittir. Bu durumda fiillerde ortaklık ayrı durumlara sahip olan ve sorumluluğu ortadan kaldırmayan ortaklıktır. Matürîdî'nin insan irade anlayışı detaylandırılacak olursak şunları ifade edip söylememiz gerekir;

İnsanın iradesi yok bir iradenin Allah'ın iradesi karşısındaki derecesi ve durumu ve sınırı, ilk dönemden itibaren tartışılan konulardan biridir. Günlük hayatımızda da bu kelime çeşitli manalara gelmektedir. Bir şeyi yapıp yapmama, karar verme gücü, istemek, dilemek, emir buyurmak, emretmek manalarını da kullanıldığı gibi Allah'ın isteği ve buyruğu manasında iradeyi ilahiye, insan iradesi manasında ise iradeyi cüz'îye şeklinde kullanılmaktadır. Eşari ekolüne göre irade konusunda insanın ayrı bir iradesi olduğunu ifade edilecek şekilde tanımlama yapılmamış ele alınmamıştır. Maturîdî, Allah'ın iradesini her zaman fiille beraber ve birlikte ele almaktadır. Ona göre; meydana gelen ve görülen her fiilde irade vardır. Çünkü irade; her gerçek failde bulunan bir özelliktir.

Yukarıda ifade edildiği gibi klasik kelimelerin de ilim, irade ve fiil kavramlarıyla birlikte kudret kavramı hem Allah'a hem de insan kudreti açısından tartışılmıştır. Bu tartışma da kudret. İstenileni irade edileni yapma gücü olduğuna göre insanın eylemde bulunma gücü söz konusu olduğu zaman insanların fiillerinde kudretin etkeni nedir gibi sorular etrafında odaklanmaktadır. Kudret; hakikatin olması, güç getirmek anlamlarına gelir. Bir şeye gücü yetmek, kuvveti yerinde olmak şeklinde ifade edildiği gibi bu duruma mevcut sahibinin, iradesiyle fiili yapmaya ve fiili terk etmeye muktedir olduğu sıfat olarak tarif edilmektedir. Yani, bir işi meydana getirip getirmeme konusunda hürriyetinin sağlıklı olarak mevcut olduğu vakit meydana getirmesidir. Buna genel ve etimolojik anlamda kudret adı verilmektedir. Kudret kavramıyla beraber istitaat kavramı da zikredilir. İstitaat; Allah tarafından bütün canlılara yaratılmış bir araç olarak verilen irade fiillerin gerçekleştirebilme kudretine denir. Sözlük anlamı ise kudret, kuvvet, takat anlamlarıyla birbirine yakın anlamlara gelmektedir (Maturîdî, Tevhid , s.286-292). Maturîdî'ye göre teklife konu olan esas kudret Allah tarafından bir işaret olarak ihsan edilmektedir. Bu olmadan kula olan teklifin yapılamayacağı muhakkaktır. Eylemleri meydana getirebilen bir varlık olarak insanı ele alan Matürîdî genel anlamda fiile tesis sebebiyle başkasından sebepten dolayı meydana gelen bir durumdur diye tarif edilmektedir. Dolayısıyla fiil bir sebepten ve bir neticeden dolayı meydana gelmektedir. Kelami

ekolleri de fiil varlık düşüncesi özellikle yaratma kavramı bağlamında ele alınmış ve tartışma fiilin faili Allah mı yoksa insan mı başka bir deyişle fiilin yaratıcısı Allah mı insan mı sorusu ekseninde ele alınmıştır. Maturidi bu düşünceleri söylemekle beraber Allah'ın fiilleri yaratıldığının da samimi bir savunucusudur. İnsan bütün yönleriyle mahluktur. Fakat fiilleri kendi isleriyle meydana gelen işlerdir. Zaten iş insanın kendinde bir amaca bağlı olarak meydana getirdiği fiile denir. Onun da bütün yaratıcısı Allah'tır. Bununla beraber insanın yaptığı işler insana nispet edilir çünkü insan isteyerek bu fiillerin sahibi olmaktadır. İnsan gücünü meydana getirmek suretiyle bu fiillere sahip olur. Maturidi kulun fiillerinin Allah tarafından yaratıldığını belirtirken fiilin hem hareket ve duruş yönüyle hem de emir ve yasak yönüyle insana ait olduğunu söyler.

2. Mâtürîdî'nin Kudret ve İrâde Anlayışının Özgünlüğü

Maturidi, Allah ile insanın ilişkisini insanı merkeze alan bir bakış olgusuyla inceler. Bu sebeple insandaki irade konusuna yaklaşımda bulunur. Çünkü insanın iradesi ve aklıyla yaratıcıya yönelen ve ona ait bir iradedir. Ona göre herhangi bir canlıyı öldürmekten Uzak duran bir hakikate sahip olan insanlar, daha sonra almış olduğu sosyolojik ve kültürel eğitim ve yönlendirmelerin sonucunda, o güne kadarki yapısal olarak kabul ettiği alışkanlık ve kazandığı değer algıları değişir. Bu durumda harekete merkez noktası, eğitimden sonraki duruma yönelen akıldır. İnsanlar nispet veya kendi arzularına meyilli oldukları düşünce, tutum ve davranışları değiştirme kudretine sahiptirler. Bu sebeple yüce Allah insanın varlık yapısının özelliği ve fitri temayülleri ters düşse de duygularıyla bağdaşması da akli onayladığı fiilleri ve eylemleri yerine getirmesi noktasında insanı teşvik etmiştir zira yaratılmış bütün mahlukatın gerçek mahiyetini ancak cevher olan akıl ile bilinebilir. Maturidi ye göre insanın yaratılıştan gelen yani fitri duygusal boyutu tamamen an üzerine karar verir. Akıl mevhumu ise birçok boyutuyla olguları ve dataları değerlendirir. Binaenaleyh İnsan, bulunduğu durumu o anki hislerine ve çıkarlarına göre hareket eder. Bedensel zevki ve hazzı sağlayan, duyguları okşayan durumlara fitratı gereği meyilli olan insan mutluluk ve huzuru bu tür olgularda arar. Oysaki Allah bir anlık zevklerin insanın huzur ve mutluluğunu sağlayamayacağını efsane istekler statüsünde oldukları için dünya ve ahret saadeti için onlardan elden geldiğince uzak durması gerektiğini ısrarla vurgular. Zira anlık zevkler peşinde koşan ve istidatlarının gelişmesini iradesinin güçlenmesini sağlayan sıkıntılara girmekten kaçan bir hayat felsefesiyle yaşayan bir kimse, yaratılış ve var olmanın hakikatine ulaşamaz (Maturîdi, Tevhid , s.284-286). Maturidi nin meydana gelen eylemleri “ihtiyari fiiller” olarak vurgulanmasını nedeni, ona göre insanın tabiatında baskın ve etkin olan başka bir fiilin varlığıdır. Maturidi buna “zorunlu fiiller” der. Bu fiiller Allah'ın yaratmasıyla görünür hale gelen ve bireyin yapma ve yapmama gibi bir tercihte sahip oğlum adı ayrı bir olgu olarak değerlendirilmesi gereken fiillerdir. Binaenaleyh kişi de var olup da kendini kontrol edemediği birçok davranış bulunmaktadır. Kişide var olan kendisinin hem bu dünyada hem de ahrette sorumlu olmasına neden olan eylemleri iradi eylemleri fiilleridir. Bir bireyin mevcut olan birden fazla seçenekler arasındaki birini veya birkaçını tercih etmesi insanın bu tür bir iradesinin görünürdür. Burada asıl olan insanın aslında o eylemleri yapabilmesi ve meydana getirebilmesi kapasitesinde olmasıyla birlikte, Gerçekleşip gerçekleştirilmeme yetisidir. Fiilin daha pamuk etmesi veya etmemesi kişiyle doğrudan

bağlantılı ve özgür boyutuna vurguda bulunmaktadır bu fiilin gerçekleşmesini sağlayan ön koşul zaten bir amaca yönelik olmasıdır.” Kişinin iyi ile kötü anayasasında bir tercih de isteğini ve iradesini kullanmasını, kişinin aklına doğrudan geldiği şekilde yapması şeklinde değerlendirmeye Mâtürîdî’ye göre irade, bir kimsenin kendi şahsi menfaati için en uygun olanı seçmesi ve meydana getirip gerçekleştirmesidir. Binaenaleyh kişi neden meydana getirdiğini bilmediği bir şeyi yapıyorsa onun bu fiilinde bir başkasının etkisi olduğu ve fiilin bu sebep ve baskıda meydana geldiği ortaya çıkar (Maturîdî, Tevhid , s.275). “Maturidi ye göre insan akıl ve irade sahibidir. Meydana getirdiği eylemlerde iyiydi kötülüğü güzelliği ve çirkinliği yarar ve zarar gibi nitelikleri ayırt edebilen bu zihinsel kabulün durumu doğrultusunda herhangi bir iradede bulunup hareket eden bir varlıktır. Bu durumun her bireyde tek tek aynı şekilde aynı oranda bulunduğu beklenilmez, ama her bireyde iyiyi ve kötüyü ayırt etme cevheri bulunur. Bu doğrultuda maturidi akıllı, İdrak edebilme ve hem yüz durumuna sahip olmasıyla ifade eder. Bu veriler doğrultusunda, “herkes kendisini yaptıklarında özgür, fail ve kasip olarak hisseder” diyen Mâtürîdî, bunun her insan tarafından rahatlıkla hissedilebileceği, zira insanların kendi eylemlerini “ben yaptım” şeklinde nitelediklerini belirtir.” (Maturîdî, Tevhid , s.289- 290). “Maturidi bu değerlendirmesinin, kuran’ın adetleri çerçevesinde meydana geldiğini vurgular. Nitekim Kur’an-ı Kerim’deki, “Eğer Allah dileseydi, elbette onları hidayet üzerine toplardı” (el-En’am 6/35) şeklindeki ayet, ilahi iradenin zorlayıcı olmadığına vurguda bulunmaktadır. Bu doğrultuda Kur’an’da birçok defa yer alan, “Eğer Rabbin dileseydi...” şeklindeki ayet ibareleri ilahi iradenin, bir tür insanın cüz-i iradesine özgür bir alan bıraktığını göstermektedir. Zira ilgili ayetin devamındaki, “Öyle iken sen, mü’min olsunlar diye mi insanları zorlayacaksın?” şeklindeki ifade, bu algıya destek verecek mahiyettedir. Yine ilahi iradenin, insan iradesine atfettiği önemi gösteren, “Bu, Allah’ın bir kavme verdiği nimeti, onlar kendilerini değiştirmedikçe, değiştirmemesinden dolayıdır (el-enfal 8/53) ayeti önemli bir veri sunmaktadır.” Öte yandan “Her nefis, kazandığı ile karşılık görecektir. Bugün zulüm yoktur” (el-gafir 40/17) mealindeki ayet, insan iradesine vurgu yaparken, yapmadığı bir şeyle veya zoraki yaptırılan bir eylemden dolayı sorumlu tutulmayarak, zulüm görmeyeceğini belirtmektedir.” Kur’an ı kerimde buna benzer anlamları içeren birden çok ayet bulunmaktadır. İnsanda bulunan iradeye mutlak olarak referans neden, “İstediğinizi yapın, kuşkusuz Allah yaptığınız şeyleri hakkıyla görür” (fussilet 41-40) ayeti, İnsanın kendi iç olgularından kaynaklanan tamamen bağımsız reaksiyonlarının olduğunu göstermektedir. İnsanların yaptıklarından sorumlu olduklarını belirten birçok ayet arasında, “De ki: “Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin” (el-kehf 18/29) ayeti de İnsanlara doğru yolu göstermeli bunlardan birisini de de tercih hakkı olduğunu allah’ın öğüt verdiğini ve insanın iradesini bu şekilde yönlendirileceği sonucuna varılır. Bu doğrultuda insanın iradesini kendinin yönlendirileceği ve bunun sayesinde özgür bir iradeye sahip olduğu ve meydana getirdiği fiillerinde etkin bir rol oynayacağı bu nedenle de sorumluluğunu olacağı belirtilmektedir (Mâtürîdî s.328-329) Mâtürîdî bu konuda, “Şüphesiz ben Risalet’imi size açıkladım. İslâm’a girmeniz için sizleri zorlamam. Sizlerden dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. İman eden de inkâr eden de bu eylemlerini kendi özgür irade ve isteğiyle gerçekleştirir. Bu hususta ona zorlama yapılmaz” hadisini nakleder. Buradan hareketle o, iman veya inkâr etmenin kişinin özgür iradesiyle olacağını, bu ikisi arasında yapılan tercihe göre kişinin, ceza veya mükâfat şeklinde karşılık bulacağını belirtir. Maturidi evrenin işleyişi ve bu işleyiş sürecinde meydana gelen ilahi fiillerde herhangi bir şekilde noksanlık ve aksaklık olmadığı inancını, “Yaradan hiç bilmez mi?” ayeti (Mülk 67/13-14) çerçevesinde oluşturur. Yine Mâtürîdî, “Allah yaptığından dolayı sorgulanamaz, ama O’nun dışındakiler sorgulanır” (el-enbiya 21/23) ayetini

yorumlarken, Allah'ın meydana getirdiği fiillerinde herhangi bir hikmetsizlik olmayacağını hikmetsizliğin ve aşırı zevke ve sefaya düşkün olmanın ancak insanın fiillerinde bulunacağını söyler. Çünkü zevke ve sefaya düşkün olmak yalnızca insanın fiillerindeki ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Oysaki Allah'ın bütün fiillerinde bir Hikmet bir işaret lütuf ve ihsan bütün boyutlarıyla mevcuttur. Sorgulamanın emredilme veya saklanmaya maruz kalmak anlamına geldiğini düşünen Matürîdî Allah'ın sorgulanamaz olacağı düşüncesinden hareketle insanın duruş tutum ve davranışlarını kişinin kendi hür iradesinin bir olgusu olduğu kanaatindedir (Maturidi, Tevhid (2002)., s.288). Ehli sünnet alimleri tarafından: gerçekleşecek bir eylem bu Allah'ın kudreti gücün etkisi altındadır düşüncesi vardır. Bu doğrultuda bir eylemi bir fiili yaratma boyutuyla Allah'ın takdir etmesiyle onu işleme yönünden de insan mağdurdur şeklinde formüle edilmiştir.

İnsanın istemesi yani irade etmesi ve yerine getirmesi fiil noktasında, birisi önce Allah'a diğeri ise tamamen insana ait olmak üzere iki kudretin bir araya gelmesiyle gerçekleşmektedir. Matüridilikte buna “fiilde yönler” denmektedir (Maturidi, Tevhid. (2002).,s.287-288) “Matüridi'nin fiilde yönler teorisi ile Mu'tezile ve Eş'ari üçüncü bir teorik çözüm durumu önermektedir. Binaenaleyh Mu'tezile insanın kendi bireysel eylemlerinde bireye tam yetki vermektedir. Eş'ari'ler ise; müstakil bir fiilde iki failin olamayacağını, temel olarak da Allah'ın sadece fail olacağını, yegâne gücün yalnız Allah olacağını, insanın yalnızca kendi ile alakalı mevzuda yönetebilecek durumunun olacağını kabul etmişlerdir. Oysaki Mâtürîdî'nin fiilde yönler teorisine göre, bir fiilin gerçekleşmesinde iki etkin güç bulunmaktadır. Mâtürîdî, bu iki etkin gücü, “halk” ve “kesb” olarak adlandırmaktadır. Halk, yaratıcıya yönelik bir eylemdir. Kesb ise, insana ait bir olgudur. Bu her iki etkin kudret ile meydana gelen fiilin sorumluluğu işleyene, kesb edene aittir. İnsandaki fiili ilişkin güç, insanın ona olan arzu ve seçimi doğrultusunda gerçekleşir. Bu güç, insanın Allah'tan istemesiyle O'nun tarafından yaratılmaktadır. Bu ise, Allah'ın kudretinden bağımsız hareket etme potansiyeline bağlı bir güçtür. Bu da insana ait olup, onun sorumluluğunu gerektirmektedir (Maturidi, Tevhid (2002)., s.292-293). Matüridi'nin Fiilde yönler tezi, ehli sünnetin büyük çoğunluğu tarafından dikkate alınmış ve bu eksende değerlendirilmiştir. Mesela önemli eşari kelimeleri Bakillani'ye göre bu anlayış, “Allah'ın kudreti fiilin aslına etki ederek onu yaratır; insanın kudreti de fiilin vasfına etki ederek ona doğru veya yanlış nitelik kazandırır” şeklinde özetlemiştir. Allah'ın sıfatlarının ezeli olarak zatına ait ama zatından da farklı bir şekilde bağımsız da düşünülemeyecek bir şekilde mevcut olduğu ehli sünnetin genelinin düşüncesidir. Bu doğrultuda ilim sıfatı ezeli şekliyle Allah'a nispet edilme durumundadır. Bu inanç ilkesinin sonucu Allah, bütün alemde yaratılmış varlıkları kendi ilmi iradesi kudret ve sıfatları doğrultusunda yaratmaktadır. Buradan hareketle iradenin diğer sıfatlarla ilişkisi de göz önünde bulundurularak bağlantılı bir şekilde ele alınıp değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Zıttı olduğu takdirde, Allah'ın ilim sıfatını

birlikte düşünmek sizin irade konusu ve kader sorununun çözülmesinde yetersiz bir noktada kalınacaktır. Allah'ın ilminin kuşatıcılığı kapsayıcılığı Kur'an ı Kerim'in ayetlerinde de belirgin bir şekilde vurgulanmaktadır. Bu duruma göre hiçbir olgu ve fiil Allah'ın ilminin dışında tefekkür edilemez. Buna insanın zihinsel tasarısı fitratı düşünce eylem ve etki sahibi hareketleri de dahildir. Zıttı ele alındığında İbn Hümmam'ın da ileri sürdüğü gibi, uluhiyete bir noksanlık nispet edilmesi gerekir ki bu, "uluhiyet" statüsü için mümkün değildir. "Mâtüridi'ye göre irade terimi, dört eksen etrafında anlamlandırılmalıdır. Bu doğrultuda irade: a) Bir şeyin olmasını dilemek, temenni etmek ve arzu etmek; b) bireyin kendisi dışında birisinden bir işin yerine getirilmesini istemesidir; c) Razi olmak; d) Bir fiili yapan kulun, bunu bilmeden, zorla veya kendisi dışında harici bir etken nedeniyle yapmadığı anlamına gelmektedir (Maturidi, Tevhid (2002)., s.292-293.). Bunlar, Allah ve kul açısından ayırıcı bir boyuta sahip olmayan genel bir tanımdır. İrade ve ihtiyar, tercih etme özgürlüğü anlamına gelen, iki farklı terimdir." "Meydana gelen her olgu ve fiillerde Allah'ın iradesini merkeze alan Mâtüridi'ye göre aynı zamanda var olma (vacibü'l-Vücut) ve yaratma gibi sıfatlar için zorunlu bir özellik olarak kabul edilmelidir. Bu istikamette yaratılmış bütün varlıkların en önemli bir kısmını iradeli bilinçli bir yapıda yaratan Allah'ın, kendisi zatının da irade sahibi olmaması mümkün değildir. Bu nedenle iradeyi bilmeyen ve sahip olmayan bir varlığın, yarattığı varlıkları iradeli yaratması da mümkün değildir. Bu iki yaklaşım arasındaki en mutedil ayrım yanında, Kur'an ı kerim ve sahil hadislerdeki konuyla alakalı ayrıntı veren ve aydınlatıcı ifadeler, Allah'ın irade sıfatı ile nitelemesini zorunlu bir husus olarak kılmaktadır. Allah'ın mutlak iradesi her şeye hâkim olduğu için onun dilediği olur dilemediği ise meydana gelmez ve olmaz. Bu yönde insanın irade etmesi ve dinlemesi, Allah'ın dilemesine bağlıdır. Binaenaleyh "Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz. Kuşkusuz Allah tam gerçekliğiyle bilir. O, hüküm ve hikmet sahibidir" (el-insan 76/30) ayeti, ilahi iradenin kapsamı ve iradenin tezahürü olan fiillerin, bizi algılarımızın ötesinde boyutları olduğunu vurgulamaktadır. Allah'ın kadim iradesinin yaratmaya, emre ve rızaya yönelik olmak üzere üç bağlamda gerçekleştiğini kabul eden Mâtüridi, Allah'ın iradesinin bu boyutlarıyla evrende her an işlevsel olduğunu kaydetmektedir. Allah'ın sonsuz iradesini tek hâkim güç olgusu olarak kabul etmekle beraber, insanın iradesine de etkin bir rol veren Mâtüridi, insanın kendisine ait özgür bir iradesi bulunduğu inancına sahiptir. Burada bu teorinin temel çıkış noktası, Allah'ın yaratma da kulun ise yapmada etkin bir fonksiyona sahip olmasıdır. Mâtüridi'nin bu teorideki anlayışındaki diğer başka temel düşünce, insanı hür olduğu özgür olduğu düşüncesidir. Binaenaleyh Mâtüridi insan önündeki seçenekler ve alternatifler arasında birini tercih edebilmektedir. Yapmakta olduğu bir şeyinde tersini yapabilen

düşünebilen insan aynı zamanda yapmak istediğinin engellenmesi durumunda da tepkisini ortaya koyabilmektedir (Maturidi, Tevhid (2002)., s.309-310.). Öte yandan Allah, insanlara peygamberler göndermiştir. Bu peygamberler de insanlara doğruyu yanlış hak ve batıl olanı anlatmışlar, hak olgusu ile de doğru olan yola davet etmişlerdir. Bu durumdan hareketle peygamberlerin iletişim kurduğu muhatap oldukları kitlerdeki insanlar da iradi bir olgu gösterip onlara inanmışlar ya da reddetmişlerdir. Çünkü; iradesi olan bir varlığa teklifte bulunulur ve önüne seçebilecek seçenekler sunulur. Bu seçeneklerin arasından da herhangi birinin bir tanesini tercih etmesi istenir, bu durum insanın kendi akli çıkarımı ve sonuç olarak fikri çabalarıyla irade kudretinin mevcut olduğu görülmektedir. Bu yalnızca bir iradeye sahip kimse için söz konusudur (Maturidi, Tevhid (2002)., s.289). İradenin insanda varlığının kabulünde hareketle onu, küllü ve cüzî şeklinde ikiye ayıran Ehli sünnet alimleri arasında bu konuda iki farklı teori ortaya çıkmıştır. Allah tarafından insanda potansiyel olarak mevcut bir yeti olan küllî irade ile insanlar tercih yapma yeteneğine kavuşmaktadırlar. Cüz’î irade ise, insanda potansiyel olarak var olan tercih etme yetisinin, belirli bir yön, eylem ve olguya yönlendirilmesidir. “Azm-i musammem” olarak da adlandırılan bu irade türü, Eş’ari gelenek doğrultusunda Allah tarafından yaratılmıştır. Buna göre, küllî de olduğu gibi, cüz’î iradede de insanın bir fonksiyonu yoktur. Bu, aynı zamanda insan iradesinin cebri algıya kaydırılması anlamına gelmektedir. Bunun farkına varan Eş’ari bilginleri, konuyu açıklığa kavuşturmak için büyük çaba sarfetmişlerse de “Yarı Cebircilik” nitelemesine maruz kalmaktan uzak kalmamışlardır.

Mâtürîdî ile Eş’ari geleneğinin irade ve kader anlayışındaki temel yaklaşım değişkenliğinin dinamiği, cüz’î iradenin Allah tarafından yaratılmasındaki algı sorunudur. Buradaki temel problem şudur: Söz konusu “azm-i musammem” olarak adlandırılan cüz’î iradeyi, Allah yaratmış ise, bu durumda insanın kendisine özgü bir iradesinden söz edilmesi mümkün değildir. Yine eğer cüz’î irade yaratılmamışsa, “Allah’ın her şeyin yaratıcısı olduğu” (ez-Zümer 39/62) ifadesine aykırı bir anlayış ortaya konulmuş olacaktır. Bu doğrultuda her iki Ehl-i sünnet akımının hareket noktasından kaynaklanan kaygıları bulunmaktadır. Eş’ariler, Allah’ın iradesinin mutlak hâkimiyeti ve varlık âleminde temel etken olmasını, düşünce yapılarının ön şartı olarak ortaya koyarlarken, Mâtürîdîler de ilahi teklifin varlığı ve kutsal buyruklarla sorumluluğun zorunluluğunun yegâne gerekçesi olan iradenin, özgürlüğü temasını işlemleridir (Maturidi, Tevhid (2002)., s.367).

Sonuç

Mâtürîdî sisteminde her şey Allah'ın hikmeti üzerine yaratılmıştır. Kullar fiillerinde mükelleftirler. Tekliflerine bilgi yoluyla ulaşırlar. Kula düşen ilâhî emre itaat etmektir. Fiillerin ortaya çıkışında, kesb kula, yaratma Allah'a aittir. Kula nispet edilen eylem, Allah'ın fiili değil, mefulüdür. İstiaat ve eylem aynı zamanda gerçekleşir. Allah kula gücünün yetmeyeceği şeyi yüklemes. Allah'ın ilmi değişmez, bu sebeple kulların eceli de değişmez. Rızık konusunda kudret kulun değil Allah'ın elindedir.

İrade konusunda, varlığı halinde, fiilin mutlak gerçekleşeceği bir irade ile Allah irade sahibidir. İrade konusunda sebep-sonuç ilişkisi yoktur, çünkü bu Allah'a bir sınırlama getirebilir. Böyle bir durum ise Allah'a yakışmaz. İrade “egemenlik ve yaratma” demektir. Kullar buna dâhil olamazlar. Onların iradesi, iradenin çeşitli anlamlara sahip olması sebebiyle, başka bir kategoride incelenir ve irade fiille beraberdir. Tekvin konusunda da Allah memur olarak vasıflandırılmaz. Allah fiillerinde irade ve maişetle vasıflanabilir ancak rıza ve muhabbetle vasıflanamaz. İlim ve irade açısından, Allah, insanlar hakkında bilahare vuku bulanı murat etmektedir. Yani öncelik insanın iradesindedir. “İnşallah” demenin veya dua etmenin hedefi, Allah'ın iradesine ulaşmak içindir. Bu sebeple hayrı da şerri de yaratan Allah'tır.

Allah zulmü kötü ve çirkin olarak yaratmıştır ancak murat etmemiştir. Fiillerin yaratılmışlığının ispatı, kazanın da yaratılmışlığının ispatı anlamına gelmektedir. Kudret bir şeyi mahiyeti üzerine yaratmak demektir. Kul Allah'tan bigâne bir şey yapamaz ancak kulun fiillerinde cebir de yoktur. Çünkü cebir durumunda ilahî teklifin bir anlamı kalmaz.

KAYNAKÇA

Muhammed Ebû Zehra, İslâm'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi, s. 236, Ethem Ruhi Fırlalı ve Osman Eskicioğlu Tercümesi, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1970

MÂTÜRÎDÎ Maddesi- TDV İslâm Ansiklopedisi". TDV İslam Ansiklopedisi

Ahmet Vehbi Ecer, Büyük Türk âlimi Mâtürîdî, baskı: 2006

MÂTÜRÎDÎ Maddesi- TDV İslâm Ansiklopedisi". TDV İslam Ansiklopedis

Kitâbu's-Sevâdi'l-A'zam, İstanbul 1887.

El-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân- Ragîb El-İsfahani

Ebu Mansur Muhammed b.Mahmud el-Mâtürîdî, Kitabu't-Tevhid

Bekir Topaloğlu, “Kudret”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: 2002, C. XXI, s. 316.

el-Lüma. İbn Fûrek

al-iktisad fı'l-itikad al-gazzali

el-Milel ve'n-Nihal, Sehrisânî Beyrut 1975

M.Saim Yeprem, İrade Hürriyeti ve İmam Mâturidî, M.Ü.İ.F.Yayınları

Şerafeddin Gölcük, Bâkillanî ve İnsanın Fiilleri, D.İ.B.Yayınları, Ankara, 1997.

Ebu'l-Mu'in en-Nesefî, Tabsıratu'l-Edille, Tahk. Hüseyin Atay, Ankara 1993.

**MEMLÜK DÖNEMİ HADİS ŞERH YAZICILIĞI VE LİTERATÜRÜNDE
İBN MÜLAKKIN (Ö. 804/1401)**

Doç. Dr., Sezai ENGİN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, sezaiengin52@hotmail.com - 0000-0002-3716-483X

ÖZET

Memlûk ulemasının önemli isimlerinden biri olan İbn Mülakkın (ö. 804/1401) kaleme aldığı şerhler ile hadis literatüründe kayda değer bir konum elde etmiştir. *Şevâhidü't-tavzîh fî şerhi'l-Câmi'i's-sahîh* adlı *Sahih-i Buhârî* şerhi; *İncâzü'l-vâdi'l-veft* adlı *Sünen-i Tirmizî* şerhi; *Mâ temessü ileyhi'l-hâce alâ Süneni İbn Mâce* adlı *Sünen-i İbn Mâce* şerhi ve *Şerhu Zevâidi Müslim ale'l-Buhârî* gibi çalışmalarıyla İbn Mülakkın klasik dönem şerh literatürünün üretken ve kaynak bir figürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilindiği gibi Memlûk ilim havzası hadis şerh yazıcılığı açısından oldukça zengin bir literatürün teşekkülüne ev sahipliği yapmıştır. Hadis şerh yazıcılığının gelişim ve olgunlaşma dönemlerinde Memlûk uleması başlıca aktörler olmuştur. Memlûk döneminin en önemli şârihi kabul edilen İbn Hacer el-Askalânî'nin hocası da olan İbn Mülakkın'ın şerh literatürüne katkısının ortaya koyulması önem arz etmektedir.

Çalışmada eserleri üzerinden İbn Mülakkın'ın hadis şerh literatüründeki yeri belirlenecektir. Şerhlerindeki yöntem ve metodu üzeri değerlendirmeler yapılarak şerh yazıcılığına katkı düzeyi tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Hadis, şerh, İbn Mülakkın, Memlûkler

İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN BÜYÜK GÜNAH VE ŞEFAAT ANLAYIŞI

Yüksek Lisans Öğrencisi-Kübra AKTİ

Kırıkkale Üniversitesi, aktikubra17@gmail.com

ORCID: 0009-0006-3403-5035

ÖZET

Din, insan yaşamını kuşatan kapsamlı bir yapıdır. Her din, kendine özgü birtakım nitelik ve kabuller içerir. Bunlar göz önüne alındığında, birey ve toplumların daha dengeli ve güvenli bir yaşam sürdürebileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede, dini inançların insanların ruhsal ve toplumsal ihtiyaçlarına hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Kelam ekollerince tartışılan temel konular arasında, Müslüman büyük günah sahiplerinin ahiretteki durumunun özel bir yeri vardır. Büyük günah (mürtekib-i kebire) meselesi, Müslüman düşüncesinde ahlaki ve hukuki boyutlarıyla ele alınan önemli bir konudur. İnsan, doğası gereği her zaman belirlenen sınırları muhafaza edemeyebilir. Hırs, öfke ve çeşitli insani zaafılar, bireyin yasaklanan fiilleri işlemesine sebebiyet verebilir. Bu bağlamda, bir Müslümanın dini kurallara aykırı bir davranışta bulunması halinde, bu durumun bireysel ve toplumsal sonuçları ile dünya ve ahiretteki karşılığı, İslam teolojisi açısından üzerinde durulması gereken önemli bir meseledir.

Müslüman inancının büyük günah algısını belirleyen temel etken, sanıldığı gibi aksine dini bir mesele değil, daha çok siyasi bir sorundur. Bu siyasi mesele, ilk Müslüman toplumu arasında yaşanan liderlik seçimi ile ilgili sıkıntılarla doğrudan bağlantılıdır. Kelâm eserlerinde “imamet” konusuyla ele alınan bu mesele, aslında Müslüman toplumunun ilk ciddi ihtilaf yaşadığı konu olmuştur. İmamet ve bu konuyla ilişkili olarak büyük günah meselesi, erken dönem Müslüman düşüncesinde iki başlık altında tartışılmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki hangi eylemlerin büyük günah olarak kabul edileceği, ikincisi büyük günah işleyen kişinin dini durumunun ne olacağıdır. İmam Mâtürîdî'nin büyük günah konusundaki fikirleri, Mürcîe mezhebi ve Ehl-i Sünnet merkezli bir nitelik taşır. O bu konuda, büyük günah işleyen kişinin manevi durumunu etkilese de dinden çıkmayacağını, böyle bir kişinin affı ise Allah'a kaldığını söyleyerek mutedil bir yol bulmaya çalışmıştır. Mâtürîdî'nin bu yaklaşımının bir sonucu olarak şefa'at anlayışının da aynı doğrultuda daha ılıman bir yapı arz ettiği görülmektedir. Ona göre şefa'at, aklen ve naklen sabit olduğu üzere büyük günah sahibi Müslümanlar içindir.

Tebliğde İmâm Mâtürîdî'nin büyük günah ve şefa'at konusundaki görüşlerinin, Ehl-i Sünnet akidesi çerçevesinde nasıl şekillendiğini ve Müslüman kelamına sağladığı katkılar değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Kelâm, Mâtürîdî, Ehl-i Sünnet, Büyük Günah, Şefa'at.

IMAM MĀTURĪDĪ's UNDERSTANDING of GREAT SIN and INTERCESSION

ABSTRACT

Religion is a comprehensive structure that encompasses human life. Each religion contains certain characteristics and acceptances that are unique to it. When these are taken into consideration, it is thought that individuals and societies can live a more balanced and secure life. In this context, it is possible to say that religious beliefs serve the spiritual and social needs of people.

Among the basic issues discussed by Kalam schools, the situation of Muslim grave sinners in the afterlife has a special place. The issue of great sin (*murtekib-i kebire*) is an important issue that is discussed with its moral and legal dimensions in Muslim thought. Due to his nature, humans may not always be able to maintain the boundaries set. Ambition, anger and various human weaknesses can cause an individual to commit prohibited acts. In this context, if a Muslim acts against religious rules, the individual and social consequences of this situation and its repercussions in this world and the afterlife are an important issue that should be emphasized in terms of Islamic theology.

Contrary to popular belief, the fundamental factor that determines the perception of major sins in the Muslim faith is not a religious issue, but rather a political issue. This political issue is directly related to the difficulties experienced in the leadership election among the first Muslim community. This issue, which is addressed with the subject of “imamate” in the works of theology, was actually the first serious controversy in the Muslim community. Imamate and the related issue of major sins began to be discussed under two headings in early Muslim thought. The first of these was which actions would be considered major sins, and the second was what the religious status of a person who committed a major sin would be. Imam Māturīdī's ideas on major sins were centered on the Murji'a school of thought and the Ahl al-Sunnah. He tried to find a moderate way on this issue by saying that although a person who committed a major sin would be affected by his spiritual status, he would not leave the religion, and that the forgiveness of such a person was left to Allah. As a result of this approach of Māturīdī, it is seen that his understanding of intercession also exhibited a more moderate structure in the same direction. According to him, intercession is for Muslims who have committed major sins, as proven by reason and tradition. In this paper, we will evaluate how Imam Maturidi's views on major sins and intercession were shaped within the framework of the Ahl al-Sunnah creed and how they contributed to Muslim theology.

Key words: Theology, Māturīdī, Ahl as-Sunnah, Major Sin, Intercession.

GİRİŞ

Müslüman düşünce tarihi, birçok önemli teolojik meseleye ev sahipliği yapmıştır. Bu konular, farklı ekol ve düşünürler tarafından çeşitli şekillerde ele alınmıştır. İlk Müslüman toplum için önemli bir teo-politik kırılmalara yol açan büyük günah meselesi(*mürtekibu'l kebâir*) de bahsi geçen önemli teolojik tartışma alanlarından biridir.

Günah kavramı, Allah'ın emirlerine aykırı davranışları ifade eden Müslümanların inanç yaşamlarında önemli bir rol oynayan dinsel terimlerden biridir. İslam inancına göre bazı günahlar diğerlerine oranla daha büyük ve ciddi kabul edildiği için onlara farklı bir konu başlığı açılmış ve ilgili oldukları bağlamda ele alınmıştır. Müslüman düşüncesinde, insanın hayatındaki davranışları belirleyen birçok ahlaki prensip vardır. Bu prensipler arasında büyük günahlarda yer alır. Büyük günahlar İslam inancına göre, insanın hem dünya hayatında hem de ahirette büyük zarar görmesine sebep olan davranışlardır. Büyük günahlar, genellikle Kur'an ve Hz. Peygamber'in hadislerinde belirtilen ahlaki davranışları ihlal etmekle ilgilidir. Bu nedenle Müslüman toplumunda büyük günahlar önemli bir konu olarak ele alınır ve toplumun ahlaki değerleri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.

Farsça bir sözcük olan günah kelimesi, sözlükte Allah'ın hükümlerine karşı olarak yapılan iş ve dini suç anlamına gelir. Yasak olanı yapmak, emrin zıddını yapmak, hakkında ceza veya azap gerekli olan her fiil için günah kavramı kullanılır.(Karaağaç, 2017, s. 199). Dini açıdan suç olarak değerlendirilen ve merhamet duygusu uyandırabilecek kötü fiiller Allah'ın emirlerine aykırı kabul edilen eylem anlamına da gelmektedir. (Nesefi, 2006, s. 1/145).

Günahlar küçük ve büyük günah olmak üzere iki grupta sınıflandırılmıştır. Büyük günah kavramı, yasak olduğu ayetler ile kesin olan ve Allah'ın cehennem azabıyla tehdit ettiği dini suçlara denir. Büyük günahı işleyen kişiye verilecek cezanın asıl yeri ahiret olmakla beraber Müslüman hukukçular için bu günah, dünyada had cezasını gerektiren ya da daha ağır bir durumda olan kişinin Müslüman toplumdaki hukuki durumunu değiştiren veya inkâra götüren günah şeklinde açıklamışlardır.(Taftazânî, 1991, s.262-263).

Büyük günah kavramı, başta siyasal bir mesele olarak ele alınmışken, zamanla dini bir boyut kazanmıştır.(Çağlayan, 2023, s. 489). Büyük Günah Meselesinin sağlıklı bir şekilde anlaşılması gerek Müslüman camiası açısından ve gerekse insanlığın ortak geleceği açısından oldukça yararlı sonuçları olacak bir husustur.

1.Büyük Günah Meselesi

Büyük günah konusu, Müslüman tarihinin erken dönemlerinden itibaren teolojik tartışmalara konu olmuştur. Bu mesele özellikle iman ve amel arasındaki ilişkiyi anlamada kritik bir öneme sahiptir. Günahlar, bireyin Allah'a karşı işlediği hatalar olarak kabul edilir ve bunlar genel olarak küçük günahlar "sağire" ve büyük günahlar "kebire" şeklinde kategorize edilir. Büyük günah konusu sadece bir ahlaki sorumluluk meselesi değil, aynı zamanda kişinin imanını tehdit edebilecek önemli bir dini meseledir.

Büyük günahlar Allah’a karşı yapılmış büyük bir ihlali temsil eder ve Allah’ın aff ve mağfiretini zorlaştırabilecek niteliklerdir. Bununla birlikte, büyük günahların işlenmesi kişinin imanını kaybetmesine veya kâfir olmasına yol açmaz. Kur’an’da günah kavramı anlatılırken kullanılan kelimelere bakıldığında, bu kelimelerin çoğunda bütüne aykırı olma, bütünden sapma, düzensizlik ve kötüye doğru sürüklenme gibi durumların temel alındığı görülmektedir. Bu kelimeler, aynı zamanda insanların işlediği hataların kökenine ve sebebine, ya da günahın işlenmesinin ardındaki temel amacı açıklamaktadır. Bir diğer ifadeyle, günahı tanımlayan her bir kelime, hatanın niteliğini ve arka planını ortaya koymaktadır. (Harman, 1996 s.14/282). Kısaca günah, Allah’ın varlığından gelen hükümleri ihlal etme ve gayr-i meşru olduğu bilinen hususların, kişinin yapması sonucunda işlemiş olduğu dini suçu ifade eden bir kavramdır.(Kılıç, 1984, s. 32-33).

Kuran’ın genel yapısı çerçevesinde günahın büyük ve küçük tarzında bir ayrım ayetlere bakıldığında net olarak çıkarmak mümkün gözükmemektedir. (Nisa, 4/31). Ehli sünnet kelamının İtikada dair hususların belirli bir sistematik içinde açıklayan, İmam Mâtürîdî, İmâm Âzam’ın belirlediği itikadi ilkeler ışığında bir yol izlemiş ve şefaatin, küçük ya da büyük günah fark etmeksizin, ameldeki eksikliklerin ve hataların affedilmesi anlamına geldiğini ifade etmiştir.(Gümüsoğlu, 2019, s.312-313).

2. Büyük Günah Meselesinin Arka Planı

Genel çerçevede Müslüman dünyasına baktığımız vakit sorunların temelinde siyasi nedenler ve fikir ayrılıklarının oluşturduğunu görürüz. Asıl yapılması gereken ilkelere bağlı kalmak iken Müslümanlar hep ayrıntılarda takılıp, kaybolmuştur ve bu da çeşitli ihtilaflara yol açmıştır. Bu açıdan Müslüman âlemi gücünü siyasetten değil, Kur’an’ın evrensel, eskimez ve inşa edici gücünden almalıdır.

Kelam eserleri özelinde büyük günah meselesi “*Mürtekibu’l Kebire*” başlığı altında işlenir. Bu mesele ilk olarak, sahabenin siyasi sebepler yüzünden birbiriyle savaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Ancak büyük günah meselesinin ortaya çıkışının arkasında siyasi sebepler kadar başka etkenler de bulunmaktadır. Bu etkenleri sosyo-kültürel etkenler, siyasal ve sosyal etkenler başlıkları altında toplayabiliriz. İman ve amel ilişkisiyle ilgili olarak, Hariciler ve Mürciler arasında farklı düşünce sistemleri bulunmaktadır. Ancak bu iki görüşün ortak paydası, aynı kötü fiilin işlenmesi durumunda, inananlarla inkâr edenlerin alacağı cezaların farklı şekilde şekilleneceği yönündeki yaklaşımdır. Bir fiilin ya da amelin, dini açıdan bir değer taşıması veya Allah katında bir karşılık bulması isteniyorsa, mutlaka iman edilmesi gerekir. İman edilmediği takdirde, bu fiilin herhangi bir dini değeri ya da cezaya tabii tutulması söz konusu değildir. Ancak bu durumun, Allah’ın adalet ve merhamet anlayışı çerçevesinde nasıl değerlendirileceği ise ayrı bir tartışma alanı oluşturur.(Çağlayan, 2013, s.210).

Müslümanlar arasında gerçekleşmiş olan Cemel ve Sıffin savaşları siyasal mücadelenin bir sonucudur. Bu savaşlar Peygamber efendimizin vefatından sonra Müslümanların en çok öldüğü savaşlardır. Bu olaylar sonucunda kasten Müslüman öldürme problemi tartışılmaya başlanmış, Müslümanı kasten öldürenin cehennemlik olduğu ayeti gündeme gelmiştir. Hz.

Osman'ın devletin önemli kademelerine akrabalarını getirmesi, kendinden önceki cahiliye döneminden kalma yöneticilik ve devlet adamlığı tecrübesinin olmaması, Ümeyyeoğları'nın şımartılması, halkın yönetime karşı tavır almasına neden olmuştur. Buna benzer sebeplerden dolayı Müslümanlar arasında halifenin görevinden azledilerek, yerine başkasının getirilmesi fikri yayılmaya başlamıştır. Hz. Osman'ın yapılan uyarılara kulak asmaması bir grup Müslüman tarafından evinin çember altına alınıp şehit edilmesine neden oldu. Üçüncü halife Hz. Osman'ın isyancılar tarafından öldürülmesinden sonra Hz. Ali halife seçilmiş, ancak Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmaması tepkilere yol açmıştır. Hz. Aişe, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam, Osman'ın kanını talep etmek amacıyla Basra'ya gitmiş ve burada Hz. Ali ile karşı karşıya gelmişlerdir. Yapılan görüşmeler bir uzlaşma ihtimali doğarsa da savaş kaçınılmaz olmuş ve çarpışmalar Hz. Aişe'nin bindiği devenin etrafında yoğunlaşmıştır. Savaş sonunda Hz. Ali galip gelmiş, Hz. Aişe Medine'ye dönmüş ve siyasi hayatın dışına çekilmiştir. Olay, İslam dünyasında mezhepsel ayrışmaları derinleştirmiş ve Müslümanların dini açıdan çözülmesi oldukça zor olan bazı problemlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.(Fiğlalı, 1993, s. 7/320-321).

Büyük günah konusunda görüş ortaya koyup savunan ilk fırka Hariciler olmuştur. Onlar ayetlerin yüzeysel anlamlarıyla yetinip dar bir fikir çerçevesinde sıkışıp kalmışlardır. Hariciler, Allah'ın emirlerinden birine bile itaatsizliği büyük günah sayıp bu büyük günahı işleyenleri ise tekfir etmişlerdir. Ayrıca sadece büyük günah işleyenleri değil kendi gibi düşünmeyenleri de kâfir saymışlardır. Onların bu dar ve yüzeysel düşünce yapısında hiç şüphesiz göçebe ve yerleşik olmayan hayat tarzları da etkili olmuştur. Haricilerin iddialarına karşı ilk defa karşı çıkıp görüş beyan edenler Mürcie mensupları olmuştur. Daha sonra Mutezile mensuplarının katıldığını görmekteyiz. Mutezile "el menzile beyne'l menzileteyn" anlayışını ortaya koyarak büyük günah işleyen kişinin, dünyada iken mümin olarak muamele göreceğini söylemiştir. Büyük günah işleyen kişi tövbe etmeden ölürse cezası ahirete kalır; ancak dünyadayken kendisi ve ailesi Müslüman statüsündeki bir kişinin yararlandığı haklardan yararlanacaktır. Bu şekilde Mutezile, Müslüman halk arasında ortaya çıkması muhtemel sorunların önüne geçmek ve görüşler arasındaki farklılıklara orta bir yol bulmaya çalışmıştır. (Eşârî, 2005, s. 226-227).

Hz. Peygamberden sonra kurulan siyasi modelden kaynaklanan çatışmaların neticesinde ashap ve tabiîn nesillerince, İslam'ın politik bir sistem için doğrudan bir önerisi bulunmadığı için, İslam öncesi siyasal düşünce yapısı devam etmiştir. Müslümanlar, Kur'an'ın emirleri doğrultusunda adil, istişareyi esas alan, emaneti ehline teslim etmeyi öneren politik bir sistem kurmak yerine; sorun karşısında çözümü gelenekten veya başkalarından bekleyen bir zihni yapıya hapsolmuşlardır. Neticede Müslüman toplumlar siyaset geleneğini düzenleyip yeni bir sistem geliştirecekleri yerde, başka yorumları kurumsallaştırmışlardır.(Akbulut, 2004, s. 158-159)

3. Klasik Kelam Düşüncesinde Büyük Günah

Müslüman düşüncesinin temel taşlarını oluşturan kelimelerin büyük günah anlayışları, inanç ve ahlaki sorumluluk konularında farklılık göstermektedir. Büyük günahlar, genellikle insanın Allah'a karşı işlediği ve dinin özüne aykırı olarak kabul edilen eylemler olarak tanımlanırlar. Ancak bu günahların kişinin imanına etkisi, affedilme şartları ve toplumsal rolü konusunda kelimelerin farklı görüşleri bulunmaktadır.

Hicri birinci asrın yarısından sonra, Haricilerin tarih sahnesine çıkışı ile iman-amel konusu tartışılmaya başlamıştır. Hariciler ameli imandan bir parça olarak kabul ettiklerinden, amel etmeyen veya büyük günah işleyen hatta küçük günah bile işleyen kimsenin kâfir olduklarını söylemiştir.(Bağdadi, 1991, s. 54-55). Onlara göre, tek bir günah işleyen ve günahından tövbe etmeyen kişinin amelleri boşa gider; kâfir olarak ölür ve ebedi cehennemliktir.(Cuveynî, 2010, s. 311). Haricilerin büyük günah konusundaki görüşleri, iman ve amel ilişkisinin sıkı bir şekilde birbirine bağlı olduğunu ve büyük günah işleyen kişinin imanını kaybettiğini savunur.

Mutezile mezhebi taraftarları, imanın söz, bilgi (marifet) ve amel olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Büyük günah işlemiş günahkâr mümin, onlara göre imandan çıkar; çünkü onlara göre amel imandan bir cüz 'dür. Mutezile büyük günah sahibi için iman ve küfür arasında kalmış fisk; mümin ve kâfir arasında başka bir statü olarak fâsık konumunda bulunduğunu savunur.(Kâdî Abdülcebbar, 2013, s. 1/ 222-223). Haricilerin katı tutumuna karşın onlar, büyük günah işlemiş Müslümanların bu dünyada mümin hukukuna göre değerlendirileceğini söylerler. Onlara göre büyük günah işleyen kimse, iman ile küfür arasında bir konumdadır. Bu konuma verilen isim ise "el-menzile beyne'l menzileteyn" kavramıyla ifade edilir.(Bağdadî, 1991, s. 83).

Müslüman düşünce tarihinde, farklı fıkıh mezhepleri ve akaid ekollerinin perspektiflerine göre büyük günahlar farklı şekillerde tanımlanmıştır. Hanefi mezhebinin önemli akidevi figürlerinden biri olan Mâtürîdî'ye göre küfür dışında büyük günah işleyen kişi iman dairesinden çıkmaz. Müslüman bir kimse, Allah'a şirk koşturmak ve küfre düşmek haricinde büyük veya küçük bir günah işleyebilir. Bu durumdaki birinin tövbe etmeden ölmesi halinde, onun cezalandırılıp cezalandırılmayacağı hususunda kesin bir hüküm vermek mümkün değildir. Bu durumdaki bir kimse için üç durumdan söz edilir. Allah büyük günah sahibi kişinin ya kendi lütfundan verip affeder ya Peygamber gibi hayırlı kullarının şefaatiyle onları bağışlar; ya da işlediği suç miktarınca cezalandırıldıktan sonra cennetine koyar.(Sâbûnî, 2021, s. 161), (Cürcani, 2015, s.3/592).

İmam Mâtürîdî, iman ve ameller arasındaki dengeyi gözeterek, büyük günah işleyen bir müminin imanını kaybetmediğini ve tövbe ile affedilebileceğini vurgular. Bakara suresinin son iki ayetini yorumlayan Mâtürîdî, burada iman esaslarının anlatıldığı halde büyük günah işleyen Müslümanlarla ilgili tam bir açıklama yapmanın mümkün olmadığını belirtmiştir. (Mâtürîdî, 2016, s. 2/253)

4. Büyük Günah Meselesi ve Şefa'at

İslam bilginleri, akli ve nakli dayanaklardan yola çıkarak inananların yapmış oldukları günahların bağışlanması hususunda çeşitli yaklaşımlar sergilemiştir. Onların, meseleyi umumi olarak ele alış şekli, evvelden günahları büyük ve küçük gûnahta bulunan şeklide iki bölüme ayırıp, takiben bu iki sınıflandırma üzerinden meseleyi tartışmak boyutunda olmuştur. Bu metodun uygulanması Allah'ın emirlerinde geçen büyük ve küçük tabirlerinden kaynaklanıyor olmasından kaynaklanabilir.

Hariciler, günahların affedilmesi hususunda oldukça katı tavırdadırlar. Ancak içlerinden bir takım gruplar günahların bağışlanması hususunda ılımlı davranmayı tercih etmiştir. Haricilerin bir kolu olan Necdiyye fırkasına göre, günahın mahiyetini belirleyen temel unsurun, onun özelliği değil, sürekli oluşudur. Küçük günah gibi görünen günahları devamlı işleyen kişiler, şirke bulaşmış olacakları için onların ebedi ceza almaları kaçınılmaz gibi görünse de ısrarcı olmamak suretiyle zinada bulunan, alkol içen kişiler, İslam dairesinden çıkmadıkları için bağışlanmaları olasıdır. Bağışlanma için gereken ise aff dilemektir. Allah'ın müminlere bu hatalarından ötürü cezalandırmada bulunup bulunmayacağı bilinmez ve onlara ceza vermeyi isterse, bu ceza cehennem dışında bir yerde gerçekleşecektir. Bu cezanın sonunda nihayetinde günah sahipleri cennete gireceklerdir.(Eş'âri, 2005, s. 106).

Mutezile, büyük günah işleyen bir kişinin ebedi cehenneme girdikten sonra şefaât veya Allah'ın affı gibi herhangi bir sebepten kurtulmayacağını söylerler. (Eş'âri, 2005, s. 130). Onlar fasık Müslüman kabul edildiği için dünyada iken her türlü toplumsal haktan ve Müslüman hukukundan faydalanabilir. Ancak o, fasık eğer tövbe etmeden ölmüşse, kafir olarak öldüğü için ahirette ebedi azapla cezalandırılacaktır. Fakat azapları kafirlere göre daha hafif olacaktır. Mutezile ekolüne mensup âlimlerin büyük bir kısmı, kişinin günahlarında ısrar etmesi halinde, gerekli şartları yerine getirmediği sürece tövbesinin kabul edilmeyeceğini ve affedilmeyeceğini savunmaktadır. Onlara göre, ahirette insanın kurtuluşunu sağlayacak olan unsur şefaât değil, iman ve salih amellerdir. Ayrıca, büyük günah işleyenlerin şefaât yoluyla bağışlanacağı düşüncesinin Müslümanları günah işlemeye teşvik edebileceği ileri sürülmektedir.(Yavuz, 2010, s. 413).

Ehl-i Sünnet'in önemli akaid imamlarından biri olan İmam Mâtürîdî, şefaati, bir kimsenin günahların bağışlanması için yakarış, Hz. Peygamberin ümmeti için bağışlama dilemesi ve Allah'ın dilediği iyi kimselerin günahkâr kişiler için dua etmesi olarak görür. Hz. Peygamber'in kimselere bağışlama dilemesi de bir çeşit şefaattir. Buna delil olarak; "Biz her Peygamberi sırf, Allah'ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan günahlarının bağışlanmasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah'ı tövbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı".(Nisa, 4/64) ayeti önemli bir kanıttır.

İmam Mâtürîdî, büyük günah işleyen kişilerin iman dairesinden çıkmadığını, bu nedenle de bir kişinin ebedi olarak cehennemde kalmasının doğru olmadığını söylemiştir. Bu görüşünü Zilzâl suresinin yedinci ayetine dayandırmakta ve büyük günah işleyen kişinin cehennemde ebedi kalması durumunun Allah'ın vaadinden cayması anlamına geldiğini ve bunun mümkün olamayacağını söylemiştir.(Mâtürîdî, 2020, s.624). Büyük günah işleyeninin durumunu rahmet

nazarıyla değerlendiren Mâtürîdî, Allah'ın rahmet ve hikmetinin genel olduğunu düşünmektedir. Fakat onun görüşünde günahların affedilmesi için birtakım öncüllerde sunar.

Günahı bırakmak, günahı işlemede ısrarcı olmamak ve ihlaslı tövbe etmek günahların bağışlanma sebeplerinden bazılarıdır.(Mâtürîdî, 2016, s. 3/229) Mâtürîdî'nin düşüncesinde bağışlanma, mürtekib-i kebîre (büyük günah işleyen) için temellendirilmiştir. Bu, diğer itikadî mezheplerden ayrılan bir noktadır. Diğer mezhepler genellikle büyük günah işleyenlere azap penceresinden bakarken Mâtürîdî, konuya rahmet penceresinden bakmıştır.

Ona göre, samimi bir tövbe, günahlardan kaçınma, günah işlemeye ısrar etmeme, hatta tövbe etmese bile şirk veya büyük günahlardan kaçınma, salih ameller ve Hz. Peygamber'in şefaati gibi sebepler, büyük günah işleyenin bağışlanması için öne sürülen unsurlardan sadece bazılarıdır.

İmam Mâtürîdî'ye göre şefaath yalnızca büyük günah işleyen müminler için değil, aynı zamanda salihlerin de ahirette yüksek derecelere ulaşmasını sağlayacak bir merteye kazanma aracıdır. Bununla birlikte şefaatin yalnızca Peygamber efendimiz ve bazı seçilmiş salih kullar için geçerli olacağı, İslam'ın temel öğretilerine ve Allah'ın mutlak temel ilkelerine ve adaletine ters bir uygulama olmayacak şekilde sınırlandırılmaktadır. Şefaath müminin Allah'a olan bağlılığı ve samimiyetine dayalı bir merhamet tecellisidir.

Sonuç

Peygamber efendimizin vefatından sonra ilk Müslüman toplum olan sahabe arasında başlamış olan siyasi mücadele zamanla kendini aşır dini alana sığramasıyla büyük günah meselesi gündeme gelmiştir. Farklı teolojik ekoller, büyük günahların iman üzerindeki etkisini farklı şekillerde yorumlasalar da genel olarak büyük günahların kişinin imanını kaybetmesine yol açmadığı kabul edilmiştir. Bunlar arasında İmam Mâtürîdî'nin özel bir yeri vardır.

Mâtürîdî'nin büyük günah anlayışı, İslam'ın Ehl-i Sünnet çizgisinde önemli bir yer tutmakta olup, özellikle iman ve amel ilişkisini açıklamada kritik bir rol oynamaktadır. Mâtürîdî, büyük günah işleyen bir kişinin imanını kaybetmediğini savunmuş ancak bu kişinin cehenneme girme ihtimalinin bulunduğunu belirtmiştir. Fakat bu kişiler için affedilme ve şefaath imkânı da mevcut olup, son tahlilde kişinin durumu tamamen Allah'ın iradesine bağlıdır. İmam Mâtürîdî büyük günah işleyenlerin İslam'dan çıkmadığını vurgulayarak, tevbe ve şefaath konularında önemli bir yaklaşım sunmuştur. Ona göre Allah'ın rahmeti ve şefaatin varlığı günahkâr bir Müslümanın cehennemden kurtulma umudunu besler.

Şefaath meselesinde Mâtürîdî şefaatin sadece Allah'ın izniyle gerçekleşeceğini vurgular. Bu noktada şefaatin sınırsız veya kişinin kendi hakkıymış gibi bir hak olarak görülmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Şefaatin Allah'ın rahmeti ve kudreti çerçevesinde anlaşılması gerektiğini belirtmiştir.

İmam Mâtürîdî'nin büyük günah ve şefaath ile ilgili görüşleri Ehl-i sünnet düşüncesinin temellerini atmış ve bu düşüncenin sonraki dönemdeki gelişimine katkı sağlamıştır. Onun bu meseleye getirdiği açıklamalar, günümüzde de büyük günah işleyenlerin iman durumunu

değerlendirirken ve şefaatin Allah'a ait bir hak olduğunu kabul ederken önemli bir referans noktası olarak kullanılmaktadır.

Son tahlilde İmam Mâtürîdî, büyük günah işleyenlere karşı İslam inancının bağışlama, ihsan, rahmet ve adalet gibi temel ilkeleriyle uyumlu bir şekilde daha merhametli bakış açısının maslahat ve hikmet açısından uygun olacağını düşünmüştür.

KAYNAKÇA

- Akbulut, A. (2004). *Müslüman kültüründe Kur'an'a yabancılaşma süreci*. Otto Yayınları.
- Cürcani, S. Ş. (2015). *Şerhu'l Mevâkıf* (Ö. Türker, Çev.). Numune Matbaacılık.
- Çağlayan, H. (2013). Azabın neliği ve çıkış imkânı. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 16(43), 193-223.
- Çağlayan, H. (2023). Sosyo-teolojik açıdan büyük günah tartışmaları ve güncel değeri. In A. Şirinov (Ed.), *Uluslararası İslam Medeniyetinde Birlikte Yaşama Tecrübesi Sempozyumu* (Cilt 1, ss. 483-495). Ave Yayınları.
- El-Bağdâdî. (1991). *El-Fark beyne'l-Fırak* (E. R. Fırlalı, Çev.). Türkiye Diyanet Vakfı.
- El-Cuveynî. (2010). *Kitâbü'l-İrşad* (A. B. Baloglu ve diğerleri, Çev.). Türkiye Diyanet Vakfı.
- El-Eş'arî. (2005). *İlk dönem İslam mezhepleri* (M. Dalkılıç & Ö. Aydın, Çev.). Kabalcı Yayınevi.
- El-Mâtürîdî. (2016). *Te'vîlâtü'l-Kur'ân tercümesi* (M. Erdoğan ve diğerleri, Çev.). Ensar Yayınları.
- El-Mâtürîdî. (2020). *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi* (B. Topaloğlu, Çev.). İSAM Yayınları.
- Es-Sâbûnî. (2021). *Mâtürîdiyye Akaidi* (B. Topaloğlu, Çev.). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Et-Taftazânî. (1991). *Şerhu'l-Akâid* (S. Uludağ, Çev.). Dergâh Yayınları.
- Fırlalı, E. R. (1993). Cemel Vakası, Hariciler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 7, ss. 320-321). TDV Yayınları.
- Harman, Ö. F. (1996). Günah. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 14, ss. 278-282). TDV Yayınları.
- Gümüşoğlu, H. (2019). Ehl-i Sünnet'in Şefa'at Anlayışının Oluşmasında İmam Mâtürîdî'nin Görüşlerinin Önemi. *Ekev Akademi Dergisi*, 78, 299-314.
- Kâdî Abdülcebbar. (2013). *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse* (İ. Çelebi, Çev.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınevi.
- Karaağaç, H. (2017). *Kelam'ın 100'ü*. Otto Yayınları.

Kılıç, S. (1984). *Kur'an'da Günah Kavramı*. Hibaş Yayınevi.

Nesefî. (2006). *Medâriku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil* (H. Ünal, Çev.). Ravza Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. (2010) Şefaat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 38, ss. 412-415). TDV Yayınları.

KUR'AN'DAKİ 'EY İMAN EDENLER' HİTABININ PSİKOLOJİK TEFSİR ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

Sedat ÖZMEN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, tebssumet92@hotmail.com- 0009-0006-7051-4519

Dr. Öğr. Üyesi, Vedat YETKİN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, vedat.yetkin@bilecik.edu.tr -0000-0002-6990-0037

ÖZET

Bu bildiri, Kur'an'daki "Ey iman edenler!" hitabıyla başlayan ayetleri psikolojik tefsir çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de müminlere hitap eden birçok ayet bulunmaktadır ve bu hitapların bireyin inanç, duygu, davranış ve toplumsal etkileşimleri üzerindeki etkisi dikkate değerdir. Psikolojik tefsir, Kuran'ın insan psikolojisiyle olan ilişkisini inceleyen ve ayetlerin birey üzerindeki zihinsel ve duygusal etkilerini analiz eden bir yaklaşımdır. Bu bağlamda çalışma, "Ey iman edenler!" hitaplarının psikolojik anlamını, müminin benlik algısı, motivasyonu, duygu yönetimi ve bilinçli hareket etmesi açısından oynadığı rolü ele almaktadır. Kur'an'ın hitap üslubunun psikolojik etkileri, klasik tefsir kaynaklarıyla birlikte modern psikoloji biliminin verileri ışığında değerlendirilmiştir. Araştırmada, inanç psikolojisi, duygu ve davranış psikolojisi, bilişsel süreçler ve sosyal psikoloji gibi alanlar dikkate alınarak ayetlerin mümin şahsiyetinin inşasındaki işlevi detaylandırılmıştır. Mümin kimliğinin şekillenmesinde Kur'an hitaplarının bilinçaltı etkileri, bireyin ahlaki gelişimi, duygu yönetimi ve sosyal ilişkileri üzerindeki yansımaları açısından incelenmiştir. Çalışma, Kur'an'ın bireysel ve toplumsal psikoloji üzerindeki düzenleyici rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. "Ey iman edenler!" hitaplarının, müminin kendilik bilinci, dini kimlik inşası ve psikolojik dayanıklılığı üzerindeki etkileri analiz edilerek, bu hitapların ruhsal motivasyon sağlama fonksiyonu ele alınmıştır. Psikolojik tefsirin günümüz psikoloji araştırmalarına sağlayabileceği katkılar da değerlendirilmektedir. Kur'an'daki hitap üslubu ve motivasyon stratejileri göz önünde bulundurularak, bu hitapların bireyin psikolojik gelişimine nasıl yön verdiği açıklanmıştır. Kur'an'ın emir, yasak ve önerilerinin sadece hukuki veya ahlaki değil, aynı zamanda psikolojik bir yönü de olduğu vurgulanmaktadır.

Çalışma, psikolojik tefsirin yöntemlerinden faydalanan Kur'an mesajlarının çağdaş psikoloji perspektifinden nasıl yorumlanabileceğini göstermeyi ve psikolojik tefsirin Kur'an araştırmalarındaki yerini güçlendirmeye katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, bildiride, "Ey iman edenler!" hitabıyla başlayan ayetlerin, bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl bir bilinç oluşturduğu, bireyin psikolojik yapısında nasıl bir dönüşüme yol açtığı ve dini kimlik inşasına olan katkıları detaylandırılmıştır. Psikoloji biliminin verilerinden yararlanarak Kur'an'ı anlamaya yönelik yeni bir perspektif geliştirmek, bu çalışmanın temel motivasyonlarından biridir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Tefsir, Ey İman Edenler, İnanç Psikolojisi, Kur'an Hitabı.

Analysis of the Qur'anic Address 'O You Who Believe!' Within the Framework of Psychological Exegesis

Sedat ÖZMEN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, tebessumet92@hotmail.com- 0009-0006-7051-4519

Dr. Öğr. Üyesi, Vedat YETKİN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, vedat.yetkin@bilecik.edu.tr -0000-0002-6990-0037

ABSTRACT

This paper aims to analyze the verses in the Qur'an that begin with the address "O you who believe!" within the framework of psychological exegesis. The Qur'an contains many verses addressing believers, and the impact of these addresses on an individual's faith, emotions, behaviors, and social interactions is significant. Psychological exegesis is an approach that examines the relationship between the Qur'an and human psychology and analyzes the cognitive and emotional effects of the verses on individuals. In this context, the study explores the psychological meaning of "O you who believe!" addresses and their role in shaping a believer's self-perception, motivation, emotional regulation, and conscious actions. The psychological effects of the Qur'anic address style have been evaluated in light of both classical exegesis sources and modern psychology research. The study details the function of these verses in the construction of a believer's personality by considering areas such as faith psychology, emotional and behavioral psychology, cognitive processes, and social psychology. The subconscious effects of Qur'anic addresses in shaping the identity of a believer, their moral development, emotional regulation, and social interactions have been examined. This study aims to highlight the Qur'an's regulatory role in individual and social psychology. By analyzing the effects of "O you who believe!" addresses on a believer's self-awareness, religious identity formation, and psychological resilience, the study explores the motivational function of these addresses. The potential contributions of psychological exegesis to contemporary psychology research are also evaluated.

By taking into account the Qur'anic address style and motivation strategies, the study explains how these addresses guide an individual's psychological development. It emphasizes that the commands, prohibitions, and recommendations of the Qur'an are not only legal or moral but also possess a psychological dimension. Utilizing the methods of psychological exegesis, this research aims to demonstrate how the Qur'anic messages can be interpreted from a contemporary psychological perspective and contribute to strengthening the position of psychological exegesis in Qur'anic studies. In this context, the paper elaborates on how the verses beginning with "O you who believe!" create awareness on both an individual and social level, how they lead to psychological transformation, and their contribution to the construction of religious identity. Developing a new perspective on understanding the Qur'an through the insights of psychology is one of the fundamental motivations of this study.

Keywords: Psychological Exegesis, O You Who Believe, Psychology of Faith, Qur'anic Address.

1.GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim, müminlere dünya hayatında yönlerini doğru tayin edebilmeleri için rehberlik etmektedir. Bu rehberliğin her çağda doğru anlaşılabilmesi için Kur'an'ı anlamada farklı yönelişlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Çünkü insan ve çevresi sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde. Modern çağda da hem bireysel hem de toplumsal bağlamda birçok değişim gözlemlenmektedir. Bilimsel ve toplumsal gelişmelerin yanı sıra birçok farklı anlayış ve fikir de ortaya çıkmıştır. Mevcut tefsir birikimi Kur'an'ın anlaşılmasına önemli katkılar sunmuş olsa da modern çağın ortaya çıkardığı bu yeni anlayış ve fikirler, Kur'an'ın farklı bakış açılarıyla yeniden yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Çağın ihtiyaçları göz önünde bulundurularak ortaya çıkan yaklaşımlardan biri de Kur'an'ın psikolojik bağlamda incelenmesidir.

Psikoloji insan davranışlarını ve bu davranışların altında yatan süreçleri konu edinir. Kur'an da aynı şekilde insan davranışlarını konu edinir. Ayrıca insanın davranışlarını düzenleyici birçok hükmü de ihtiva eder. Psikoloji bilimi ve Kur'an'ın kesiştiği bu ortak nokta sebebiyle, Kur'an'ın psikolojik bakış açısıyla tefsir edilmesi, inananların Kur'an'ın rehberliğinde bir hayat inşa etmelerine önemli katkılar sunacaktır. Bu bağlamda bu çalışma, Kur'an'daki "Ey iman edenler!" hitabıyla başlayan ayetleri psikolojik tefsir bağlamında incelemeyi konu edinmektedir.

"Ey iman edenler!" hitabıyla başlayan ayetler inananlar için oldukça önemlidir. Çünkü bu ayetlerde inananların duygu, düşünce ve davranışlarını düzenleyen birçok emir ve yasak bulunmaktadır. Bu çalışmada da bu ayetlerin, bireyin inanç, duygu, düşünce, davranış ve kişilik gelişimi üzerindeki psikolojik etkilerini ortaya koymak hedeflenmektedir. Bu ayetlerin birey üzerindeki etkilerinin yanı sıra toplumsal etkilerini de tespit etmek hedeflenmektedir. Ayrıca Psikoloji biliminin verilerinden de faydalanarak Kur'an'ı anlamaya yönelik yeni bir yaklaşım geliştirmek ve psikolojik yönelişin tefsir araştırmalarındaki konumunu güçlendirmeye katkı sunmak hedeflenmektedir. Çalışmanın nihai hedefi ise modern çağda inananların, Kur'an'ın mesajlarını daha iyi anlamalarına katkı sunmaktır.

Kur'an'ın çağlar üstü rehberliğini, modern insanın anlam arayışlarına, kişisel gelişimine ve ruhsal hastalıklarına cevap verebilecek şekilde psikolojik bağlamda ele almak araştırmayı önemli kılmaktadır. Özellikle modern psikoloji biliminin süratle geliştiği şu zamanlarda, bireysel ve sosyal problemlere, modern insanın dünya ve âhiret saadetine katkı sunacak çözümleri Kur'an penceresinden ortaya çıkarmak, bu çalışmanın önemini daha da arttırmaktadır.

Bu çalışmada psikolojik tefsir yapılırken, öncelikle ayetteki psikolojik unsurlar tespit edilerek konu başlığı belirlenecektir. Daha sonra ayetin bağlamından kopmaması ve asıl mesajın anlaşılabilmesi için klasik tefsiri üzerinde durulacaktır. Ayetteki psikolojik unsur barındıran kavramların, sözlük ve terim anlamlarına değinilecektir. Bir sonraki aşamada, belirlenen psikolojik unsurlar çerçevesinde ayetin psikolojik tefsiri ele alınacaktır. Bu süreçte ayetin metin içi-metin dışı bağlamında, hitap üslûbunda ve belâğî ifadelerde var olan psikolojik unsurlar Kur'anî bakış açısıyla incelenecektir. Ayrıca, Kur'an'ı anlamada psikoloji biliminin

verilerinden de faydalanılacaktır. Ayet incelenirken, tahlili yöntem esas alınacaktır. Fakat çalışmanın hacmi ve sınırları gözetilerek, belirlenen konu anlaşılacak düzeyde bilgi verilecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Psikolojik Tefsir

Psikolojik Tefsir: “Psikolojik tefsir, Kur’an’da insanın duygu, düşünce, davranış gibi psikolojik yönünü doğrudan konu edinen kavram ve tasvirleri yorumlamayı amaçlayan, insanlara sunulan ilâhi mesajdaki genel ilke ve esasların öğretilmesinde izlenen psikolojik süreçleri ortaya çıkarmayı hedefleyen, dinin önerdiği iman ve amelle ilgili bütün değerlerin insanın psikolojik yapısıyla uyumlu olduğunu ortaya koymaya çalışan bir anlama ve yorumlama faaliyetidir.”(Kasapoğlu, 2018, s. 36)

Psikolojik tefsir, Kur’an’ın insan psikolojisiyle olan ilişkisini, ayetlerin birey ve toplum üzerindeki duygu, düşünce gibi iç dünyasındaki ve davranış gibi fiziksel boyutlardaki etkilerini inceleyen bir yaklaşımdır. Dolayısıyla Kur’an’da insanın duygu, düşünce, tutum ve davranışlarına dair işlenen tüm konular aynı zamanda psikolojik tefsirin de konusudur. Her ne kadar Kur’an, bir takım psikolojik nazariyeleri ihtiva eden bir kitap olmasa da Kur’an’ın insana dair verdiği bilgiler oldukça fazladır. İnsanın kişilik özellikleri, kişiliğinin oluşumu, tabiatı, yaratılışı, duygu ve düşünceleri, tutum ve davranışları, şehveti, arzuları ve toplum psikolojisi gibi birçok konu Kur’an’da farklı yönleriyle ele alınmıştır. Kur’an’ın insana dair verdiği bilgileri ortaya çıkartmak ve bunları modern insanın istifadesine sunmak, psikolojik tefsirin temel hedeflerinden biridir.(Kasapoğlu, 2011, s. 1/52-53) Bu sayede, psikolojik tefsirin bir diğer amacı olan Kur’anî bir bakış açısıyla Müslüman kişiliğinin inşasına katkı sunma hedefi de gerçekleştirilebilecektir. (Kahraman, 2015, s. 119)

Kur’an, kâinattaki varlıklarla ilgili delillerin gözlemlenmesi gerektiğini vurguladığı gibi, insanın kendi iç dünyasında bulunan delillerin de gözlemlenmesi gerektiğine işaret etmektedir. (Kur’ân-ı Kerim. Meal (Kur’an Yolu) Karaman, 2020, s. 4/294-295, er-Rûm 30/8; el-Fussilet 41/53; el-Zâriyât 51/20-21.) Eğer bu gözlem dikkatle yapılırsa, insan psikolojisindeki kusursuz ve sistemli düzen net bir şekilde idrak edilebilecektir. Böylelikle inkâr edenler Kur’ân’ın insana dair tespitleri ışığında derin bir tefekkürle Allah’ın varlığına ve birliğine, Kur’ân’ın O’nun keliması olduğuna inanarak hakkı tasdik edeceklerdir. İman edenler ise, kendi varlıklarındaki delilleri fark ettiklerinde imanları kuvvet bulacak ve inançlarını daha da pekiştirme imkânı elde edeceklerdir. Bu bağlamda, psikolojik tefsir çalışmaları oldukça önem arz etmektedir.

Psikolojik tefsir çalışmalarında, Kur’ân’ı anlamada ilk hareket noktası yine Kur’ân’ın bizatihi kendisidir. Ayrıca, Kur’ân’ın yanı sıra nebevi öğretilerde de insana ve insan psikolojisine dair oldukça fazla malumat bulmak mümkündür. İnsanı ve davranışlarını anlamlandırma sürecinde, bu öğretilerde yer alan tespitlerden faydalanmak kaçınılmazdır.

Kur’ân’a psikolojik bir bakış açısıyla yönelirken, modern psikoloji verilerinden de faydalanmak, modern insanın ihtiyaçlarına cevap verebilmek açısından büyük bir

öneme sahiptir. Fakat bu süreçte sadece modern psikolojinin verileriyle yetinilmez; aynı zamanda İslam bilgi birikimi de temel bir kaynak olarak ele alınır. Zira İslam bilgi birikiminde insan psikolojisine dair oldukça geniş kapsamlı, derinlemesine analizler bulunmaktadır. Gazali, İbn Sînâ, İbn Haldun, Belhî gibi âlimler, özellikle Kur'ân ve hadisleri esas alarak insan psikolojisine dair önemli tespitler yapmıştır. Tüm bu birikim, psikolojik tefsir çalışmalarında önemli referans kaynakları olarak kabul edilir.

Kur'ân'ın insan psikolojisine dair tespitleri olduğu gibi toplum psikolojine yönelik de oldukça önemli değerlendirmeleri vardır.(Âl-i İmrân, 3/172-175) Bu sebeple, toplum psikolojisiyle ilişkili olan, sosyoloji, antropoloji, davranış bilimleri, din psikolojisi ve manevi danışmanlık, politik psikoloji, eğitim psikolojisi, savaş psikolojisi gibi doğrudan veya dolaylı olarak psikolojiyle ilişkisi olan tüm alanlar, psikolojik tefsirin araştırma sınırları içinde değerlendirilmektedir. (Kasapoğlu, 2018, s. 87)

Bilimsel tefsirler Kur'ân'ı anlamada bazı bilimsel keşiflerden ve teorilerden faydalanmaktadır. Fakat bu keşif ve teorilerin zamanla çürütülebileceği hatta tamamen ortadan kalkabileceği gerçeğinden hareketle yoğun eleştiri almıştır.(el-Huli, 1995, ss. 53-56) Psikolojik tefsir çalışmaları da Kur'ân'ı anlama da modern psikoloji verilerinde faydalandığı için, bilimsel tefsirlere yapılan eleştirilere benzer bazı eleştiriler almıştır. Aslında tefsir geleneği boyunca dirayet, rivayet, işâri, içtimâî gibi birçok tefsir ekolüne de farklı eleştiriler yapılmıştır. Burada asıl önemli olan, yapılan eleştirilerin yıkıcı değil yapıcı olmasıdır. Zira yapıcı eleştiriler diğer tefsir ekollerin de olduğu gibi psikolojik tefsir çalışmalarının da zenginleşerek gelişmesine katkı sunacaktır.

2.2. İnanç Psikolojisi

Kişiyi inanmaya sevk eden birçok etken vardır. İnanç, insanın hayatı anlamlandırmasında önemli bir işlev görmektedir. İncanın temel unsuru, mutlak güç sahibi olan Allah'a inanmak ve O'na yönelmektir. İnsan yüce bir yaratıcıya inanma, O'na sığınma O'nunla ilişki kurmaya ihtiyaç duyar. Allah'a inanma sürecinin birbiriyle iç içe geçmiş bilişsel, duygusal ve iradi boyutları vardır. Öncelikle zihinsel süreçlerle şekillenen inanç, kişide güven ve emniyet duygusu oluşturarak duygularını düzenler. Aynı zamanda, kişinin iradesine yön vererek tutum ve davranışlarının belirlenmesine etki eder. İşte İnanç Psikolojisi de bireyin inançlarının nasıl oluştuğunu, nasıl geliştiğini ve psikolojik süreçler üzerindeki etkilerini inceleyen bir alandır. Bu alan dinî veya farklı inanç sistemlerinin bireyin benlik algısını, motivasyonunu, duygu ve düşüncelerini, tutum ve davranışlarını nasıl şekillendirdiğini araştırır.(Hökelekli vd., 2015, ss. 145-152; Peker, 2022, ss. 71-85)

2.3.Kur'an Hitabı

Her hitabın bir üslubu olduğu gibi Kur'an hitabının da kendine has bir üslubu bulunmaktadır. Te'kid, emir-nehiy, cedel, soru-cevap, va'd-vaid, terğib-terhib ve nidâ üslubu gibi hitap üslupları, Kur'an hitabının öne çıkan üsluplarından. Kur'ân bu üsluplar vesilesiyle muhataplarını çeşitli konularda teşvik etme, uyarma, teselli etme, müjdeleme, tahkir etme, kınama gibi amaçları gerçekleştirmiştir.

Kur'ân insanlığa hitap ederken muhatapların bazen aklına bazen de ruhuna hitap eden bir üslup kullanmıştır. Bu süreçte muhatapların inancı, algı düzeyi, psikolojik hali ve sosyal

yapısı gibi farklı değişkenler, Kur'an hitabının üslubunda belirleyici olmuştur. Muhataplarının zihinsel, duygusal ve sosyal durumlarını dikkate alan Kur'an, bu sayede muhataplarıyla daha etkili bir iletişim kurmuştur. Örneğin, Kur'an'da inkâr edenlere yönelik hitaplarda, tehdit edici, eleştirel ve sert bir üslup hâkimken, iman edenlere yönelik hitaplarda ise müjdeleyici, inançlarını pekiştirici daha yumuşak bir üslûp kullanılmıştır. Arıca, iman edenlere yönelik hitaplarda sıklıkla nidâ üslubu kullanılmıştır. Bu sayede inananların dikkatleri çekilmiş ve dikkatlerini daima canlı tutulmuştur.

2.4.Ey İman Edenler Hitabı

Kur'an, "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا" şeklindeki nida üslubuyla, inananları iman sıfatıyla niteleyerek inananların algı kanallarına hitap etmiş ve dikkatlerini çekmiştir. Hitaptaki "يَا" edatı esasen uzaktaki kimselere seslenirken kullanılan bir nidâ edatıdır. Ancak burada Allah Teâlâ, müminlere uzak olduğu için bu edatı kullanmış değildir. Aksine Allah Teâlâ müminlere çok yakındır. Buradaki nidâ edatı, müminlerin dikkatlerini çekmek dikkatlerini hitaptan sonraki mesaj üzerinde yoğunlaştırmak için kullanmıştır. Zira bu nida üslûbundan sonra genel olarak ya bir emir ya da bir nehiy gelmektedir. Böylelikle inananlarda, hitaptan sonraki mesajda bir emir mi yoksa bir nehiy mi gelecek merakı uyandırılmaktadır.

Bu nidâ üslûbuyla sadece kulağa hitap edilmemektedir. Aynı zamanda insan ruhuna da hitap edilmektedir. Nidâ üslûbu, insan ruhunda derin ve anlamlı, duygusal etkiler oluşturmaktadır.(Gazioğlu, 2023, s. 47)

Müminler ile kâfirleri birbirinden ayıran ve müminlerde iman hissi oluşturan bu nida üslûbu, müminler için bir övgüdür. Nitekim Çünkü Allah Teâlâ, Tevrat'ta inananlara "Ey miskinler!" şeklinde hitap etmişken, Kur'an'da ise "Ey iman edenler!" şeklinde seslenmiştir. Bu hitap tarzı, müminlerde kimlik ve aidiyet duygusu oluşturmakta ve imanlarını harekete geçirmektedir. İşitsel, zihinsel ve duygusal anlamda önemli tesirleri olan bu hitap, aktarılmak istenen –Ayetin bağlamına göre değişen- mesajın, muhataplardaki ehemmiyetini arttırmaktadır. Bazen uyarı, bazen kınama bazen de teşvik mahiyetinde olan bu nida üslûbu, muhatapların dikkatlerini canlı tutmakta ve onları aktarılmak istenen mesaja hissi ve zihni olarak hazır hale getirmektedir. (Süyûfî, 1394/1974, s. 9/629; Kutup, 1991, s. 138; el-Halidî, 2013, ss. 43-44; Ebu Musa, 2023) Duyu, duygu ve düşüncelerde derin ve anlamlı etkiler bırakan bu üslûp, inananları motive ederek, iletilmek istenen mesajların zihinlerdeki önemini arttırmaktadır. Bu sayede inananlar, iletilen mesajların gereğini yapmaya yönlendirilmektedir.

3. 'Ey İman Edenler' Hitabının Psikolojik Tefsir Çerçevesinde Analizi

Allah Teâlâ, "Ey iman edenler!" şeklindeki nida üslubuyla üstün ve etkileyici bir hitabet tarzı kullanmıştır. Bu şekilde başlayan ayetlerdeki hitapların, mesajın içeriğine ve bağlamına göre değişiklik gösteren tonları ve manaları ortaya çıkmaktadır. Bu ayetler dikkatle incelendiğinde, müminlerin imanlarının kuvvetlendirildiği ve sorumlulukları hatırlatılarak sorumluluk bilinci aşılandığı anlaşılmaktadır. Bu hitap Ehl-

i kitaba ya da münafıklara yöneltildiğinde ise içinde bulundukları sapıklığı kınayarak, uyarma anlamı taşımaktadır.

“Ey iman edenler! Allah’a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin....”(en-Nisâ 4/136) ayet-i kerimesinin müminler, münafıklar ve Ehl-i Kitab’ın iman edenleri hakkında indirildiğine dair farklı rivayetler bulunmaktadır.(Süyûtî, 1431, s. 2/716; Sabuni, 2022, s. 1/424-428; Râzî, 1420, s. 11/243)

Ayetteki hitabın müminlere yönelik olduğu kabul edildiğinde, bu hitap onlar için bir övgüdür. Ayette iman edenlere “iman edin” denmesi, onların imanlarında devam ve sebat etmelerine ve imanlarının gereklerini yerine getirmelerine yönelik bir teşviktir. Bu hitap, inananların imanlarını güçlendirmeleri gerektiğini ve iman duygusunu bilinçli bir şekilde yaşamaları gerektiğini hatırlatmaktadır.

Ayetteki hitabın münafıklara yönelik olduğu kabul edildiğinde, bu hitap iman hususunda ikiyüzlü davranmaları sebebiyle, ikiyüzlülüğü terk etmeleri ve tasdik ederek iman etmeleri için bir uyarı ve kınamadır. Yani ayet, “Ey iman hususunda ikircikli davranan münafıklar! Dillerinizle iman ettiğiniz gibi kalplerinizle de sayılan inanç esaslarına samimi bir şekilde iman edin” anlamındadır.

Ayetteki hitabın, bazı peygamberlere ve kitaplara iman edip, bazı peygamberleri ve kitapları inkâr edeceğini söyleyen Ehl-i Kitab’ın iman edenlerine yönelik olduğu kabul edildiğinde ise, bu hitap onların içinde bulundukları sapıklığa işaret etmek için bir uyarı ve kınamadır. Yani ayet, ehli kitabın iman edenlerine, inanç esaslarının bir bütün olduğunu ve hepsine eksiksiz inanmak gerektiğini hatırlatmaktadır.

Esasen Kur'an'ın eşsiz üslubu ve çok anlamlı zengin yapısı göz önünde bulundurulduğunda her üç ihtimalin aynı anda kastedilmiş olabileceği de düşünülebilir. Çünkü Kur’ân aynı anda çok farklı kesimlere tenezzül edebilen ve her birine yönelik farklı mesajlar sunabilen, üstün ve etkileyici bir dile sahip, ilahi bir kitaptır.

“Ey iman edenler! Allah, görmedikleri halde kendisinden korkanları ortaya çıkarmak için ellerinizin ve mızraklarınızın yetiştirebileceği bir miktar av ile muhakkak ki sizleri sınayacaktır. Bundan sonra kim sınırı aşarsa onun için elem verici bir azap vardır.”(el-Mâide 5/94)

Bu ayet-i kerime, Allah Teâlâ’nın, görmedikleri halde kendisinden korkanları ortaya çıkarmak için, bir imtihan vesilesiyle indirilmiştir. Hz Peygamber s.a.v. ve ashabı, Medine’den umre için yolculuğa çıktıklarında doğal olarak ihrama da girmişlerdi. İşte bu esnada, av hayvanları onlara o kadar çok sokulmuşlardı ki, mızraklarını hatta ellerini dahi uzatsalar kolaylıkla bu hayvanları yakalayabileceklerdi. İnsan nefsinin sınırlarını zorlayan böyle bir imtihan esnasında, bazı sahabeler nefislerine yenik düşerek tam da ellerini bu hayvanlara uzatacakken, bu ayeti kerime indirildi.(Bursevi, 2012, s. 2/477-478)

Allah Teâlâ, Müslümanların yolculuk halinde olduğu ve nefislerinin bu av hayvanlarını arzuladığı böyle bir atmosferde “Ey iman edenler!” hitabıyla seslenmiş, müminlere en çok sevdikleri sıfat olan iman sıfatıyla bir çağrı yapmış ve onlara inançlarını hatırlatmıştır. Bu hitap, müminlerde kimlik ve aidiyet duygusu oluşturarak, imanlarını harekete geçirmiş ve sorumluluklarını hatırlatmıştır. Duyu, duygu ve düşüncelerde derin ve anlamlı etkiler bırakarak son derece güçlü psikolojik etkiler oluşturmuştur. Bu çağrı, müminleri imanlarının gereği

olarak Allah'ın emirlerini yerine getirmeye ve yasaklarından kaçınmaya -ihramlıyken av yasağına uymaya- davet etmektedir.

Bu hitap, nüzul dönemi muhataplarına ihramlıyken av yasaklarına uymayı hatırlatıyorken, kıyamete dek gelecek olan tüm müminlere ise, haramlara yönelmek üzereyken, Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri gerektiğini iman ismiyle hatırlatmaktadır.

“Ey iman edenler! Allah’a saygısızlıktan sakının ve resulüne iman edin ki size rahmetinden iki kat versin, aydınlığında yürüyeceğiniz bir nur lütfetsin ve sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”(el-Hadîd 57/28)

Çoğunluğun görüşüne göre ayetteki “*Ey iman edenler!*” hitabı, Yahudi ve Hristiyanlardır. Çünkü onlar, Peygamberliğin yalnızca kendilerine ait olduğunu düşünmekteydiler. Allah Teâlâ bu ayet-i kerimeyle, “*Ey Hz Mûsa ve İsa’ya iman edenler, Hz Muhammed’e s.a.v. de iman edin*” manasında uyarıştır. (İbnü’l-Cevzî, 1422/2001, s. 4/239; Taberî, 1420/2000, s. 23/207-208) Bu nidâ üslûbuyla, ehli kitabın önceki peygamberlere olan imanları hatırlatılmakta ve Hz Peygambere s.a.v. iman etme hususundaki gafletlerine işaret edilmektedir. Aynı zamanda, imanları hatırlatılarak Allah’a karşı saygısızlık yapmamaları için uyarılmakta ve Resulüne de iman etmeleri için teşvik edilmektedirler.

3.1. 'Ey İman Edenler' Hitabıyla Başlayan Bir Ayetin İman Psikolojisi Bağlamında Analizi

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ
تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Ey iman edenler! Allah’a ve resulüne iman edersiniz, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edersiniz. Bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır”(es-Saf 61/10-11)

Rivayet edildiğine göre bir gün Osman b. Maz’un eşini boşamak, ruhbanlığa yönelip sürekli oruç tutmak, geceleri sürekli ibadet etmek ve et yemeyi kendine haram kılmak için Hz Peygamberden s.a.v. izin istedi. Hz Peygamber s.a.v. İslâm’da ruhbanlığın olmadığını ve kendisinin onun için en güzel örnek olduğunu hatırlatarak onu, kendisi gibi bir hayat yaşamaya davet etti. Bunun üzerine Osman b. Maz’un, Hz Peygambere s.a.v. hangi ticaretin daha karlı olduğunu ya da hangi amelin Allah’a daha sevimli olduğunu bilsek de onu yapsak diye sordu. Bunun üzerine bu ayeti kerimeler indirildi.(Kurtubî, 1384/1964, s. 18/86-88)

Ayetteki “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا” şeklindeki hitap, Allah’a ve resulüne iman eden müminlere, iman sıfatlarıyla yapılmış bir nidadır. Buradaki “يَا” edatı genellikle uzaktaki kimselere seslenirken kullanılan bir edattır. Fakat burada, Allah Teâlâ’nın müminlere uzak olduğu için değil, onların dikkatlerini çekmek ve dikkatlerini hitaptan sonraki mesaj üzerinde yoğunlaştırmak için bu nida üslûbu kullanılmıştır. Zira bu nida üslûbundan sonra genel olarak ya bir emir ya da bir nehiy gelmektedir. Dolayısıyla hitaptan sonrası müminler için önemlidir. Müminler ile kâfirleri birbirinden ayıran ve müminlerde iman hissi uyandıran bu nidâ, müminler için bir övgüdür. Çünkü Allah Teâlâ Tevrat’ta inananlara “ey miskinler!” şeklinde hitap etmişken, Kur’ân’da ise “ey iman edenler!” şeklinde hitap etmiştir. Bu sayede,

müminlerde kimlik ve aidiyet duygusu oluşturmuş ve imanlarını harekete geçirmiştir. İşitsel, zihinsel ve duygusal anlamda önemli tesirleri olan bu hitap, aktarılmak istenen - Allah'a ve resulüne iman edin, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihat edin.- mesajın muhataplardaki ehemmiyetini arttırmaktadır. Sonuç olarak, bir uyarı mahiyetinde olan bu nida üslûbunun, muhatapların dikkatlerini canlı tuttuğu ve onları aktarılmak istenen mesaja hissî ve zihnî olarak hazır hale getirdiği anlaşılmaktadır.(Süyûtî, 1394/1974, s. 9/629; Kutup, 1991, s. 138; el-Halidî, 2013, ss. 43-44; Ebu Musa, 2023)

Bu dikkat çekici nidadan sonra, istifham-isticvap (soru-cevap) üslubu kullanılarak, muhatapların dikkatleri daha fazla yoğunlaştırılmış ve algıları cevap üzerine kanalize edilmiştir. Böylelikle zihinler iletilmek istenen mesajı anlamaya hazır hale getirilmiştir. Bu istifham-isticvap üslubu, zihinleri harekete geçirmekle kalmayıp aynı zamanda duyguları da harekete geçirmektedir. Bu sayede, muhataplar mesajın gereğini tutum ve davranışa dönüştürmeye yönlendirilmektedirler.(Kasapoğlu, 2020, ss. 35-37)

Ayette, mütekellim Allah Teâlâ olduğu halde cevap cümlesinde adı geçmektedir. Dolayısıyla burada tecrid sanatı olduğu anlaşılmaktadır. Tecrid, soyutlama sanatıdır. Bu durumda, mütekellim başkasına hitap ettiğini hissettirerek aslında kendini kasteder. Böylelikle muhataplarda duygusal ve zihinsel bir etki oluşur ve muhatapların hayal etme gücü harekete geçer.(Kazvîni, 2010, s. 2/91; Ulvân, 1998, s. 260)

“عَذَابٍ أَلِيمٍ” ‘elem verici azap’ ifadesi, mübalağa üslûbuyla korkutma amacıyla kullanılmıştır. Mübalağa, iletilmek istenen manayı en uç noktaya taşımak ve tam anlamıyla ifade edebilmek için kullanılan bir belâgat yöntemidir. Bu yöntem aktarılmak istenen mesajın zihinlerdeki gücünü arttırarak muhataplarda psikolojik etki uyandırır. Buradaki elem verici azap ifadesi de verilecek olan cezanın, tahayyül edilirken zihinlerdeki şiddetini arttırmakta ve son derece güçlü bir psikolojik etki uyandırmaktadır. Kur’ân’da mübalağa üslûbunun, terğib ve terhib yöntemleri aracılığıyla muhatapları hedefe yönlendirmeye yönelik kullanımları bulunmaktadır. Burada ise elem verici azaptan sakınmaya yönelik bir kullanım olduğundan terhib söz konusudur.(el-Evsî, 2014, ss. 213-214; Ğazâl, 2016, ss. 265-285) Ayet bu yönüyle de huzur, güven ve emniyet arayışı içerisinde olan insanın, cevaba yönelik ilgisini arttırmaktadır. Bu ifade, muhatabı bilişsel muhakemeye sevk ederek, elem verici azaptan sakınmaya ve kurtuluş için gerekli olan iman ve cihada teşvik etmektedir.(Bolelli, 2023, s. 284) Sonuç olarak burada, hem terğib hem de terhib üslûbunun bir arada kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu üslûpla, muhataplarda psikolojik bir etki uyandırarak, aktarılmak istenen mesajın muhatapların zihinlerine iyice yerleşmesi ve muhatapların harekete geçmeleri amaçlanmaktadır.(Görmez, 2011, s. 40/508-509)

Kurtuluşun bir ticaret ile elde edileceğinin ifade edilmesi de ayrıca dikkat çekicidir. Bu, Allah ile iman edenler arasında, iman etmelerine ve malları ile canlarına karşılık cenneti kazanmaya dayalı bir ticarettir.(et-Tevbe 9/111) Tacirin, yaptığı ticaretle fakirliğin meşakkatlerinden kurtulması gibi, iman edip Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenler de âhiretin meşakkatlerinden kurtulur. Fakat ticarete kazanmak da zarar etmek de vardır. Aslında Allah ile yapılan ticarete de durum böyledir. İman edip cihad gibi sâlih ameller işleyenler bol kazanç elde edeceklerken, sâlih amellerden yüz çevirenler ise apaçık bir zarara

uğrayacaklardır.(Râzî, 1420, s. 29/531) Bu tür akla uygun benzetmeler muhatabı psikolojik olarak da ikna etmektedir.

Müslüman şahsiyetinin oluşmasının temelinde Allah’a iman duygusu yatar. Çünkü Allaha iman, insanın duygu, düşünce, irade ve davranışlarının yönünü belirleyen güçlü bir motiftir. Esasen her insanın yaratılışında Allah’ın varlığını ve birliğini bilmeye, ibadet ederek O’nunla ilişki kurmaya, tehlike anında O’na sığınarak O’ndan yardım istemeye yönelik tabii bir motivasyon vardır. Kur’ân, “*O halde sen hanîf olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel!*”(er-Rûm 30/30) ayetiyle bu hakikate işaret eder. Aynı şekilde Hz Peygamber de s.a.v. “her çocuk fitrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hristiyan ya da Mecusi yapar.”(Buḥârî, 1414/1993, s.1/465,(No. 1319)) ifadesiyle bu hakikate dikkat çeker.

İnanma duygusu insanın yaratılışının temel özelliğidir. Fakat bu duygu kendi kendine gelişip olgunlaşmaz. İnanç, psiko-sosyal süreçlerle desteklendiğinde belirgin hale gelir ve güçlenir. Nitekim hadis-i şerifte de din duygusunun yaratılıştan var olduğuna, fakat insanda bu duygunun ortaya çıkıp şekillenmesinde sosyal çevresinin önemli bir etkisi olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre, çocuğun, henüz sosyal çevrenin etkilemediği fitratı, iyiye, güzele Allah’ı tanımaya tam olarak meyillidir. Yaratılıştan gelen bu eğilim psiko-sosyal süreçlerle ya güçlenerek iman şuuruna dönüşür ya da zamanla zayıflayarak körelir.(Karaman, 2020, s. 4/181-182)

İmanın asıl konusu Allah’a inanmaktır. İnsan fitratında Allah’a inanmaya yönelik var olan kabiliyetin yanı sıra, onu inanmaya yönlendiren birtakım psikolojik ve sosyal motifler de vardır. Çünkü her davranışın ardında bir güdü (motivasyon) yer almaktadır ve inanma duygusu da bazı güdülerle desteklenmektedir. Güçsüzlük, çaresizlik, bir varlığa inanma, bağlanma ihtiyacı, aidiyet duygusu, korku, sakınma, ölümsüzlük arzusu gibi duygusal ve zihinsel boyutu olan motifler inanma duygusunu besleyen içsel faktörlerdir. Ayrıca modelden öğrenme, dini telkinler, aile ve kültür etkisi, toplumsal etkileşim gibi sosyal unsurlar da kişiyi inanmaya motive eden dışsal faktörlerdir.(Kasapoğlu, 1996, ss. 22-23; Peker, 2022, ss. 76-85)

İman sözlükte doğrulamak, korkudan emin olarak tasdik etmek manalarına gelir. “Nefsin mutmain olması, korkunun gitmesi” manalarına gelen “إِ-مَنَ” kökünden türemiştir. Terim anlamında ise “Hz peygambere gönderilen şeriata boyun eğmek ve iman edilecek hususların hepsine kesin, şüpheyi mahal vermeksizin, kalpten tasdik edip inanmaktır.” Zira Kur’ân’da da imanın akılla desteklenmiş muhakemeye dayalı, şüphe olmaksızın kesin bir tasdik ile olması gerektiği vurgulanır. (el- Vâkıa 56/57-74; el-Hucurât 49/15) Ancak, inancın tasdik edilmesi sadece zihinsel bir kabulle sınırlı değildir.(Kasapoğlu, 2011, s. 1/96) Aynı zamanda iman bireyin duygu, düşünce ve davranışlarına da yansımalıdır. Ayet-i kerimde de iman edenlere tekrar iman edin denilmesi, imanınızda devam ve sebat edin, imanınızı kemale erdirin, imanınız sözde kalmasın, imanınız doğrultusunda ihlâslı davranarak cihat dâhil her türlü sâlih ameli yapın anlamındadır. Dolayısıyla bu ifade, imanınızı psiko-sosyal süreçlerle destekleyin şeklinde anlaşılabilir.

Bu ifade Osman b. Maz'un bağlamında değerlendirildiğinde; imanın gerektirdiği gibi Hz Peygambere tabi olmayı, onun emirlerine uymayı, yasaklarından kaçınmayı ve onun rehberliği etrafında bir hayat kurmayı ifade etmektedir. Tüm iman edenler bağlamında ele alındığında ise; inananların, imanlarının gereklerini duygu, düşünce, tutum ve davranışlarıyla tüm boyutlarıyla ve tam anlamıyla yerine getirmeleri gerektiğine işaret etmektedir.

Her ne kadar İmam-ı Azam "iman, kalp ile tasdik dil ile ikrardır." diyerek ameli imana dâhil etmemişse de, bu durum amelin imanın varlığına veya yokluğuna delil değil, sıfat yönünden kemaline vesile olacağına işaret etmek içindir. (Bazdawî & Doğan, 2015, s. 236; Ebû Hânîfe, 1419/1999, s. 55) Nitekim tasdik kalbin, ikrar ise dilin amelidir. Amel de mücahede ile gerçekleşir. Dolayısıyla, imanı amel, ameli ise mücahede canlı tutar denilebilir. Bu bağlamda, imanının sadece zihinsel bir kabul ile sınırlı olmadığı imanının duygu, düşünce ve davranışa da yansiyarak desteklenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak bu sayede iman, etkisiz bir söz olmaktan çıkar ve mümin şahsiyetini şekillendiren bir unsur hâline gelir.

Ayette, cevap olarak imandan hemen sonra cihadın emredilmesi, iman ve amel arasındaki sıkı ilişkiye işaret etmektedir. Cihat, cephede düşmana karşı olabileceği gibi kişinin iç dünyasında, kendi nefsiyle de olabilir. Çünkü insan davranışlarının ortaya çıkmasında nefsin yönlendirmeleri etkilidir. Nefis ise çoğunlukla kötülüğü emreder.(el-Yûsuf 12/53) Dolayısıyla, mallarla ve cephedeki düşmanla yapılan cihad, önce kişinin kendi nefsinde başlamalıdır. Yani kişi kalbindeki korku, ümitsizlik, mal sevgisi, yaşama sevgisi gibi duyguları, Allah sevgisi, cesaret, ahiret ümidi, fedakârlık gibi duygularla bastırmadan cephedeki cihadı da samimi bir şekilde yapamaz. Bu itibarla, nefisle cihad olmadan ayette emredilen davranışların samimi bir şekilde ortaya çıkması mümkün olmaz. Bu perspektiften bakıldığında, ayet gerçek kurtuluşun yolunun iman etmekten ve imana uygun davranışları sergilemekten geçtiğini vurgulamaktadır. (Karaman, 2020, s. 5/339-340) Hz Peygamber'in s.a.v. "En üstün amel, iman ve Allah yolunda cihattır" (Buḥârî, 1414/1993, s. 2/891(No. 2382)) buyurması da iman-amel birlikteliğinin önemini göstermektedir. (el-Bakara 2/278; el-Mâide 5/11; en-Nisâ 4/59, 144; el-Mâide 5/57)

İmam Gazâlî'ye göre, insanın kalbinde yer alan merhamet duygusu, ameller vesilesiyle daha da kuvvet bulur. Genel olarak kalpte var olan tüm manevi haller, ameller aracılığıyla dış dünyaya yansır. Ameller kalpteki bu duyguları pekiştirir. Örneğin, bir insan yetimin başını okşadığında, içindeki merhamet duyguları pekişir. Yapmış olduğu amel duygularını güçlendirir. Aynı şekilde iman duygusu da sâlih amellerle pekişir. Sâlih ameller imanının kemaline vesile olur.(Gazzâlî, t.y., s. 1/120-121)

Kâmil bir imandan, iman-amel birlikteliğinin sağlanmış olması beklenirken aynı şekilde iman-duygu birlikteliğinin de sağlanmış olması beklenir. "Kim bir kötülük görürse, gücü yeterse onu eliyle değiştirsin. Gücü yetmezse dili ile değiştirsin, eğer buna da gücü yetmezse kalbi ile değiştirsin."(Muslim, 1374/1955, s. 1/69(No. 49)) hadis-i şerifi de kalbin ve onunla ilintili olan duyguların da imanının gereklerine uygun bir şekilde düzenlenmesine açık bir şekilde işaret etmektedir. Nitekim hadisin devamında "bu da imanının asgarisidir." ifadesiyle bu sorumluluklar iman ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda, ayette işaret edilen cihad ameli de ilk olarak, kişinin kendi nefsinde başlamalıdır. Kişi öncelikle duygu ve düşüncesini Allah'a yakınlaştırmaya vesile olacak şekilde düzenlenmelidir. Sonra bu ruh haliyle sadece düşman

cephesinde değil hayatın tüm cephelerinde iradesini tutum ve davranışa dönüştürerek mücadele etmelidir. Ancak bu sayede iman, dünyada gerçek anlamda huzur ve mutluluğa, ahirette ise ebedî kurtuluş ve selamete vesile olabilir. Özetle müminlerde olması istenen iman; kalbe yerleşmiş, duygulara işlemiş, amellere yön veren ve etrafına ışık saçan bir ruh halidir.

İnanan insan, Allah ile sürekli ve dinamik bir ilişki içerisinde (Hökelekli vd., 2015, ss. 148-149) Allah'ı kabul ve tasdik eden müminler, bu inançları sayesinde iç huzura erişerek, güven ve teslimiyet duygularını geliştirirler. Allah'ın kendilerine karşı çok merhametli olduğunu (en-Nisâ 4/29,43) ve kendilerinin dostu olduğunu (el-Bakara 2/256) bilen müminler, bu inançları sayesinde hayatta karşılaştıkları olumsuzluklara karşı dayanıklılık kazanırlar. Çünkü inananlar, Allah'ı mutlak güç sahibi, her şeyi bilen ve her şeye güç yetirebilecek kudrete sahip bir varlık olarak düşünürler. Böyle bir ilaha inanmakla, emniyet ve güven hissi yaşarlar. Bu sayede duygusal taşkınlık veya çöküş yaşamazlar ve psikolojik olarak dengeli bir ruh hali kazanırlar. Bu durum ruh sağlıklarına da olumlu katkılar sunar.

DR. Herbert "Handbook of Religion and Health" adlı eserinde, inancın birçok hastalık üzerinde büyük oranda iyileştirici etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Yapılan araştırmalara göre, inanan ve inancına bağlı olan kimselerin daha uzun ve daha sağlıklı yaşadıkları tespit edilmiştir. Özellikle düzenli bir şekilde ibadet eden kimselerin hastalandıklarında hastanede geçirdikleri vakitlerin daha az olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca inanan kimselerin geçirdikleri kalp ameliyatından sonra ölme riskinin, inançsızlara göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. (Tarhan, 2011, s. 102)

Ayette geçen "elem verici azap", ahiretteki azap olarak anlaşılabileceği gibi, dünya hayatında imandan mahrum kalmanın sebep olacağı içsel huzursuzluklar olarak da anlaşılabilir. Zira imandan mahrum kalan kimseler huzursuzdurlar, endişelidirler sürekli bir güven arayışı içerisinde (Hökelekli vd., 2015, ss. 148-149). Bu durum, imandan yoksun kimselerde psikolojik dengesizliklere, ve bunalımlara yol açarak, ruh sağlıklarının bozulmasına sebep olabilir. (Peker, 2022, s. 245) Bu bağlamda ayet, bu elem verici iç sancılardan, bunalımlardan, huzursuzluklardan kurtulmanın yolunun Allah'a imandan ve iman gerekliliklerini yerine getirmekten geçtiğine işaret etmektedir. Çünkü iman, inananların hayatına anlam, güven ve huzur katar.

İnananlar, Allah'ın bütün yaptıklarından haberdar olduğunu (en-Nisâ 4/94, 135; el-Haşr 59/18-19; el-Mücadele 58/11; el-Hucurât 49/1) hatırlatarak, kendilerini Allah'ın iradesine teslim ederler. O'na karşı güçlü bir sorumluluk bilinci geliştirirler. Allah'a karşı sorumluluk bilinci de müminleri, O'nun emir ve yasaklarına dikkat etmeye, duygu düşünce ve davranışlarını O'nun rızası doğrultusunda düzenlemeye ve ahlaklı bir yaşam sürmeye yönlendirir. Bireylerin ahlaki değerleri koruyup yaşaması, toplumsal istikrar ve gelişim için oldukça önemlidir. İman, inananlarda sadece kişisel bir ahlak anlayışı oluşturmaz, aynı zamanda toplumsal sorumluluk bilinci de oluşturarak toplumsal istikrar ve gelişime de önemli katkılar sunar. Dolayısıyla imanın toplumsal huzuru ve birlikteliği pekiştirici rolü de vardır.

4.SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Kur'an-ı Kerim'de insan psikolojisine dair oldukça fazla bilgi bulunmaktadır. Bu çalışmada ele alınan "Ey iman edenler" hitabıyla başlayan ayetlerin de, hem muhtevasında hem

belagatla ilişkili sanatsal ifadelerde hem de hitap üslubunda insan ruhu üzerinde derin ve anlamlı etkiler bırakan, oldukça güçlü psikolojik unsurlar tespit edilmiştir. Bu unsurların nüzul dönemi muhatapları ve günümüz muhatapları üzerindeki psikolojik etkilerine değinilmiştir. Ayrıca, bu ayetlerin birey üzerindeki zihinsel, duygusal ve davranışsal etkilerine değinilmiş; sosyal psikolojiye olan yansımaları ve mümin şahsiyetinin inşasındaki işlevi detaylandırılmıştır.

Kur’ân, insanlığa hitap ederken muhataplarının bazen aklına bazen de ruhuna hitap eden bir üslûp kullanmıştır. Muhataplarının zihinsel, duygusal ve sosyal durumlarını dikkate alarak bir hitap üslûbu belirleyen Kur’ân, bu sayede muhataplarıyla daha etkili bir iletişim kurmuştur. Ayrıca, hitabının muhatap üzerindeki etkisini arttırmak ve onu tekdüzelikten kurtarmak için sıklıkla edebî sanatlardan faydalanmıştır. Kur’ân bununla sadece lafzî güzelleştirmek veya duyulara hitap etmek amacını gütmeyiz; aynı zamanda iletmek istenen mesajları ruhlara dokunacak, gönüllere işittirecek şekilde aktarmayı hedefler. Nitekim Kur’ân’ın manasını hiç anlamayanlar dahi onun bu hitap üslubunun etkisini yaşarlar. Çalışma boyunca ele alınan “Ey iman edenler ” hitabıyla başlayan ayetlerde de mecaz, mübalağa, tecrid gibi belagî sanatsal ifadeler ve terğib-terhib, istifhâm-isticvâb gibi anlatım üslûpları tespit edilmiştir. Bunların insan psikolojisi üzerindeki etkilerine değinilmiştir.

Kur’an, “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا” şeklindeki nida üslubuyla, inananları iman sıfatıyla niteleyerek inananların algı kanallarına hitap etmiş ve dikkatlerini çekmiştir. Bu nidâ üslubuyla sadece kulağa hitap edilmemektedir. Aynı zamanda insan ruhuna da hitap edilmektedir. Bu üslûp, insan ruhunda derin ve anlamlı, duygusal etkiler oluşturmaktadır. Müminler ile kâfirleri birbirinden ayıran ve müminlerde iman hissi oluşturan bu nida üslûbu, müminler için bir övgüdür. Allah Teâlâ bu nida üslubuyla üstün ve etkileyici bir hitabet tarzı kullanmıştır. Bu şekilde başlayan ayetlerdeki hitapların, mesajın içeriğine ve bağlamına göre değişiklik gösteren tonları ve manaları ortaya çıkmaktadır. Bu ayetler bazen müminlere yöneltilerek imanları kuvvetlendirilmekte ve sorumlulukları hatırlatılarak sorumluluk bilinci aşılanmaktadır. Bazen münafıklara yöneltilerek iman husundaki samimiyyetsizlikleri kınanmaktadır. Bazen de ehl-i kitaba yöneltilerek içinde bulundukları sapıklığa işaret edilmektedir. Çalışmada tüm bu etkiler tespit edilmiştir.

Yapılan tespitler açık bir şekilde göstermektedir ki, Kur’ân’ın sayfaları arasında insan psikolojisine dair azımsanamayacak kadar çok veri bulunmaktadır. Bu sebeple, tüm bu verilerin sistemli bir şekilde ortaya çıkarılması ve modern insanın istifadesine sunulması oldukça önem arz etmektedir. Bu durum, psikolojik tefsir çalışmalarının önemini daha da arttırmaktadır. Dolayısıyla psikoloji çalışmalarının hız kazandığı günümüzde psikolojik tefsir çalışmalarının da aynı şekilde hız kazanması gerekir. Kur’an mesajlarının çağdaş psikoloji perspektifinden ve psikolojik tefsir yöntemlerinden faydalanılarak yorumlanması ve psikolojik tefsirin Kur’an araştırmalarındaki yerinin güçlendirilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

Bazdawî, A.-’l-Y. M. al-, & Doğan, M. H. (2015). *Ehl-i sünnet akâidi* (Ş. Gölcük, Çev.; 5. bs).

Kayıhan Yayınları.

- Bolelli, N. (2023). *Belâgat: (Beyân, me'ânî, bedî' ilimleri): arap edebiyâtı* (15. bs). IFAV.
- Buḥârî, E. 'Abdullâh M. b. İ. b. İ. el-Buḥârî el-. (1414/1993). *Şaḥîḥu 'l-Buḥârî* (5. bs, Vols. 1-7). Dâru İbn Keşîr; Dâru'l-Yemâme.
- Bursevi, İ. Hakkı. (2012). *Muhtasar ruhu 'l-beyan tefsiri* (8. baskı). Damla Yayınevi.
- Ebû Ḥanîfe, N. b. S. b. Z. b. M. (1419/1999). *El-Fıḫhu 'l-Ekber* (1. bs). Mektebetü'l-Furkan.
- Ebu Musa, M. (2023). *Min Esrâri 't T'abîri 'l Kur'ânî, Dirâsetu Tahlîliyye li Sûreti 'l Ahzâb*. Mektebetu'l Vehbe.
- el-Evsî, A. A. (2014). Esâlîbu'l-Mubâlağa fi'l-Kur'ânî'l-Kerim. *Mecelletü 'l-Lügati 'l-Arabiyye ve Adâbihâ*, 1(19), 211-282.
- el-Halidî, S. A. F. (2013). *Vakafât* (2. bs). Dar'ul-Kalem.
- el-Huli, E. (1995). *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod* (M. Güngör, Çev.). Bayrak Matbaası.
- Gazioğlu, E. B. (2023). *Arap dilinde nidâ üslûbu ve Kur'ân-ı Kerîm'deki belâgi yönleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.
- Gazzâlî, H.-İ. E. Ḥâmid M. b. M. el-. (t.y.). *İḥyâ 'u 'Ulûmi 'd-Dîn* (Vols. 1-4). Dâru'l-Ma'rife.
- Görmez, M. (2011). Tergîb ve Terhîb. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 40, ss. 508-509). TDV Yayınları.
- Ğazâl, L. (2016). "el-Mubalağatu" fi Üslûbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm Beyne Delâleti'l-Mebnâ ve'l-Ma'nâ". *Mecelletü 'l Hakîka*, 38, 263-286.
- Hökelekli, H., Peker, H., Karaca, F., Bahadır, A., & Mehmedoğlu, A. U. (2015). *Din Psikolojisi* (6. bs). Anadolu Üniversitesi Yayını.
- İbnü'l-Cevzî, E.-F. C. 'Abdurrahmân b. 'Alî b. M. el-Bağdâdî. (1422/2001). *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi 't-Tefsîr* (Vols. 1-4). y.y.
- Kahraman, F. (2015). Psikolojik Tefsir. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40(40), 103-138.
- Karaman, H. (2020). *Kur'an yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir* (8. baskı). Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kasapoğlu, A. (1996). *Kur'an'da İman Psikolojisi* [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kasapoğlu, A. (2011). *Kur'an Psikoloji Atlası* (Vols. 1-3). Kendini Bilmek Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (2018). *Psikolojik Tefsir Ekolü* (2. bs). Gece Kitaplığı.
- Kasapoğlu, A. (2020). *Kur'an'ın Üslup Psikolojisi* (1. bs). Gece Kitaplığı.
- Qazvîni, E.-M. M. b. 'Abdurrahman el-. (2010). *El-Îdâh fî 'Ulûmi 'l-Belâğâ* (3. bs, Vols. 1-3). Dâru'l-Cîl.
- Qurtubî, E. 'Abdullâh M. b. A. el-Hazrecî el-. (1384/1964). *El-Câmi ' li-Âhkâmî 'l-Kur'ân* (Vols. 1-2). Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye.
- Kutup, S. (1991). *Fi Zılal-il Kur'an* (S. Uçan & V. İnce, Çev.; Vols. 1-10). Dünya Yayıncılık.
- Muslim, E.-Hasen M. b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî. (1374/1955). *Şaḥîhu Muslim* (Vols. 1-5). Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Peker, H. (2022). *Din psikolojisi* (20. baskı). Çamlıca Yayınları.
- Râzî, E. 'Abdillâh F. M. b. Ö. b. Hüseyin er-. (1420). *Mefâtîhu 'l-Ğayb*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Sabuni, M. A. (2022). *Safvetü 't-Tefasir Tefsirlerin Özü* (5. bs, Vols. 1-3). Sıraç Yayınevi.
- Süyûtî, E.-F. C. 'Abdurrahmân b. E. B. b. M. el-Hüdayrî es-. (1431). *Ed-Durru 'l-Menşûr* (Vols. 1-8). Dar'ul- Fikr.
- Süyûtî, E.-F. C. 'Abdurrahmân b. E. B. b. M. el-Hüdayrî es-. (1394/1974). *El-İtkân fî 'Ulûmi 'l-Kur'ân* (Vols. 1-4). el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-'Amme li'l-Kuttâb.
- Ṭaberî, E. C. M. b. C. b. Y. el-Âmilî eṭ-. (1420/2000). *Câmi 'u 'l-Beyân fî Te'vîli 'Âyi 'l-Kur'ân* (Vols. 1-24). Mu'essesetu'r-Risâle.
- Tarhan, N. (2011). *İnanç psikolojisi: Ruh, beyin ve akıl üçgeninde insanoğlu* (5. baskı). Timaş yayınları.
- Ulvân, M. Ş. (1998). *Dirâsât fî 'l-Belağatil-Arabiyye: Min Belağati 'l-Kur'an: El-Meâni, el-Beyâni el-Bedi'* (2. bs). ed-Daru'l-Arabiyye li'n-Neşri ve't-Tevzî.

FOSTERING ISLAMIC EDUCATIONAL VALUES IN EARLY CHILDHOOD THROUGH NARRATIVE TECHNIQUES

Samuel Kofi Appiah, Amara Zahra Al-Hassan

Department of Early Childhood Education, University of Ghana, Ghana

Abstract:

Education is an indispensable component of human development, crucial for fostering personal growth and societal progress. This study explores the efficacy of narrative techniques in instilling Islamic educational values in early childhood settings. The research focuses on how storytelling can be utilized by educators to promote positive behavioral development and achieve educational objectives within the context of Islamic teachings. The study targets early childhood students at the Al-Huda Kindergarten, located in Accra, Ghana. Storytelling is particularly engaging for young children, making it an effective medium for conveying Islamic values. The paper also addresses key considerations for educators, including the setting of clear objectives and the development of effective strategies for implementing storytelling. Teachers are encouraged to understand the unique characteristics of each student to select appropriate stories that resonate with their developmental stage. These stories, derived from Islamic tradition, feature narratives about the Prophet Muhammad and other prominent figures in Islam. Additionally, post-storytelling activities are recommended to reinforce the values conveyed and enhance children's understanding of ethical behavior. Through a review of relevant literature and theoretical frameworks, the study concludes that a thoughtful, collaborative, and imaginative approach to storytelling can significantly contribute to the development of Islamic values in early childhood education.

Keywords: Narrative techniques, Islamic values, early childhood education, storytelling.

GENDER DYNAMICS AND ISLAMIC EDUCATION IN CONTEMPORARY GEORGIA: INSIGHTS FROM KVEMO KARTLI

A. Omotoso, M. Zhang, K. Amari

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Abstract:

In Georgia, Muslims represent a diverse minority group with varied ethnic backgrounds and Islamic affiliations. Predominantly, this community includes Azerbaijanis residing in Kvemo Kartli (including Bolnisi, Gardabani, Dmanisi, Tetri Tskaro, Marneuli, and Tsalka). The interplay of geopolitical interests, historical ties with the Islamic world, the notable presence of Muslims, the growing influence of Islam in global religious and political contexts, and the rising Muslim religious self-awareness in Post-Soviet states all contribute to the prominence of Islamic studies in contemporary research. Additionally, the challenges posed by international terrorism and rapid globalization further amplify this interest.

A noticeable increase in religious identity among Georgian Muslims, particularly non-Georgian ethnic groups, has been observed. This shift is evidenced by the construction of new mosques and the trend of sending young people abroad for advanced Islamic education. As gender studies focus on combating discrimination and violence, it becomes crucial to investigate Islamic traditions, women's roles, and education in Georgia. The right to education is a significant measure of women's societal status.

This study explores the intersection of Islam, gender, and education in contemporary Georgia, specifically examining the Azerbaijani population in Kvemo Kartli from 1992 to 2016. It includes an analysis of Muslim religious education centers in Tbilisi and Kvemo Kartli and the outcomes of sociological surveys. Findings reveal that Azerbaijani women in Kvemo Kartli predominantly pursue education within Georgia and Azerbaijan, facing significant barriers due to the lack of local educational and religious institutions and state policies affecting Georgia's Muslim community.

Keywords: Islam, gender, Georgia, education, Azerbaijan

EXPLORING THE SIGNIFICANCE OF NAMES AMONG THAI MUSLIM STUDENTS: AN EXAMINATION OF VALUES AND IDENTITY

Iman Al-Farouq, Mônica da Silva, Dr. Kenji Nakamura

Asian Institute of Technology, Thailand

Abstract:

This study investigates the significance of names among Thai Muslim students to understand the values and identity they reflect, focusing on first-year to fourth-year students at the Asian Institute of Technology, Thailand. Using a survey as the primary research tool, names from 80 Muslim students across four academic years were collected and analyzed. The study finds that male names often draw from prophetic figures, such as Prophet Muhammad, emphasizing merit, dignity, lineage, leadership, and Islamic faith. In contrast, female names are typically associated with virtues such as beauty, purity, peace, hope, and nature, reflecting their attributes. The study also highlights the influence of the Ministry of Culture's regulations, which mandate that names should reflect personal characteristics and values. The findings categorize the names into three main value groups: 1) Beliefs related to Islam, 2) Familial and relational values, and 3) Values connected to nature and the environment. These categories vividly portray the values and identity of Thai Muslims. This research not only sheds light on the perspective, beliefs, and values inherent in Muslim naming practices but also offers insights into the social and cultural context of Thai Muslims, providing a foundation for further studies on naming conventions across different cultures.

Keywords: Naming practices, Thai Muslim students, cultural identity, Islamic values.

ISLAM, GENDER AND EDUCATION IN CONTEMPORARY GEORGIA: THE EXAMPLE OF KVEMO KARTLI

N. Gelovani, D. Ismailov, S. Bochorishvili

Asian Institute of Technology, Thailand

Abstract:

Religious minorities of Georgia include Muslims. Their composition is sufficiently miscellaneous, enclosing both ethnical viewpoint and belonging to the inner Islamic denomination. A majority of Muslims represent Azerbaijanis, who chiefly live in Kvemo Kartli (Bolnisi, Gardabani, Dmanisi, Tetri Tskaro, Marneuli and Tsalka). The catalyst for researchers of Islamic History is the geopolitical interests of Georgia, centuries-old contacts with the Islamic world, the not entirely trivial portion of Islam confessor population, the increasing influence of the Islamic factor in current religious-political processes in the world, the elevating procedure of Muslim religious self-consciousness in the Post-Soviet states, significant challenges of international terrorism, and perspectives of rapid globalization. The rise in the level of religious identity of Muslim citizens of Georgia (first of all of those who are not ethnic Georgians) is noticeable. New mosques have been constructed and, sometimes, even young people are being sent to the religious educational institutions of Muslim countries to gain a higher Islamic education. At a time when gender studies are substantive, the goal of which is to eliminate gender-based discrimination and violence in societies, it is essential in Georgia to conduct researches around the concrete problem – Islamic tradition, woman and education in Georgia. A woman's right to education is an important indicator of women's general status in a society. The appropriate resources, innovative analysis of Georgian ethnological materials, and surveying of the population (quantitative and qualitative research reports, working papers), condition the success of these researches. In the presented work, interrelation matters of Islam, gender and education in contemporary Georgia by the example of the Azerbaijani population in Kvemo Kartli during period 1992-2016 are studied. We researched the history of Muslim religious education centers in Tbilisi and Kvemo Kartli (Bolnisi, Gardabani, Dmanisi, Tetri Tskaro, Marneuli and Tsalka) in 1992-2016, on the one hand, and the results of sociological interrogation, on the other. As a result of our investigation, we found that Azeri women in the Kvemo Kartli (Georgia) region mostly receive their education in Georgia and Azerbaijan. Educational and Cultural Institutions are inaccessible for most Azeri women. The main reasons are the absence of educational and religious institutions at their places of residence and state policies towards Georgia's Muslims.

Keywords: Islam, gender, Georgia, education.

ZAMZAM WATER AS CORROSION INHIBITOR FOR STEEL REBAR IN RAINWATER AND SIMULATED ACID RAIN

Ahmed A. Elshami, Stéphanie Bonnet, Abdelhafid Khelidj

Cairo University, Faculty of Social Science, Giza, Egypt

Abstract:

Corrosion inhibitors are widely used in concrete industry to reduce the corrosion rate of steel rebar which is present in contact with aggressive environments. The present work aims to using Zamzam water from well located within the Masjid al-Haram in Mecca, Saudi Arabia 20 m (66 ft) east of the Kaaba, the holiest place in Islam as corrosion inhibitor for steel in rain water and simulated acid rain. The effect of Zamzam water was investigated by electrochemical impedance spectroscopy (EIS) and Potentiodynamic polarization techniques in Department of Civil Engineering - IUT Saint-Nazaire, Nantes University, France. Zamzam water is considered to be one of the most important steel corrosion inhibitor which is frequently used in different industrial applications. Results showed that zamzam water gave a very good inhibition for steel corrosion in rain water and simulated acid rain.

Keywords: Zamzam water, corrosion inhibitor, rain water and simulated acid rain.

WOMEN WITH DISABILITIES: A STUDY OF CONTRIBUTIONS OF SEXUAL AND REPRODUCTIVE RIGHTS FOR THEOLOGY

Luciana Steffen

University of Bucharest, Faculty of Sociology and Social Work, Bucharest, Romania

Abstract:

People with disabilities are often neglected in the exercise of their sexuality, facing several prejudices and discrimination in this area. For women with disabilities, the negligence is even major. Studies that relate sexual and reproductive rights with the experience of women with disabilities are rare, and in the field of Theology, practically nonexistent in Brazil. The aim of this work is to reflect on the relationship between women with disabilities, sexual and reproductive rights and Theology, according to a feminist perspective. The work is a literature review and involves the areas of Gender Studies, Disability Studies, Feminist Studies and Theology. In the article it will be addressed the relations between disability, sexual and reproductive rights, feminism, as well as the relations with the area of Theology, reflecting on these themes toward a fairer and more inclusive understanding of feminism, sexuality and women with disabilities. To reflect on sexual and reproductive rights of women with disabilities, it is important to reflect on religious concepts about the body, sexuality, reproduction and gender roles, because they are all connected. So, a critical analysis of traditional theological values taking into consideration the dimensions of sexuality and women with disability is important for a more liberating and inclusive understand about sexual and reproductive rights of women with disabilities. Theology should help the other areas in the understanding that all people have the right to live their lives with completeness, dignity and respect, so women with disabilities must have the opportunity of making their own choices on the fields of sexuality and reproduction.

Keywords: Disability, gender, sexual and reproductive rights, Theology.

**THE SUFFERING GOD AND ITS RELEVANCE TO THE UNDERSTANDING OF
HUMAN SUFFERING IN JÜRGEN MOLTSMANN'S THEOLOGY**

Aldrin R. Logdat

Mindanao State University, College of Social Sciences and Humanities, Marawi City,
Philippines

Abstract:

This paper explores Jürgen Moltmann's *The Crucified God*, focusing on his concept of a suffering God and its relevance to the understanding of suffering in the world. Moltmann argues that the crucifixion of Jesus Christ, understood as a Trinitarian event, provides a response to the problem of suffering in the world. Through a dialectical theological method, Moltmann suggests that God's omnipotence is revealed in the impotency of the crucified one, and that the Son's abandonment by the Father confirms their unity to act in response to the world's suffering. Human suffering has been assumed and transformed by God, and through the event of the cross, all those who suffer can participate in the fullness of life in the Trinity. Moltmann's theology suggests that God identifies with those who suffer, and the resurrection provides the possibility of justification for those who follow Christ's invitation to obedience.

Keywords: Suffering, Crucifixion, Trinitarian, Moltmann's Theology.

THE IMPACT OF EARLY ETIQUETTE LEARNING ON PUBLIC SPEAKING AND RELIGIOUS INTERPRETATION IN EUROPEAN CONSTITUTIONS

Alexander Dubois, Emilie Lefèvre

University of Geneva, Switzerland

Abstract:

The relationship between religion and the state is shaped by the influence of religious beliefs in each country and the views of the constitution drafters, based on the constitutional framework they adopt. This paper aims to explore, using a comparative approach, how constitutions regulate the relationship between state and religion. Specifically, the study examines the constitutions of France, a nation with a strong secular tradition, Germany, a country with Christian religious roots, and Belgium, which has a history of religious diversity. The focus will be on the secular versus religious principles enshrined in each constitution. By comparing these countries, this analysis seeks to identify which nations maintain the greatest level of religious tolerance and protect religious freedom. The findings indicate that although most countries analyzed have adopted secular principles in their constitutions, the guarantee of religious freedom varies across these nations.

Keywords: Constitution, religion, religious freedom, secularism

**THE INFLUENCE OF EARLY LEARNING ON PUBLIC SPEAKING AND
CULTURAL AND RELIGIOUS IDENTITIES: A COMPARATIVE STUDY OF
EUROPEAN PERSPECTIVES**

Lucie Moreau, Thierry Dubois

University of Amsterdam, Netherlands

Abstract:

The intricate relationship between culture and religion significantly shapes individual and group identities. While religion is embedded in culture, providing a framework for practices and beliefs, culture often serves as the environment in which religious expressions take root. This study examines how religion and culture influence each other, emphasizing the role of early learning in the development of public speaking and etiquette. In the context of European countries, religious and cultural identities are particularly influential, as public expression often intertwines with deeply ingrained cultural practices. Public speaking, as a form of self-presentation, is shaped by both religious teachings and cultural norms, with early exposure to these elements playing a critical role. By analyzing the ways in which these factors influence public discourse, this paper investigates the distinctions and overlaps between cultural and religious identities. The study uses examples from Christian communities in Italy and Muslim communities in France to explore how religious and cultural identities are formed and expressed in different European settings, considering the impact of early learning experiences.

Keywords: Religion, culture, public speaking, early learning, identity, etiquette.

THE EXAMINATION OF THE INTERCONNECTION BETWEEN RELIGION AND DEVELOPMENT: FOCUSING ON CHRISTIANITY

Lucas Fernandez, Ana Maria Silva

University of Buenos Aires, Faculty of Social Sciences, Buenos Aires, Argentina

Abstract:

The relationship between religion and development remains a highly debated topic among politicians, scholars, religious leaders, and the general public. This study aims to explore the connections, conflicts, and interactions between religion and various types of development, including social, political, economic, and scientific progress, with a specific focus on Christianity. A comprehensive literature review was conducted on the relationship and tensions between religion and development, particularly emphasizing Christianity, with key insights derived from this review. The literature review was organized into three primary sectors. The first sector delved into philosophical perspectives on religion, analyzing the theories of prominent philosophers such as Kant, Hegel, and Weber, followed by a critical discussion of Weber's analysis of Christianity and its relation to development. The second sector focused on 'Religion and Development', examining the role of religion in fostering development through mechanisms such as poverty alleviation, the link between religion, spirituality, and social development, the impact of religious education on social growth, and the relationship between religion and political development. The third sector concentrated on 'Christianity and Development', particularly exploring the historical significance of the Christian Reformation, the current challenges faced by many Christian-majority countries in achieving development, and biblical teachings on the adaptability of Christianity to modern development processes. The findings of this study support the hypothesis that religious doctrines (including Christianity) are not inherently in conflict with development, but instead can contribute positively to social progress, helping societies to advance. Brazil was chosen as a case study, serving as an example of a developed nation in Latin America where Christianity and development coexist harmoniously.

Keywords: Development, Christianity, philosophy, religion.

UNDERSTANDING THE SILENCE: WHEN COURTS AVOID RELIGION

Sofia Rodrigues
University of Amsterdam, Netherlands

Abstract:

The Netherlands, a country known for its commitment to secularism, also acknowledges the religious diversity of its population. While the state maintains a secular approach, religious practices continue to shape various aspects of life. This paper explores the intersection of religion and law within the lower judiciary in the Netherlands, focusing on how religious issues are addressed, or rather, silenced, within judicial proceedings. Much of the discourse surrounding religion in the judiciary has centered on the role of personal laws. However, this paper examines whether the relationship between religion and the judiciary extends beyond personal laws, particularly in the context of lower courts. The first section outlines the historical and legal framework of religious influence on Dutch law, while the second part presents a case study from two local courts. The third section provides an analysis of the empirical data gathered, followed by the fourth section, which discusses the reluctance of courts to openly address religion in their rulings and decisions.

Keywords: Lower Courts, Netherlands, Secularism, Legal Pluralism, Religious Silence.

ISLAM AND THE VALUES OF UZBEK CULTURE

Mukhammadali Buzroev, Jamshid Djalilov, Nodira Tursunova, Zafarbek Abduzayev

National University of Uzbekistan, Faculty of Social Sciences, Tashkent, Uzbekistan

Abstract:

Islam, as one of the three major world religions, plays an influential role in shaping daily life in Uzbekistan. Unlike Christianity and Buddhism, Islam integrates religion, philosophy, ideology, and state governance in a way that closely binds religious institutions with state bodies. To examine the relationship between religion and civil society in Uzbekistan, it is essential to understand Islam and its connection to the country's spiritual culture. According to the Constitution of Uzbekistan, the state and religion are separate entities, each with distinct roles. The rights of citizens to freedom of belief and thought are protected by the Constitution and the Law "On Freedom of Conscience and Religious Organizations." While the state is legally separated from religious institutions, this does not imply that religion has no impact on governance. A society that includes individuals of various faiths is inherently influenced by religious values. It is widely accepted that understanding social dynamics today requires considering the religious dimension of society.

Keywords: Uzbekistan, Islam, spirituality, tradition vs. modernity, cultural heritage, tolerance, extremism, religious integration, societal influence, identity.

MAINTENANCE OF PHILOSOPHICAL, HUMANISTIC, AND RELIGIOUS VALUES IN THE SECURITY OF THE UZBEK NATION

D. A. Karimov, M. K. Muminov, R. S. Tursunov, N. B. Shamsiev

Affiliation: Tashkent State University of Philosophy, Uzbekistan

Abstract:

Throughout history, humanity has consistently sought to understand and connect with supernatural forces to explain natural phenomena. Major world religions such as Christianity, Islam, Hinduism, and Buddhism have guided individuals on how to live righteous lives. In contemporary society, religion plays a pivotal role in ensuring the safety and well-being of people. Both world religions and traditional beliefs have had a significant impact on the socio-cultural development of human beings, particularly their spiritual growth. At the core of religious morals lies a profound belief in a higher power, which instills a sense of duty and moral responsibility towards it. Religious ethics, shaped by society over time, governs social and moral relations and emphasizes the moral accountability of individuals to their conscience, society, and god. The central importance of religious values cannot be understated, as religion addresses existential questions and offers ethical guidelines for human behavior. Historically, religion has dominated cultural progress, contributing to the creation of both material and cultural values. The identity of Uzbek culture, shaped by centuries of cultural and historical development, represents a blend of traditional values and national consciousness. Identity is a continuous historical process, with tradition acting as a stabilizing force that shapes this evolving self-awareness.

Keywords: Philosophy, religion, education, culture, human, national identity, security, religious values.

WHOOEAISM: A CONCEPT OF RELIGION ORIGIN AMONG THE KAZAKH PEOPLE

Nurzhan K. Kudaibergenov, Aida Z. Yessentayeva

Department of Anthropology, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

Abstract:

The concept and practice of whooeaism can be found among the Kazakh people of Central Asia. The Kazakhs represent one of the most ancient nomadic cultures, deeply connected to a life of herding and hunting. This study was conducted among the Kazakh community of the Almaty region in Kazakhstan, located in the southeastern part of the country. The Kazakh people belong to the Turkic ethnic group, with a rich cultural heritage and are considered one of the most significant ethnic groups in Central Asia. This research is based on interviews with 50 individuals from the Almaty region. The research method involved semi-participant observation and informal interviews. It was observed that the Kazakhs do not have beliefs related to supernatural deities, demons, or animistic spirits, but rather have faith in a sacred object known as the Whooea, which is a small, cherished bone passed down through generations. They believe in the protective powers of the Whooea and wear it, either around the neck or waist, especially during important activities such as hunting, herding, or family gatherings. The Whooea is treated with great respect; it is placed in high locations or hung up, ensuring that it never touches the ground. This belief system can be termed Whooeaism, marking a unique religious practice. In conclusion, despite the prevalence of various theories on the origin of religion, such as animism and totemism, it is argued that the concept of religion initially developed through Whooeaism and gradually evolved into more complex religious systems through the progression of human thought and culture.

Keywords: Kazakhstan, Kazakhs, origin, religion, Whooea.

EXPLORING THE INTERACTIONS BETWEEN POLITICS AND RELIGION IN CONSTITUTIONS: A CROSS-NATIONAL COMPARISON

Dr. Mei-Ling Zhou , Dr. Samuel Okoro , Rachid Benali –

Mohammed V University, Faculty of Social Sciences, Rabat, Morocco

Abstract

The relationship between politics and religion remains a crucial aspect of constitutional frameworks across the world. This study explores how different national constitutions integrate or separate religious and political institutions, analyzing key legal texts from secular, theocratic, and hybrid governance models. By conducting a comparative analysis of constitutional provisions from various nations, we identify patterns in religious influence on governance, legal interpretations, and policymaking. The study further examines the role of religious minorities in these systems and their legal protections. Findings suggest that while secular constitutions emphasize neutrality, others incorporate religious principles to varying degrees, shaping the legal and political landscape.

Keywords: politics and religion, constitutional law, secularism, governance models

**FAITH AND CULTURAL IDENTITY IN ASIA AND AFRICA: COMPARATIVE
INSIGHTS FROM BUDDHISM AND CHRISTIANITY**

Assoc. Prof. Dr. Farida Al-Mansoori –

University of Bahrain, Department of Sociology and Anthropology, Manama, Bahrain

Abstract

Faith plays an integral role in shaping cultural identity, particularly in regions where religious traditions deeply influence social structures. This study examines the impact of Buddhism and Christianity on cultural identity formation in selected Asian and African societies. Through historical and ethnographic analysis, the research explores how religious practices, festivals, and doctrines reinforce community ties and individual self-perception. Additionally, it investigates how religious identities adapt to globalization and migration. The findings highlight both commonalities and differences in how these faiths sustain cultural heritage while also undergoing transformation in modern societies.

Keywords: cultural identity, religion, Buddhism, Christianity

THE IMPACT OF ISLAM ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT: A COMPARATIVE STUDY ACROSS COUNTRIES

Wang Wei – Fudan University, School of Economics, Shanghai, China

Hassan Bahrami – University of Tehran, Faculty of Social Sciences, Tehran, Iran

Abstract

Islamic teachings have long influenced economic structures and social policies across Muslim-majority countries. This study explores the impact of Islamic economic principles, such as zakat (charitable giving) and interest-free banking, on socio-economic development. Through a comparative analysis of case studies from the Middle East, South Asia, and North Africa, the research identifies how Islamic financial models contribute to economic stability, poverty alleviation, and social welfare. The study also examines the role of religious institutions in shaping economic policies and challenges in implementing Sharia-based frameworks within modern economies.

Keywords: Islamic economics, socio-economic development, zakat, financial policies

RELIGIOUS INFLUENCE IN THE JUDICIAL SYSTEM: A STUDY OF FAMILY COURTS IN SOUTH ASIA

Rajesh Kumar , Fatima Al-Zahra

University of Karachi, Department of Political Science, Karachi, Pakistan

Abstract

Family courts in South Asia operate within a unique legal framework that blends secular and religious principles. This study examines the extent of religious influence in judicial rulings, particularly in matters of marriage, divorce, and inheritance. By analyzing legal precedents and case studies from India, Pakistan, and Bangladesh, the research highlights the tensions between modern legal reforms and traditional religious doctrines. The findings suggest that while religious interpretations continue to shape family law, there is a growing push for gender-sensitive legal reforms.

Keywords: family law, religious influence, judicial system, South Asia

**ISLAMIC VIEWS ON WOMEN'S HEALTH AND REPRODUCTIVE RIGHTS:
PERSPECTIVES FROM MIDDLE EASTERN COUNTRIES**

Dr. Yara Al-Farsi , Dr. Yunus Al-Rahman

King Saud University, Department of Public Health, Riyadh, Saudi Arabia

Abstract

Islamic teachings on women's health and reproductive rights vary across different Middle Eastern societies. This study explores religious perspectives on reproductive health, including access to contraception, maternal care, and abortion rights, analyzing legal frameworks and fatwas issued by religious authorities. The research also examines how interpretations of Islamic teachings influence healthcare policies and women's autonomy in medical decision-making. Findings indicate that while some countries embrace progressive policies, others impose strict religious constraints, impacting healthcare accessibility and gender equality.

Keywords: women's health, reproductive rights, Islamic law, Middle East

أسباب نزول سورة عبس وأثرها في تفسير معاني الآيات: دراسة تحليلية

ABESE SURESİ'NİN İNİŞ SEBEPLERİ VE AYETLERİN ANLAMINA ETKİSİ: ANALİTİK BİR İNCELEME

Mohamad ALDAHER

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, homs17965@gmail.com - 0009-0001-1804-8921

Dr. Öğr. Üyesi, Vedat YETKİN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, vedat.yetkin@bilecik.edu.tr - 0000-0002-6990-0037

الملخص

تتناول هذه الدراسة أسباب نزول سورة عبس وأثرها في تفسير معاني آياتها، من خلال تحليل السياق التاريخي واللغوي الذي نزلت فيه السورة ومدى تأثيره في توضيح المقاصد القرآنية.

فالوقوف على أسباب نزول الآيات يُسهم في إزالة الغموض عن بعض الألفاظ والمعاني، مما يساعد في تحقيق فهم أعمق للنصوص القرآنية. تركز الدراسة على الحدث التاريخي المتعلق بموقف النبي ﷺ مع الصحابي عبد الله بن أم مكتوم ؓ، حيث توضح السورة أهمية التوجيه الرباني في الدعوة وأولوية إيصال الحق للجميع دون تمييز.

كما تسلط الضوء على العلاقة بين السياق التاريخي والتفسير القرآني، ودور أسباب النزول في بيان الحكمة الإلهية من التوجيهات القرآنية. تعتمد الدراسة على المنهج التحليلي، من خلال جمع الروايات المتعلقة بأسباب النزول وتحليل النص القرآني في ضوء هذه الروايات، مما يسهم في تقديم تفسير أكثر دقة وشمولية للسورة.

وتهدف إلى إبراز الأبعاد الأخلاقية والدعوية المستفادة من توجيهات السورة، وربطها بالواقع الإسلامي الحديث. وتخلص الدراسة إلى أن معرفة أسباب نزول سورة عبس لها دور محوري في فهم معانيها، حيث يظهر أن التوجيه الإلهي لم يكن مقتصرًا على حادثة بعينها، بل يحمل دلالات أوسع تعزز من مبادئ العدل والمساواة في نشر الدعوة الإسلامية.

الكلمات المفتاحية: سورة عبس، أسباب النزول، التفسير التحليلي.

ÖZET

Bu çalışma, Abese Suresi'nin iniş sebeplerini ve bunların ayetlerin anlamına etkisini inceleyerek, surenin tarihî ve dilsel bağlamını analiz etmekte ve bu bağlamın Kur'anî mesajların açıklığa kavuşmasına nasıl katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Ayetlerin iniş sebeplerinin bilinmesi, bazı kelime ve kavramlardaki belirsizlikleri ortadan kaldırarak daha derin bir anlam anlayışına ulaşmaya yardımcı olur. Çalışma, Peygamber Efendimiz ﷺ ile Abdullah bin Ümmü Mektûm (r.a.) arasında geçen olayın tarihî yönüne odaklanarak, surenin İslam davetinde ilahî yönlendirme ve hakkın ayırım gözetmeksizin herkese ulaştırılmasının önemini vurguladığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, tarihsel bağlam ile Kur'an

tefsiri arasındaki ilişkiyi inceleyerek, ayetlerin iniş sebeplerinin ilahî hükümleri açıklamada nasıl bir rol oynadığını ele almaktadır. Çalışmada, râvîlerden gelen nakillerin incelenmesi ve ayetlerin bu rivayetler ışığında değerlendirilmesi yoluyla analitik bir yöntem benimsenmiştir. Bu sayede, surenin kapsamlı ve derinlemesine bir tefsiri sunulmaktadır. Araştırma ayrıca, surenin ahlaki ve davet metodu açısından içerdiği mesajları ele alarak, bu değerlerin modern İslam toplumu ile bağlantısını kurmayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak, Abese Suresi'nin iniş sebeplerinin bilinmesi, onun anlamının daha doğru anlaşılmasına büyük katkı sağlamakta ve Kur'an'ın, olaylar ötesinde evrensel adalet ve eşitliği esas alan mesajlar içerdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Abese Suresi, İniş Sebepleri, Analitik Tefsir.

1. المقدمة

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيدنا محمد، المبعوث رحمة للعالمين، وعلى آله وصحبه أجمعين، أما بعد: فتُعد دراسة أسباب نزول القرآن الكريم من أهم الأدوات التي تساعد في فهم النصوص القرآنية واستنباط مقاصدها، حيث إن معرفة السياق التاريخي والظروف التي أحاطت بنزول الآيات تساهم في إزالة الغموض عن بعض الألفاظ والمعاني، وتكشف عن الحكمة الإلهية من التشريعات والتوجيهات القرآنية.

ومن بين السور التي تحتاج إلى وقفة تأملية لبيان أثر أسباب النزول في تفسيرها سورة عبس، التي نزلت في موقف محدد يتعلق بتعامل النبي ﷺ مع الصحابي الجليل عبد الله بن أم مكتوم .

وتكتسب هذه الدراسة أهميتها من كونها تسلط الضوء على العلاقة الوثيقة بين السياق التاريخي والتفسير القرآني، حيث تُظهر كيف أن فهم أسباب النزول يُساهم في تحقيق فهم أعمق لمعاني الآيات، ويُبرز الأبعاد الأخلاقية والدعوية التي تحملها السورة. كما أن دراسة سورة عبس تفتح الباب لاستخلاص الدروس المستفادة في مجال الدعوة إلى الله، خاصة في ظل التحديات المعاصرة التي تواجه الدعوة في نشر دعوة الإسلام.

إشكالية البحث:

تتمحور إشكالية البحث حول التساؤل الرئيسي: **كيف تساهم معرفة أسباب نزول سورة عبس في تفسير معاني آياتها، وما الأبعاد الأخلاقية والدعوية التي يمكن استنباطها من توجيهاتها؟** ويتفرع عن هذا التساؤل عدة أسئلة فرعية، منها:

- ما الأحداث التاريخية التي ارتبطت بنزول سورة عبس؟
- كيف يساعد السياق التاريخي في فهم دلالات الآيات وإزالة الغموض عنها؟
- ما الأبعاد الأخلاقية والدعوية التي تحملها السورة، وكيف يمكن تطبيقها في الواقع الإسلامي الحديث؟

أهداف البحث:

يهدف هذا البحث إلى:

1. تحليل أسباب نزول سورة عبس وبيان أثرها في تفسير معاني آياتها.
2. إبراز الأبعاد الأخلاقية والدعوية التي تحملها السورة، مثل العدل والمساواة في الدعوة.
3. ربط التوجيهات القرآنية في سورة عبس بالواقع الإسلامي المعاصر، واستخلاص الدروس المستفادة للدعاة.
4. توضيح دور أسباب النزول في فهم المقاصد القرآنية وإزالة الغموض عن النصوص.

أهمية البحث:

تتمثل أهمية البحث في:

- كشف العلاقة بين السياق التاريخي والتفسير القرآني، مما يساهم في فهم أعمق لمعاني القرآن الكريم.
- إبراز الجوانب الأخلاقية والدعوية في سورة عبس، والتي تُعد مصدر إلهام للدعاة في تعاملهم مع مختلف الفئات المجتمعية.
- تقديم نموذج تطبيقي لدراسة أسباب النزول وأثرها في تفسير القرآن، مما يساهم في تعميق الدراسات القرآنية المعاصرة.

منهجية البحث:

يعتمد هذا البحث على **المنهج التحليلي**، حيث يقوم بجمع الروايات التاريخية المتعلقة بأسباب نزول سورة عبس، وتحليل النص القرآني في ضوء هذه الروايات.

كما يعتمد البحث على المنهج الاستنباطي لاستخلاص الدروس والأبعاد الأخلاقية والدعوية من توجيهات السورة. بالإضافة إلى ذلك، يتم استخدام المنهج الوصفي لربط هذه التوجيهات بالواقع الإسلامي الحديث.

خطة البحث:

يتكون البحث من عدة أقسام، تبدأ بدراسة مفهوم أسباب النزول وأهميتها، ثم تحليل السياق التاريخي لسورة عبس، يلي ذلك تحليل نص السورة في ضوء أسباب النزول، واستخلاص الأبعاد الأخلاقية والدعوية، وأخيرًا ربط هذه التوجيهات بالواقع المعاصر، وذلك على النحو الآتي:

مقدمة: وفيها أهمية الموضوع، وإشكاليته، أهدافه، ومنهجيته، وخطته.

تمهيد: وفيه التعريف بمفردات البحث: أسباب النزول وأهميتها، والتعريف الإجمالي بسورة عبس.

المبحث الأول: سبب نزول سورة عبس.

المبحث الثاني: تحليل معاني الآيات في ضوء أسباب النزول.

المبحث الثالث: الدروس والأبعاد الأخلاقية والدعوية من توجيهات السورة.

الخاتمة: وفيها أهم النتائج.

الفهارس.

2. تمهيد

يتناول هذا التمهيد التعريف بمفردات البحث، فيبين مفهوم أسباب النزول وأهميتها، كما يعرف تعريفًا إجماليًا بسورة عبس، وذلك على النحو الآتي:

1.2. مفهوم أسباب النزول وأهميتها:

1.1.2. مفهوم أسباب النزول:

• تعريف أسباب النزول لغة:

السبب: هو الحبل وكل ما يتوصل به إلى غيره (الجوهري، 1987م، ص281، والراغب الأصفهاني، 1412هـ، ص391، وابن منظور، 1414هـ، ج1، ص58، مادة: سبب)، والنزول: هبوط شيء ووقوعه (ابن فارس، 1979م، ج5، ص17، والراغب، 1412هـ، ص799، مادة: نزل).

• تعريف أسباب النزول اصطلاحًا:

عرف سبب النزول اصطلاحًا بعدة تعريفات، من أشهرها:

قال السيوطي رحمه الله: "والذي يتحرر في سبب النزول أنه ما نزلت الآية أيام وقوعه" (السيوطي، 1974م، ج1، ص116). وقال الزرقاني: "سبب النزول هو ما نزلت الآية، أو الآيات متحدثة عنه، أو مبينة لحكمه أيام وقوعه" (الزرقاني، د. ت، ج1، ص106).

وقال مناع القطان: "ولذا نعرف سبب النزول بما يأتي: هو ما نزل قرآن بشأنه وقت وقوعه كحادثة أو سؤال" (القطان، 2000م، ج1، ص78).

وعرّفه دكتور خالد المزيني بقوله: "كل قول أو فعل نزل بشأنه قرآن عند وقوعه" (المزيني، 2006م، ج1، ص105).

وتعريف الدكتور خالد المزيني من أضبط التعريفات.

2.1.2. أهمية أسباب النزول:

الوقوف على أسباب نزول الآيات من أهم الأمور التي تُسهم في إزالة الغموض عن بعض الألفاظ والمعاني، وقد ذهب الواحد في كتابه (أسباب النزول) إلى أن: أسباب النزول أول ما يجب الوقوف عليه، وأول ما تصرف العناية إليه، لامتناع معرفة تفسير الآية وقصد سبيلها دون الوقوف على قصتها وبيان نزولها (الواحد، 1992م، ص7).

وقال ابن دقيق العيد: "بيان سبب النزول طريق قوي في فهم معاني القرآن" (السيوطي، 1974م، ج1، ص93).

وقال ابن تيمية: "معرفة سبب النزول يعين على فهم الآية، فإن العلم بالسبب يورث العلم بالمسبب" (ابن تيمية، ١٩٩٥م، ج13، ص339).

2.2. التعريف بسورة عبس إجمالاً (يراجع: ابن عاشور، ١٩٨٤هـ، ج30، ص101 ملخصاً بتصرف يسير):

سميت هذه الصورة في المصاحف وكتب التفسير وكتب السنة (سورة عبس).

وفي (أحكام ابن العربي) عنوانها (سورة ابن أم مكتوم) ولم تسم هكذا إلا عنده؟ هذا لغيره، وسميت بسورة الصاخة، والسفرة، والأعمى، وكل ذلك تسمية بألفاظ وقعت فيها لم تقع في غيرها من السور أو بصاحب القصة التي كانت سبب نزولها، ولم يذكرها صاحب (الإتقان) في السور التي لها أكثر من اسم وهو عبس.

وهي مكية بالاتفاق، وعدت الرابعة والعشرين في ترتيب نزول السور، نزلت بعد سورة والنجم وقبل سورة القدر، وعدد آياتها عند العادين من أهل المدينة وأهل مكة وأهل الكوفة اثنتان وأربعون، وعند أهل البصرة إحدى وأربعون وعند أهل الشام أربعون، وهي أولى السور من أواسط المفضل.

وسبب نزولها يأتي ذكره في المبحث الأول.

ومن أغراضها تعليم الله رسوله □ الموازنة بين مراتب المصالح ووجوب الاستقراء لخفياتها، والإشارة إلى اختلاف الحال بين المشركين المعرضين عن هدي الإسلام وبين المسلمين المقبلين على تتبع مواقعه، وقرن ذلك بالتذكير بإكرام المؤمنين وسمو درجتهم عند الله تعالى، والثناء على القرآن وتعليمه لمن رغب في علمه.

وانتقل من ذلك إلى وصف شدة الكفر من صناديد قريش بمكابرة الدعوة التي شغلت النبي □ عن الالتفات إلى رغبة ابن أم مكتوم، والاستدلال على إثبات البعث وهو مما كان يدعوهم إليه حين حضور ابن أم مكتوم وذلك كان من أعظم ما عني به القرآن من حيث إنكار البعث هو الأصل الأصيل في تصميم المشركين على وجوب الإعراض عن دعوة القرآن توهماً منهم بأنه يدعو إلى المحال، فاستدل عليهم بالخلق الذي خلقه الإنسان، واستدل بعده بإخراج النبات والأشجار من أرض ميتة.

وأعقب الاستدلال بالإنذار بحلول الساعة والتحذير من أهوالها وبما يعقبها من ثواب المتقين وعقاب الجاحدين، والتذكير بنعمة الله على المنكرين عسى أن يشكروه، والتنويه بضغفاء المؤمنين وعلو قدرهم ووقوع الخير من نفوسهم والخشية، وأنهم أعظم عند الله من أصحاب الغنى الذين فقدوا طهارة النفس، وأنهم أحرىء بالتحقير والذم، وأنهم أصحاب الكفر والفجور.

3. المبحث الأول سبب نزول سورة عبس.

قال الله تعالى: □ عَبَسَ وَتَوَلَّى ١ أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى ٢ □ [عبس: 1-2].

سَبَبُ النَّزُولِ:

أخرج الترمذي عن عائشة رضي الله عنها قالت: «أنزل (عَبَسَ وَتَوَلَّى) في ابن أم مكتوم الأعمى أتى رسول الله □ فجعل يقول: يا رسول الله أرشدني، وعند رسول الله □ رجل من عظماء المشركين، فجعل رسول الله □ يعرض عنه ويقبل على الآخر ويقول: أترى بما أقول بأساً؟ فيقول: لا. ففي هذا أنزل» ورواه مالك عن عروة بن الزبير (الترمذي، ج5، ص357، رقم: 3331).

أقوال المفسرين في سبب النزول:

- قال الطبري: "وذكر أن الأعمى الذي ذكره الله في هذه الآية هو ابن أم مكتوم، عوتب النبي ﷺ بسببه" اهـ. (الطبري، ٢٠٠١م، ج24، ص102).

- وقال البغوي: "(أَنَّ جَاءَهُ الْأَعْمَى) هو ابن أم مكتوم وذلك أنه أتى رسول الله ﷺ وهو يناجي عتبة بن ربيعة وغيره فقال يا رسول الله أقرئني وعلمني مما علمك الله فجعل يناديه ويكرر النداء ولا يدري أنه مقبل على غيره حتى ظهرت الكراهة في وجه رسول الله ﷺ لقطعه كلامه فعبس وجهه وأعرض عنه وأقبل على القوم الذين يكلمهم فأنزل الله هذه الآية" اهـ. (البغوي، ١٩٩٧م، ج8، ص332).

- وقال القرطبي: "فروى أهل التفسير أجمع أن قومًا من أشرف قريش كانوا عند النبي ﷺ وقد طمع في إسلامهم فأقبل عبد الله بن أم مكتوم فكره رسول الله ﷺ أن يقطع عبد الله عليه كلامه فأعرض عنه ففيه نزلت هذه الآية" اهـ. (القرطبي، ١٩٦٤م، ج19، ص211).

- وقال ابن كثير: "ذكر غير واحد من المفسرين أن رسول الله ﷺ كان يومًا يخاطب بعض عظماء قريش، وقد طمع في إسلامه فبينما هو يخاطبه ويناجيه إذ أقبل ابن أم مكتوم، وكان ممن أسلم قديمًا، فجعل يسأل رسول الله ﷺ عن شيء ويلج عليه وود النبي ﷺ أن لو كف ساعته تلك ليتمكن من مخاطبة ذلك الرجل طمعًا ورغبةً في هدايته وعبس في وجه ابن أم مكتوم وأعرض عنه وأقبل على الآخر فأنزل الله تعالى: (عَبَسَ وَتَوَلَّى..)" اهـ. (ابن كثير، ١٩٩٩م، ج8، ص319).

يظهر مما سبق أن جمهور المفسرين على أن الآية نزلت في ابن أم مكتوم، وإن كان سياقهم للأحاديث مختلفًا، لكنهم احتجوا بالحديث، وذكروا موافقته للسياق القرآني، وأنه سبب في نزول السورة.

4. المبحث الثاني تحليل معاني الآيات في ضوء أسباب النزول

يتناول هذا المبحث أثر سبب النزول المذكور آنفًا على تفسير السورة، وكيف أزال الغموض في بعض الآيات، وأظهر الآيات بصورة أكثر وضوحًا، وفهمًا أكثر دقة.

تحليل معاني الآيات في ضوء أسباب النزول:

1. المقطع الأول من السورة:

• قوله تعالى: ﷻ وَتَوَلَّى ١ أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى ٢ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهٗ يَرْكَبُ ٣ أَوْ يَدَّكُرُ فَنَنْفَعَهُ الْذِّكْرُ ٤ أَمَّا مَنْ أَسْتَعْتَى ٥ فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى ٦ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَرْكَبُ ٧ وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَى ٨ وَهُوَ يَخْشَى ٩ فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى ١٠ [عبس: 1-10].

• بيان الآيات في ضوء أسباب النزول (يراجع: ابن عاشور، 1984م، ج30، ص101 منقولاً بالمعنى ويتصرف):
سبب نزول هذه الآيات يرتبط بموقف النبي ﷺ مع عبد الله بن أم مكتوم، حيث كان النبي ﷺ منشغلاً بدعوة أحد أشرف قريش، فجاء ابن أم مكتوم يسأل عن أمور الدين، فعبس النبي ﷺ وأعرض عنه.
والتوجيه الرباني في الآيات يظهر أن الدعوة إلى الله يجب أن تكون شاملة للجميع دون تمييز بين غني وفقير، أو بين ذي مكانة اجتماعية وغيره.

والآيات تُبرز أهمية العدل والمساواة في التعامل مع الناس، خاصة في مجال الدعوة إلى الله.

وقد أزال سبب النزول الغموض عن بعض المعاني، مثل تفسير الأعمى في الآيات، والقصة التي تتحدث عنها الآية كما ذكر في المبحث الأول.

2. المقطع الثاني:

• ﷻ كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ١١ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ ١٢ فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ١٣ مَرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ ١٤ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ١٥ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ١٦ [عبس: 11-16].

• بيان الآيات في ضوء أسباب النزول:

لما كان العتاب الذي هو من شأن الأحباب ملوحًا بالنهي عن الإعراض عمن وقع العتاب عليه، وكل من كان حاله كحاله والتشاغل عن راغب، صرح به فقال: (كلام) أي لا تفعل ذلك أصلاً فإن الأمر في القضاء والقدر ليس على ما يظن العباد ولا هو جار على الأسباب التي تعرفونها بل هو من وراء علومهم على حكم تدق عن أفكارهم وفهومهم؛ ثم علل ذلك فقال مؤكداً لإنكارهم ذلك (إنها) أي القرآن، تذكره (يراجع: البقاعي، د. ت، ج 21، ص 256).

فهذه الآيات تُذكر الإنسان بنعم الله عليه، وتدعوه إلى التفكير في هذه النعم واستشعار مسؤوليته تجاهها.

وفي سياق سبب النزول، تُعتبر هذه الآيات تذكيراً للنبي □ وللمسلمين بأهمية الاهتمام بكل فرد، بغض النظر عن حالته ومكانته.

3. المقطع الثالث والأخير:

• قوله تعالى: □ قُلِ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ ۚ ١٧ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ۚ ١٨ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ ۚ ١٩ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ ۚ ٢٠ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ۚ ٢١ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ ۚ ٢٢ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ۚ ٢٣ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ ۚ ٢٤ أَنَا صَبَّبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ۚ ٢٥ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ۚ ٢٦ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ۚ ٢٧ وَعَيْنًا وَقَضْبًا ۚ ٢٨ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ۚ ٢٩ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ۚ ٣٠ وَفُجَّهً ۚ وَأَبَا ۚ ٣١ مَتَعًا لَكُمْ وَلِنَعْمِكُمْ ۚ ٣٢ فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاحَةُ ۚ ٣٣ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ۚ ٣٤ وَأُمِّهِ ۚ وَأَبِيهِ ۚ ٣٥ وَصَجْبَتَيْهِ ۚ وَبَنِيهِ ۚ ٣٦ لِكُلِّ أَمْرٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ۚ ٣٧ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ۚ ٣٨ ضَاكَّةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ۚ ٣٩ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ □ [عبس: 17-40].

• بيان الآيات في ضوء أسباب النزول:

استئناف ابتدائي نشأ عن ذكر من استغنى، فإنه أريد به معين واحد أو أكثر، وذلك يبينه ما وقع من الكلام الذي دار بين النبي □ وبين صناديد المشركين في المجلس الذي دخل فيه ابن أم مكتوم.

والمناسبة وصف القرآن بأنه تذكر لمن شاء أن يتذكر، وإذ قد كان أكبر دواعيهم على التكذيب بالقرآن أنه أخبر عن البعث وطالبهم بالإيمان به كان الاستدلال على وقوع البعث أهم ما يعتنى به في هذا التذكير (يراجع: ابن عاشور، 1984م، ج 30، ص 119).

وتحدثت الآيات عن يوم القيامة وما فيه من أهوال ونعيم، وتذكر المؤمنين بثوابهم العظيم، وفي سياق سبب النزول، تُعتبر هذه الآيات توجيهاً للنبي □ وللمسلمين بأهمية إخلاص النية في الدعوة إلى الله، وعدم الانشغال بالدنيا عن الآخرة، وتذكر أهوال القيامة، ومحاولة إنقاذ المدعوين من النار، وتبشيرهم بدخول الجنة إذا آمنوا.

5. المبحث الثالث الدروس والأبعاد الأخلاقية والدعوية من توجيهات السورة

تبين مما سبق من بيان سبب نزول السورة والتعريف بها وتحليلها أثر السبب على تفسير السورة، وكثرة الدروس والأبعاد الأخلاقية والدعوية التي خرجت من توجيهات السورة، ومن أهمها ما يأتي:

- بيان المقاصد القرآنية ومنها: العدل والمساواة في الدعوة حيث عاتب الله □ نبيه □ على إعراضه عن الأعمى، وتذكرته، والاهتمام بدعوة غيره، فجاءت الآيات للتنبيه على المساواة بين المدعويين، والاهتمام بمن أراد التزكية حقاً.
- التفسير يُظهر أن الدعوة إلى الله يجب أن تكون شاملة للجميع دون تمييز بين غني وفقير، أو بين ذي مكانة اجتماعية وغيره.
- أولوية إيصال الحق للجميع: فمن جاء ليتزكى ويطهر قلبه ويتذكر أولى ممن جاء لا يريد إلا المعاندة والتكبر والاستهزاء بالحق.
- أهمية التواضع والإخلاص في الدعوة، فقد يزدرى الداعي أحد المدعويين لمظهره أو فقره، فينبغي أن يتواضع له ويخلص في نصحه

- ومن أغراضها تعليم الله رسوله □ - الموازنة بين مراتب المصالح ووجوب الاستقراء لخفياتها، والإشارة إلى اختلاف الحال بين المشركين المعرضين عن هدي الإسلام وبين المسلمين المقبلين على تتبع مواقعه، وقرن ذلك بالتذكير بإكرام المؤمنين وسمو درجاتهم عند الله تعالى، والثناء على القرآن وتعليمه لمن رغب في علمه.

6. الخاتمة:

تناولت هذه الدراسة أسباب نزول سورة عبس وأثرها في تفسير معاني آياتها، حيث أظهرت أن معرفة السياق التاريخي الذي نزلت فيه السورة يساهم في إزالة الغموض عن بعض الألفاظ والمعاني، ويُعمق فهم المقاصد القرآنية. كما أبرزت الدراسة الأبعاد الأخلاقية والدعوية التي تحملها السورة، مثل العدل والمساواة في الدعوة، وأهمية إيصال الحق للجميع دون تمييز. وخلصت إلى أن فهم أسباب النزول يُعد أداة أساسية في تفسير القرآن، ومن أهم ما يساعد في تطبيق القرآن في الواقع الإسلامي المعاصر.

المصادر:

1. ابن تيمية، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم، (1995م). *مجموع الفتاوى*، تحقيق: عبد الرحمن بن محمد بن قاسم. المدينة: مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف.
2. ابن عاشور، محمد الطاهر، (1984م). *التحرير والتنوير*، تونس: الدار التونسية للنشر.
3. ابن فارس، (1979م). *معجم مقاييس اللغة*، تحقيق: عبد السلام محمد هارون، دار الفكر.
4. ابن كثير، (1999م). *تفسير القرآن العظيم*، تحقيق: سامي بن محمد سلامة، ط2. دار طيبة للنشر والتوزيع.
5. ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي، (1414م). *لسان العرب*، دار صادر- بيروت، الطبعة الثالثة.
6. البغوي، معالم التنزيل، (1997م). تحقيق: محمد عبد الله النمر- عثمان جمعة ضميرية، سليمان مسلم الحرش، ط4. دار طيبة للنشر والتوزيع.
7. البقاعي، (د. ت). *نظم الدرر*، الرباط، دار الكتاب الإسلامي- القاهرة.
8. الترمذي، (2009م). *سنن الترمذي*، تحقيق: مجموعة من الباحثين، ط1. بيروت: دار الرسالة العلمية.
9. الجوهرى أبو نصر إسماعيل بن حماد الفارابي، (1987م). *الصاحح تاج اللغة وصحاح العربية*، تحقيق: أحمد عبد الغفور عطار، دار العلم للملايين- بيروت، الطبعة الرابعة.
10. الراغب الأصفهاني، (1412هـ). *المفردات في غريب القرآن*، تحقيق: صفوان عدنان الداودي، دار القلم، الدار الشامية- دمشق بيروت، الطبعة الأولى.
11. الزرقاني، محمد عبد العظيم، (د. ت). *مناهل العرفان في علوم القرآن*، مطبعة عيسى البابي الحلبي وشركاه، الطبعة الثالثة.
12. السيوطي، عبد الرحمن بن أبي بكر، (1974م). *الإتقان في علوم القرآن*، تحقيق: محمد أبو الفضل إبراهيم، الهيئة المصرية العامة للكتاب.
13. الطبري، (2001م). *جامع البيان*، تحقيق: د. عبد الله بن عبد المحسن التركي، دار هجر للطباعة والنشر والتوزيع والإعلان، الطبعة الأولى.
14. القرطبي، (1964م). *الجامع لأحكام القرآن*، أبو عبد الله، محمد بن أحمد الأنصاري القرطبي، تحقيق: أحمد البردوني وإبراهيم أطفيش، دار الكتب المصرية- القاهرة، الطبعة الثانية.
15. المزيني، خالد بن سليمان، (2006م). *المحرر في أسباب نزول القرآن من خلال الكتب التسعة دراسة لأسباب رواية ودراسة*، دار ابن الجوزي، الدمام- المملكة العربية السعودية، الطبعة الأولى.
16. القطان، مناع بن خليل، (2000م). *مباحث في علوم القرآن*، مكتبة المعارف للنشر والتوزيع، الطبعة الثالثة.
17. الواحدي، علي بن أحمد بن محمد الواحدي النيسابوري، (1992م). *أسباب النزول*، تحقيق: عصام بن عبد المحسن الحميدان، دار الإصلاح- الدمام، الطبعة الثانية.